Ptaki Śląska 19

Birds of Silesia

2012

Górnośląskie Koło Ornitologiczne

Upper Silesian Ornithological Society

Ptaki Śląska – Birds of Silesia
czasopismo założone w roku 1982 pod tytułem „Dolina Baryczy – Barycz valley”
www.ptakislaska.pl

Wydawca:
Górnośląskie Koło Ornitologiczne

Redakcja:
Redaktor naczelny: Andrzej Dyrcz
Redaktor tematyczny: Jacek Betleja
Sekretarz redakcji: Tadeusz B. Hadaś
Redaktorzy: Szymon Beuch, Radosław Gwóźdź, Bartosz Smyk

Rada redakcyjna:

RNDr. Jiří Flousek, Ph.D., Správa Krkonošského národního parku, Vrchlabí, Czechy
prof. dr hab. Grzegorz Kopij, University of Namibia, Windhoek, Namibia
doc. dr Eugeniusz Nowak (Doc. Emeritus, Bundesamt für Naturschutz), Bonn, Niemcy
prof. dr hab. Ludwik Tomiałojć, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, Polska
prof. dr hab. Aleksander Winiecki, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Polska

Adres redakcji:

Górnośląskie Koło Ornitologiczne
c/o Dział Przyrody Muzeum Górnośląskiego
pl. Jana III Sobieskiego 2, 41-902 Bytom
email: redakcja@ptakislaska.pl

Recenzenci:

Mateusz Ledwoń, Jerzy Michalczuk, Romuald Mikusek, Tadeusz Mizera, Grzegorz Orłowski, Michał Polakowski, Piotr Profus, Tadeusz Stawarczyk, Mateusz Ściborski, Ludwik Tomiałojć, Piotr Tryjanowski

Przekład angielski: Jan Król

Projekt okładki: Barbara Jędrzejewska
Rysunki: Katarzyna Skakuj (I str. okładki), Krzysztof Zając

Realizacja:

Wydawnictwo INFLUENCE
www.influence.pl
influence.pl

Skład: Radosław Gwóźdź, Tadeusz B. Hadaś

Dystrybucja: www.przyrodnicze.pl

Wydano ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego stanowiących pomoc de minimis w ramach programu „Index Plus” (projekt nr IxP 0256 2012)

Numer zamknięto: 30.12.2012

© Copyright by Górnośląskie Koło Ornitologiczne, Bytom 2012

ISSN 0860-3022
Printed in Poland

Nakład 500 egz.

Spis treści
Contents

Artykuły Articles

Zespół lęgowych ptaków wodnych starorzeczy środkowej Odry
Breeding bird community of oxbow lakes in the middle Odra River floodplains
Ryszard Orzechowski 7

Zróżnicowanie i zmiany wielkości terytoriów cierniówki *Sylvia communis* na początku sezonu lęgowego
Changes and variability of territory size in the Whitethroat *Sylvia communis* during early stage of breeding season
Adam Kuńka 25

Stan populacji i ochrona strefowa rzadkich gatunków ptaków szponiastych *Accipitriformes* i bociana czarnego *Ciconia nigra* w województwie śląskim w latach 2001–2007
Population and zonal protection of rare birds of prey *Accipitriformes* and Black Stork *Ciconia nigra* in Silesian Voivodeship in 2001–2007
Krzysztof Henel 35

Liczebność i rozmieszczenie sów *Strigiformes* na powierzchni próbnej „Błatnia" w Beskidzie Śląskim w latach 2007–2012
Number and distribution of Owls *Strigiformes* on the sample plot "Błatnia" in Beskid Śląski mountains in 2007–2012
Jadwiga Jagiełko, Mirosław Wiśniewski 49

Występowanie sóweczki *Glaucidium passerinum* w Lasach Lublinieckich
Occurrence of Pygmy Owl *Glaucidium passerinum* in Lubliniec Forest (Upper Silesia)
Krzysztof Belik 59

Zmiany liczebności oknówki *Delichon urbicum* we Wrocławiu
Number and fluctuation of population size of the House Martin *Delichon urbicum* in Wrocław
Paweł Grochowski 67

Rozmieszczenie, liczebność i środowisko podróżniczka *Luscinia svecica* w konurbacji górnośląskiej
Number, distribution and habitat preferences of the Bluethroat *Luscinia svecica* in the Upper Silesian urban area
Szymon Beuch 79

Notatki Notes

Pierwsze i drugie stwierdzenie nura białodziobego *Gavia adamsii* na Śląsku
First and second record of the Yellow-billed Loon *Gavia adamsii* in Silesia
Michał Zawadzki, Maciej Kowalski, Marcin Lepka, Rafał Świerad, Waldemar Michalik, Artur Siekiera, Joachim Siekiera, Norbert Chmura, Roman Mehlich 95

Obserwacje orła cesarskiego *Aquila heliaca* na Śląsku na tle wzrostu populacji lęgowej w Kotlinie Panońskiej
Records of Imperial Eagle *Aquila heliaca* in Silesia against the breeding population growth in the Pannonian Basin
Łukasz Czajka..... 99

Drugie stwierdzenie lęgu czapli nadobnej *Egretta garzetta* w Polsce
Second breeding record of Little Egret *Egretta garzetta* in Poland
Jacek Betleja, Mateusz Ledwoń, Gustaw Schneider... 105

Pierwszy udany lęg szczudłaka *Himantopus himantopus* na Śląsku
First successful brood of the Black-winged Stilt *Himantopus himantopus* in Silesia
Grzegorz Orłowski, Tadeusz Drazny 107

Pierwsze stwierdzenie lęgu szczudłaka *Himantopus himantopus* w Dolinie Górnej Wisły
First breeding record of Black-winged Stilt *Himantopus himantopus* in Upper Vistula River Valley
Bartosz Smyk, Katarzyna Paciora, Marcin Karetta, Damian Wiehle..... 109

Pierwsze stwierdzenie lęgu mieszanego mewy srebrzystej *Larus argentatus* i mewy białogłowej *Larus cachinnans* na Śląsku
The first record of hybrid breeding in Herring Gull *Larus argentatus* and Caspian Gull *Larus cachinnans* in Silesia
Paweł Kołodziejczyk, Jakub Szymczak..... 114

Obserwacje mieszańca dzięciołów zielonego *Picus viridis* i zielonosiwego *Picus canus* w Bytomiu oraz przegląd literatury dotyczącej hybrydyzacji tych gatunków
Hybrid between the Green Woodpecker *Picus viridis* and Grey-headed Woodpecker *Picus canus* recorded in Bytom and the survey of relevant literature
Szymon Beuch 119

Dzięcioł białoszyi *Dendrocopos syriacus* gatunkiem lęgowym w Częstochowie
Syrian Woodpecker a new breeding species in Częstochowa City
Stanisław Czyż, Damian Celiński..... 127

Mieszane lęgi pliszki cytrynowej *Motacilla citreola* i żółtej *Motacilla flava* na polach irygacyjnych we Wrocławiu
Mixed breeding of Citrine and Yellow Wagtail on the sewage farm in Wrocław
Stanisław Rusiecki..... 132

Pierwsze współczesne stwierdzenie nagórnika *Monticola saxatilis* w polskiej części Karkonoszy
The first contemporary record of Rock Trush *Monticola saxatilis* in Polish part of the Giant Mountains (Western Sudetes)
Karolina Dobrowolska-Martini..... 135

Materiały Materials

Wyniki liczeń przelotnych i zimujących gęsi na Dolnym Śląsku w latach 2009–2012
Results of migrating and wintering geese census in Lower Silesia in 2009–2012
Bartosz Smyk, Andrzej Wuczyński..... 139

Zimowe liczenia ptaków wodnych na Śląsku w latach 2011 i 2012
Wintering of water birds in Silesia in 2011 and 2012
Paweł Grochowski, Szymon Beuch 144

Obserwacje faunistyczne z roku 2011
Faunistic records in 2011 153

Sprawozdania Reports

XXXIII Zjazd Ornitologów Śląska
33rd meeting of Silesian Ornithologists
Redakcja 181

Górnośląskie Koło Ornitologiczne jako samodzielne stowarzyszenie i wydawca czasopisma „Ptaki Śląska"
Upper Silesian Ornithological Society as independent association and publisher of the magazine "Birds of Silesia"
Tadeusz B. Hadaś 185

Powołanie i początkowa działalność Śląskiego Towarzystwa Ornitologicznego
Establishment and initial activities of the Silesian Ornithological Society
Marek Zarzycki, Joanna Frankiewicz, Paweł Kołodziejczyk, Hanna Sztwiertnia, Jakub Szymczak, Andrzej Wuczyński, Kamil Zięba 193

Wspomnienia pośmiertne Obituaries

Henryk Szymiczek (1932–2012) 201
Paweł Kmiecik (1983–2012) 204

Errata do nr 18. „Ptaków Śląska"

ISSN 0860-3022 *Ptaki Śląska* 2012, 19: 7–24

Zespół lęgowych ptaków wodnych starorzeczy środkowej Odry

Breeding birds community of oxbow lakes in the middle Oder River floodplains

Ryszard Orzechowski
ul. Cisowa 1A/6, 65-960 Zielona Góra, e-mail: rysiaty@wp.pl

Abstract. A field study was done from April to June 2004 along Oder River 26 km section between Bełcz Wielki and Głogów. Field of study covered 145 oxbow lakes with area from 0,1 to 18,8 ha (155 ha total). There were noticed 527 breeding pairs belong to 20 different species of water birds. Reed Bunting, Malard, Great Reed Warbler, Sedge Warbler and Reed Warbler belong to dominants (more than 5% of participation). These 5 species together compose 75% of all water birds of oxbow lakes. To a subdominants (share 2,5–5%) belong: Little Grebe, Penduline Tit, Moorhen, Black-headed Gull and Coot (together another 15% of whole group). Average density was 34 pairs/10 ha oxbow lakes. At most 12 species broods in one of the oxbow lakes and at the part 32% (n = 155) of oxbow lakes mainly area between river and embankments no breeding birds were noticed. On this part oxbow lakes were surrounded by the forest and devoid of emergent plants. Outside embankments oxbow lakes were surrounded by meadows and arable fields with presence of emergent plants (rushes with reeds and cattails). Attendance of rushes or their deficiency had a key impact on the abundance of birds. Outside embankments average number of species for one oxbow lakes reach 2,7 and 0,9 on area between embankments and river.

Abstrakt. Badania prowadzono od kwietnia do czerwca 2004 wzdłuż 26 km odcinka Odry między Bełczem Wielkim a Głogowem. Objęto nimi 145 starorzeczy o powierzchni od 0,1 do 18,8 ha (łącznie 155 ha). Stwierdzono występowanie 527 par wodnych ptaków lęgowych należących do 20 gatunków. Gatunkami dominującymi (powyżej 5% udziału) były: potrzos, krzyżówka, trzciniak, rokitniczka i trzcinniczek. Łącznie stanowiły one ok. 75% ugrupowania ptaków starorzeczy. Do „subdominantów" (2,5–5% udziału) należały: perkozek, remiz, kokoszka, śmieszka i łyska (łącznie dalsze 15% ugrupowania). Średnie zagęszczenie wynosiło 34 pary/10 ha starorzecza. Maksymalnie na jednym starorzeczu gniazdowało 12 gatunków, a na 32% (n = 155) starorzeczy (głównie na międzywalu) nie stwierdzono gatunków lęgowych. Na międzywalu (tj. na obszarze między rzeką a wałami) starorzecza były otoczone lasem i pozbawione roślinności wodnej wynurzonej. Na zawalu starorzecza były otoczone łąkami i polami uprawnymi; występowała na nich roślinność wodna wynurzona (szuwary z trzciną i pałką). Występowanie szuwarów lub ich brak miało decydujący wpływ na bogactwo awifauny. Na zawalu, średnia liczba gatunków przypadających na jedno starorzecze wynosiła 2,7, a na międzywalu – 0,9.

Key words: breeding bird assemblages, water birds, oxbow lake, Oder River, Silesia
Słowa kluczowe: zespoły ptaków lęgowych, ptaki wodne, starorzecze, Odra, Śląsk

Środowisko przyrodnicze dolin rzecznych odznacza się jednym z najwyższych na Ziemi wskaźników biologicznej produkcji, różnorodności gatunkowej i liczebności organizmów żywych (Tomiałojć 1993). Literatura dotycząca awifauny dolin polskich rzek jest obfita (np. Luniak 1971, Dyrcz i in. 1985, Lewartowski i Piotrowska 1987, Bukaciński i in. 1994, Dombrowski i in. 1994, Gorzelski i in. 1994, Bednorz i Kupczyk 1995). Jednak odcięte fragmenty koryt rzecznych (starorzecza) są elementem doliny zazwyczaj pomijanym w bardziej szczegółowych badaniach nad zespołami ptaków. Wyjątkami są:

dziesięć starorzeczy Sanu (Hordowski i Czernicki 1994, Kurek 1993), dwa starorzecza Wisły (Głowaciński 1975) oraz jedno Noteci (Bednorz i Kupczyk 1995). Poza tym praca Brauzego (2004) dotyczy awifauny 58 starorzeczy Wisły miedzy Ciechocinkiem a Solcem Kujawskim, ale zawiera tylko dane jakościowe. Niewielką liczbę badań można tłumaczyć tym, że starorzecza są tylko jedną ze składowych części całej mozaiki siedlisk tworzących dolinę rzeczną. Pojedyncze starorzecze ze względu na zazwyczaj małą powierzchnię zwykle nie stanowi ważnego z punktu widzenia ochrony ptaków obszaru (brak tu większych populacji zagrożonych gatunków). Wyjątkiem jest starorzecze Sanu w Hurku pod Przemyślem, będące ptasią ostoję o randze krajowej (Gromadzki i in. 1994).

Śląsk, nie licząc stawów i zbiorników zaporowych, jest ubogi w większe naturalne zbiorniki wodne. Jednakże wzdłuż 415-kilometrowego odcinka Odry na terenie Śląska może istnieć 1-2 tysiące drobnych starorzeczy, które łącznie mogą być siedliskiem znacznych populacji ptaków wodno-błotnych i z tego względu zasługują na dokładniejsze zbadanie. Odra, jak większość europejskich rzek, jest uregulowana, naturalne procesy fluwialne, prowadzące do powstawania i zanikania starorzeczy zostały przerwane jeszcze w XVIII wieku. W wyniku czego starorzecza, które jeszcze istnieją, skazane są na powolny zanik wraz z cennymi zespołami roślin i zwierząt.

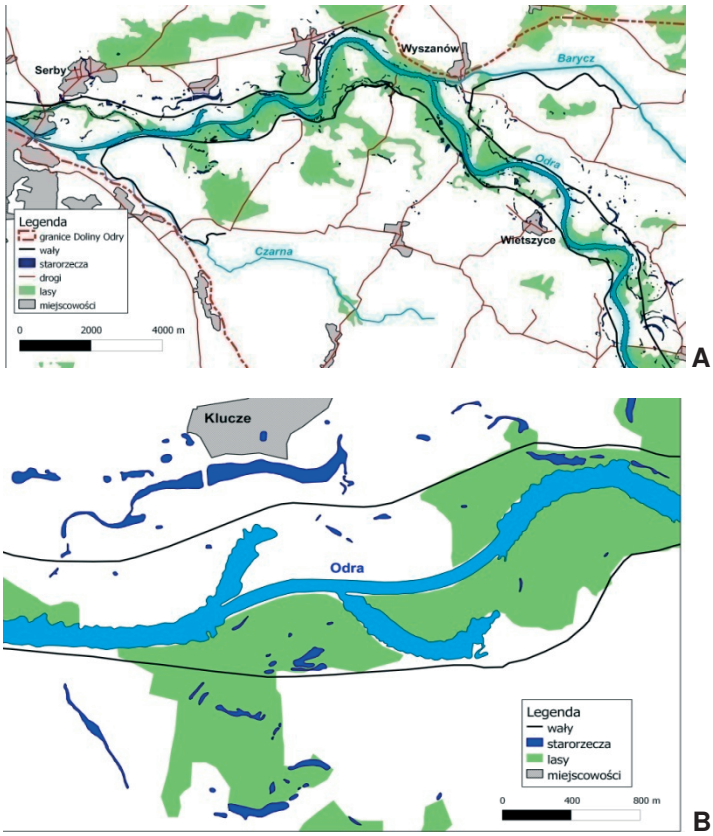
Celem pracy było poznanie składu ugrupowań ptaków wodnych na starorzeczach środkowej Odry oraz czynników wpływających na bogactwo gatunkowe awifauny, a także wykrycie zmian w zespołach lęgowych ptaków wodnych starorzeczy wywołanych ochroną przeciwpowodziową (tworzeniem wałów przeciwpowodziowych).

Teren badań

W niniejszej pracy, za „starorzecza" przyjęto wszelkiego typu zbiorniki wodne rozsiane na terenie doliny rzecznej, od liczących kilkadziesiąt metrów kwadratowych oczek wodnych, poprzez, odcięte lub ciągle połączone z korytem, martwe ramiona systemu wielokorytowego, aż do kilkuhektarowych, wygiętych w kształt litery S lub U, odciętych meandrów. Głębokość badanych starorzeczy wahała się od kilkudziesięciu centymetrów do kilku metrów. Badane zbiorniki o łącznej powierzchni ok. 155 ha, leżą po obu stronach 26 km odcinka Odry, pomiędzy Bełczem Wielkim a Głogowem (ryc. 1). Odcinek ten fizjograficznie leży na terenie mezoregionu Pradolina Głogowska, który jest częścią makroregionu Obniżenie Milicko-Głogowskie, a te z kolei wchodzi w skład podprowincji Nizin Środkowopolskich (Kondracki 2011). Krajobraz Pradoliny Głogowskiej kształtował się przez ostatnie 13-15 tys. lat (Migoń 1995). Koryto rzeki jest kręte o wskaźniku krętości wynoszącym 1,45. Pomiędzy ujściem Baryczy a Głogowem, Odrze towarzyszą równoległe martwe koryta, co jest pozostałością istniejącego tu w przeszłości systemu wielokorytowego (Migoń 1995).

Obecny teren zalewowy (całkowicie ograniczony wałami przeciwpowodziowymi) o szerokości 0,6–1,6 km, stanowi 20% dawnego naturalnego obszaru zalewowego (Rast i in. 2000).

Badania fitosocjologiczne starorzeczy środkowej Odry wykazały istnienie 17 zespołów i 3 zbiorowisk roślin wodnych oraz 17 zespołów szuwarowych (Macicka-Pawlik i Wilczyńska 1996).

Rycina 1. A. Mapa terenu badań, **B.** Powiększony fragment mapy terenu badań
Figure 1. A. Map of the study area, **B.** Enlarged part of the map of the study area

Materiał i metody

Badania prowadzono od połowy kwietnia do połowy czerwca 2004. Zebrano dane dotyczące awifauny lęgowej oraz wybranych czynników środowiskowych mogących wpływać na skład i liczebność zgrupowania lęgowego ptaków. Zgromadzono dane na temat 145 starorzeczy, z tego 58 położonych na międzywalu i 87 na zawalu.

Starorzeczy szukano na mapach topograficznych o dokładności 1:25 000, po czym odnajdywano je w terenie. Z map obliczano odległość od najbliższego brzegu koryta rzeki do najbliższej rzece krawędzi

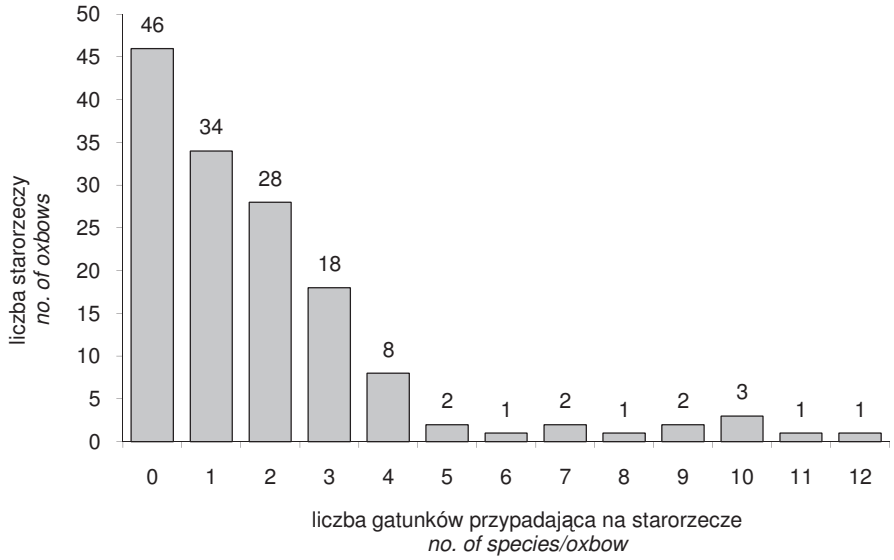
starorzecza (z błędem wynoszącym 25 m), szacowano powierzchnię starorzecza (iloczyn długości i szerokości), odczytywano położenie zbiornika względem wału. Na podstawie mapy i wizyt w terenie określono też charakter otoczenia: las, łąka, grunty orne. W terenie opisywano rodzaj i liczbę siedlisk. Wyróżniono następujące rodzaje siedlisk: szuwary (trzcinowe lub pałkowe), zarośla wierzbowe, drzewiaste wierzby, skarpy.

Każde starorzecze było kontrolowane 2-3 razy w godzinach porannych (6.00–11.00) w celu wykrycia lęgowych ptaków wodnych. Pierwszą kontrolę przeprowadzono pomiędzy 16 a 26 kwietnia, drugą pomiędzy 1 a 15 maja, a trzecią pomiędzy 18 maja a 15 czerwca. Za ptaki wodne uznano gatunki wymienione w pracy Ferensa i Wasilewskiego (1977). Ze względu na niewielką powierzchnię badanych zbiorników wodnych i dużą przejrzystość środowisk, liczbę kontroli ograniczono do trzech, a w przypadku starorzeczy pozbawionych roślinności wynurzonej do dwóch. Metodyka oceny lęgowości oraz liczby par oparta była na zaleceniach zawartych w pracach Borowiec i in. (1981) oraz Ranoszka (1983). Podczas kontroli dziennych stosowano stymulację magnetofonową dla wykrycia perkozka *Tachybaptus ruficollis*, kokoszki *Gallinula chloropus* i wodnika *Rallus aquaticus* (Dombrowski i in. 1993).

Do porównań awifauny badanych starorzeczy między sobą używano tylko liczby lęgowych gatunków ptaków wodnych bez danych o liczbie par. Stwierdzono bowiem wysoki współczynnik korelacji Spearmana ($R=0,97$; $N=145$; $p<0,0001$) pomiędzy liczbą gatunków lęgowych a liczbą par wszystkich gatunków na każdym ze starorzeczy. Przy porównywaniu niniejszych danych z wynikami innych autorów zastosowano wskaźnik Jaccarda (QS) i wskaźnika Renkonena (Re). Ten pierwszy charakteryzuje podobieństwa składu gatunkowego ugrupowań ptaków zamieszkujących dwa obszary. Wynik w granicach 60–80% świadczy o wyraźnym podobieństwie obu grup ptaków. Dokładniej niż wskaźnik Jaccarda, podobieństwo ugrupowań wyraża wskaźnik Renkonena (Re), która przedstawia sumę wspólnych udziałów procentowych (dominacji) par poszczególnych gatunków na dwóch powierzchniach. W przypadku zespołów ptaków, wartość 50–70% wskazuje na wyraźne ich podobieństwo, a powyżej 70% na przynależność do tego samego zespołu (Tomiałojć 1970, Kuźniak 1978). W przypadku tego ostatniego wskaźnika ocena dotyczy więc nie tylko gatunków ale też liczby par.

Ponieważ rozkład liczby gatunków lęgowych na poszczególnych starorzeczach odbiegał znacząco od rozkładu normalnego (ryc. 2) do analizy danych stosowano testy nieparametryczne. W tabeli nr 2, 4 i 5 razem ze średnią arytmetyczną podano odchylenie standardowe SD jako miarę zmienności.

Rycina 2. Liczba gatunków lęgowych przypadająca na jedno starorzecze (N=145)
Figure 2. Number of species per oxbow lake (N=145)

Wyniki

Skład ugrupowań lęgowych ptaków wodnych. Na 145 starorzeczach Odry stwierdzono 527 par z 20 gatunków ptaków wodnych (tab. 1). Gatunkami dominującymi (powyżej 5% całego ugrupowania) były: potrzos *Emberiza schoeniclus*, krzyżówka *Anas platyrhynchos*, trzciniak *Acrocephalus arundinaceus*, rokitniczka *A. schoenobaenus* i trzcinniczek *A. scirpaceus*. Stanowiły one ok. 75% par wszystkich gatunków stwierdzonych na starorzeczach. Kolejnych 5 gatunków „subdominujących" (2,5–5%) to: perkozek, remiz *Remiz pendulinus*, kokoszka, śmieszka *Chroicocephalus ridibundus* i łyska *Fulica atra*, które tworzyły dalsze 15% zgrupowania.

Średnia liczba gatunków przypadająca na jedno starorzecze wynosiła 2,0 (2,9 nie uwzględniając starorzeczy, na których nie stwierdzono gatunków lęgowych) (tab. 2). Na pojedynczym starorzeczu stwierdzono maksymalnie 12 gatunków ptaków lęgowych, a na 32% (n = 145) starorzeczy nie zanotowano gatunków lęgowych (ryc. 2). Tylko 14,5% starorzeczy było „bogatych" w gatunki lęgowe (przynajmniej 4 gatunki).

Przybliżone zagęszczenie par lęgowych wynosiło ok. 40 par na 10 ha starorzeczy, na których stwierdzono przynajmniej jeden gatunek lęgowy (było to 99 starorzeczy o łącznej powierzchni 133,3 ha) lub 34 pary/10 ha uwzględniając również te starorzecza, na których nie stwierdzono lęgowych ptaków wodnych (łącznie 155 ha).

Tabela 1. Zespół lęgowych ptaków wodnych 145 starorzeczy w dolinie środkowej Odry
Table 1. The breeding bird assemblage of 145 oxbow lakes in the middle Odra course

Lp.	Gatunek *Species*	Starorzecza z danym gatunkiem *Oxbows with particular species*		Pary *Breeding pairs*	
		Liczba starorzeczy *No. of oxbows*	Stałość C *Constancy**	Liczba *Number*	%
1	*Emberiz schoeniclus*	63	43,4%	112	21,3%
2	*Anas platyrhynchos*	47	32,4%	82	15,6%
3	*Acrocephalus arundinaceus*	34	23,4%	70	13,3%
4	*A. schoenobaenus*	32	22,1%	74	14,0%
5	*A. scirpaceus*	16	11,0%	56	10,6%
6	*Remiz pendulinus*	15	10,3%	18	3,4%
7	*Tachybaptus ruficollis*	14	9,7%	19	3,6%
8	*Gallinula chloropus*	11	7,6%	15	2,8%
9	*Fulica atra*	10	6,9%	13	2,5%
10	*Cygnus olor*	7	4,8%	7	1,3%
11	*Locustella luscinioides*	6	4,1%	10	1,9%
12	*Circus aeruginosus*	6	4,1%	6	1,1%
13	*Grus grus*	5	3,4%	5	0,9%
14	*Cygnus cygnus*	5	3,4%	5	0,9%
15	*Rallus aquaticus*	4	2,8%	12	2,3%
16	*Alcedo atthis*	2	1,4%	2	0,4%
17	*Anser anser*	2	1,4%	4	0,8%
18	*Chroicocephalus ridibundus*	1	0,7%	15	2,8%
19	*Podiceps cristatus*	1	0,7%	1	0,2%
20	*Anas querquedula*	1	0,7%	1	0,2%
				527	~100,0%

* stałość występowania C = 100 x Na/N, gdzie Na - liczba starorzeczy zajęta przez dany gatunek, N – liczba wszystkich starorzeczy
* constancy: Na = no. of oxbow lakes with the species; N – no. of all oxbow lakes

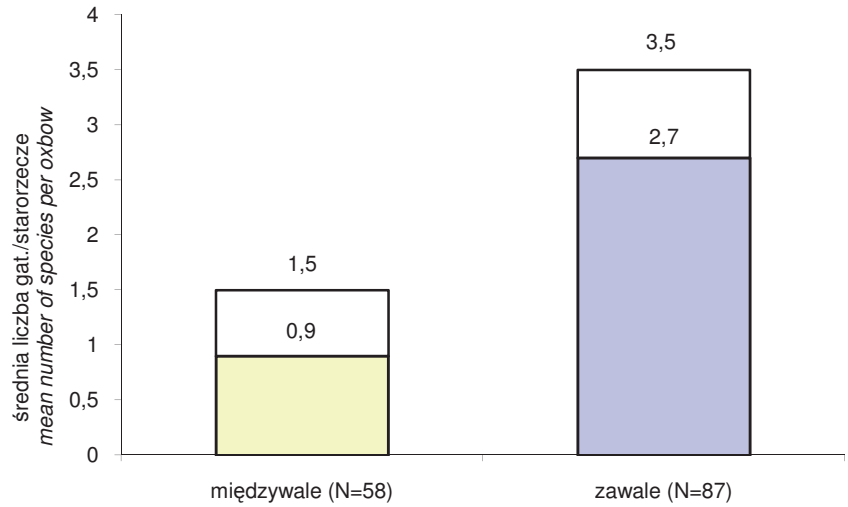
Tabela 2. Charakterystyka starorzeczy (N=145). W nawiasach średnie bez starorzeczy, na których nie stwierdzono gatunków lęgowych (N = 99).
Table 2. Oxbows' (N=145) characteristics. In parentheses: only oxbows with breeding birds (N = 99)

	Średnia *Mean*	Minimum	Maksimum
Liczba gatunków lęgowych *No. of species*	2,0 ± 2,4 (2,9 ± 2,5)	0	12
Liczba par *No. of pairs*	3,6 ± 7,4 (5,3 ± 8,5)	0	52
Liczba siedlisk (N = 4)* *No. of habitats* (N = 4)*	1,2 ± 1,0	0	4
Powierzchnia (ha) *Area* (ha)	1,1 ± 2,0	0,1	18,8
Szerokość (m) *Width* (m)	38,4 ± 20,6	25	100
Długość (m) *Length* (m)	239,7 ± 303,7	25	1875
Odległość od koryta (m) *Distance from the river bed* (m)	619,5 ± 496,9	0	2675

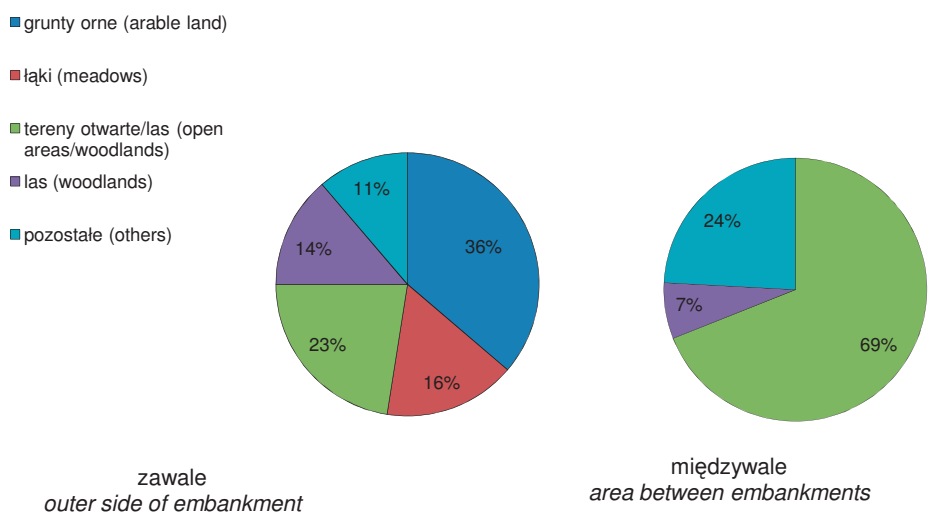
* wyróżniono następujące cztery rodzaje siedlisk: szuwary (trzcinowe lub pałkowe), zarośla wierzbowe, drzewiaste wierzby, skarpy
* four habitats singled out: rushes (reeds or cattails), willow thickets, willow trees, banks

Porównanie zespołu ptaków wodnych starorzeczy leżących na obecnych (międzywale) i dawnych (zawale) terenach zalewowych. Stopień zasiedlenia przez ptaki wodne starorzeczy na międzywalu i zawalu znacznie się różnił. Średnia liczba gatunków przypadająca na jedno starorzecze była trzykrotnie wyższa na zawalu (2,7 gat./starorz.) niż na międzywalu (0,9 gat./starorz.) (ryc. 3). Maksymalna liczba gatunków przypadająca na jedno starorzecze wynosiła 12 na zawalu, a tylko 3 na międzywalu. Na międzywalu stwierdzono tylko 6 z 20 gatunków lęgowych ptaków wodnych, natomiast na zawalu aż 19. Udział starorzeczy nie zasiedlonych przez ptaki wodne był prawie dwukrotnie wyższy na międzywalu – 43% niż na zawalu – 24%. To wszystko spowodowało, że aż 86% wszystkich par ptaków wodnych stwierdzono na starorzeczach znajdujących się poza wałem. Otoczenie starorzeczy zawala było bardziej urozmaicone niż otoczenie starorzeczy międzywala (ryc. 4).

Rycina 3. Porównanie średniej liczby gatunków ptaków wodnych przypadających na jedno starorzecze na zawalu i międzywalu (kolorowe słupki – wszystkie starorzecza, białe słupki – średnia nie uwzględniająca starorzeczy nie zasiedlonych przez ptaki).
Figure 3. Mean number of water bird species per oxbow lake situaded in outer side of embankment ("zawale") and between embankment and river bed ("międzywale"). In colours – all oxbow lakes, white – only oxbows with breeding birds

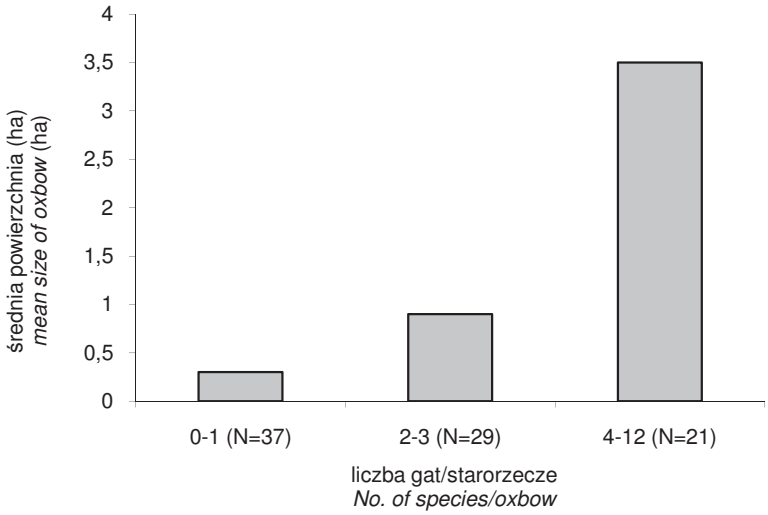

Rycina 4. Porównanie charakteru otoczenia starorzeczy międzywala i zawala.
Figure 4. Surroundings of oxbows situated of outer side of embankment ("zawale") and between embankments ("międzywale").

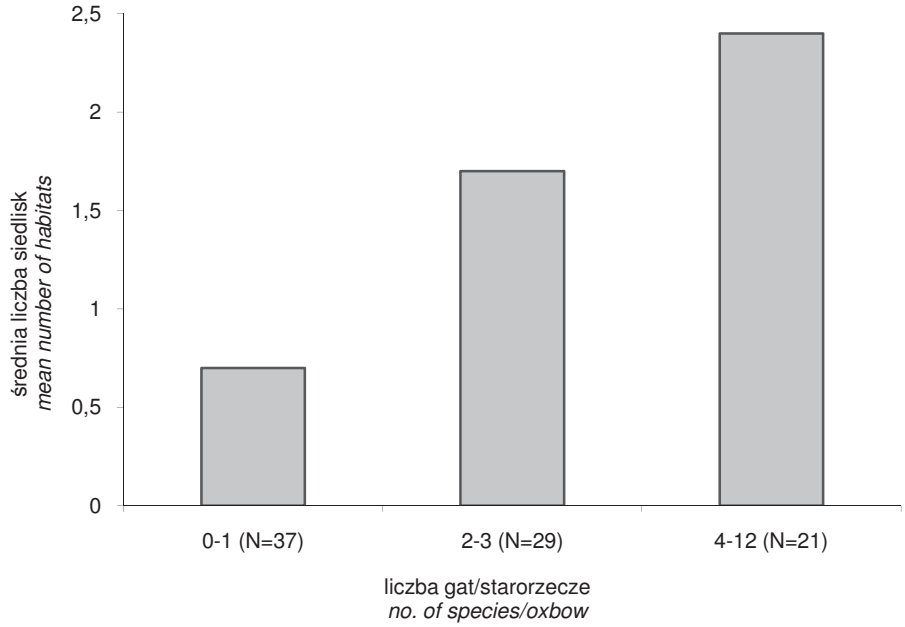

Czynniki wpływające na bogactwo gatunkowe ptaków wodnych starorzeczy. Bogactwo awifauny lęgowej starorzeczy rosło wraz ze wzrostem ich powierzchni (ryc. 5) oraz liczby siedlisk (ryc. 6). Poza tym im dalej starorzecze było położone od koryta rzeki tym bogactwo gatunkowe było mniejsze (ryc. 7). Zależności te były jednak statystycznie istotne tylko dla starorzeczy leżących na zawalu (wartości wskaźnika Korelacja Spearmana R liczby gatunków i powierzchni starorzecza, liczby siedlisk, odległości od koryta rzeki odpowiednio: R=0,62, p<0,0001; R=0,55, p<0,0001; R=-0,25, p=0,02, N=87). Liczba siedlisk zależała istotnie od powierzchni starorzecza (tab. 3). Także rodzaj siedliska miał wpływ na bogactwo awifauny. Starorzecza z szuwarem trzcinowym lub pałkowym miały więcej gatunków niż starorzecza bez szuwaru (tab. 4). Brak było istotnych różnic pomiędzy liczbą gatunków przypadającą na starorzecza otoczone łąkami a starorzecza otoczone gruntami ornymi. Można je więc traktować łącznie jako tereny otwarte. Natomiast bogactwo gatunkowe starorzeczy otoczonych lasem było istotnie niższe (test U Manna-Whitneya U=692,0, p = 0,002) niż starorzeczy położonych na terenach otwartych (ryc. 8). Również wielkość starororzeczy miała wpływ na skład awifuany. Średnia wielkość starorzecza zasiedlona przez takie gatunki jak żuraw *Grus grus*, brzęczka *Locustella luscinioides*, wodnik czy łabędź krzykliwy *Cygnus cygnus* przekraczała 5 ha (tab. 5) podczas gdy przeciętna powierzchnia starorzecza wynosiła tylko 1,1 ha (tab. 2).

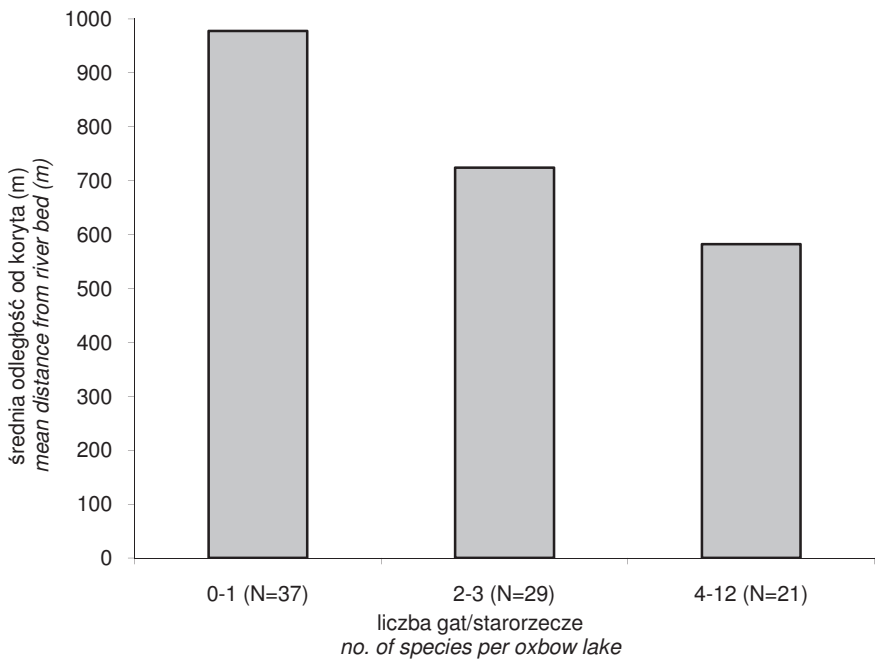
Rycina 5. Liczba gatunków na starorzeczu zawala a jego powierzchnia
Figure 5. Number of species on outer side of embankment versus oxbow size

Rycina 6. Liczba gatunków na starorzeczach zawala a liczba siedlisk
Figure 6. Number of species on oxbow on outer side of embankment versus number of habitats

Rycina 7. Liczba gatunków ptaków na starorzeczach zawala a odległość od koryta rzeki
Figure 7. No. of bird species on oxbow lakes situated in the outer side of embankment versus distance from the river bed

Rycina 8. Bogactwo gatunkowe starorzeczy otoczonych lasem a położonych na terenach otwartych.
Figure 8. Mean number of species on oxbows surrounded by open areas (fields and meadows) (left bar) versus oxbows surrounded by forest (right bar)

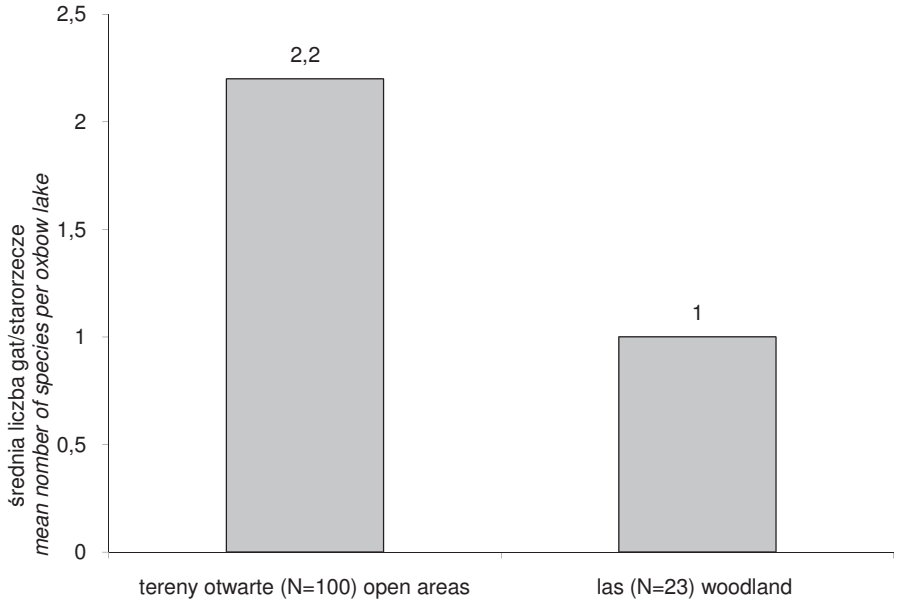

Tabela. 3. Zależność liczby siedlisk od powierzchni starorzecza (R - wartości wskaźnika Korelacja Spearmana)
Table 3. Correlation between oxbow lake size and number of habitats

	R	R^2	Poziom p
Starorzecza na zawalu (N=87) *Oxbows on the outer side of dike*	0,41	0,17	0,0001
Wszystkie starorzecza (N=145) *All oxbows*	0,42	0,18	< 0,0001
Starorzecza na międzywalu (N=58) *Oxbows between dike and river*	0,49	0,24	0,0001

Tabela 4. Średnia liczba gatunków przypadająca na starorzecze z udziałem różnych typów siedlisk. A – średnia uwzględniająca wszystkie starorzecza zawierające dane siedlisko, nawet takie, na których były równocześnie inne typy siedlisk; B – średnia wyliczona ze starorzeczy, na których był tylko jeden typ siedliska.
Table 4. Mean number of species per oxbow and type of habitat. A – oxbows with more than one habitat; B – oxbows with only one habitat

	A		B	
	N	Średnia *Mean*	N	Średnia *Mean*
Szuwary *Rushes*	33	4,8 ± 3,3	9	3,8*± 2,9
Zarośla wierzbowe *Willow thickets*	49	2,8 ±2,9	20	1,3 ±1,4
Drzewiaste wierzby *Willow trees*	67	2,3 ±2,9	31	1,0 ± 1,0
Skarpy *Banks*	11	1,0 ± 0,9	11	1,0 ± 0,9

* Średnia liczba gatunków ptaków na starorzeczach z szuwarami była istotnie wyższa (test Kruskala-Wallisa) od średniej liczby gatunków na starorzeczach z zaroślami wierzbowymi (p = 0,009), drzewiastymi wierzbami (p = 0,0003) oraz skarpami (p = 0,003)
* Mean number of bird species was significantly (Kruskal-Wallis test) higher in oxbows with rushes than in oxbows with willow tickets (p = 0,009), oxbows with willow trees (p = 0,0003 and oxbows with steep banks (p = 0,003)

Porównanie z innymi badaniami. Zespoły ptaków starorzeczy badanych w dolinach różnych rzek w kraju wykazały dość znaczne podobieństwo (tab. 6).

Liczba gatunków ptaków wodnych na starorzeczach środkowej Odry rosła wraz ze wzrostem powierzchni starorzecza oraz wraz ze zwiększaniem się liczby siedlisk. Jednak rozgraniczenie wpływu powierzchni i zróżnicowania siedlisk jest zwykle trudne (Baldi i Kisbenedek 2000) za względu na współzależność obu czynników. Surmacki (1998) badając awifaunę lęgową małych zbiorników śródpolnych w północno-zachodniej Polsce stwierdził, że głównym czynnikiem wpływającym na liczbę gatunków była liczba mikrośrodowisk, która tłumaczyła 54% zmienności. Natomiast rzeczywisty udział czynnika powierzchni wyniósł tylko 5,5%. Wpływ powierzchni wynika przede wszystkim z tego, że duża powierzchnia powoduje wzrost lokalnego zróżnicowania siedlisk i dostarcza więcej zasobów (Kauppinen i Vaisanen 1993).

Tabela 5. Minimalna oraz średnia wielkość starorzeczy zasiedlonych przez poszczególne gatunki.
Table 5. Minimal and mean size of oxbow lakes with each species

Gatunek *Species*	Powierzchnia starorzecza (ha) Size of oxbow lake (ha)		
	Minimalna	Średnia *Mean*	N
Emberiza schoeniclus	0,1	1,8 ± 2,8	63
Anas platyrhynchos	0,1	1,9 ± 3,0	47
Acrocephalus arundinaceus	0,1	2,4 ± 3,6	34
A. schoenobaenus	0,1	2,4 ± 3,7	32
A. scirpaceus	0,1	3,7 ± 4,6	16
Remiz pendulinus	0,1	2,3 ± 2,4	15
Tachybaptus ruficollis	0,3	3,4 ± 4,8	14
Gallinula chloropus	0,3	2,9 ± 2,9	11
Fulica atra	0,4	2,9 ± 2,9	10
Cygnus olor	0,4	2,0 ± 1,6	7
Locustella luscinioides	0,1	5,3 ± 6,3	6
Circus aeruginosus	0,3	4,7 ± 6,5	6
Grus grus	0,2	5,2 ± 6,9	5
Cygnus cygnus	1,1	6,5 ± 6,4	5
Rallus aquaticus	1,3	5,3 ± 2,4	5

Tabela 6. Podobieństwo gatunkowe (wskaźnik Jaccarda, QS) i podobieństwo dominacji (wskaźnik Renkonena, Re) zespołu ptaków wodnych starorzeczy (w nawiasach liczba stwierdzonych gatunków). Wykorzystano następujące dane: Odra – niniejsza publikacja; San – 10 starorzeczy, 460 par (Kurek 1993, Hordowski i Czernicki 1994); Noteć – jedno starorzecze, 109 par (Bednorz i Kupczyk 1995); Wisła Puszcza Niepołomicka – dwa starorzecza, 33 pary (Głowaciński 1975); Wisła między Ciechocinkiem a Solcem Kujawskim – 58 starorzeczy (Brauze 2004)
Table 6. Similarities of water bird assemblages of different groups of oxbow lakes in Poland according to Jaccard index (species composition) and Renkonen index (domination similarities).

		Podobieństwo gatunkowe QS (%) *Similarities in species composition* (%)				
		San (27)	Odra (22)	Noteć (13)	Wisła, Puszcza Niepołomicka (8)	Wisła, Ciechocinek–Solec Kujawski (18)
Podobieństwo dominacji Re (%) *Domination similarities* (%)	San		66,7	60	45,7	66,7
	Odra	66,1		68,6	46,7	70
	Noteć	47,2	62,5		57,1	58,1
	Wisła P N	57,9	54,6	33,7		46,2

Reakcja na wielkość zbiornika wodnego oraz zróżnicowanie siedlisk może być inna dla poszczególnych gatunków bądź grup gatunków. Elmberg i in. (1994) znaleźli pozytywną, istotną zależność między powierzchnią borealnych jezior Szwecji i Finlandii, a liczbą gatunków ptaków rybożernych. Natomiast samo strukturalne zróżnicowanie środowiska tłumaczyło obecność pozostałych gatunków ptaków pływających. Kosiński (1999) stwierdził na jeziorach Wielkopolski dużą zależność liczby gatunków ptaków oczeretów i zarośli od powierzchni szuwarów, natomiast dla ptaków pływających zależność ta nie była istotna. Powierzchnia jezior była znacznie silniej dodatnio skorelowana z liczbą gatunków ptaków pływających niż ptaków oczeretów i zarośli. Wraz z powierzchnią zbiornika wodnego rosła nie tylko liczba gatunków, ale także liczba par, natomiast zagęszczenie malało (Kauppinen i Vaisanen 1993).

Baldi i Kisbenedek (2000) podkreślali efekt jaki wywiera otaczający krajobraz na liczbę gatunków lęgowych ptaków wysp

siedliskowych (jakimi są też starorzecza). Analiza wpływu otoczenia stawów rybnych na liczbę gatunków (Bukacińska i in. 1995) wykazała, że największa średnia liczba gatunków była na kompleksach stawów położonych wśród łąk (36 gatunków). Na stawach otoczonych lasami było średnio 21 gatunków lęgowych, natomiast tylko 15 gatunków, stwierdzono na stawach otoczonych gruntami ornymi. Trochę inny obraz przedstawiają wyniki, które uzyskałem na starorzeczach Odry. Okazało się, że na liczbę gatunków lęgowych ptaków wodnych nie miało wpływu to, czy starorzecza otoczone były gruntami ornymi, czy łąkami, natomiast istotne było czy starorzecze jest położone w otwartym krajobrazie, czy też otoczone jest lasami. Jednak wydaje się, że i ta zależność może być częściowo spowodowana innymi czynnikami. Ze względu na inny sposób gospodarowania na terenie zawala i międzywala, większość starorzeczy otoczonych lasami jest położona na międzywalu, gdzie praktycznie brak jest kluczowego siedliska jakim są szuwary trzcinowe. Kosiński (1999) nie znalazł istotnej zależności między zespołem ptaków wodnych a długością zalesionych brzegów. Sugeruje on, że wpływ obecności lasu (jeśli w ogóle istnieje) jest uzależniony od równoczesnej obecności lub braku strefy roślinności wynurzonej (także od szerokości tej strefy).

Analizując wszystkie badane czynniki pod kątem ich wpływu na bogactwo gatunkowe ptaków wodnych starorzeczy Odry, wydaje się, że najważniejszym czynnikiem była obecność lub brak szuwarów trzcinowych. Szuwary trzcinowe mogą funkcjonować jako wskaźnik bioróżnorodności i pasują do koncepcji struktury kluczowej. Tews i in. (2004) definiują „strukturę kluczową" jako wyraźną przestrzenną strukturę, dostarczającą zasobów, schronienia oraz wszelkich „dóbr i usług", które są niezbędne dla wielu gatunków. Kosiński (1999) podaje, że długość linii brzegowej pokrytej roślinnością wynurzoną jest najlepszym pojedynczym czynnikiem wyjaśniającym liczbę gatunków i to zarówno należących do grupy ptaków pływających jak i do grupy ptaków oczeretów i zarośli. Pokazuje to olbrzymią rolę tego elementu w najrozmaitszych zbiornikach wodnych jako miejsca do założenia gniazda dla większości gatunków ptaków wodnych, ale także jako miejsca żerowania i ukrycia dla dużej grupy gatunków.

Wpływ ochrony przeciwpowodziowej na zespół ptaków wodnych starorzeczy Odry. Procesy erozji i akumulacji na odcinkach meandrujących rzek nizinnych przebiegały od tysięcy lat i prowadziły do powstawania jezior zakolowych. W miarę upływu czasu, poprzez kolonizację, stawały się one siedliskiem fauny i flory związanej z wodami stojącymi. Z czasem ich misy wypełniane były osadem mineralnym nanoszonym przez wody rzek podczas większych wezbrań oraz materiałem organicznym pochodzącym z obumarłych szczątków organizmów tam żyjących. Procesy wypłycania i lądowienia prowadziły do przemian zespołów roślinnych i zwierzęcych (sukcesji) na staro-

rzeczach, aż w końcu znikały one zupełnie. Jednak dzięki temu, że ciągle powstawały nowe - obok siebie mogły istnieć starorzecza w różnym wieku, różnym stadium lądowienia i sukcesji.

Działalność człowieka zatrzymuje, zwalnia lub przyśpiesza naturalne procesy geomorfologiczne i ekologiczne. Uregulowanie koryta rzeki Odry w XVIII wieku zatrzymało powstawanie nowych starorzeczy. Te, które jeszcze istnieją podlegają procesowi lądowienia i zaniku. Budowa obwałowań dodatkowo odcięła znaczną część starorzeczy od bezpośredniego wpływu rzeki. Nowo zdobyte tereny zaczęły być intensywnie wykorzystywane rolniczo. Zarówno odcięcie jak i zmiana użytkowania z pewnością miały wpływ na tempo znikania starorzeczy, a tym samym na zespoły roślin i zwierząt je zasiedlające.

Badania starorzeczy Odry pod kątem różnic w bogactwie gatunkowym ptaków wodnych na międzywalu i zawalu wykazały znaczne różnice. Średnia liczba gatunków na międzywalu była trzykrotnie niższa (ryc. 3), a zespół był ograniczony do 7 z 22 gatunków. Dwa z nich – zimorodek *Alcedo atthis* i brzegówka *Riparia riparia*, występowały tylko tu. Są to gatunki charakterystyczne dla młodych starorzeczy, których brzegi nie są jeszcze poddane długotrwałej erozji i tworzą skarpy oraz dla starorzeczy starszych, których skarpowe brzegi po przez regularne zalewy podczas wezbrań są ciągle odnawiane. Remiz, jest gatunkiem, dla którego miejsca zakładania gniazd – drzewa, głównie wierzby *Salix sp.*, były zasobem nie ograniczającym jego liczebności zarówno na zawalu jak i międzywalu. Poza tym, zespół ptaków wodnych starorzeczy międzywala obejmował trzy gatunki bardzo plastyczne: krzyżówkę, potrzosa i rokitniczkę. 86% par wszystkich gatunków łącznie zasiedlało starorzecza położone na zawalu. Większość z nich należała do gatunków związanych z szuwarem właściwym (miejsce żerowania lub/i zakładania gniazd), który jest strukturą kluczową dla bytowania ptaków wodnych, a także siedliskiem świadczącym o zaawansowanym stadium starzenia się starorzecza (Łucka 1997). Siedlisko to praktycznie nie występowało na starorzeczach położonych pomiędzy wałami. Ograniczenie terenów zalewowych do obszaru międzywala powoduje kumulacje wód wezbraniowych, które są teraz większe i szybsze, a tym samym gwałtowniejsze (Czarnecki i Ladorski 1967). Powoduje to:

1) mechaniczne niszczenie roślinności wynurzonej poprzez zmywanie lub też zasypywanie niesionym materiałem mineralnym,
2) wymywanie osadów organicznych z mis starorzeczy,
3) tworzenie nurtu na trasach starorzeczy, które podcinają brzegi starorzeczy, odtwarzając skarpy (roślinność szuwarowa wymaga płaskich brzegów).

Efektem jest ciągłe odmładzanie starorzeczy. Naturalne procesy zarastania i lądowienia starorzeczy leżących na międzywalu ciągle są przerywane. Co wpływa na taki, a nie inny skład gatunkowy awifauny.

Starorzecza leżące poza wałami odcięte są od bezpośredniego wpływu rzeki (Czarnecki i Ladorski 1967), więc sukcesja może przebiegać niezakłócona. Jednak intensywne wykorzystywanie rolnicze terenów zawala (ponad połowa starorzeczy na zawalu w niniejszych badaniach, w swoim bezpośrednim otoczeniu miała grunty orne) powoduje zwiększony napływ nawozów. Duża i nienaturalna eutrofizacja powoduje zwiększenie produkcji pierwotnej roślinności, a tym samym zwiększa tempo deponowania martwych szczątków organicznych. Dodatkowo uregulowanie koryta rzeki ostrogami skupiającymi nurt powoduje zwiększoną erozję wgłębną rzeki, a tym samym obniżenie lustra wody w całej dolinie (Czarnecki i Ladorski 1967). Oba procesy powodują, że starzenie i zanikanie starorzeczy jest znacznie przyśpieszone.

Nie jest znane tempo zanikania starorzeczy w Dolinie Środkowej Odry, ale może być ono analogiczne do zanikania oczek wodnych na obszarach polodowcowych. Na Równine Wełtyńskiej zniknęło 64% zbiorników w ciągu niepełnych 100 lat (Pieńkowski 1996 za Ratyńska 2002), dotyczy to głównie oczek wodnych poniżej 0,2 ha. Na Nizinie Wielkopolskiej zachowało się, od czasów polodowcowych, 22,5% drobnych zbiorników wodnych (Kaniecki 1991 za Ratyńska 2002). Karg i Karlik (1993), za Ratyńska (2002) oceniają tempo ubywania śródpolnych oczek na 1,1% rocznie. Można oczekiwać, że w ciągu następnych kilkudziesięciu – kilkuset lat, starorzecza leżące na zawalu Odry znikną, a wraz z nimi zniknie zamieszkujący je zespół ptaków wodnych.

Literatura

Baldi A., Kisbenedek T. 2000. Bird species number in an archipelago of reeds at Lake Velence, Hungary. *Global Ecol. Biogeogr.* 9: 451–461.

Bednorz J., Kupczyk M. 1995. Fauna ptaków doliny Noteci. [W:] Bednorz J. (Red.) Ptaki doliny Noteci. *Pr. Zakł. Biol. Ekol. Ptaków Uniw. Adama Mickiewicza* 3: 3–94.

Borowiec M., Stawarczyk T., Witkowski J. 1981. Próba uściślenia metod oceny liczebności ptaków wodnych. *Notatki orn.* 22: 47–61.

Brauze T. 2004. Species diversity of breeding waterbirds of oxbow lakes on the flood terrace of the Vistula river between Ciechocinek and Solec Kujawski. *Zoologica Pol.* 49: 211–218.

Bukaciński D., Cygan J. P., Keller M., Piotrowska M., Wójciak J. 1994. Liczebność i rozmieszczenie ptaków wodnych gniazdujących na Wiśle Środkowej – zmiany w latach 1973–1993. *Notatki orn.* 35(1–2): 5–47.

Bukacińska M., Bukaciński D., Cygan J. P., Dobrowolski K. A., Kaczmarek W. 1996. The importance of fishponds to waterfowl in Poland. *Acta hydrobiol., Kraków* 31 (Suppl.) 1: 57–73.

Czarnecki Z., Ladorski H. 1967. Zmiany środowiska życia ptaków wywołane melioracjami wodnymi na przykładzie Warty. *Chrońmy Przyr. ojcz.* 23(4): 11–21.

Dombrowski A., Nawrocki P., Krogulec J., Chmielewski S., Rzępała M. 1994. Awifauna bocznych odnóg Wisły Środkowej w sezonie lęgowym. *Notatki orn.* 35(1–2): 49–78.

Dombrowski A., Rzępała M., Tabor A. 1993. Wykorzystanie stymulacji magnetofonowej w ocenie liczebności lęgowej populacji perkozka *Tachybaptus ruficolis*, wodnika *Rallus aquaticus*, zielonki *Porzana parva* i kokoszki wodnej *Gallinula chloropus*. *Notatki orn.* 34: 359–369.

Dyrcz A., Okulewicz J., Witkowski J. 1985. Bird communities on natural eutrophic fen mires in the Biebrza river valley, NE Poland. *Vogelwarte* 33: 26–52.
Elmberg J., Nummi P., Poysa H., Sjoberg K. 1994. Relationships between species number, lake size and resource diversity in assemblages of breeding waterfowl. *J. Biogeogr.* 21: 75–84.
Ferens B., Wasilewski J. 1977. Ptaki (Aves). *Fauna słodk. Polski*: 3: 1–317.
Głowaciński Z. 1975. Ptaki Puszczy Niepołomickiej (studium faunistyczno-ekologiczne). *Acta zool. cracov.* 20: 1–88.
Gorzelski W., Bukaciński D., Bukacińska M. 1994. Awifauna lęgowa tarasu zalewowego Wisły w Warszawie i czynniki ją kształtujące. *Notatki orn.* 35(1–2): 99–114.
Gromadzki M., Dyrcz A., Głowaciński Z., Wieloch M. 1994. Ostoje ptaków w Polsce. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Gdańsk.
Hordowski J., Czernicki M. 1994. Ptaki lęgowe starorzeczy w dolinie środkowego Sanu. *Badan. Ornitof. Ziemi przemys.* 2: 75–89.
Kauppinen J., Vaisanen R. A. 1993. Ordination and classification of waterfowl communities in south boreal lakes. *Finn. Game Res.* 48: 3–23.
Kondracki J. 2011. Geografia regionalna Polski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
Kosiński Z. 1999. Effects of lake morphometry, emergent vegetation and shore habitat on breeding bird communities. *Acta orn., Warsz.* 34: 27–35.
Kurek H. 1993. Ptaki starorzecza Sanu w Hurku pod Przemyślem. *Badan. Ornitof. Ziemi przemys.* 1: 59–72.
Kuźniak S. 1978. Badania ilościowe awifauny lęgowej w rolniczym krajobrazie kulturowym Wielkopolski. *Acta orn., Warsz.* 16: 423–450.
Lewartowski Z., Piotrowska M. 1987. Zgrupowania ptaków lęgowych w dolinie Narwi. *Acta orn., Warsz.* 23: 215-272.
Luniak M. 1971. Ptaki środkowego biegu Wisły. *Acta orn., Warsz.* 13: 17-113.
Łucka R. 1997. Awifauna jezior Dolskich (województwo poznańskie) z uwzględnieniem wpływu lądowienia jezior na zgrupowania ptaków lęgowych. [W:] Kupczyk M. (Red.) Ptaki wybranych jezior Wielkopolski. *Pr. Zakł. Biol. Ekol. Ptaków Uniw. Adama Mickiewicza* 7: 31–54.
Macicka-Pawlik T., Wilczyńska W. 1996. Zbiorowiska roślinne starorzeczy w dolinie środkowego biegu Odry. *Acta Univ. wratisl.* (Pr. bot.) 64: 73–119.
Migoń P. 1995. Charakterystyka fizjograficzna i geomorfologiczna doliny Odry. [W:] Jankowski W., Świerkosz K. (Red.) Korytarz ekologiczny doliny Odry. Stan–funkcjonowanie–zagrożenia. Fundacja IUCN Poland, Warszawa: 24–37.
Ranoszek E. 1983. Weryfikacja metod oceny liczebności ptaków wodnych w warunkach stawów milickich. *Notatki orn.* 24: 178–201.
Rast G., Obdrlík P., Nieznański P. (Red.) 2000. Atlas obszarów zalewowych Odry. WWF Deutschland, WWF Auen-Institut, [Rastatt].
Ratyńska H. 2002. Wyspy środowiskowe jako element krajobrazu, próba typologii i zróżnicowanie szaty roślinnej. [W:] Banaszak J. (Red.) Wyspy środowiskowe. Bioróżnorodność i próby typologii. Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz: 239–260.
Surmacki A. 1998. Breeding avifauna of small mid-field ponds in north-western Poland. *Acta orn., Warsz.* 33: 149–157.
Tews J., Brose U., Grimm V., Tielborger K., Wichmann M. C., Schwager M., Jeltsch F. 2004. Animal species diversity driven by habitat heterogenity/diversity: the importance of keystone structures. *J. Biogeogr.* 31: 79–92.
Tomiałojć L. 1970. Badania ilościowe nad synantropijną awifauną Legnicy i okolic. *Acta orn., Warsz.* 12: 293–392.
Tomiałojć L. 1993. Uwagi wstępne i podsumowujące. [W:] Tomiałojć L. (Red.) Ochrona przyrody i środowiska w dolinach nizinnych rzek Polski. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków: 7–12.

ISSN 0860-3022 *Ptaki Śląska* 2012, 19: 25–34

Zróżnicowanie i zmiany wielkości terytoriów cierniówki *Sylvia communis* na początku sezonu lęgowego

Changes and variability of territory size in the Whitethroat *Sylvia communis* during early stage of breeding season

Adam Kuńka
ul. Fieldorfa 14/308, 45-273 Opole, e-mail: akunka@tlen.pl

Abstract. I did a research on fluctuations of territory magnitude of Whitethroat *Sylvia communis* before beginning of laying eggs period. The earliest settled males have had the largest territory. Most birds with passage of time lessen their territories. In opposite the smallest territories were enlarged. On larger territories near nest higher share of blackberry bushes interlaced with perennials took place. There was only habitats component connected with size of territory. Territory covers biotope which females used with secure to place nest. Blackberry bushes interlaced with perennials created a good place to localize nest. Probably large territories with big part of blackberry with perennials increase males chance to win females. After females were settled, decreasing of territory may help males to watch females and to stop them copulating with strange males.

Abstrakt. Badałem zmienność wielkości terytoriów cierniówek *Sylvia communis* przed rozpoczęciem okresu składania jaj. Samce osiedlające się najwcześniej miały największe terytoria. Większość ptaków w miarę upływu czasu zmniejszała swoje terytoria. Terytoria najmniejsze były natomiast powiększane. W większych terytoriach, blisko gniazda, był wyższy procentowy udział jeżyn przerośniętych bylinami. Był to jedyny element środowiska związany z wielkością terytorium. Terytoria zabezpieczały siedliska wykorzystywane przez samice do lokalizacji gniazd. Jeżyny przerośnięte bylinami były dobrym miejscem do założenia gniazda. Prawdopodobnie duże terytoria o wysokim udziale jeżyn z bylinami zwiększały szanse samca na zdobycie samicy. Po osiedleniu się samicy zmniejszanie wielkości terytorium mogło ułatwiać samcowi pilnowanie partnerki i niedopuszczanie do jej kopulacji z obcymi samcami.

Key words: *Sylvidae*, Common Whitethroat, *Sylvia communis*, territory, breeding biology
Słowa kluczowe: pokrzewki, *Sylvidae*, cierniówka, *Sylvia communis*, terytorium, biologia lęgowa

Terytorium to obszar kontrolowany i broniony przez osobnika lub grupę osobników poprzez sygnalizowanie gotowości obrony lub jawną agresję wobec intruzów (Wittenberger 1981). Sell i Odderskaer (1990) wyróżnili u cierniówki dwie następujące po sobie fazy istnienia terytorium. Szukający partnerki samiec zajmuje najpierw stosunkowo duże terytorium. Później, w trakcie składania i wysiadywania jaj staje się ono mniejsze. Jest to teraz terytorium lęgowe, które w miarę upływu czasu może się dalej zmniejszać. Podobne zmniejszanie się terytoriów wykazał wcześniej u cierniówki Diesselhorst (1968). Sell i Odderskaer (1990) dodatkowo wyróżnili jeszcze nie broniony areał osobniczy, na którym ptaki zdobywają pokarm dla piskląt.

Cierniówka już dawno została uznana za gatunek o niestabilnym systemie terytorialnym (Diesselhorst 1968). Niestabilność ta ma polegać na zanikaniu jednych i pojawianiu się nowych terytoriów w trakcie sezonu lęgowego. Z drugiej strony doniesienia o tak dużej niestabilności

terytoriów nie znajdują potwierdzenia w innych pracach (Persson 1971, Sell i Odderskaer 1990).

W moich badaniach zająłem się początkową fazą istnienia terytoriów cierniówek. Próbowałem odpowiedzieć na pytanie, jaka jest przyczyna zróżnicowania wielkości terytoriów i co jest powodem zmian ich wielkości jeszcze przed rozpoczęciem lęgów.

Materiał i metody

Obserwacje były prowadzone w roku 1999 na terenach wodonośnych Wrocławia, między Księżami a Siechnicami. Jest to urozmaicony, otwarty teren o powierzchni około 6 km^2. Występują tu nieduże zbiorniki wodne, kanały, niewielka rzeka, zadrzewienia i zakrzewienia. Teren ten nie jest użytkowany rolniczo (brak koszenia łąk) i bardzo słabo penetrowany przez ludzi. Prowadzony jest tylko na niewielką skalę wypas koni i krów. W trakcie badań przeprowadzane były prace melioracyjne na części obszaru badań. W badaniach brało udział do 8 osób równocześnie. Zbadano 35 terytoriów. Badania obejmowały okres od osiedlenia się ptaków do rozpoczęcia lęgów. Terytoria były zajmowane od 25 kwietnia do 2 maja (średnio 27 kwietnia). Pierwsze jajo zostało złożone 3 maja (średnio początek składania jaj przypadł na 7 maja). Kilka samców, które przyleciały po 2 maja nie uwzględniłem w analizie.

Obserwacje prowadzone były od godziny 6.00 do 12.00. W trakcie kontroli, każdego samca obserwowano przez godzinę notując, wszystkie przemieszczenia i miejsca śpiewu na dokładnych zdjęciach lotniczych. Następnie, skrajne punkty przemieszczeń przenosiłem na mapę lotniczą w skali 1:5000. Dla każdego dnia kontroli wyznaczałem granice terytorium przez połączenie skrajnych miejsc śpiewu lub przemieszczeń i obliczałem jego powierzchnię. Tylko 6 samców zostało oznakowanych kolorowymi obrączkami o niepowtarzalnym układzie kolorów. Pozostałe ptaki były identyfikowane na podstawie miejsca, w którym śpiewały. Pierwszy pomiar wielkości terytorium robiono zwykle następnego dnia po osiedleniu się samca (maksymalnie do trzeciego dnia po tej dacie). 27 terytoriów kontrolowano dwa lub więcej razy, 8 terytoriów kontrolowano tylko raz. Odstęp między skrajnymi pomiarami wielkości terytorium wynosił od 1 do 5 dni (średnio 2 dni). Za samce posiadające samice uznawano te, w terytoriach których pojawiły się gniazda ze złożonymi jajami. Wyszukiwano też wszystkie gniazda i śledzono losy lęgów oraz badano udział procentowy różnych elementów struktury środowiska w promieniu 2–8 m od gniazda. Uwzględnionymi w tych badaniach elementami struktury środowiska były: łąka, drzewa, krzewy, łany bylin, łany jeżyn, łany jeżyn przerośniętych bylinami, trzciny i woda. Pomiary procentowych udziałów różnych typów roślinności wokół gniazda przeprowadzono posługując się metodą zaproponowaną przez Karczewską (2011). Dodatkowo sprawdzano

miejsca zdobywania pokarmu dla piskląt. Nie wyznaczano jednak granic areałów ptaków w tym okresie.

Wyniki

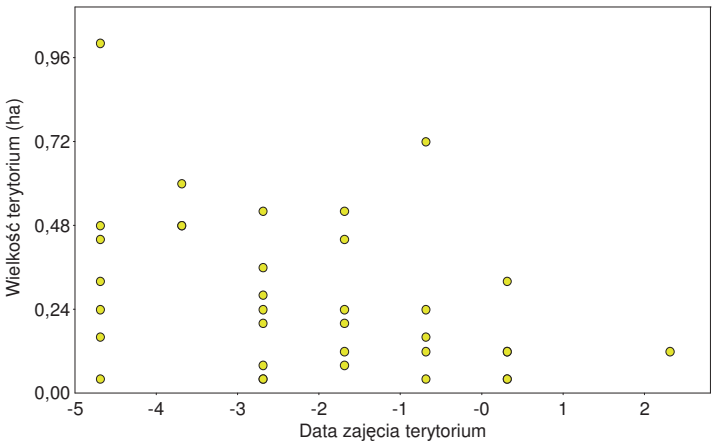
Największa odnotowana wielkość terytorium wyniosła 1,00 ha, a najmniejsza 0,04 ha. Średnia wielkość terytorium w badanej populacji to 0,25 ±0,17 ha (N=35). Terytoria poszczególnych samców zmieniały wielkość. Tylko 5 terytoriów z 27 pozostało bez zmian. Średnia początkowa wielkość terytorium wyniosła 0,28 ±0,22 ha (N=35), a średnia końcowa wielkość terytorium 0,23 ±0,17 ha (N = 27).

Samce osiedlające się wcześniej miały większe terytoria, niż samce, które pojawiły się na terenie badań później (korelacja Spearmana: r_s = -0,381, P=0,024, N=35; ryc. 1).

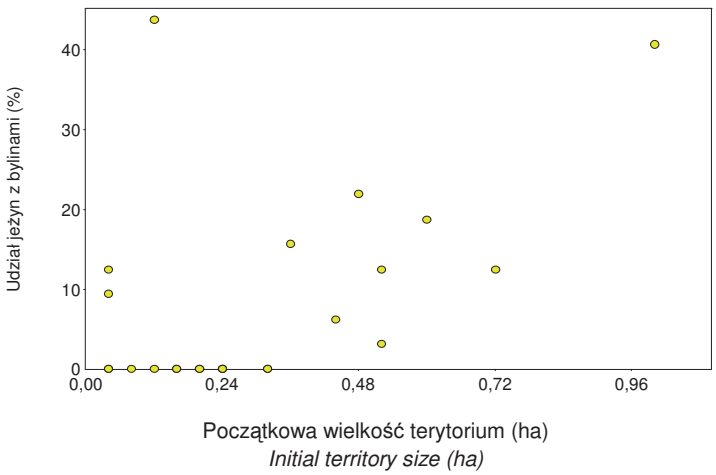
Analiza współzmienności wielkości terytoriów z procentowym udziałem różnych elementów struktury środowiska wokół gniazd (tab. 1), wykazała, że jedynym typem roślinności, z którym związana była wielkość terytorium, były płaty jeżyn przerośnięte bylinami (ryc. 2). Samce z terytoriami o największej wielkości początkowej miały najwyższy procentowy udział tego typu roślinności w promieniu 2–8 m od gniazda.

Spośród terytoriów, które zmieniły swoją wielkość (N=22), zmniejszyło się 14 a zwiększyło się 8. Kierunek tych zmian zależał od początkowej wielkości terytorium (ryc. 3). Duże terytoria były zmniejszane, a małe powiększane (korelacja Spearmana r_S = -0,700, P<0,001, N=27). Terytoria z większym udziałem jeżyn przerośniętych bylinami w promieniu 2–8 m od gniazda miały wyraźną tendencję do zmniejszania się, natomiast terytoria z małym udziałem tej roślinności zwiększały się (tab. 2). Brak jednak danych, czy wraz ze zmianą wielkości terytorium dochodziło do zmiany udziału jeżyn z bylinami. Procentowy udział pozostałych typów roślinności wokół gniazda nie miał wpływu na zmiany wielkości terytoriów (tab. 2).

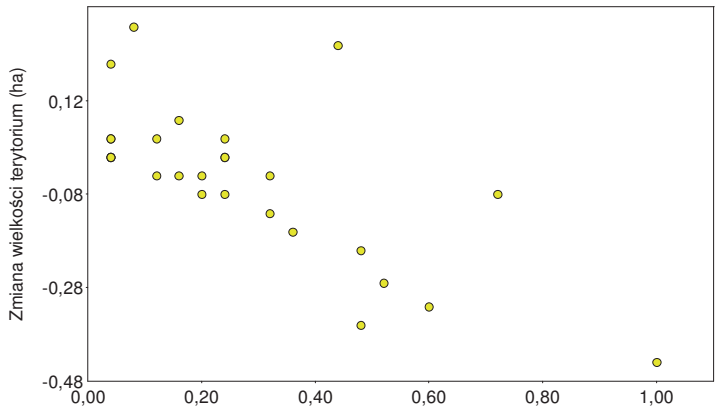
Osiedlające się wcześniej samce nieco częściej odbywały udane lęgi niż samce przylatujące później, chociaż różnica ta była tylko bliska statystycznej istotności (test Manna – Whitneya U=29,5, P=0,066, N=21; tab. 3). Nie zależało to jednak od wielkości terytorium. Nie stwierdziłem istotnej różnicy w początkowej wielkości terytoriów samców, które odbyły udane lęgi i samców, których lęgi zostały zniszczone (test Manna – Whitneya U=39,0, P=0,260, N=21; tab. 3).

Rycina 1. Wielkość zakładanego terytorium w zależności od daty osiedlenia się samca.
Figure 1. Territory size in ha (vertical axis) and date of territory establishing by Whitethroat males (horizontal axis)

Rycina 2. Udział jeżyn z bylinami w promieniu 2-8 m od gniazda w zależności od wielkości początkowej terytorium
Figure 2. Percent of territory area covered by brambleswith perennials (verticasl axis) within the radius of 2–8 m from Whitethroat nests versus territory size (ha) in its initial stage

Rycina 3. Kierunek zmian wielkości terytorium w zależności od jego wielkości początkowej.
Figure 3. Change of Whitethroat territory size (vertical axis) versus initial territory size (horizontal axis)

Tabela 1. Związek między początkową wielkością terytorium cierniówki a procentowym udziałem różnych elementów struktury środowiska w promieniu 2–8 m od gniazda (korelacja Spearmana, N=24).
Table 1. Correlation between initial size of a territory of Whitethroat and percent of area covered by different vegetation (or water) within the radius of 2–8 m from nest

Element środowiska *Vegetation (or water)*	r_s	P
Łąka *Meadow*	-0,207	0,331
Łany bylin *Perennials*	-0,667	0,757
Łany jeżyn *Brambles*	Początkowa wielkość terytorium (ha)	
Jeżyny przerośnięte bylinami *Brambles with perei*	*Initial terrytory size*	
Krzewy *Bushes*	0,123	0,566
Drzewa *Trees*	0,134	0,533
Trzciny *Reeds*	-0,124	0,563
Woda *Ditch with water*	0,155	0,469

Tabela 2. Wpływ procentowego udziału poszczególnych elementów struktury środowiska w promieniu 2–8 m od gniazda cierniówki na zmiany wielkości terytoriów (korelacja Spearmana, N=21)
Table 2. Correlation between percentage of area covered by different vegetation within the radius of 2–8 m from the nest of Whitethroat and change of territory size (Spearman,s Rank Correlation tests, N=21). For further explanations see Table 1

Element środowiska	r_s	P
Łąka	0,419	0,059
Łany bylin	-0,276	0,225
Łany jeżyn	0,058	0,804
Jeżyny przerośnięte bylinami	-0,424	0,055
Krzewy	-0,168	0,465
Drzewa	-0,140	0,545
Trzciny	0,138	0,549
Woda	-0,181	0,433

Tabela 3. Mediana (M_{med}) i odchylenie ćwiartkowe ($Q_1 – Q_3$) dat zajęcia i początkowych wielkości terytoriów samców, które odbyły udane lęgi i samców, których lęgi uległy zniszczeniu.
Table 3. Initial size of territory, date of its establishing and breeding success in Whitethroat males

Losy lęgów *Breeding succes*	Początkowa wielkość terytorium (ha) *Initial terrytory size*		Data zajęcia terytorium *Date of terrytory establishing*	
	M_{med}	$Q_1 – Q_3$	M_{med}	$Q_1 – Q_3$
Lęgi udane (N=10) *Successful broods*	0,20	0,08 – 0,36	27.IV.	27.IV – 27.IV
Lęgi zniszczone (N=11) *Unsuccessful broods*	0,32	0,18 – 0,48	28.IV.	27.IV – 30.IV

Dyskusja

Średnia wielkość terytorium cierniówek na terenach wodonośnych Wrocławia mieściła się w przedziale podawanym dla innych populacji europejskich. Zmierzone przez Mc Donalda w Surrey w Anglii terytoria miały wielkość od 0,10 do 0,54 ha (Cramp 1992). W południowej Szwecji wielkość terytorium wynosiła od 0,6 do 1,6 ha, średnio 1 ha (Persson 1971), w Bawarii mieściła się między 0,3 a 0,4 ha (Diesselhorst 1968), a w Danii między 0,024 a 0,152 ha (Sell i Odderskaer 1990). Najmniejsza podawana wielkość terytorium, w którym odbył się zakończony sukcesem lęg, wynosiła 0,06 ha (Cramp 1992). W trakcie moich badań najmniejsze terytorium, w którym odbył się udany lęg miało 0,04 ha (nie zmieniało wielkości w badanym okresie).

Wysoki udział jeżyn poprzerastanych bylinami w największych (w większości najwcześniej zakładanych) terytoriach może oznaczać, że był to szczególnie poszukiwany element środowiska. U wielu gatunków samce przylatujące jako pierwsze, zajmują najlepsze terytoria, wcześniej przystępują do lęgów i odchowują więcej młodych (Aebischer

i in. 1996, Kokko 1999). Fakt, że wcześniej przylatujące samce miały terytoria o wyższej jakości stwierdzono u wielu gatunków z rzędu wróblowych, m. in. u brzęczki *Locustella luscinioides* (Aebischer i in. 1996).

Samice wielu gatunków mogą osiedlać się nie kierując się bezpośrednio wyborem samca lub terytorium (Lightbody i Weatherhead 1987, Dale i Slagsvold 1990, Aebischer i in. 1996, Kokko 1999). Wcześnie przylatujące samce ustanawiają najlepsze terytoria, ale tylko ptaki w dobrej kondycji mogą pozwolić sobie na koszty związane z wczesnym przylotem (Kokko 1999). Pierwszy napotkany przez samicę wolny samiec będzie więc z dużym prawdopodobieństwem posiadał najlepsze dostępne w danym momencie terytorium, i będzie najwartościowszym samcem (Aebischer i in. 1996). Osiedlenie się w terytorium takiego samca może być dla samicy najkorzystniejszym energetycznie i czasowo rozwiązaniem, zwłaszcza w przypadku gatunków, których samce są łatwe do wykrycia (Dale i Slagsvold 1990). Takie ograniczenie do minimum czasu przeznaczanego przez samice na wybór partnera spowodowane krótkim dostępnym okresem czasu na odbycie lęgów i niekorzystną pogodą, stwierdzono w skandynawskich populacjach muchołówek żałobnych *Ficedula hypoleuca* (Alatalo i in. 1988, Slagsvold i in. 1988).

U cierniówki samce powracają na lęgowisko na ogół około jednego tygodnia wcześniej niż samice, chociaż w niektóre lata przylot może być zsynchronizowany (Persson 1971, Prato i Prato 1983, Sell i Odderskaer 1990, Boddy 1992, Cramp 1992). Po wcześniejszym niż zwykle przylocie samic dochodzi do wcześniejszych lęgów (Persson 1971). Zarówno samce, jak i samice powracające kolejny raz na to samo lęgowisko robiły to wcześniej, niż jako ptaki pierwszoroczne (samce średnio o 6 dni; Boddy 1992). Możliwe, że powracające wcześniej ptaki, dysponujące doświadczeniem z poprzednich sezonów, mogły ustanawiać bardziej wartościowe terytoria.

W przypadku, gdy samice po znalezieniu obszaru zasiedlonego przez samce nie przystępują do wyboru partnera, tylko osiedlają się w najkorzystniejszym siedlisku, dla samca ważne jest posiadanie dużego terytorium. Duże terytorium, obejmujące jak największy obszar atrakcyjnego siedliska zapewnia samcowi największą szansę, że właśnie w jego terytorium osiedli się samica. Może to tłumaczyć, dlaczego pierwsze osiedlające się samce z badanej przeze mnie populacji cierniówki, zakładały największe terytoria. Wysoki udział jeżyn poprzerastanych bylinami w tych terytoriach, może świadczyć, że był to najatrakcyjniejszy, dostępny ptakom element środowiska. Potwierdza to brak zależności między wielkością początkową terytorium a innymi elementami siedliska. Jeżyny z bylinami były miejscem zakładania gniazd, i stąd ich atrakcyjność dla samicy. Natomiast w niewielkim stopniu były miejscem zdobywania pokarmu dla piskląt. Ptaki najczęściej poszukiwały pokarmu w krzewach (dane własne).

Atrakcyjność jeżyn z bylinami dla samców mogła wynikać z faktu, że ten element środowiska mógł być szczególnie poszukiwany przez samice.

Niestety, nie mogłem ocenić jak wielkość terytorium i udział jeżyn z bylinami wpływał na sukces samca w znajdowaniu partnerki, ponieważ tylko niewielki procent samców w badanej populacji nie przystąpił do lęgów. Jednak w niektórych populacjach cierniówki ponad 1/3 samców może pozostawać bez samicy (Cramp 1992, Szymański 2010). Zdobywanie największej liczby samic przez samce o największych terytoriach wykazano w eksperymencie na muchołówkach żałobnych, u których występuje poligynia (Dale i Slagsvold 1990). Również u pokrzywnicy *Prunella modularis* samotne samce miały mniejsze terytoria niż samce posiadające samice (Tuomenpuro 1989). Duże terytorium było związane z wcześniejszym przystępowaniem do lęgów u świstunki żółtawej *Phylloscopus inornatus* (Marchetti 1998).

Zmniejszanie się dużych terytoriów może być związane z trudnością w utrzymywaniu ich i równoczesnym pilnowaniu samicy. Nie udało mi się zarejestrować terminów osiedlenia się samic w terytoriach większości samców. Dlatego nie mogłem sprawdzić jak pojawienie się samicy wpływało na wielkość terytorium. Jednak istnienie konfliktu między utrzymywaniem terytorium a pilnowaniem samicy stwierdzono u piecuszka *Phylloscopus trochilus* (Gil i in. 1999). Obserwacje z 1998 roku (pisklęta karmiły też inne samce niż te, które wcześniej łapaliśmy i obrączkowaliśmy kolorowymi obrączkami w pobliżu gniazd) wskazują, że w badanej populacji mogła istnieć frakcja nielęgowych samców, pojawiających się w obcych terytoriach, w których były już osiedlone samice.

Zmniejszanie dużych terytoriów nie można tłumaczyć przejmowaniem ich fragmentów przez samce z mniejszymi terytoriami. Nie zaobserwowałem tego typu sytuacji pomimo tendencji do skupiskowego osiedlania się ptaków. Dodatkowo, wielkość zmieniały też terytoria nie stykające się bezpośrednio z innymi.

Zwiększanie małych terytoriów można tłumaczyć jako próbę maksymalizacji szans na znalezienie samicy. Nie zebrałem jednak danych, które mogłyby wyjaśnić, czy zmiana wielkości odbywała się w kierunku zwiększenia udziału powierzchni porośniętej przez jeżyny z bylinami.

Zaobrączkowanie tylko kilku samców kolorowymi obrączkami prawdopodobnie nie spowodowało poważnych błędów związanych z identyfikacją ptaków w terenie. Samce są znacznie łatwiejsze do obserwacji niż samice. Śledzenie ich przemieszczeń równocześnie z innymi samcami podczas godzinnej sesji obserwacyjnej powinno być w większości przypadków wystarczające do ustalenia wiarygodnych granic terytorium i identyfikacji osobnika. Poszczególne ptaki miały często stałe miejsca śpiewu i trasy przemieszczeń. Brak obrączkowania mógł spowodować przeoczenie faktu, że terytorium ma nowego

właściciela. Taka sytuacja jest jednak mało prawdopodobna. Pomimo doniesień Diesselhorsta (1968) o niestabilności systemu terytorialnego, nie potwierdzają tego badania innych autorów. W jednej z populacji stwierdzono, że większość ptaków zakładała terytoria tam, gdzie pojawiały się pierwszy raz (R. Smith – inf. niepubl.).

Podsumowując, terytorium początkowo zabezpiecza te siedliska, w którym będzie osiedlać się samica. Duże terytoria prawdopodobnie zwiększają szanse na zdobycie partnerki. Po osiedleniu się samicy, możliwą funkcją terytorium jest zabezpieczenie jej przed kopulacjami z obcymi samcami. Na tym etapie mniejsze terytorium usprawniałoby pilnowanie samicy. Tym można tłumaczyć dlaczego, samce początkowo dążyły do maksymalizacji rozmiarów terytoriów, ale potem szybko zmniejszały ich wielkość.

Podziękowania

Dziękuję Konradowi Hałupce za pomoc na każdym etapie powstawania pracy, Marcie Borowiec, Jackowi Pietrowiakowi, Renacie Łagosz i Bartłomiejowi Sklepowiczowi biorącym udział w pracach terenowych, a także wszystkim pozostałym pomagającym w zbieraniu danych. Jackowi Pietrowiakowi dziękuję również za zmierzenie procentowego udziału elementów środowiska w pobliżu gniazd.

Literatura

Aebischer A., Perrin N., Krieg M., Studer J., Meyer D. R. 1996. The role of territory choice, mate choice and arrival date on breeding success in the Savi's Warbler Locustella luscinioides. *J. avian Biol.* 27. 143–152.

Alatalo R. V., Carlson A., Lundberg A. 1988. The Search Cost in Mate Choice of the Pied Flycatcher. *Animal Behav.* 36: 289–291.

Boddy M. 1992. Timing of Whitethroat *Sylvia communis* arrival, breeding and moult at a coastal site in Lincolnshire. *Ring. Migr.* 13: 65–72.

Cramp S. (Ed.) 1992. Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa: The Birds of the Western Palearctic. Vol. VI: Warblers. Oxford University Press, Oxford.

Dale S., Slagsvold T. 1990. Random setlement of female pied flycatchers *Ficedula hypoleuca:* significance of male territory size. *Animal Behav.* 39: 231–243.

Diesselhorst G. 1968. Struktur einer Brutpopulation von *Sylvia communis*. *Bonn. zool. Beitr.* 19: 307–321.

Gil D., Graves J. A., Slater P. J. B. 1999. Seasonal patterns of singing in the willow warbler evidence against the fertility announcement hypothesis. *Animal Behav.* 35: 995–1000.

Karczewska A. 2011. Wybiórczość siedliskowa cierniówki *Sylvia communis* na terenach wodonośnych Wrocławia. *Ptaki Śląska* 18: 27–35.

Kokko H. 1999. Competition for early arrival in migratory birds. *J. animal Ecol.* 68: 940–950.

Lightbody J. P., Weatherhead P. J. 1987. Polygyny in the yellow-headed blackbird: female choice versus male competition. *Animal Behav.* 35: 1670–1684.

Marchetti K. 1998. The evolution of multpile male traits in the yellow-browed leaf warbler. *Animal Behav.* 55: 361–376.

Persson B. 1971. Habitat Selection and Nesting of a South Swedish Whitethroat *Sylvia communis* Lath. Population. *Ornis scand.* 2: 119–126.

Prato S. R. D., Prato E. S. 1983. Movements of Whitethroats *Sylvia communis* ringed in the British Isles. *Ring. Migr.* 4: 193–210.

Sell H., Odderskaer P. 1990. The breeding biology of the Whitethroat *Sylvia communis* in Danish hedges. *Dansk orn. Foren. Tidsskr.* 84: 21–29.
Slagsvold T., Lifjeld J. T., Stenmarck G., Breiehagen T. 1988. On the cost of searching for a mate in female pied flycatcher *Ficedula hypoleuca*. *Animal Behav.* 36: 395–407.
Szymański P. 2010. Liczebność i rozmieszczenie cierniówki *Sylvia communis* w krajobrazie rolniczym południowo-zachodniej Wielkopolski w latach 1998–2008. *Ornis pol.* 51: 14–20.
Tuomenpuro J. 1989. Habitat preferences and territory size of the Dunnock *Prunella modularis* in southern Finland. *Ornis fenn.* 66: 133–141.
Wittenberger J. F. 1981. Animal social behavior. Duxbury Press, Boston.

ISSN 0860-3022 *Ptaki Śląska* 2012, 19: 35–47

Stan populacji i ochrona strefowa rzadkich gatunków ptaków szponiastych *Accipitriformes* i bociana czarnego *Ciconia nigra* w województwie śląskim w latach 2001–2007

Population and zonal protection of rare birds of prey *Accipitriformes* and Black Stork *Ciconia nigra* in Silesian Voivodeship in 2001–2007

Krzysztof Henel

Biebrzański Park Narodowy, Osowiec Twierdza 8, 19-110 Goniądz, e-mail: k.henel@biebrza.org.pl

Abstract. Between 2001 and 2007 in Silesian Voivodeship among zonal protected birds building nests on trees, two were noticed: Black Stork *Ciconia nigra* and White-tailed Eagle *Haliaeetus albicilla*. Black Kite *Milvus migrans* and Lesser Spotted Eagle *Aquila pomarina* in lowland part of province and Golden Eagle *Aquila chrysaetos* in Beskidy Mountains were recognized as probably breeding species. Black Stork numbers in time of study was estimated to 39–40 breeding pairs. White-tailed Eagle numbers increase from 3 breeding pairs in 2001 to 8 pairs in 2007. Breeding success came to 57%, number of young for each occupied nest came to 0,96 and for the nest with success 1,67. Between 2001–2007 have existed 28 all together active protective zone (and from 12 to 22 in successive years). Average area of year long protective zone for White-tailed Eagle is 19,71 ha (range: 5,82–94,92 ha, N=11) and average area of year long and periodical protective zone is 59,86 ha (range: 30,74–157,91 ha, N=11). and whole zone 54,83 ha (20,86–154,15 ha, N=16). Average area of year long protective zone for Black Stork is 9,06 ha (3,1–24,94 ha, N=16) and whole zone is 54,83 ha (20,86–154,15 ha, N=16). 12 cases (11%, N=114) of infringes against regulations in protective zones were noticed.

Abstrakt. W województwie śląskim w latach 2001–2007 spośród strefowych, nadrzewnych gatunków ptaków stwierdzono gniazdowanie bociana czarnego *Ciconia nigra* i bielika *Haliaeetus albicilla*. Za prawdopodobne uznano gniazdowanie kani czarnej *Milvus migrans* i orlika krzykliwego *Aquila pomarina* w nizinnej części województwa oraz orła przedniego *Aquila chrysaetos* w Beskidach. Liczebność bociana czarnego w okresie badań oceniono na 45–50 par lęgowych. Liczebność bielika wzrosła z 3 par lęgowych w roku 2001 do 8 par w roku 2007. Sukces gniazdowy bielika (N=26) wyniósł średnio 57%, liczba młodych na zajęte gniazdo wynosiła 0,96, a na gniazdo z sukcesem 1,67. Dla ochrony miejsc rozrodu gatunków strefowych czynnych było łącznie 39 stref ochronnych (od 12 do 22 w kolejnych latach). Średnia powierzchnia strefy ochrony całorocznej bielika wynosiła 19,71 ha (zakres: 5,82–94,92 ha, N=11), a średnia powierzchnia strefy ochrony całorocznej i okresowej łącznie 59,86 ha (zakres: 30,74–157,91 ha, N=11). Średnia powierzchnia strefy ochrony całorocznej bociana czarnego wynosiła 9,06 ha (3,1–24,94 ha, N=16), a całej strefy 54,83 ha (20,86–154,15 ha, N=16). Stwierdzono 12 przypadków naruszeń zasad ochrony strefowej w ramach 114 oględzin w strefach ochronnych oraz 18 przypadków naruszeń podczas 69 oględzin w terenie w przypadku gniazd bez ustanowionej formalnie strefy ochronnej

Key words: birds of prey, *Accipitriformes,* White-tailed Eagle, *Haliaeetus albicilla,* Black Stork, *Ciconia nigra,* Silesian Voivodeship, zonal protection, breeding success

Słowa kluczowe: ptaki szponiaste, *Accipitriformes,* bielik, *Haliaeetus albicilla,* bocian czarny, *Ciconia nigra,* województwo śląskie, ochrona strefowa, sukces lęgowy

W województwie śląskim na początku XXI wieku znane było gniazdowanie bociana czarnego i bielika *Haliaeetus albicilla* (Tomiałojć i Stawarczyk 2003) oraz podejrzewano lęgi kolejnych ptaków

szponiastych objętych ochroną strefową (Sikora i in. 2007). Nie znana była natomiast ich aktualna liczebność w regionie. Ustawowy obowiązek objęcia ochroną strefową miejsc rozrodu i ostoi wymienionych gatunków powodował potrzebę przeprowadzenia ich pełnej inwentaryzacji w województwie.

Ochrona strefowa jest szczególną formą ochrony gatunkowej. W przypadku fauny polega ona na tworzeniu stref ochrony ostoi, miejsc rozrodu lub regularnego przebywania wybranych gatunków. Listę gatunków wymagających ustalenia stref ochrony i wielkość stref określa rozporządzenie Ministra Środowiska w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Rozporządzenie 2011). Wprowadzenie w kraju strefowej ochrony gniazd w dużym stopniu przyczyniło się do poprawy sytuacji leśnych gatunków ptaków szponiastych (Cenian 2006, Cenian i in. 2006, Mizera 2006), a także do ochrony całych ekosystemów (Jermaczek 2010).

Dla skutecznego funkcjonowania tej formy ochrony konieczna jest regularna kontrola stanu zasiedlenia i weryfikacja granic stref ochronnych (Cenian 2006, KOO 2006). Było to celem inwentaryzaji i monitoringu strefowych gatunków ptaków w woj. śląskim.

Teren badań

Województwo śląskie zajmuje powierzchnię 12334 km^2, tj. 3,9% obszaru Polski i jest trzecim z najmniejszych województw w kraju. Jest ono najgęściej zaludnionym województwem w Polsce – średnio 377 osób/km^2, co jest liczbą trzykrotnie przekraczającą średnią krajową. Grunty leśne w województwie według stanu na rok 2000 zajmowały 3988 km^2, co daje lesistość 31,8% (Dmochowska 2008). Na pozostałą część powierzchni województwa składają się użytki rolne (51,9%), wody powierzchniowe (2,2%) oraz tereny osiedlowe, komunikacyjne i przemysłowe (Parusel 2003).

Obszar województwa ślaskiego odznacza się dużym zróżnicowaniem fizyczno-geograficznym. Poszczególne jego części należą do trzech prowincji geograficznych (Niż Środkowoeuropejski, Wyżyny Polskie i Karpaty Zachodnie z Podkarpaciem) i dziesięciu makroregionów (Kondracki 2011).

Centralna część województwa z konurbacją górnośląską to jeden z najbardziej zurbanizowanych i przekształconych antropogenicznie obszarów Polski. Jednocześnie występują tu rozległe kompleksy leśne i wiele mniejszych terenów o unikalnych wartościach przyrodniczych. Dla ich ochrony istnieje w województwie 8 parków krajobrazowych i 64 rezerwaty przyrody (Rejestr rezerwatów 2012). Największe kompleksy leśne województwa to lasy Beskidu Żywieckiego, Małego i Śląskiego, Lasy Pszczyńskie i Rudzkie w części środkowo-zachodniej oraz Lasy Lublinieckie. Stwierdzono tutaj 29 zespołów roślinności leśnej, co odzwierciedla duże zróżnicowanie warunków siedliskowych na obszarze województwa. Największe powierzchnie w lasach regionu zajmują

suboceaniczny bór świeży, śródlądowy bór wilgotny i bór trzcinnikowy (Cabała i in. 1999).

Przez środkową część województwa przebiega południkowo dział wodny I rzędu, rozdzielający dorzecza Wisły i Odry. W regionie nie występują większe naturalne zbiorniki wód stojących. Obfituje on natomiast w sztuczne zbiorniki wodne oraz stawy hodowlane. Znajduje się tu 13 dużych zbiorników zaporowych z największym Zbiornikiem Goczałkowickim o pow. lustra wody 2990 ha, zbiorniki poeksploatacyjne z największym Zb. Dziećkowice o pow. 712 ha oraz liczne mniejsze zbiorniki w pogórniczych nieckach osiadania (Parusel 2003). Największe skupienie kompleksów stawów hodowlanych znajduje się w dolinie górnej Wisły, a ponadto w okolicach Raciborza, Lublińca i w dolinie górnej Pilicy.

Metodyka

W latach 2001–2007 kontrolowano corocznie znane gniazda gatunków strefowych w woj. śląskim oraz poszukiwano nowych. Informacje o lokalizacji gniazd ptaków objetych ochroną strefową otrzymano z rejestru ówczesnego Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody w Katowicach oraz uzupełniająco z nadleśnictw i z baz danych kół ornitologicznych działających w różnych częściach województwa (Górnośląskie Koło Ornitologiczne, Częstochowska Grupa OTOP, Klub Ornitologów w Bielsku-Białej). Nowych gniazd poszukiwano w szczególności w okolicy dotychczasowych gniazd, jeśli te zostały opuszczone oraz w miejscach regularnych obserwacji ptaków dorosłych w sezonie lęgowym w rejonach bez znanego gniazda.

Kontrole gniazd wykonywano dwukrotnie w ciągu sezonu lęgowego: pierwszą na jego początku celem stwierdzenia zajęcia gniazda, drugą przed terminem wylotu młodych w celu określenia efektu lęgu. W wyjątkowych przypadkach dokonywano tylko jednej kontroli w roku, jeśli była ona wystarczająca dla ustalenia statusu zajęcia gniazda. Dotyczy to zwłaszcza stanowisk opuszczonych przez ptaki.

Za stanowisko uznawano rewir, w którym znano gniazdo lub stwierdzono obecność jednego bądź dwóch ptaków dorosłych w okresie lęgowym. Za gniazdo zajęte uznawano gniazdo, na którym stwierdzono oznaki lęgu (ptak wysiadujący, jaja lub ich skorupy, pisklęta). Za gniazda z sukcesem przyjmowano gniazda, na których podczas drugiej kontroli zaobserwowano duże, odchowane młode lub ewentualnie obserwowano lotne już młode w okolicy.

W poszczególnych sezonach lęgowych kontrolowano wszystkie rewiry i zajęte gniazda bielika. Wzrost ilości stanowisk w kolejnych latach odzwierciedla tu zatem wzrost liczebności populacji lęgowej tego gatunku.

W przypadku bociana czarnego w części rewirów nie zawsze była znana lokalizacja czynnego gniazda, a niektóre rewiry potwierdzono bądź odnaleziono dopiero w trakcie badań. Wzrost liczby kontrolowanych

stanowisk w kolejnych latach jest tu efektem lepszego rozpoznania terenowego (ryc. 1). Stanowiska bez znalezionego gniazda identyfikowano na podstawie regularnych obserwacji ptaków dorosłych w okolicy drzewostanu dogodnego do gniazdowania bądź zasiedlonego w przeszłości. Oceny liczebności bociana czarnego w województwie dokonano na podstawie danych z całego okresu monitoringu, przy czym oceny cząstkowe dla poszczególnych części badanego obszaru (większe kompleksy leśne, Nadleśnictwa) pochodzą z jednego sezonu lęgowego. Sporządzając ocenę liczebności wzięto pod uwagę możliwość zajmowania przez tę samą parę różnych, oddalonych od siebie gniazd w kolejnych latach. Przy formułowaniu górnego zakresu oceny liczebności bociana czarnego w województwie, oprócz danych własnych uzupełniająco uwzględniono także dane Ciacha i in. (2009) z Beskidu Żywieckiego. Lasy Beskidu Żywieckiego w ramach niniejszej pracy zostały bowiem skontrolowane w niewystarczającym stopniu.

Informacja o nowych gniazdach gatunków strefowych była przekazywana miejscowemu Nadleśnictwu oraz Wojewódzkiemu Konserwatorowi Przyrody celem rozpoczęcia procedury utworzenia strefy ochronnej. Podczas prac terenowych rejestrowano także stwierdzone przypadki naruszania zakazów wynikających z ochrony strefowej.

Pracami terenowymi, ze względu na wspólną metodykę wyszukiwania i monitoringu gniazd, objęto gatunki leśne zajmujące duże gniazda nadrzewne, tj. bociana czarnego i rzadkie gatunki ptaków szponiastych. Nie włączono do nich natomiast występujących w województwie śląskim gatunków strefowych o innej ekologii rozrodu, jak głuszec *Tetrao urogallus*, ślepowron *Nycticorax nycticorax* czy puchacz *Bubo bubo*. Wymagają one zastosowania odrębnej dla każdego gatunku metody inwentaryzacji (Chylarecki i in. 2009).

Wyniki

Liczebność i rozród. W granicach woj. śląskiego w okresie badań gniazdowały corocznie dwa gatunki ptaków objęte ochroną strefową zakładające gniazda na drzewach.

Bocian czarny *Ciconia nigra* – kontrolowano rocznie od 16 do 36 spośród ogółem 46 stanowisk lęgowych stwierdzonych w okresie badań (ryc. 1). Z tego w poszczególnych latach potwierdzano zajęcie do 30 stanowisk rocznie (tab. 1). W przypadku 33 stanowisk przynajmniej w jednym sezonie lęgowym znane było czynne gniazdo (gniazdowanie pewne). Ponadto na 6 stanowiskach bez znanego gniazda na podstawie wielokrotnych obserwacji ptaków dorosłych w sezonie lęgowym gniazdowanie uznano za prawdopodobne, a na kolejnych 7 z mniejszą liczbą obserwacji za możliwe. Liczebność bociana czarnego w województwie oceniono na 39–50 par lęgowych. Szczegółowe wyniki inwentaryzacji bociana czarnego (rozmieszczenie, parametry rozrodu) zostaną przedstawione w oddzielnym opracowaniu (Henel i Profus w przygotowaniu).

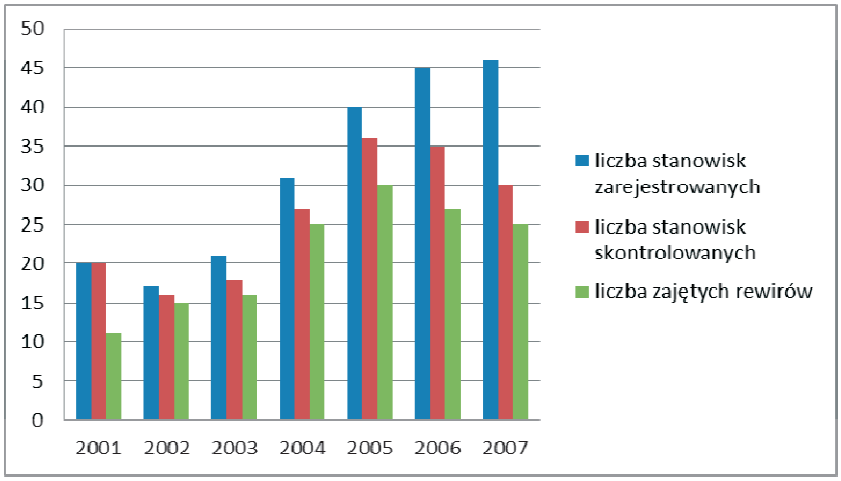
Tabela 1. Wyniki inwentaryzacji bociana czarnego *Cicinia nigra* w woj. śląskim w latach 2001-2007
Table 1. Results of long term (2001–2007) counts of the Black Storks in Silesian Voivodeship

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2001-2007
Liczba zarejestrowanych stanowisk (ogółem) *Total number of breeding sites (checked+unchecked)*	20	17	21	31	40	45	46	46
Liczba stanowisk skontrolowanych *No. of checked breeding sites*	20	16	18	27	36	35	30	182
Liczba stanowisk niezajętych *No. of abandoned breeding sites*	9	1	2	2	6	8	5	33
Liczba rewirów zajętych *No. of occupied territories*	11	15	16	25	30	27	25	149
Liczba gniazd ze znanym wynikiem lęgu *No. of occupied nests with known breeding outcome*	8	9	9	14	14	12	9	75
Liczba gniazd z sukcesem *No. of successful nests*	6	9	7	9	7	11	8	57
Sukces gniazdowy [%] *Nest success* (%)	75	100	78	64	50	92	89	76

Tabela 2. Wyniki inwentaryzacji oraz parametry rozrodu bielika *Haliaaetus albicilla* w woj. śląskim w latach 2001-2007
Table 2. Results of long term counts (2001–2007) and some breeding parameters of White-tailed Eagles in Silesian Voivodeship

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2001-2007
Liczba rewirów zajętych *No. of territories with breeding pair*	3	4	4	5	5	6	8	8
Liczba rewirów ze znanym wynikiem lęgu *No. of occupied nests with known breeding outcome*	2	2	2	4	4	6	6	26
Liczba rewirów z sukcesem *No. of successful nests*	2	0	1	3	2	3	4	15
Liczba młodych na wylocie *Total number of fledglings*	5	0	2	4	4	4	6	25
Sukces gniazdowy [%] *Nest success*	100	0	50	75	50	50	67	57
Liczba młodych na zajęte gniazdo *Mean number of fledglings per occupied nest*	2,5	0	1,0	1,0	1,0	0,67	1,0	0,96
Liczba młodych na gniazdo z sukcesem *Mean number of fledglings per successful nest*	2,5	0	2,0	1,33	2,0	1,33	1,5	1,67

Rycina 1. Liczba stanowisk bociana czarnego *Ciconia nigra* w woj. śląskim
Figure. 1. No. of nest sites of Black Storks in Silesian Voivodeship. Blue – no. of registered breeding sites, red – no. of checked breeding sites, green – no. of occupied territores

Bielik *Haliaeetus albicilla* – liczebność bielika wynosiła od 3 par lęgowych w roku 2001 do 8 par lęgowych w roku 2007 (tab. 2). Po dwie pary gniazdowały w Nadleśnictwach Kobiór i Rudy Raciborskie, po jednej w Nadleśnictwach Koniecpol i Ustroń, 1 para zajmowała rewir na pograniczu Nadleśnictw Koszęcin i Lubliniec, a kolejna na pograniczu Nadleśnictw Herby i Lubliniec. Zagęszczenie w roku 2007 wyniosło 0,06 p./100 km^2 pow. ogólnej i 0,20 p./100 km^2 pow. leśnej. Wszystkie stanowiska lęgowe bielika znajdowały się w sąsiedztwie większych kompleksów stawów hodowlanych (ryc. 2). Skontrolowano 26 lęgów spośród których 15 było skutecznych, a sukces gniazdowy wyniósł średnio 57%, liczba wyprodukowanych młodych na zajęte gniazdo wynosiła 0,96 (SD=0,94), a na gniazdo z sukcesem 1,67 (SD=0,60) (tab. 2).

Ponadto na terenie województwa śląskiego obserwowano w sezonie lęgowym inne gatunki szponiastych objęte ochroną strefową.

Kania czarna *Milvus migrans.* 11.06.2001 – 1 os. przy stawach w Solarni koło Lublińca (Kościelny i Belik 2006), 15.06.2005 – 1 os. koło Szczekocin (K. i A. Henel), 19.06.2007 – 1 os., Wieszowa, pow. tarnogórski (S. Beuch).

Orlik krzykliwy *Aquila pomarina.* 1–2 ptaki stwierdzone pięciokrotnie w maju i czerwcu w latach 2005–2007 na żerowisku w okolicy Szczekocin (K. i A. Henel, inf. niepubl.).

Orzeł przedni *A. chrysaetos.* 8.07.2006 – 1ad. koło Korbielowa w Beskidzie Żywieckim (M. Dyduch).

Tabela 3. Porównanie parametrów rozrodu bielika *Haliaaetus albicilla* w woj. śląskim z populacjami w innych regionach Polski
Table 3. Some breeding parameters of the White-tailed Eagles in different regions of Poland

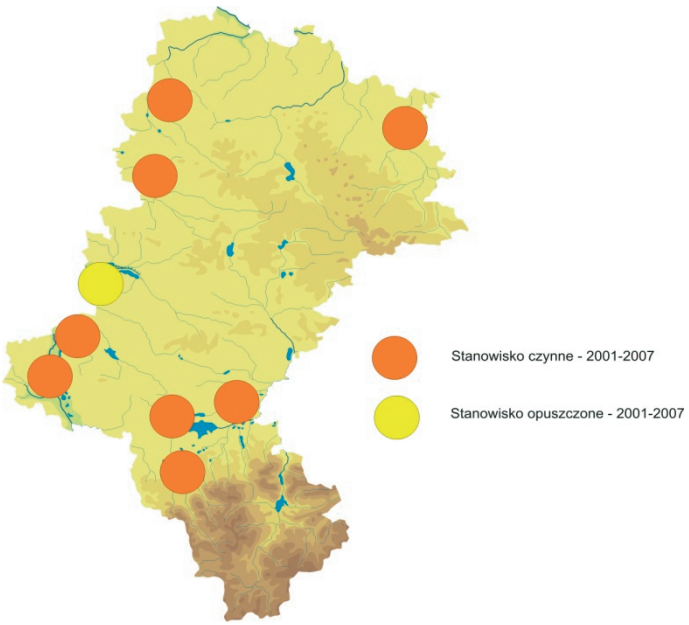
Obszar, lata *Region (years)*	**Sukces gniazdowy** *Nest success* [%]	**Liczba juv. na parę lęgową** *No. of fledglings /breeding pair*	**Liczba juv. na parę. z sukcesem** *No. of fledglings/ successful pair*	**Liczba lęgów** *No. of broods*	**Źródło** *Source*
woj. śląskie, 2001-2007	57	0,96	1,67	26	niniejsza praca *this paper*
dolina Baryczy, 1993-2002	67,9	1,10	1,70	84	Lontkowski i Stawarczyk 2003
Bory Dolnośląskie, 1993-2002	79,5	1,10	1,40	44	Lontkowski, Stawarczyk 2003
Opolszczyzna, 1993-2002	60,4	0,80	1,40	53	Lontkowski, Stawarczyk 2003
dolina Odry, 1993-2002	87,5	1,40	1,6	32	Lontkowski, Stawarczyk 2003
woj. łódzkie, 1996-2006	73	1,05	1,44	37	Anderwald i in. 2007
Pradolina Warszawsko-Berlińska, 2001-2010	78	1,31	1,68	32	Anderwald, Przybyliński 2011
Wielki Sandr Brdy, 1992-2008	72	0,86	1,19	29	Anderwald, Przybyliński 2011
Mazurski P.K., 1993-1995	90	1,33	1,49	39	Trznadel-Wacławek i in. 1996
Puszcza Augustowska, 1991-2005	82,1	1,14	1,39	28	Zawadzka i in. 2006

Ochrona. Do roku 2001 istniało w województwie śląskim 17 stref ochronnych, w tym 14 dla bociana czarnego, 1 dla bielika i 2 dla cietrzewia. Przestały ono istnieć formalnie wraz z ówczesnymi zmianami w ustawie o ochronie przyrody. W latach 2001-2007 na terenie województwa ustanowiono 28 stref ochronnych, w tym 17 dla bociana czarnego i 11 dla bielika. Dalsze dwa miejsca rozrodu bociana czarnego w rezerwatach przyrody nie wymagały powołania strefy. Ilość stref funkcjonujących jednocześnie była zmienna z powodu znoszenia stref opuszczonych przez ptaki oraz powoływania nowych. Wynosiła ona w różnych latach od 12 do 22. W okresie 2002 – 2007 zlikwidowano 5 stref ochronnych w związku z ich opuszczeniem przez ptaki. Udział stref zasiedlonych przez ptaki mieścił się w zakresie od 35% przed zakończeniem ich weryfikacji w roku 2003 do 71% w roku 2004.

Średnia powierzchnia strefy ochrony całorocznej (ścisłej) dla bielika wynosiła 19,71 ha (zakres: 5,82–94,92 ha, N=11), a średnia powierzchnia strefy ochrony całorocznej i okresowej łącznie 59,86 ha (zakres 30,74–157,91 ha, N=11). W przypadku bociana czarnego i stref utworzonych po roku 2001, w oparciu o nowe Rozporządzenie Ministra Środowiska, zmniejszające promień strefy ochrony całorocznej dla tego

gatunku z 200 m do 100m, średnia powierzchnia strefy ochrony całorocznej wynosiła 9,06 ha (3,1–24,94 ha, N=16), a strefy ochrony całorocznej i okresowej łącznie 54,83 ha (20,86 – 154,15 ha, N=16).

Rycina 2. Rozmieszczenie stanowisk bielika *Haliaaetus albicilla* w woj. śląskim
Figure. 2. Distribution of the White-tailed Eagle breeding sites in Silesian Voivodeship. Red circles – active breeding site, yellow circle – abandoned breeding site

W latach 2002-2007 stwierdzono 12 naruszeń zasad obowiązujących w strefach ochronnych (11%, N = 114) (ryc. 3). Dwa naruszenia (2%) związane były z gospodarką leśną, jedno (1%) z kradzieżą drewna, a pozostałe (8%) z wejściem w obręb stref osób postronnych (spacerowiczów, turystów i obserwatorów ptaków). Z kolei przy gniazdach bez ustanowionej strefy stwierdzono 18 przypadków działań niezgodnych z zasadami przewidzianymi dla ochrony miejsc rozrodu gatunków strefowych (26%, N = 69). Z tego 13 (19%) związanych było z pracami leśnymi, a pozostałe (7%) z penetracją przez osoby postronne. Prace leśne niezgodne z zasadami ochrony strefowej częściej odbywały się w pobliżu gniazd bez ustanowionej strefy ochronnej, a różnice były istotne statystycznie (x^2=21,7, df=2, p<0,001).

Dyskusja

Bocian czarny od lat 20. ubiegłego stulecia odbudowywał swoją populację w kraju, także na Śląsku (Dyrcz i in. 1991, Tomiałojć i Stawarczyk 2003). W roku 1966 w powiatach tworzących dzisiejsze

województwo śląskie zinwentaryzowano 9 zamieszkałych i 12 niezamieszkałych gniazd tego gatunku (Bednorz 1974). Od tego czasu nie było ocen liczebności bociana czarnego obejmujących cały obszar województwa. W środkowej i zachodniej części województwa, położonej w śląskim regionie ornitologicznym, w latach 1978–1987 wykazano 18–25 par lęgowych (Dyrcz i in. 1991). W latach 2001–2007 w tej części województwa stwierdzono natomiast 24 pary lęgowe (niniejsza praca). Wskazuje to na stabilizację populacji bociana czarnego. Jednak ze względu na spadkowy trend liczebności tego gatunku zauważony w Polsce północno-wschodniej (Zawadzka i in. 2011, K. Henel, inf. niepubl.) i krajach nadbałtyckich (Sellis 2000, Strazds 2011) potrzebne jest regularne ponawianie inwentaryzacji bociana czarnego.

Pierwszy lęg bielika w woj. śląskim, po okresie braku gniazdowania tego gatunku w całej południowej Polsce, stwierdzono w roku 1989 w Lasach Lublinieckich (Kościelny i Belik 2006). Kolejne stanowisko odkryto w połowie lat 1990. w Nadl. Rudziniec (Z. Chrul, inf. niepubl.). Kolonizacja obszaru województwa przez populację bielika nasiliła się od roku 2000. Odkryto wówczas pierwsze stanowiska w okolicy Raciborza (J. Betleja, inf. niepubl.) i w dolinie górnej Wisły (Kruszyk i Zbroński 2004). W roku 2008 znaleziono również pierwsze gniazdo w dolinie górnej Pilicy (T. Święciak, inf. niepubl.). Wzrost liczebności bielika w woj. śląskim jest zbieżny z trendem ogólnopolskim (Cenian i in. 2006, Zawadzka i in. 2009), w tym stwierdzonym w sąsiednim woj. łódzkim (Anderwald i in. 2007). Rozwój populacji lęgowej bielika odnotowano również w sąsiednich Czechach (Šťastný i in. 2006).

Sukces lęgowy bielika w woj. śląskim należy do najniższych odnotowanych w kraju w ostatnim 20-leciu (tab. 3). Jednocześnie produkcja młodych na parę z sukcesem, przeciwnie, należy do najwyższych w kraju, co wskazuje na dobre warunki siedliskowe bielika na badanych stanowiskach. Wysoka produkcja młodych wiąże się tu zapewne z polowaniem przez bieliki głównie na stawach hodowlanych, na których łatwo o pokarm. Większe stawy rybne są również najważniejszymi żerowiskami bielika na innych obszarach w kraju cechujących się najwyższą produkcją młodych, jak dolina Baryczy i dolina Bzury (Lontkowski i Stawarczyk 2003, Anderwald i in. 2007, Anderwald i Przybyliński 2011). Przyczyn niskiego względem średniej krajowej sukcesu lęgowego należy upatrywać w antropopresji w tym najsilniej zaludnionym regionie kraju. Ze względu na stosunkowo niedużą próbę wnioski te należy jeszcze zweryfikować w dalszych badaniach opisywanej populacji.

Podejrzenia gniazdowania w woj. śląskim kani czarnej zostały potwierdzone znalezieniem w roku 2008 zajętego gniazda w Nadleśnictwie Rudziniec (Z. Chrul, inf. niepubl.), a orła przedniego wielokrotnymi obserwacjami ptaków dorosłych w rewirze w Beskidzie Żywieckim (Ciach i in. 2009, M. Dyduch, inf. niepubl.).

Liczba stref ochronnych w woj. śląskim jest najniższa w kraju (Zbyryt 2011), mniejsza niż liczba stref w granicach niektórych, pojedynczych nadleśnictw w północno-wschodniej Polsce (Błonkowski 2011). Wynika to z położenia woj. śląskiego częściowo lub w całości poza krajowymi zasięgami występowania większości strefowych gatunków ptaków szponiastych. Mimo małej ilości stref problemy związane z ich tworzeniem i funkcjonowaniem są tu podobne, jak w innych częściach kraju. Jedną z kwestii podnoszonych przez służby leśne przy przygotowywaniu nowych stref była obawa, iż ustawowa konieczność oznakowania granic strefy ochronnej będzie skutkowała *de facto* wskazywaniem lokalizacji stanowiska rzadkiego gatunku w terenie i spowoduje większą penetrację przez osoby niepowołane. W przypadku niektórych gniazd problem ten jest realny. Sygnalizował go również Zbyryt (2011). Zasadna byłaby zmiana w zapisach ustawy o ochronie przyrody, która oznakowanie granic stref ochronnych czyniłaby fakultatywnym, rozpatrywanym indywidualnie dla każdej strefy i zależnym od lokalnych potrzeb.

Liczba stwierdzonych w ramach monitoringu naruszeń stref ochronnych związanych z gospodarką leśną, nieprzekraczająca 2%, jest niska. Świadczy to o skuteczności ochrony strefowej (Mizera 2006). Niepokojąca jest natomiast liczba nielegalnych wejść do stref osób postronnych (8%). Wykryta liczba takich przypadków jest zapewne zaniżona, gdyż wejścia takie zazwyczaj nie pozostawiają trwałych śladów. Przypadków prac i przebywania w pobliżu gniazd bez ustanowionej jeszcze strefy nie można natomiast traktować formalnie jako naruszeń prawa. Istotnie mniejsza liczba prac leśnych w strefach ochronnych niż prac w podobnej odległości przy gniazdach bez stref jest natomiast jeszcze jednym potwierdzeniem skuteczności tej formy ochrony ptaków.

Instrukcja Dobrowolskiego i in. (1994) zalecała likwidację strefy ochronnej nie wcześniej niż po trzykrotnym (tj. przez 3 sezony lęgowe) stwierdzeniu niezajmowania stanowiska. W praktyce potrzebna jest większa elastyczność. Na badanym obszarze w uzasadnionych sytuacjach opiniowano pozytywnie także szybszą likwidację strefy, np. gdy dotychczasowe gniazdo spadło i ptaki zbudowały nowe w innym miejscu, a w dotychczasowej strefie postulowane były cięcia sanitarne związane z gradacją kornika *Ips typographus*. Z drugiej strony występowały przypadki, gdy w celu ochrony drzewostanu lęgowego zasadne jest utrzymywanie strefy ochronnej także po jej opuszczeniu przez parę lęgową. Dotyczy to zwłaszcza stref całorocznych obejmujących cenne przyrodniczo elementy środowiska, jak starodrzewy czy rzadkie i zgodne z siedliskiem zespoły roślinności leśnej. Wyniki wieloletnich badań bociana czarnego w Kampinoskim Parku Narodowym i na terenie woj. łódzkiego wykazały, iż ptaki te w wielu przypadkach ponownie zasiedlały opuszczoną strefę ochronną po okresie dłuższym niż 3 lata (Zieliński 2006, Siwak i Olech 2011,

Zieliński i in. 2011). Zieliński i in. (2011) zwrócili uwagę, że obecnie realizowana ochrona strefowa, funkcjonująca zazwyczaj tylko w okresie zajęcia gniazda i krótko po tym okresie, nie zapewnia wystarczającej ochrony miejsc gniazdowania bociana czarnego.

Doświadczenia z monitoringu w woj. śląskim potwierdzają, iż dla ochrony miejsc lęgowych gatunków strefowych niezbędna jest dobra współpraca administracji ochrony przyrody, gospodarzy terenu (najczęściej PGL Lasy Państwowe) i ornitologów.

Podziękowania

Monitoring gatunków strefowych w woj. śląskim w opisanym okresie był realizowany dla potrzeb Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody i ówczesnego Wydziału Środowiska i Rolnictwa Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach, a koordynowany przez Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego.

Za współpracę przy monitoringu i ochronie gatunków strefowych składamy podziękowania Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Katowicach oraz leśnikom z nadleśnictw z terenu województwa. Dziękuję również wszystkim uczestnikom monitoringu oraz ornitologom i leśnikom, którzy przekazali obserwacje dotyczące gatunków strefowych. W poszczególnych latach w monitoringu uczestniczyli: Krystyna Bartocha, Jacek Betleja, Wiesław Chromik, Zygmunt Chromik, Zbigniew Chrul, Stanisław Czyż, Paweł Hermański, Jadwiga Jagiełko, Henryk Kościelny, Ryszard Krakowczyk, Roksana Krauze, Jan Król, Tomasz Labocha, Piotr Patrzykowski, Mariusz Rojek, Gustaw Schneider, Adam Skwara, Artur Wojtasik i Paweł Wójcik. Wykorzystano także obserwacje przekazane przez Krzysztofa Belika, Szymona Beucha, Aleksandra Dordę, Marcina Dyducha, Agnieszkę Henel, Tomasza Jonderko, Tadeusza Krotoskiego, Pawła Kmiecika, Roberta Kruszyka, Henryka Linerta, Ryszarda Mędrzaka, Adriana Ochmanna, Piotra Profusa, Andrzeja Sojkę, Tomasza Święciaka, Mirosława Wiśniewskiego, Ireneusza Woźniaka, Roberta Zbrońskiego oraz pracowników nadleśnictw.

Pawłowi Mirskiemu dziękuję za pomoc w obliczeniach statystycznych, a recenzentowi za cenne uwagi do pierwszej wersji pracy.

Literatura

Anderwald D., Janiszewski T., Przybyliński T., Zieliński P. 2007. Rozwój populacji lęgowej bielika *Haliaeetus albicilla* w woj. łódzkim w latach 1985–2007. *Studia Mater. Cent. Eduk. przyr.-leś.*16: 419–430.

Anderwald D., Przybyliński T. 2011. Porównanie populacji lęgowej bielika *Haliaeetus albicilla* w Pradolinie Warszawsko-Berlińskiej PLB100001 i na Wielkim Sandrze Brdy PLB220001. *Studia Mater. Cent. Eduk. przyr.-leś.* 27: 105–113.

Bednorz J. 1974. Bocian czarny, *Ciconia nigra* (L.) w Polsce. *Ochr. Przyr.* 39: 201–243.

Błonkowski S. 2011. Ochrona strefowa ptaków w Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Olsztynie na przykładzie Nadleśnictwa Susz. *Studia Mater. Cent. Eduk. przyr.-leś.* 27: 34–42.

Cabała S., Wika S., Wilczek Z. 1999. Zbiorowiska leśne województwa. [W]: Wika S. (red.) Lasy województwa śląskiego. Wczoraj – dziś – jutro. Wydawnictwo Kubajak, Krzeszowice.

Cenian Z. 2006. Wielofunkcyjność lasów jako skuteczny mechanizm ochrony gatunkowej ptaków szponiastych w Polsce. *Studia Mater. Cent. Eduk. przyr.-leś.* 11: 63–68.

Cenian Z., Lontkowski J., Mizera T. 2006. Wzrost liczebności i ekspansja terytorialna bielika *Haliaeetus albicilla* jako przykład skutecznej ochrony gatunku. *Studia Mater. Cent. Eduk. przyr.-leś.* 12: 55–63.

Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z. (Red.) 2009. Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny dotyczący gatunków chronionych Dyrektywą Ptasią. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Warszawa.

Ciach M., Kwarciany B., Mrowiec W., Figarski T., Bujoczek M., Dyduch M., Fluda M. 2009. Beskid Żywiecki PLB240002 (IBA PL127). [W:] Chmielewski S., Stelmach R. 2009. Ostoje ptaków w Polsce – wyniki inwentaryzacji. Cz. I. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 51–58.

Dmochowska H. (Red.) 2008. Rocznik statystyczny województw 2008. Główny Urząd Statystyczny, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa.

Dobrowolski K., Halba R., Wasilewski A. 1994. Zasady wyznaczania i ochrony stanowisk zwierząt – gatunków zagrożonych wyginięciem. Warszawa (mps w posiadaniu autora).

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, Wrocław.

Jermaczek A. 2010. Dlaczego bierna ochrona przyrody nie jest w modzie? *Przegl. przyr., Świenbodzin* 21(2): 3–9.

Kondracki J. 2011. Geografia regionalna Polski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Komitet Ochrony Orłów 2006. Sprawozdanie z działalności Komitetu Ochrony Orłów w latach 2001–2004. *Studia Mater. Cent. Eduk. przyr.-leś.* 12: 11–28.

Komitet Ochrony Orłów. 2012. Raport z działalności Komitetu Ochrony Orłów w latach 2008–2010. Ochrona bielika *Haliaeetus albicilla*. *Biul. Kom. Ochr. Orłów* 18: 2–5.

Kościelny H., Belik K. 2006. Ptaki Lasów Lublinieckich. I. Przegląd gatunków – rozmieszczenie i liczebność. *Chrońmy Przyr. ojcz.* 62(3): 47–77.

Kruszyk R., Zbroński R. 2004. Pierwsze lęgi bielika *Haliaeetus albicilla* na Śląsku Cieszyńskim. *Chrońmy Przyr. ojcz.* 60(3): 107–109.

Lontkowski J., Stawarczyk T. 2003. Rozwój populacji, wybiórczość siedliskowa i efekty rozrodu bielika *Haliaeetus albicilla* na Śląsku w latach 1993–2002. *Notatki orn.* 44: 237–248.

Mizera T. 2006. 20 lat funkcjonowania ochrony strefowej w Polsce. *Studia Mater. Cent. Eduk. przyr.-leś.* 12: 29–54.

Parusel J. B. (Red.) 2003. Opracowanie ekofizjograficzne do planu zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego. Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska. Katowice: 522 ss. (mps).

Rejestr rezerwatów przyrody województwa śląskiego. [Online:] http://katowice.rdos.gov.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=43&Itemid=63 [13.11.2012].

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 października 2011 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt. *Dz. Ustaw RP* 2011(237): poz. 1419.

Sellis U. 2000. Will the Black Stork remain to breed in Estonia? *Hirundo* 13: 19–30.

Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (Red.) 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Siwak A., Olech B. 2011. Ochrona strefowa ptaków w Kampinoskim Parku Narodowym na przykładzie bociana czarnego *Ciconia nigra*. *Studia Mater. Cent. Eduk. przyr.-leś.* 27: 43–49.

Strazds M. 2011. Conservation Ecology of The Black Stork in Latvia. University of Latvia, Riga (mps w posiadaniu autora).

Šťastný, K., Bejček, V., Hudec, K. 2006. Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice. Aventinum, Praha.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura", Wrocław.

Trznadel-Wacławek M., Ryś A., Wacławek K., Terlecki J. 1996. Gniazdowanie bielika (*Haliaeetus albicilla*), orlika krzykliwego (*Aquila pomarina*) i rybołowa (*Pandion haliaeetus*) w Mazurskim Parku Krajobrazowym w latach 1993–1995. Not. Orn. 37: 25–38.

Zawadzka D., Mizera T., Cenian Z. 2009. Dynamika liczebności bielika *Haliaeetus albicilla* w Polsce. *Studia Mater. Cent. Eduk. przyr.-leś.* 22: 22–31.

Zawadzka D., Zawadzki J., Sudnik W. 2006. Rozwój populacji, wymagania środowiskowe i ekologia bielika *Haliaeetus albicilla* w Puszczy Augustowskiej. *Notatki orn.* 47: 217–229.

Zawadzka D., Zawadzki J., Zawadzki G., Zawadzki S. 2011. Wyniki inwentaryzacji ornitologicznej na terenie OSO PLB200002 Puszcza Augustowska w 2010 r. [W:] Anderwald D. (Red.) Zarządzanie ekosystemami leśnymi a zachowanie populacji ptaków leśnych. *Studia Mater. Cent. Eduk. przyr.-leś.* 27: 89–104.

Zbyryt A. 2011. Ochrona strefowa ptaków na przykładzie województwa podlaskiego – aspekty prawne, funkcjonowanie, perspektywy na przyszłość. [W:] Anderwald D. (Red.) Zarządzanie ekosystemami leśnymi a zachowanie populacji ptaków leśnych. *Studia Mater. Cent. Eduk. przyr.-leś.* 27: 89–104.

Zieliński P. 2006. The role of forest reserves in the protection of the Black Stork *Ciconia nigra* in central Poland. *Biota J. Biol. Ecol.* 7: 119–123.

Zieliński P., Stopczyński M., Janic B., Gapys A., Bańbura J. 2011. Czy ochrona strefowa miejsc gniazdowych bociana czarnego *Ciconia nigra* jest wystarczająca? *Studia Mater. Cent. Eduk. przyr.-leś.* 27: 49–56.

ISSN 0860-3022 *Ptaki Śląska* 2012, 19: 49–57

Liczebność i rozmieszczenie sów *Strigiformes* na powierzchni próbnej „Błatnia" w Beskidzie Śląskim w latach 2007–2012

Number and distribution of Owls *Strigiformes* on the sample plot "Błatnia" in Beskid Śląski mountains in 2007–2012

Jadwiga Jagiełko[1], Mirosław Wiśniewski [2]

[1] ul. Kamienna 14, 43-419 Zamarski, e-mail: jadzia42@op.pl

[2]ul. Smrekowa 245, 43-384 Jaworze, e-mail: m.wis23@wp.pl

Abstract. In years 2007–2012 on 66 km^2 forest sample plot (with spars clearings) in Beskid Śląski Mountain six species of owls were noticed. They were: Eagle Owl *Bubo bubo* – probably at least 1 breeding pair; Pygmy Owl *Glaucidium passerinum* – at least 1 male territory; Tawny Owl *Strix aluco* - 67 breeding territories (10,2 territories/10 km^2); Ural Owl *Strix uralensis* - 4-6 breeding territories (0,6-0,9 territories/10 km^2); Long-eared Owl *Asio otus* - 14 breeding localities and Tengmalm's Owl *Aegolius funereus* - 3–4 territorial males. Ural owl occurence in Polish part of Beskid Śląski mountains seems to be a new phenomenon because first records of this species were noticed only in 1980s.

Abstrakt. W latach 2007–2012 na liczącej 66 km^2 powierzchni leśnej (z nielicznymi polanami) w Beskidzie Śląskim, stwierdzono występowanie sześciu gatunków lęgowych sów. Były to: puchacz *Bubo bubo* - prawdopodobnie co najmniej 1 para lęgowa; sóweczka *Glaucidium passerinum* - co najmniej 1 samiec terytorialny; puszczyk *Strix aluco* - 67 terytoriów lęgowych (10,2 terytoriów/10 km^2); puszczyk uralski *Strix uralensis* - 4–6 terytoriów lęgowych (0,6–0,9 terytoriów/10 km^2); uszatka *Asio otus* - 14 stanowisk, oraz włochatka *Aegolius funereus* - 3–4 odzywające się samce. Występowanie puszczyka uralskiego jest prawdopodobnie nowym zjawiskiem w polskiej części Beskidu Śląskiego, gdyż, zgodnie z naszą wiedzą, pierwsze ptaki zanotowano tu w latach 1980.

Key words. Owls, *Strigiformes*, Pygmy Owl, *Glaucidium passerinum*, Tawny Owl, *Strix aluco*, Ural Owl, *Strix uralensis*, Long-eared Owl, *Asio otus*, Tengmalm's Owl, *Aegolius funereus*, Eagle Owl, *Bubo bubo*, Silesian Beskids, Carpathians

Słowa kluczowe. sowy, *Strigiformes*, sóweczka, *Glaucidium passerinum*, puszczyk, *Strix aluco*, puszczyk uralski, *Strix uralensis*, uszatka, *Asio otus*, włochatka, *Aegolius funereus*, puchacz, *Bubo bubo*, Beskid Śląski, Karpaty

Poza wyrywkowymi danymi, brak było dotąd wyników systematycznych badań nad sowami w Beskidzie Śląskim. Niniejsza publikacja jest drugą z trzech opracowań dotyczących sów Beskidu Śląskiego, planowanych w ramach działalności Klubu Ornitologów w Bielsku-Białej.

Celem badań było ustalenie składu gatunkowego, liczebności i rozmieszczenia sów na powierzchni próbnej obejmującej ok. 11% obszaru polskiej części Beskidu Śląskiego.

Teren badań

Beskid Śląski jest jednym z pasm górskich Beskidów Zachodnich i najdalej na zachód wysuniętym fragmentem polskiej części Karpat. Jego powierzchnia w granicach Polski wynosi niecałe 600 km^2. Jest zaliczany do gór średnich i charakteryzuje się wzniesieniami

o łagodnych kształtach, choć o dużym nachyleniu stoków. Góry te są porozcinane głębokimi, V-kształtnymi dolinami rzek i potoków, z których największą jest dolina rzeki Wisły. Większość szczytów osiąga wysokość 800 – 1100 m n.p.m. a najwyższe z nich to Skrzyczne (1257 m n.p.m.) i Barania Góra (1220 m n.p.m.).

Powierzchnię próbną „Błatnia" (ryc. 1) o wielkości ok. 66 km^2 wybrano w grupie Klimczoka, wchodzącej w skład pasma Baraniej Góry zwanego też wiślańskim. Grupa Klimczoka jest najbardziej na północ wysuniętą częścią Beskidu Śląskiego z najważniejszymi szczytami: Klimczok (1117 m n.p.m.), Magura (1109 m), Trzy Kopce (1082 m), Stołów 1035 m), Szyndzielnia 1028 m) i Błatnia (917 m). Pozostałe wzniesienia w północnej części powierzchni nie przekraczają 800 m n.p.m. Jako granicę powierzchni przyjęto granice Parku Krajobrazowego Beskidu Śląskiego (Rąkowski 2002), z niewielkimi odstępstwami w części południowo-wschodniej, gdzie od przeł. Karkoszczonka (729 m) granica przebiega wzdłuż żółtego szlaku turystycznego do Brennej Bukowej. Tak wyznaczona granica pokrywa się na ogół z dolną granicą lasu i oddziela teren powierzchni od leżących na jej obrzeżach miejscowości z dosyć gęstą zabudową. Największe z tych miejscowości to Bielsko-Biała i Jaworze od północy oraz Brenna i Szczyrk od południa. Powierzchnia „Błatnia" to typowy górski obszar z dominującym długim i rozgałęzionym grzbietem górskim o kulminacji na szczycie Klimczoka. Liczne górskie potoki wypłukały tu w wielu miejscach głębokie doliny o stromych zboczach. Blisko północnego krańca powierzchni, na potoku Wapienica znajduje się niewielki zbiornik zaporowy o nazwie Jezioro Wielka Łąka. W istniejącym wokół niego obniżeniu terenu powołano Zespół Przyrodniczo - Krajobrazowy „Dolina Wapienicy". Na przyległych zboczach utworzono dwa rezerwaty przyrody: „Stok Szyndzielni" i „Jaworzyna". Kolejny Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Cygański Las" znajduje się w północno-wschodniej części badanego obszaru. Teren powierzchni badawczej jest w większości zalesiony za wyjątkiem kilku polan, które znajdują się na południowych zboczach i w szczytowych partiach grzbietów. Utworzyły się też przestrzenie otwarte wskutek intensywnych w przeciągu ostatnich lat cięć lasów spowodowanych zamieraniem świerków i postępującą inwazją kornika, co widać szczególnie w części wschodniej. Młode nasadzenia na zrębach są ukierunkowane na odtworzenie lasów nawiązujących do dawnej Puszczy Karpackiej, o większej różnorodności gatunkowej, z przewagą drzewostanów jodłowo - bukowych z domieszką świerka (Dorda 2009).

Lasy powierzchni „Błatnia" są zróżnicowane wiekowo. Głównymi gatunkami lasotwórczymi są buk i świerk. W domieszce występuje jawor, jesion, dąb szypułkowy i czerwony, modrzew, jodła, brzoza i olcha. Sporadycznie spotkać można też sosnę zwyczajną, wejmutkę, daglezję, czereśnię, lipę czy osikę. Dominują tutaj lasy bukowe z niewielkimi płatami świerczyn. Większe kompleksy monokultur

świerkowych występowały do niedawna we wschodnich fragmentach powierzchni.

Presja człowieka na obszarze powierzchni jest znaczna. Ma to związek z istniejącą bazą turystyczną (schroniska górskie: Dębowiec, Szyndzielnia, Klimczok, Błatnia, Kozia Góra) i dobrze rozwiniętą siecią znakowanych szlaków turystycznych PTTK. Od strony Bielska-Białej na Szyndzielnię kursuje kolej linowa czynna cały rok. Również Dolina Wapienicy jest chętnie odwiedzanym miejscem wypoczynku dla mieszkańców aglomeracji bielskiej i okolic. Szczególnie w dni wolne od pracy jest tam sporo spacerowiczów i rowerzystów. Od strony Brennej wysoko na zbocza podchodzi zabudowa stała i weekendowa. Tam też działa czynny kamieniołom

Metody badań

Badania prowadzono zasadniczo w latach 2007–2010 z uzupełniającymi obserwacjami w latach 2011 i 2012. Korzystano z dostępnych w literaturze zaleceń metodycznych (Mikusek 2005). Przejścia nocne odbywały się po szlakach turystycznych, leśnych duktach, czy ścieżkach i ostatecznie pokryły, w miarę równomiernie, całą powierzchnię. Terminy i częstotliwość wyjść terenowych nie były wcześniej ściśle określone, gdyż wykorzystywano sprzyjające warunki pogodowe w ciągu niemal całego roku, z przerwą na sierpień i grudzień. Starano się prowadzić kontrole nocne w okresie lęgowym i ponownie w okresie jesiennej aktywności głosowej sów (zestawienie ilości kontroli w tabeli 1.).

Tabela 1. Ilość nocnych wyjść na powierzchnię próbną w latach 2007–2012
Table 1. Numbers of nocturnal visits on sample plot in 2007–2012

miesiące months	**I**	**II**	**III**	**IV**	**V**	**VI**	**VII**	**VIII**	**IX**	**X**	**XI**	**XII**	**łącznie** total
liczbawykonanych kontroli no. of visits	5	12	15	16	20	11	4	0	5	8	3	0	99

Nastawiono się na wykrywanie dorosłych ptaków, wykorzystując aktywność głosową w ich terytoriach lęgowych. Nie szukano gniazd. Stosowano nasłuch połączony ze stymulacją głosową. W momencie reakcji ptaka stymulację przerywano. Punkty wabienia wyznaczano w zasadzie co ok. 500 m, choć było to na bieżąco dostosowywane do warunków terenowych. W noce o wysokiej samoistnej aktywności sów nie stosowano stymulacji głosowej lub wabiono rzadko. Odtwarzano głównie głos terytorialny puszczyka i puszczyka uralskiego. Głos włochatki włączano na początku stymulacji jedynie w biotopach wydających się odpowiednimi dla tego gatunku. Nie stymulowano uszatki, a puchacz był wabiony zaledwie kilkakrotnie. Dopiero w 2011

roku stymulowano puchacza w trakcie kilku kontroli ukierunkowanych wyłącznie na ten gatunek. Odrębnie traktowano sóweczkę odtwarzając głos samca w trakcie dziennych badań ptaków lęgowych Beskidu Śląskiego oraz, od roku 2010, na wybranych punktach monitoringowych MLSL, zgodnie z metodyką tego monitoringu. Zrealizowano też kilkanaście wyjść terenowych, w trakcie których wabiono sóweczkę o optymalnej porze, czyli od późnego popołudnia do zmierzchu. Na obszarze stwierdzeń z lat wcześniejszych przeprowadzono też jedną kontrolę o świcie połączoną ze stymulacją. Należy jednak zaznaczyć, że ze względu na inną, niż pozostałe sowy, aktywność dobową nasze poszukiwania sóweczki na tak dużej powierzchni próbnej były dalece niewystarczające.

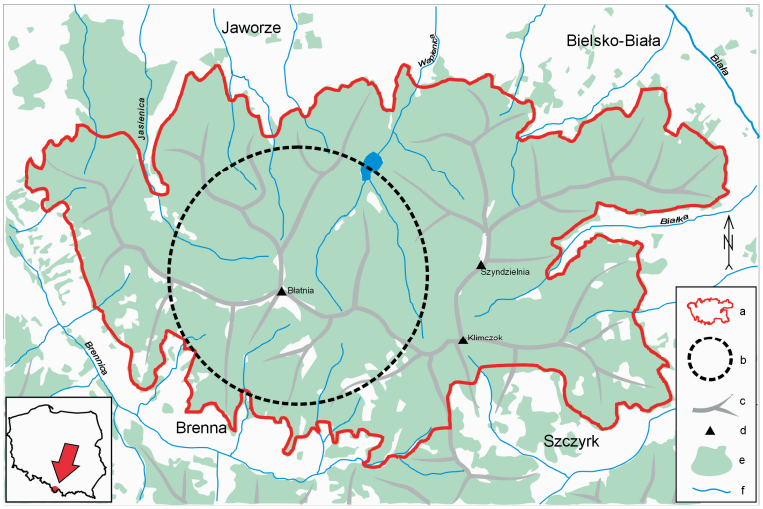
Uzyskane dane nanoszono na robocze mapki na podstawie których tworzone były później mapki występowania dla poszczególnych gatunków. Wyniki były również wprowadzane do bazy danych o ptakach lęgowych Beskidu Śląskiego, gdzie dane są mapowane w oparciu o pola atlasowe 2x2 km.

Wyniki

W latach 2007–2012 na powierzchni próbnej „Błatnia" stwierdzono występowanie sześciu gatunków sów. Najliczniejszym gatunkiem okazał się puszczyk, a najrzadszymi puchacz i sóweczka.

Przegląd gatunków

Puchacz *Bubo bubo*. Głos puchacza stwierdzono pięciokrotnie. Dwukrotnie w roku 2007 (2 lutego i 30 marca) i trzykrotnie w roku 2008 (14 i 31 stycznia, oraz 27 marca). Każdorazowo była to reakcja na wabienie głosem terytorialnym puszczyka uralskiego lub puszczyka zwyczajnego, nigdy na głos własnego gatunku. Dodatkowe poszukiwania śladów puchacza w okresie polęgowym nie przyniosły pożądanych efektów. W maju 2010 obecność gatunku w bezpośrednim sąsiedztwie badanej powierzchni została potwierdzona w nieoczekiwany sposób. Skrajnie osłabiony puchacz niezdolny do lotu został znaleziony przy drodze w rejonie Brennej. Niezwłocznie przekazany do sokolarni na Czantorii, odzyskał siły dzięki fachowej opiece sokolnika i po ok. dwóch miesiącach został wypuszczony w pobliżu miejscu znalezienia. Zdarzenie miało miejsce po długiej i śnieżnej zimie oraz wyjątkowo długim okresie intensywnych opadów w maju, co mogło spowodować trudności ze znalezieniem pokarmu. Od tego czasu brak sygnałów o obecności tego gatunku na badanej powierzchni, mimo podjętych dodatkowych poszukiwań w roku 2011. Można jednak założyć prawdopodobieństwo istnienia przynajmniej jednego rewiru lęgowego puchacza na powierzchni badawczej lub w jej okolicach.

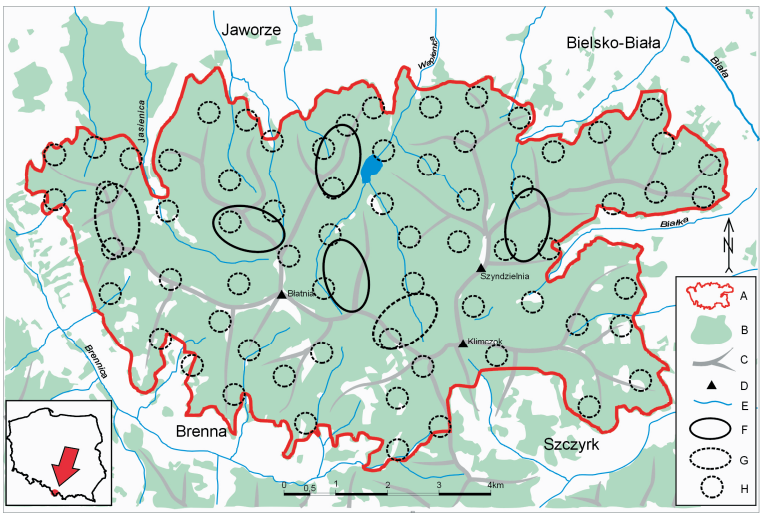
Rycina 1. Obszar stwierdzeń głosów puchacza *Bubo bubo* na powierzchni próbnej „Błatnia" w latach 2007-2012. a - granice powierzchni, b - obszar stwierdzeń 02.02.2007, 30.03.2007, 14.01.2008, 31.01.2008, 27.03.2008, c - grzbiety górskie, d - ważniejsze szczyty, e - tereny leśne, f - cieki wodne.
Figure 1. The area of "Błatnia" sample plot where Eagle Owl presence have been recorded in 2007-2012. a - sample plot borders, b - area of records on 02.02.2007, 30.03.2007, 14.01.2008, 31.01.2008, 27.03.2008, c - hogbacks, d – major peaks, e - woodland, f - streams and rivers.

Sóweczka *Glaucidium passerinum.* W latach 2007–2011 brak było stwierdzeń sóweczki na powierzchni próbnej. Dopiero w roku 2012, 2 maja, przy okazji innych badań prowadzonych na kwadracie leśnym, na przypadkowe wabienie zareagował terytorialny samiec tego gatunku (R. Kruszyk, M.Wierzbicki, mat. niepubl.). 9 maja ptak ten został przez nas potwierdzony w trakcie Monitoringu Lęgowych Sów Leśnych. Co ciekawe, na tym samym punkcie monitoringowym sóweczka była wabiona, również na początku maja, w roku 2011, bez efektu. Być może stanowisko jest nowe, lub ponownie zajęte po dłuższej nieobecności.

Jedyne, znane nam, niezweryfikowane informacje o spotkaniach z sóweczką w latach wcześniejszych (2004 i 2006) pochodzą z okresu jesienno-zimowego ze wschodnich obrzeży powierzchni próbnej, z rejonu Bystrej Krakowskiej i Buczkowic (A. Olearczyk, mat. niepubl.). Tam też najintensywniej poszukiwaliśmy tego gatunku, ale bez rezultatu.

Puszczyk *Strix aluco*. Najliczniejszy gatunek sowy, dosyć równomiernie rozmieszczony na badanej powierzchni, chociaż dało się zauważyć nieco większe zagęszczenie w północnej niż w południowej części. Wykryto 67 terytoriów (ryc. 2), co daje zagęszczenie 10,2 par/10 km^2. Na większości stanowisk stwierdzane były pary ptaków, a w kilkunastu słyszano też młode po opuszczeniu gniazda. Równocześnie nawołujące samce

i utarczki głosowe ptaków na granicy rewirów wielokrotnie ułatwiały orientację w rozmieszczeniu sąsiadujących terytoriów na powierzchni. Wiele rewirów było potwierdzanych w kolejnych latach, co jest zgodne z informacją, że ilość terytoriów puszczyka jest wartością dosyć stabilną na przestrzeni wielu lat (Mikusek 2005).

Rycina 2. Rozmieszczenie terytoriów puszczyka uralskiego *Strix uralensis* oraz puszczyka *Strix aluco* na powierzchni próbnej „Błatnia"w latach 2007-2012.
A - granice powierzchni, B - tereny leśne, C - grzbiety górskie, D - ważniejsze szczyty, E - cieki wodne, F - stwierdzone terytoria pewne puszczyka uralskiego, G - terytoria prawdopodobne puszczyka uralskiego, H - terytoria puszczyka.
Figure 2. Distibution of Ural Owl and Tawny Owl territories on "Błatnia" sample plot in 2007-2012.
A - sample plot borders, B - woodland, C - hogbacks, D - major peaks, E - streams and rivers, F - certain territories of Ural Owl, G - possible territories of Ural Owl, H - Tawny Owl territories.

Puszczyk uralski *Strix uralensis*. Puszczyk uralski prawdopodobnie zasiedlił omawiany obszar stosunkowo niedawno. W roku 2006 w bezpośrednim sąsiedztwie powierzchni „Błatnia", jednak już poza granicami Beskidu Śląskiego, zostało odkryte stanowisko lęgowe tego gatunku (KF 11702), co stało się impulsem do podjęcia badań i wpłynęło na umiejscowienie powierzchni próbnej.

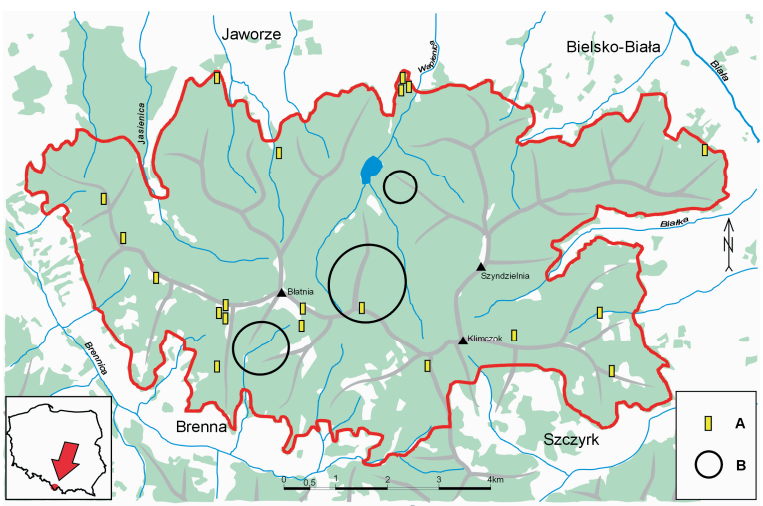
Zebrany w latach 2007–2012 materiał wykazał istnienie 4–6 rewirów (ryc. 2) co daje zagęszczenie 0,6–0,9 p/10 km^2. W rewirach tych stwierdzano ptaki wielokrotnie, zarówno w okresie lęgowym jak i jesienią. Głównie słyszano nawołujące terytorialnie samce, w czterech rewirach stwierdzono też obecność samicy, a w jednym, oprócz dorosłych ptaków, również młode ptaki poza gniazdem. Cenna była obserwacja z marca 2008, kiedy słyszano równocześnie 3 samce. Nie można wykluczyć istnienia, piątego rewiru, jednak brak pewności, czy spotkane tam ptaki nie zalatywały z sąsiedniego terytorium. Podejrzenie

szóstego, nowego terytorium dotyczy miejsca, gdzie terytorialnie nawołujący samiec został odkryty jesienią roku 2011 i jednorazowo początkiem roku 2012.

Uszatka *Asio otus*. Inwentaryzacja tego gatunku sprawia pewne trudności. Aktywność głosowa dorosłych ptaków ogranicza się w zasadzie do okresu godowego. Dodatkowo głosy uszatek są stosunkowo ciche, niesłyszalne z większych odległości, przez co wabienie tego gatunku nie przynosi takich efektów jak u innych sów. W przypadku lęgów z sukcesem łatwe do wykrycia są młode po opuszczeniu gniazda, które przez kolejne noce odzywają się donośnymi piskliwymi głosami.

Na powierzchni „Błatnia" uszatki nie były celowo wabione. Mapowano spotykane w miesiącach wiosennych samoistnie pohukujące samce i ptaki odbywające loty tokowe, a w późniejszym okresie nawołujące pisklęta. Prawdopodobnie występują duże różnice w liczebności gatunku między kolejnymi latami. Nie spotkano uszatek w 2007 roku. Najwięcej osobników stwierdzono w 2008 roku, kiedy gatunek odnotowano na dziewięciu stanowiskach, w tym na dwóch stanowiskach tokowały po 3 osobniki. Łącznie, w okresie prowadzenia badań, uszatkę stwierdzono w 14 różnych lokalizacjach (ryc. 3). Należy jednak zaznaczyć, że są to dane niepełne, prawdopodobnie zaniżone, bo uzyskane przypadkowo, bez celowych poszukiwań i bez stymulacji głosowej.

Dokładna inwentaryzacja uszatki wymaga badań ukierunkowanych tylko na ten gatunek.

Rycina 3. Miejsca stwierdzeń uszatki *Asio otus* (A) i obszary stwierdzeń włochatki *Aegolius funereus* (B) na powierzchni próbnej „Błatnia" w latach 2007-2012.
Figure 3. Sites of Long-eared Owl (A) and Tengmalm's Owl (B) records on "Błatnia" sample plot in 2007-2012.

Włochatka *Aegolius funereus.* Włochatki na badanej powierzchni nie były stwierdzane corocznie. Nie odnotowano obecności gatunku w latach 2007–2009. W roku 2010 stwierdzono 3–4 samce, które samoistnie odzywały się głosem terytorialnym z trzech różnych miejsc (w jednym z nich dopuszczano możliwość istnienia dwóch sąsiednich rewirów). Jedynie dwa z tych rewirów zostały potwierdzone w latach 2011 i 2012. Dodatkowo, tylko w roku 2011, był słyszany samiec w kolejnej lokalizacji, w miejscu, gdzie włochatka była już stwierdzona w roku 2004 (J. Król i in., mat. niepubl.). Obszary stwierdzeń włochatki przedstawia ryc. 3.

Dyskusja

Szczególnie interesującym gatunkiem na badanej powierzchni jest puszczyk uralski, którego obecność tutaj jest nowym zjawiskiem. Rozpoznanie jego rozmieszczenia i liczebności w kraju jeszcze dziesięć lat temu nie było zadowalające (Tomiałojć i Stawarczyk 2003) i nadal ten obraz jest niepełny, tym bardziej, że jego karpacką populację cechuje dynamizm i tendencje wzrostowe (Chylarecki 2007). Najwcześniejsze znane nam informacje dotyczące obserwacji puszczyka uralskiego z tego rejonu dotyczą lat 1980. Z tej dekady pochodzi wypreparowany osobnik odstrzelony przez myśliwego w Brennej (J. Król). Na badanej powierzchni próbnej gatunek ten był po raz pierwszy stwierdzony w roku 1992 przez bielskiego przyrodnika T. Wojtonia (Kobarski i in. 1996), następnie kilkakrotnie przez niego potwierdzony (T. Wojtoń, inf.ustna). Latem 2006 były tam też słyszane dwa równocześnie odzywające się samce (P. Sroka, dane niepubl.). Poza stanowiskami z powierzchni próbnej, w całym paśmie Baraniej Góry miało miejsce jeszcze kilka stwierdzeń puszczyka uralskiego: w latach 1990. (M. Śniegoń, mat. niepubl.) i po roku 2000 (Mysłajek i in. 2011, oraz R. Mędrzak, K. Henel i T. Jonderko, mat. niepubl.). Autorom niniejszego opracowania są też znane pojedyncze terytoria lęgowe puszczyka uralskiego w pasmach Równicy oraz Stożka i Czantorii. Dwa ostatnie stanowiska zlokalizowane na granicy państwowej są potwierdzane również przez ornitologów czeskich (D. Krenek, mat. niepubl.). Zebrane dotąd informacje pozwalają szacować populację puszczyka uralskiego w Beskidzie Śląskim na co najmniej 11–14 terytoriów (Jagiełko i Wiśniewski 2012). Na zbadanej powierzchni gatunkiem dominującym nadal pozostaje puszczyk. Terytoria obu gatunków puszczyków nie tylko ze sobą sąsiadują, ale niejednokrotnie nachodzą na siebie.

Warto przytoczyć również kilka informacji o spotkaniach z puchaczem na badanym terenie, które pochodzą sprzed roku 2007, czyli z okresu przed inwentaryzacją. W Brennej, w bezpośrednim sąsiedztwie powierzchni próbnej, pod koniec lat 90-tych znaleziono martwego ptaka, który obecnie, jako wypreparowany eksponat, zdobi jeden z miejscowych barów. Z lat 2000–2005 pochodzi kilka

wiadomości o puchaczu z rejonu Szyndzielni (Mysłajek i in. 2011, A. Felger, W. Naturski, mat. niepubl.). W zachodnim fragmencie powierzchni „Błatnia" jednego ptaka spotkano zimą w roku 2005 lub 2006 (W. Ziebura, mat. niepubl.). Powyższe dane wskazują, że na badanym terenie w niezbyt odległej przeszłości mogły istnieć nawet 2 terytoria lęgowe. Gatunek ten wymaga dalszej uwagi a aktualnie wręcz potwierdzenia swojej obecności na badanym terenie.

Autorzy są świadomi, że przedstawione wyniki mogą nie odzwierciedlać w pełni rzeczywistej sytuacji, szczególnie rzadszych gatunków sów. Beskidzki teren wymaga dalszych badań. Autorzy maja jednak nadzieję, że podane informacje wzbogacą szczątkowa dotąd wiedzę na temat sów w Beskidzie Śląskim.

Podziękowania

Za włączenie się do badań i regularny udział w pracach terenowych dziękujemy następującym osobom: Tomasz Jonderko, Aleksander Kos, Henryk Linert, Renata Sadlik. Składamy też podziękowanie wszystkim osobom wymienionym w tekście za przekazanie swoich niepublikowanych obserwacji. Wdzięczni jesteśmy Prezesowi Klubu Ornitologów w Bielsku-Białej Janowi Królowi, za wspieranie nas w realizacji podjętego zadania, gotowość do udzielania nam różnorodnej pomocy oraz wkład merytoryczny i przekazane informacje dotyczące sów.

Literatura

Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z. (Red.) 2009. Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny dotyczący gatunków objętych Dyrektywą Ptasią. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Warszawa.

Domaszewicz A., Jabłoński P., Lewartowski Z. (Red.) 1984. Metody liczenia sów. Koło Naukowe Biologów Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Dorda A. (Red.) 2009. Osobliwości i atrakcje przyrodnicze beskidzkiej 5. Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Gospodarczych Delta Partner, Cieszyn.

Jagiełko J., Wiśniewski M. 2012. Populacja puszczyka uralskiego *Strix uralensis* w Beskidzie Śląskim. *Chrońmy Przyr. ojcz.* 68(2): 83–90.

Kobarski H., Szwedo J., Wilczek Z. 1996. Scieżka dydaktyczna w grupie Klimczoka Beskidu Śląskiego. Nadleśnictwo Bielsko, Poran, Bielsko-Biała.

Mikusek R. (Red.) 2005. Metody badań i ochrony sów. Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych, Kraków.

Mikusek R. 2009. Biologia rozrodu, pokarm i behawior w okresie lęgowym sóweczki (*Glaucidium passerinum*) w Górach Stołowych. Praca doktorska. Park Narodowy Gór Stołowych, Kudowa–Zdrój (mps).

Mysłajek R. W. Nowak S., Figura M., Jonderko T. 2011. Materiały do awifauny karpackiej części województwa śląskiego (południowa Polska). *Przegl. przyr., Świebodzin* 22(4): 121–124.

Rąkowski G. (Red.) 2002. Parki krajobrazowe w Polsce. Monografia. Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura", Wrocław.

K. Zajac

ISSN 0860-3022 *Ptaki Śląska* 2012, 19: 59–65

Występowanie sóweczki *Glaucidium passerinum* w Lasach Lublinieckich

Occurence of Pygmy Owl in Lubliniec Forest (Upper Silesia)

Krzysztof Belik

ul. Składowa 5/1, 42-690 Boruszowice
e-mail: kris.bel@interia.pl

Abstract. In Lubliniec Forest in XIX and XX century Pygmy Owl were observed in 1832 and 1898 and in 1996. In spite of intensive search of that species in the begging of XXI century it was recorded only twice in winter 2005 and 2006. Year 2009 was the crucial one in which first breeding pair and single male were found in forest district Cynków. In 2010 next three breeding pairs were found in forestry district Mikołeska and Trójca. Particular searches in 2011 on plot area (94 km^2) have indicated 10 occupied territories and 1 pair outside field of study. Monitoring of these localities in 2012 has shown attendance of birds only in 4 territories. Further monitoring of study area should indicate if settle is lasting.

Abstrakt. W XIX i XX wieku sóweczka była stwierdzona w Lasach Lublinieckich tylko w latach 1832, 1898 i 1996. Pomimo intensywnych poszukiwań tego gatunku na początku XXI wieku stwierdzono go tylko dwukrotnie zimą w latach 2005 i 2006. Przełomowym okazał się rok 2009 kiedy znaleziono pierwszą parę lęgową oraz pojedynczego samca w leśnictwie Cynków. W roku 2010 znaleziono trzy kolejne pary lęgowe w leśnictwie Mikołeska i Trójca. Specjalne poszukiwania sóweczki w roku 2011 na powierzchni próbnej (94 km ^{2}) wykazały 10 zajętych terytoriów oraz jedną parę poza powierzchnią badawczą. Kontrola tych stanowisk w roku 2012 wykazała obecność ptaków tylko w czterech terytoriach. Dalsze badania w tym miejscu powinny wykazać czy rejon ten został trwale zasiedlony.

Key words: Pygmy Owl, *Glaucidium passerinum*, Lubliniec Forest, Upper Silesia
Słowa kluczowe: sóweczka, *Glaucidium passerinum*, Lasy Lublinieckie, Górny Śląsk

Zwarty zasięg sóweczki *Glaucidium passerinum* przebiega w pasie szerokości 600–1000 km, ciągnącym się od Skandynawii przez wschodnią Syberię do Sachalinu, Mandżurii i północno-wschodnich Chin. Jako relikt polodowcowy występuje w Alpach i Karpatach, jak również w niektórych innych mniejszych górach Europy, aż po górną granicę lasu (Mikusek 2001a, Cramp 2009). Północne populacje częściowo wędrują na południe (samice są bardziej skłonne do wędrówek). W Polsce jest to bardzo nieliczny ptak lęgowy. Sóweczka zamieszkuje cały ciąg gór Polski południowej, największe zagęszczenie osiągając w Sudetach (Mikusek 2004). Występuje ponadto w dwóch zwartych populacjach nizinnych. W Borach Dolnośląskich kontaktuje się bezpośrednio z obszarem Sudetów poprzez Pogórze Izerskie, zaś populacja z Puszczy Białowieskiej i północnego Podlasia występuje na skraju zwartego areału północnoeuropejskiego. Na pozostałym obszarze spotykana rzadko na rozproszonych, pojedynczych stanowiskach. Liczebność krajowej populacji sóweczki można szacować na minimum 540-770 par, w tym na nizinach 220-310 par oraz w górach z przedgórzem i Roztoczem na 320-460 par (Tomiałojć i Stawarczyk

2003, Wilk i in. 2010). W ostatnich latach obserwuje się w Polsce wzrost liczebności sóweczki (Mikusek 2001b).

Opis terenu

Liczenia sóweczki prowadzono na terenie Lasów Lublinieckich, w województwie śląskim. Lasy te są częścią dawnej Puszczy Śląskiej i obok Borów Dolnośląskich oraz Lasów Milicko-Ostrzeszowskich są jednym z większych kompleksów leśnych na Śląsku. Pierwotny stan Lasów Lublinieckich na przestrzeni ostatnich trzech wieków uległ ogromnym przeobrażeniom. Poza ogólnym zmniejszeniem powierzchni lasów dużym zmianom podlegały poszczególne zbiorowiska leśne oraz ich struktura gatunkowa i wiekowa (Zaręba 1981). Do badań wyznaczono w roku 2011 leśną powierzchnię próbną wielkości 92 km^2, która swym zasięgiem obejmuje część nadleśnictw: Brynek, Koszęcin i Świerklaniec (ryc. 1).

Wybrana powierzchnia jest typowa pod względem siedliskowym dla całych Lasów Lublinieckich i znajduje się w zwartym kompleksie leśnym. Siedliska borowe z przewagą dwóch typów siedliskowych lasu: boru świeżego i wilgotnego zajmują 97% powierzchni, a siedliska lasowe 3% powierzchni.

Rycina 1. Stanowiska sóweczki na powierzchni próbnej w latach 2010–2012
Figure 1. Sites of Pygmy Owl on sample plot in 2010–2012

Na omawianej powierzchni głównym gatunkiem lasotwórczym jest sosna (*Pinus* sp.) zajmująca około 94% powierzchni, domieszkę stanowi

świerk (Picea sp.), brzoza (*Betula* sp.) i dąb (*Quercus* sp.). Starsze drzewostany są prześwietlone, a na podrost i podszyt składają się sosny, świerki, brzozy, dęby, a miejscami jarząb (*Sorbus* sp.), modrzew (*Larix* sp.), kruszyna (*Frangula* sp.) lub czeremcha (*Padus* sp.), w runie dominują m. in. borówka czarna (*Vaccinium myrtillus*) i borówka brusznica (*Vaccinium vitis-idaea*). Opisywane drzewostany pochodzą głównie ze sztucznych odnowień i zalesień, drzewostany o cechach pierwotnych zajmują tutaj znikomy procent.

Metodyka

Praca stanowi podsumowanie obserwacji sóweczki z lat 2009–2012 oraz pojedynczych danych z lat wcześniejszych. Podstawową metodą poszukiwania sóweczki w Lasach Lublinieckich było odtwarzanie głosu terytorialnego samca i głosu zimowego sóweczki w okresie od września do lutego w drzewostanach w wieku od 90–140 lat. Potencjalne miejsca występowania sóweczki typowano na bazie leśnych map drzewostanowych w skali 1:10 000 z uwzględnieniem warunków siedliskowych odpowiednich dla tego gatunku Na mapach leśnych nanoszono wszystkie reakcje drobnych ptaków śpiewających na głos sóweczki. Zaletą tej metody był fakt, iż można ją było stosować przez cały dzień. Umożliwia ona wytypowanie miejsc, w których gniazdowanie sóweczki jest bardziej prawdopodobne. Od końca lutego do czerwca sprawdzano miejsca, w których stwierdzono reakcje ptaków śpiewających na głos sóweczki. Prowadzono nasłuch oraz wabienie stosując stymulację głosu sóweczki późnym popołudniem i wieczorem oraz od świtu do około trzech godzin po wschodzie słońca. W latach 2010–2012 od połowy października do końca lutego na terenie badań sprawdzono wszystkie budki lęgowe dla ptaków w celu stwierdzenia ewentualnych czynnych spiżarni sóweczki. Stosując tą metodę znaleziono cztery stanowiska, które potwierdziły się wiosną w latach 2010 i 2011. W roku 2011 wytyczono powierzchnię próbną do bardziej szczegółowych obserwacji.

Poszukiwanie zajętych dziupli prowadzono w godzinach południowych w miejscach, gdzie stwierdzono pary ptaków. Sóweczki przebywały w pobliżu dziupli reagując na stymulacje cichym głosem, nie podlatując jednak do źródła dźwięku. Stanowiska sóweczki z okolic Cynkowa (tj. poza terenem badań) zostały wykryte podczas przypadkowo prowadzonych tam obserwacji.

Wyniki

Sóweczka na badanej powierzchni występowała w 100–140-letnich drzewostanach sosnowych z domieszką świerka. Istotnym elementem było występowanie w drzewostanie bujnego podszytu świerkowego. W pobliżu miejsc lęgowych znajdowały się też uschnięte drzewa, cieki wodne, młodniki, uprawy leśne, drągowiny. Ogólnie mówiąc zajmowała tereny urozmaicone środowiskowo.

Fot. 1. Spiżarnia sóweczki *Glaucidium passerinum* w budce lęgowej (fot. K. Belik).
Photo. 1. Pantry of Pygmy Owl in nest box.

W XIX wieku sóweczkę w Lasach Lublinieckich stwierdzono dwukrotnie: w roku 1832 zastrzelono parę ptaków nad Małą Panwią, a w roku 1898 jesienią schwytano jednego ptaka w Tworogu (Kollibay 1906). Po prawie stuletniej przerwie została stwierdzona ponownie 20.12.1996 w okolicach wsi Brusiek (leśnictwo Tworóg, na granicy Nadleśnictw Brynek i Koszęcin) (K. Belik). Potem spotkano ją jeszcze dwukrotnie poza sezonem lęgowym: 08.01.2005 jeden osobnik w leśnictwie Kalina w Nadleśnictwie Koszęcin (K. Belik) oraz 16.12.2006 w leśnictwie Lubocz w Nadleśnictwie Świerklaniec (K. Belik). Intensywne poszukiwania sóweczki w okresie lęgowym w latach 1992–2008 nie przyniosły żadnych rezultatów. Przełomowym był rok 2009, w którym stwierdzono 2 stanowiska w leśnictwie Cynków w Nadleśnictwie Świerklaniec kiedy to w okresie 31.03–30.04.2009 obserwowano samca odzywającego się w terytorium i wlatującego do dziupli oraz w 14.04.–26.06.2009 parę ptaków z dziuplą lęgową, z której pomyślnie wyleciały 2 młode (Ł. Morawiec i A. Lipert, inf. niepubl.). Stanowiska te znajdowały się poza przyjętą tu powierzchnią próbną.

W roku 2010 stwierdzono sóweczkę w czterech miejscach. Trzy z nich znajdowały się w Nadleśnictwie Świerklaniec: para lęgowa z 3 młodymi i inna para w leśnictwie Cynków (Ł. Morawiec i A. Lipert) oraz para, prawdopodobnie lęgowa, w leśnictwie Mikołeska. W tym ostatnim terytorium, prócz pary w okresie lęgowym, znaleziono zimą spiżarnię w budce lęgowej typu A rozkutej przez dzięcioła dużego (fot. 1.). Czwarte stanowisko w roku 2010 znaleziono w Nadleśnictwie Koszęcin, była to para ptaków z 3 młodymi w leśnictwie Trójca.

Tabela 1. Występowanie sóweczki *Glaucidium passerinum* w Lasach Lublinieckich w latach 2009–2012. Liczby oznaczają pary lęgowe, prawdopodobnie lęgowe bądź pojedyncze terytorialne samce. Stanowisko w leśnictwie Cynków leży poza przyjętą powierzchnią próbną.
Table 1. Occurence of Pygmy Owl *Glaucidium passerinum* in Lubliniec Forest in 2009–2012. Numbers mean breeding pairs, probably breeding pairs or teritorial males. The site Cynków is outside the sample plot.

Nadleśnictwa *Forest district*	**Koszęcin**		**Brynek**			**Świerklaniec**			**Suma** *Total*
Leśnictwa	Trójca	Brusiek	Tworóg	Krywałd	Nowa Wieś	Strzybnica	Mikołeska	Cynków	
2009	-	-	-	-	-	-	-	2	2
2010	1	-	-	-	-	-	2	1	4
2011	1	1	2	1	1	1	3	1	11
2012	1	-	1	-	1	-	1	-	4

W roku 2011 wytyczono powierzchnię próbną (92 km^2) do liczeń sóweczki, na której prowadzono metodyczne obserwacje. Stwierdzono na niej wówczas 10 stanowisk sóweczki. Pięć terytoriów zlokalizowano w Nadleśnictwie Brynek: 2 pary lęgowe (każda z 3 młodymi) w leśnictwie Tworóg, 1 para lęgowa z 4 młodymi w leśnictwie Krywałd, 1 para prawdopodobnie lęgowa w leśnictwie Nowa Wieś (J. Pawlica) oraz odzywający się samiec w okresie 12.03.–13.05.2011 w leśnictwie Strzybnica. W Nadleśnictwie Świerklaniec znaleziono trzy stanowiska: jedna para lęgowa z 2 młodymi i dwie pary prawdopodobnie lęgowe w leśnictwo Mikołeska. W Nadleśnictwie Koszęcin stwierdzono dwa stanowiska: jedna para lęgowa z 3 młodymi w leśnictwie Brusiek i 1 samotny samiec w leśnictwie Trójca. Poza wytyczoną powierzchnią próbną potwierdzono parę lęgową na stanowisku z lat 2009–2010 w leśnictwie Cynków w nadleśnictwie Świerklaniec (Ł. Morawiec i A. Lipert).

W roku 2012 pomimo spędzenia wielu godzin w terenie na poszukiwaniu sóweczki i sprawdzaniu terytoriów z poprzednich lat, stwierdzono tylko cztery zajęte stanowiska: para prawdopodobnie lęgowa w leśnictwie Tworóg oraz odzywający się samiec od 08.03. do 28.03.2012 w leśnictwie Nowa Wieś (nadleśnictwo Brynek), w nadleśnictwie Koszęcin pojedynczy samiec odzywający się w leśnictwie Trójca od 12.03. do 02.04.2012, a w nadleśnictwie Świerklaniec: para lęgowa z 4 młodymi w leśnictwie Mikołeska. Dziupla tej pary była zajęta przez trzy sezony lęgowe z rzędu.

Dyskusja

W Lasach Lublinieckich w latach 1998–2004 prowadzono liczenia włochatki *Aegolius funereus* na powierzchni próbnej 124 km^2 (Kościelny i Belik 2005). Powierzchnia do liczeń sóweczki zawierała się w granicach byłej powierzchni do liczeń włochatki. W okresie od lutego do lipca 1998–2004 penetrowano ją systematycznie odtwarzając w

Fot. 2. Sóweczka *Glaucidium passerinum* z ofiarą, 05.06.2011, Leśnictwo Tworóg (fot. K. Belik)
Photo. 2. Pygmy Owl with a prey, 05.06.2011, Tworóg

miejscach występowania włochatki przy okazji głos sóweczki, jednak nie udało się w tych latach na tym terenie stwierdzić występowania tego gatunku w okresie lęgowym. Jest mało prawdopodobne, że gatunek ten został przeoczony przez innych obserwatorów w Lasach Lublinieckich. Można przypuszczać, że obecność 10 stanowisk w roku 2011 mogła być wynikiem pojawieniem się ptaków z północnych lęgowisk podczas śnieżnej i ostrej zimy 2009/2010 (http://en.wikipedia.org/wiki/Winter_of_2009), co zostało zaobserwowane m.in. na Pomorzu, gdzie w roku 2010 stwierdzono 12 stanowisk w okresie lęgowym (Sikora i in. 2011). Nie można też wykluczyć, że sóweczki zaobserwowane w Lasach Lublinieckich pochodzą z populacji karpackiej, sudeckiej lub z Borów Dolnośląskich. Dalsze obserwacje na powierzchni próbnej w następnych latach, pozwolą na stwierdzenie, czy wzrost liczebności i zajęcie nowych terenów przez sóweczkę w Lasach Lublinieckich jest zjawiskiem trwałym (jak to ma miejsce w niektórych innych regionach kraju), czy jest tylko zjawiskiem efemerycznym.

Podziękowania

Pragnę bardzo serdecznie podziękować Łukaszowi Morawcowi i Adriannie Lipert za udostępnienie swoich obserwacji terenowych z leśnictwa Cynków, oraz Joachimowi Pawlicy za wykrycie jednego stanowiska sóweczki w leśnictwie Nowa Wieś.

Literatura

Cramp S. 2009. Birds of Western Palearctic interactive [on DVD-ROM]. Oxford University Press, Oxford.

Kollibay P. 1906. Die Vögel der Preussischen Provinz Schlesien. Verlag von Wilhelm Gottlieb Korn, Breslau.

Kościelny H., Belik K. 2006. Ptaki Lasów Lublinieckich I. Przegląd gatunków rozmieszczenie i liczebność. *Chrońmy Przyr. ojcz.* 62(3): 47–77.

Kościelny H., Belik K. 2005. Rozmieszczenie i liczebność włochatki *Aegolius funereu*s w Lasach Lublinieckich. *Chrońmy Przyr. ojcz.* 61(2): 58–69.

Kościelny H., Belik K. 2006. Ptaki Lasów Lublinieckich II. Wyniki i podsumowanie *Chrońmy Przyr. ojcz.* 62(5):17–35.

Mikusek R. 2001a. *Glaucidium passerinum* (Linné, 1758) Sóweczka. [W:] Głowaciński Z. (Red.) Polska Czerwona Księga Zwierząt. Kręgowce. PWRiL, Warszawa: 232–234.

Mikusek R. 2001b. Biologia rozrodu i występowanie sóweczki (*Glaucidium passerinum*) w Górach Stołowych. *Notatki orn.* 42: 219–231.

Mikusek R. 2004. Sowy Ziemi Kłodzkiej. *Notatki orn.* 45: 133–146.

Mikusek R. (Red.) 2005. Metody badań i ochrony sów. Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych, Kraków.

Sikora A., Kotlarz B., Bela G., Jędro G. 2011. Występowanie sóweczki *Glaucidium passerinum* na Pomorzu i metody jej wykrywania. *Ptaki Pomorza* 2: 17–34.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura", Wrocław.

Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków. Warszawa.

Zaręba R. 1981. Puszcze, bory i lasy Polski. Wyd. 2. PWRiL, Warszawa.

ISSN 0860-3022 *Ptaki Śląska* 2012, 19: 67–78

Zmiany liczebności oknówki *Delichon urbicum* we Wrocławiu

Number and fluctuation of population size of the House Martin *Delichon urbicum* in Wrocław

Paweł Grochowski

ul. Pałucka 51/5, 54-153 Wrocław, e-mail: merula@wp.pl

Abstract. In the years 2006, 2011, 2012 House Martin counting was carried out in Wroclaw in seven areas research (63–200 ha, in total 600 ha) and on the bridge Milienium. House Martin population density in a particular area was within the limits of 1.0–12.7 p/10, while the average for all areas was 3.3 p/10 ha. The data from master's degree thesis were used in order to check the long-term changes in the number of martin population. They were conducted in Wrocław in the years 1987, 2000 and 2006. A decline has been shown in five different areas. In the three areas, the current population of Martin is about 90% lesser in comparison with the previous years and one area was completely left. The main reason for this decline can be caused by repair works on buildings. In addition, the studies of Martin population has shown the Europe-wide downward trend, which is probably related to the weather conditions the migration routes and wintering grounds. Between 2011 and 2012 the number of Martin population has increased in two areas. In addition, a large colony on the Millennium Bridge has shown a stable trend. This may indicate the stabilization of the population of martins in Wroclaw in recent years, which has been noticed in other European countries.

Abstrakt. W latach 2006, 2011, 2012 prowadzono liczenia oknówki we Wrocławiu na siedmiu powierzchniach badawczych (63–200 ha, łącznie 600 ha) oraz na moście Milenijnym. Zagęszczenie populacji oknówki na poszczególnych powierzchniach było w granicach 1,0–12,7 p/10, natomiast średnia dla wszystkich powierzchni wyniosła 3,3 p/10 ha. Do długoterminowej oceny zmian liczebności wykorzystano dane z prac magisterskich wykonanych na terenie Wrocławia w latach 1987, 2000 oraz 2006. W przypadku pięciu powierzchni wykazano spadek liczebności. Z tego na trzech powierzchniach obecna liczebność jest o około 90% niższa w porównaniu do wcześniejszych lat, a jedną powierzchnię oknówki całkowicie opuściły. Główną przyczynę spadku liczebności mogły być prace remontowe na budynkach. Poza tym, badana populacja wpisała się w ogólnoeuropejski spadkowy trend liczebności oknówki, który był związany najprawdopodobniej z warunkami pogodowymi na trasach migracji i zimowiskach. W latach 2011 i 2012 stwierdzono wzrost liczebności na dwóch powierzchniach. Ponadto wykazano stabilną liczebność dużej koloni na moście Milenijnym. Może to wskazywać na stabilizację populacji oknówki we Wrocławiu w ostatnich latach, co jest również notowane na terenie innych Europejskich krajów.

Key words: House Martin, *Delichon urbicum*, urban population, decline, Wrocław, Silesia
Słowa kluczowe: oknówka, *Delichon urbicum*, populacja miejska, spadek liczebności, Wrocław, Śląsk

Oknówka *Delichon urbicum* jest szeroko rozpowszechnionym gatunkiem zamieszkującym prawie całą Europę, północno-zachodnie obrzeża Afryki oraz dużą część Azji, sięgając aż do Kamczatki. Liczebność europejskiej populacji szacowana jest na 10–24 milionów par (BirdLife International 2004). Na terenie Polski jest to liczny, lokalnie bardzo liczny i rozpowszechniony gatunek (Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Sikora i in. 2007). We wcześniejszej literaturze brak

jest dokładniejszych informacji na temat liczebności tego gatunku w kraju. W opracowaniu Birds in Europe (BirdLife International 2004) liczebność oknówki w Polsce szacowana jest na 350–600 tysięcy par. Brak dokładniejszych informacji o liczebności powodował, że nieznany był również trend liczebności populacji oknówki. Tomiałojć i Stawarczyk (2003) piszą, że liczebność jest prawdopodobnie stabilna. Jednakże w opracowaniu BirdLife International (2004) autorzy wskazują na umiarkowany spadek populacji. Również badania w ramach Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych (Kuczyński i Chylarecki 2012) wskazują na spadek populacji oknówki na terenie Polski. Tematyka zmian liczebności oknówki jest najczęściej drugorzędnym celem badań nad tym gatunkiem, zwłaszcza że do oceny długofalowych zmian potrzebne są dane zbierane na przestrzeni wielu lat. Celem niniejszej pracy jest prześledzenie zmian liczebności oknówki na wybranych powierzchniach na terenie Wrocławia.

Teren badań

Liczenia były prowadzone na siedmiu powierzchniach próbnych oraz na moście Milenijnym (ryc. 1)

Rycina 1. Rozmieszczenie powierzchni badawczych we Wrocławiu
Figure 1. Distribution of study areas in Wrocław

Powierzchnia Śródmieście (75,4 ha). Jej granice wytyczają ulice Nowowiejska, Sienkiewicza, Bema i Poniatowskiego. Zabudowa jest zwarta i stanowią ją głównie przedwojenne lub zbudowane wkrótce po wojnie, IV–V piętrowe kamienice. W obrębie powierzchni znajduje się jeden większy obszar zieleni – Park Nowowiejski z małym sztucznym

zbiornikiem. Cały obszar znajduje się pomiędzy ramionami Odry i Starej Odry.

Powierzchnia Krzyki (114 ha). Jej granice wytyczają ulice Swobodna, Ślężna, Kamienna, Pl. Powstańców Śląskich, Zaporoska oraz Owsiana. Zabudowę tworzą IV–V piętrowe kamienice oraz nowsze IV–XII piętrowe bloki. W obrębie powierzchni brakuje większych obszarów zieleni.

Powierzchnia Szczepin (72 ha). Granice stanowią ulice Legnicka, Inowrocławska, Długa, Łęczyka, Ścinawska i Żagańska. Zabudowa jest dość zwarta, pozbawiona obszarów zielonych, czy nawet większych skwerów. Od północy powierzchnia graniczy z ogródkami działkowymi, a w odległości niecałych 100 metrów przepływa rzeka Odra.

Powierzchnia Popowice (63,4 ha). Granice stanowią ulice Popowicka, Wejherowska, Legnicka i Starograniczna. Położona jest w odległości około 300 metrów od powierzchni Szczepin. Zabudowę stanowią bloki, głównie IV i X piętrowe. W obrębie powierzchni brak większych terenów zielonych, jedynie skwery pomiędzy blokami. W sąsiedztwie znajduje się niewielki Park Popowicki oraz duży Park Zachodni. W odległości około 400 metrów od północnych granic powierzchni przepływa rzeka Odra.

Powierzchnia Gaj (ok. 121 ha). Granice wytyczają ulice Borowska, Kamienna, Bardzka i Świeradowska. Większość zabudowy stanowią budynki powstałe w latach 1979–1994. Dominują bloki z wielkiej płyty w większości IX i XI piętrowe. Występują obszerne skwery obsadzone krzewami i drzewami. Obszar graniczy z Parkiem Skowronim i Parkiem Andersa oraz ogródkami działkowymi. W odległości około 1,5 km od granicy powierzchni przepływa rzeka Oława.

Powierzchnia Zakrzów (ok. 200 ha). Granice wytyczają ulice Odolanowska, Okulickiego, gen. Bora-Komorowskiego i al. Jana III Sobieskiego. Na zachód od powierzchni przepływa rzeka Dobra, a północnym skrajem osiedle sięga Lasu Zakrzowskiego. Dominującym typem zabudowy są domki jednorodzinne, ponadto znajdują się tu także dwa skupienia dziesięciopiętrowych bloków oraz przyległe do nich bloki czteropiętrowe. Zwartość zabudowy jest znacznie zróżnicowana, miejscami występują duże skwery bądź nieużytki.

Powierzchnia Kozanów (70 ha). Granice wytyczają ulice Pilczycka, Gwarecka, Ignuta, Celtycka, Setna i Kozanowska. Dominują bloki z wielkiej płyty w większości IX i XI piętrowe. W obrębie powierzchni brakuje dużych obszarów zieleni, występują tylko skwery obsadzone krzewami i drzewami. Obszar graniczy od wschodu i południa z Parkiem Zachodnim, a od północy z ogródkami działkowymi. W odległości około 350 metrów od północnych granic powierzchni przepływa Odra.

Most Milenijny. Jest to drogowy most wantowy nad rzeką Odrą i zimowiskiem barek. Most został oddany do użytku w roku 2004. Jego

całkowita długość z wiaduktami to ponad 900 metrów, z czego nad rzeką 289 metrów.

Metodyka

Na terenie Wrocławia na przestrzeni wielu lat wykonano kilka prac omawiając liczebność i umieszczenie gniazd w niektórych rejonach miasta. Prace te posłużyły jako materiał wyjściowy do oceny zmian liczebności. Dane z roku 1987 w całości pochodzą z pracy magisterskiej Beaty Szkrobut (1988) i obejmują powierzchnie Śródmieście, Krzyki, Szczepin i Popowice. Dane z roku 2000 pochodzą z pracy magisterskiej Justyny Kiełbowicz (2001), w której powtórzono badania na powierzchni z roku 1987 oraz skontrolowano nową powierzchnię Gaj. W przypadku powierzchni Zakrzów wykorzystano dane z pracy magisterskiej Justyny Niżyńskiej (2008). W latach 2006, 2011, 2012 kontynuowano liczenia na wymienionych wyżej powierzchniach, a także rozpoczęto liczenia na dwóch nowych. Obserwacje były prowadzone od trzeciej dekady czerwca do końca sierpnia, przy użyciu lornetki. Znalezione gniazda klasyfikowano jako zajęte przez oknówki, zajęte przez inny gatunek lub nieużywane. Oceniano to na podstawie co najmniej 30 minutowych obserwacji, przy czym w okresie optymalnym do kontroli (pierwsza dekada lipca), ptaki pojawiały się przy czynnym gnieździe z reguły po paru minutach. Nie liczono śladów po gniazdach, gniazd wyraźnie uszkodzonych oraz nieukończonych prób budowy gniazda.

Za zajęte uznano gniazda przy których obserwowano:
– wlot ptaków do gniazda,
– karmienie piskląt,
– obserwowano bądź słyszano pisklęta,
– pod którymi znajdowały się odchody piskląt,
– które w danym roku zostało nowo wybudowane.

Na wszystkich powierzchniach, z wyjątkiem mostu Milenijnego, dla każdego gniazda notowano ekspozycję, wysokość wyrażoną w piętrach budynku oraz strukturę do której przymocowane było gniazdo. Ze względu iż poszczególne powierzchnie różniły się znacząco pod względem zabudowy oraz lat w których prowadzono obserwacje, każda powierzchnia została przeanalizowana osobno. W przypadku charakterystyki lokalizacji gniazd wykorzystano tylko najnowsze dane z roku 2012.

Wyniki

Śródmieście. Pierwsze liczenia oknówek wykonane w roku 1987 wykazały obecność 8 całych gniazd (1 zajęte) oraz 19 starych uszkodzonych gniazd. W roku 2000 nie stwierdzono gniazdowania tego gatunku na powierzchni (znalezione jedno nieużywane gniazdo). Ponowna obecność jaskółek została wykazana w roku 2006 i na

podstawie wyglądu niektórych gniazd można przypuszczać, że ptaki pojawiły się tu kilka lat wcześniej. W roku 2006 znaleziono 21 gniazd (co najmniej 15 zajętych), a w roku 2012 znaleziono 22 gniazda (co najmniej 16 zajętych). W obu latach jaskółki wykorzystywały te same ulice (głównie Reja, Piastowską, Nowowiejską oraz Walecznych), przy czym tylko 5 gniazd było zlokalizowanych na tych samych budynkach co w poprzednim roku. Ptaki wyraźnie zmieniły preferencje pod względem wysokości położenia gniazda. Maksymalne zagęszczenie stwierdzono w roku 2012 (2 pary/10 ha).

Krzyki. W roku 1987 znaleziono 53 gniazda oknówki (32 zajęte) rozmieszczone na ulicach Powstańców Śląskich, Drukarskiej, Wielkiej i Zielińskiego. Większość gniazd była zlokalizowana na wysokich budynkach przy ul. Powstańców Śląskich. W roku 2000 stwierdzono 42 gniazda (36 zajętych). Podczas obserwacji w roku 2006 znaleziono jedynie 10 nie zajętych gniazd. Również w roku 2012 nie wykazano gniazdowania ptaków.

Szczepin. W roku 1987 znaleziono 173 gniazda oknówki (78 zajętych). Znajdowały się one głównie na blokach z wielkiej płyty. Gniazda były rozmieszczone dość równomiernie na powierzchni; stwierdzono je na 18 różnych ulicach. Już w roku 2000 zaobserwowano spadek liczby oknówek. Na powierzchni stwierdzono 66 gniazd, z czego 54 były zajęte. Zmniejszyła się też liczba miejsc, gdzie były aktywne gniazda. Większość ptaków przeniosła się na ulicę Łęczycką, a na ulicach Ścinawskiej, Czernieckiego i Zielonogórskiej pozostało od kilku do kilkunastu gniazd. W roku 2006 zanotowano 43 gniazda (27 zajęte). Ptaki gniazdowały już prawie wyłącznie przy ulicy Łęczyckiej i Ścinawskiej. Dalszy spadek liczebności został potwierdzony w latach 2011 i 2012, kiedy stwierdzono kolejno 20 i 16 zajętych gniazd.
W roku 1987 zagęszczenie ptaków wynosiło 10,7 p/10 ha, natomiast w roku 2012 spadło do 2,2 p/10 ha.

Popowice. W roku 1987 wykazano 162 gniazda oknówki (126 zajętych). Miejscami ptaki tworzyły większe koncentracje liczące do 20 gniazd na blokach z wielkiej płyty przy ulicy Popowickiej oraz największa kolonia licząca 64 zajęte gniazda znajdowała się na Szkole Podstawowej przy ulicy Bobrzej. Badania z roku 2000 wykazały znaczny spadek do 36 gniazd (25 zajętych). Ptaki utrzymały się głównie przy ulicy Popowickiej i Bobrzej. Dane z kolejnych lat obserwacji pokazują dalszy systematyczny spadek liczebności. W roku 2006 stwierdzono 15 gniazd (9 zajętych), w większości na wysokich blokach przy ulicy Bobrzej. W roku 2011 zanotowano 7 gniazd (6 zajętych) a w 2012, 6 gniazd (4 zajęte), przy czym gniazda zniknęły z ulicy Bobrzej, a pojawiły się przy Legnickiej i Wejherowskiej. Nie stwierdzono już gniazd na Szkole Podstawowej. W roku 1987 zagęszczenie ptaków wynosiło 19,7 p/10 ha, natomiast w roku 2012 spadło do 0,95 pary/10 ha.

Gaj. W roku 2000 na terenie osiedla stwierdzono 236 gniazd (207 zajętych). Większość gniazd zlokalizowana była na blokach z wielkiej płyty przy ulicach Krynickiej, Orzechowej i Jabłecznej. W roku 2006 stwierdzono 167 gniazd (117 zajętych). Dalszy spadek zaobserwowano w roku 2011, kiedy to na powierzchni zanotowano 64 gniazda z których tylko 21 było zajętych. Podobne wyniki otrzymano w roku 2012 kiedy to stwierdzono 66 gniazd (17 zajętych). W roku 2000 zagęszczenie ptaków wynosiło 17 p/10 ha, natomiast w roku 2012 spadło do 1,3 p/10 ha.

Zakrzów. W roku 2006 w Zakrzowie stwierdzono 135 aktywnych gniazd (Niżyńska-Bubel i Kopij 2008). W roku 2011 wykazano 77 gniazd, z czego zajętych około 40. Natomiast w roku 2012 stwierdzono nieznaczny wzrost całkowitej liczby gniazd (81), za to wyraźny wzrost liczby (53) zajętych gniazd. Podczas tego ostatniego roku większość ptaków gniazdowała na dwóch wieżowcach przy ulicy Okulickiego oraz na osiedlu Sobieskiego. W roku 2006 zagęszczenie ptaków wynosiło 6,9 p/10 ha, a w roku 2012 wyniosło 3,8 p/10 ha.

Kozanów. W roku 2011 na powierzchni wykazano 75 gniazd z czego co najmniej 64 zajęte. Gniazda były skupione głównie w dwóch miejscach na wysokich, 11 piętrowych blokach. W roku 2012 stwierdzono 102 gniazd z czego 89 było zajętych. Liczebność ptaków wzrosła jedynie w dwóch głównych skupiskach. Poza tym stwierdzono wycofywanie się oknówek z centralnej i południowej części osiedla. Miejsca, które preferowały ptaki były najbliżej (300–700 m) od Odry. W przypadku Kozanowa niewątpliwie nastąpił wzrost populacji pomiędzy rokiem 2011, a 2012, natomiast na całym osiedlu widać wiele śladów po gniazdach z wcześniejszych lat. Ptaki były z pewnością znacznie szerzej rozmieszczone, możliwe też, że liczebność była wyższa niż obecnie. W roku 2012 zagęszczenie populacji lęgowej wynosiło 12,7 p/10 ha.

Most Milenijny. Obecność koloni ptaków na moście po raz pierwszy stwierdzono w roku 2007, ale ptaki mogły gniazdować tu od dwóch lat. W roku 2007 stwierdzono tu 106 gniazd (G. Orłowski). Powtórzone w roku 2012 obserwacje wykazały 117 gniazd, z których co najmniej 103 były zajęte. Ptaki gniazdowały po obu stronach mostu, jednakże tylko przy lewem brzegu rzeki. Większość gniazd zlokalizowana była na podwieszanych pod mostem lampach. Na każdej z użytkowanych lamp mieściło się od jednego do kilkunastu gniazd. Lokalizacja kolonii częściowo na lądem i nad rzeką, uniemożliwiła jej całkowite policzenie. W miejscach które nie udało się skontrolować z lądu mogło gniazdować od 15 do 30 par oknówek. Poza gniazdami stwierdzono kilkadziesiąt śladów po zbudowanych gniazdach. Może to świadczyć o zmianie preferencji lokalizacji gniazd (kolonia przesunęła się w stronę rzeki) bądź o spadku liczebności.

Przedstawione wyżej dane obrazują ogólny spadek liczebności oknówki we Wrocławiu w okresie badań (tab. 1).

Tabela 1. Liczba zajętych gniazd oknówki na poszczególnych powierzchniach we Wrocławiu
Table 1. Number of occupied nests of the House Martins in different study areas in Wrocław

Powierzchnia Study area	**1987**	**2000**	**2006**	**2011**	**2012**
Śródmieście	1	0	17	nb	16
Krzyki	32	36	0	nb	0
Szczepin	78	54	27	20	16
Popowice	126	25	9	6	4
Gaj	nb	207	117	16	17
Zakrzów	nb	nb	135	40	53
Kozanów	nb	nb	nb	64	89
Most Milenijny	nb	nb	nb	nb	103

nb – powierzchnia nie badana (no data)

Lokalizacja gniazd. Oknówki wyraźnie preferowały wysokie budynki (tab. 2). W roku 2012 na budynkach wyższych niż 4 piętra stwierdzono 84% gniazd (n=293). Najwyższy udział gniazd na niskich budynkach stwierdzono w Śródmieściu, gdzie praktycznie nie ma wysokich budynków, na których istniałyby korzystne warunki do zakładania gniazd przez te jaskółki. Szczególną preferencję do wysokich budynków ptaki wykazały w Zakrzowie, gdzie istnieje zaledwie kilka takich budynków. Ptaki najczęściej (61%) budowały gniazda we wnękach okna, zwłaszcza w Kozanowie i Zakrzowie (tab. 3). Na drugim miejscu były balkony, najczęściej wykorzystywane w Śródmieściu i Gaju. Gniazda były lokowane od parteru po poddasza 11 piętra (tab. 4). Mimo iż preferowały wysokie budynki większość gniazd (ponad 90%) znajdowała się pomiędzy 3 a 7 piętrem.

Tabela 2. Liczba czynnych gniazd oknówki na budynkach o różnej wysokości we Wrocławiu, w roku 2012
Table 2. Number of active nests of the House Martin in Wrocław, in 2012 versus building heights

Powierzchnia Name of the study area	**Budynki niskie (do 4 pięter)** Low buildings (up to 4th floors)	**Budynki wysokie (powyżej 4 pięter)** Tall buildings (more than 4 floors)
Śródmieście	22	0
Szczepin	8	8
Popowice	4	2
Gaj	0	66
Kozanów	4	98
Zakrzów	9	72

Tabela 3. Sposób umiejscowienia gniazd (N=293) oknówki na budynkach we Wrocławiu, w roku 2012

Table 3. Location on buildings of active nests of the House Martin in Wrocław, in 2012

Lokalizacja Location	**Śródmieście**	**Szczepin**	**Popowice**	**Gaj**	**Kozanów**	**Zakrzów**	**Udział (%)**
Wnęka okna Window niche	.	.	6	22	82	70	61,4
Balkon Balcony	21	13	.	44	15	.	31,7
Między balkonami Between balconies	.	.	.	.	3	9	4,1
Inne Other	1	3			2	2	2,8

Tabela 4. Wysokość położenia czynnych gniazd (N=293) oknówki na budynkach, na powierzchniach badawczych we Wrocławiu, w roku 2012

Table 4. Distribution of the House Martin nest on different floors of buildings in Wrocław, in 2012

Piętro Floor	**Liczba gniazd** No. of nests	**Udział (%)**
Parter Ground floor	4	1,4
I	27	9,2
II	34	11,6
III	34	11,6
IV	31	10,6
V	45	15,4
VI	37	12,6
VII	37	12,6
VIII	21	7,2
IX	15	5,1
X	4	1,4
XI	4	1,4

Dyskusja

Na podstawie porównania liczebności jaskółki oknówki na pięciu powierzchniach, na przestrzeni 25 lat stwierdzono znaczny spadek populacji. W przypadku sąsiadujących ze sobą powierzchni Popowice i Szczepin, liczebność stwierdzona w roku 2012 stanowiła zaledwie 10% par gniazdujących w roku 1987. Powierzchnia Krzyki, została całkowicie opuszczona przez oknówki w latach 2000–2006. Na spadek liczebności gatunku wskazują również nowsze dane z powierzchni Zakrzów i Gaj, co wskazuje że spadek liczebności był obserwowany zarówno w latach 1990. jak i po roku 2000. W przypadku dawnej dużej populacji na Gaju obecna liczba zajętych gniazd stanowi około 8%

aktywnych gniazd z roku 2000. W Zakrzowie pomiędzy latami 2006 a 2011 nastąpił spadek o ponad 60%. Poza badanymi powierzchniami, we Wrocławiu stwierdzono spadek liczebności oknówki na osiedlu Gądów Mały, z 46 zajętych gniazd w roku 2005 roku do 28 w roku 2006 (Niżyńska-Bubel i Kopij 2008). Główną przyczyną spadku na Gądowie był remont domu handlowego na którym znajdowała się większość gniazd. Ponadto stwierdzono wycofywanie się oknówki z kilku lokalizacji w pobliżu ulicy Grabiszyńskiej, które nie było szczegółowo monitorowane (obserwacje własne).

Oknówka na większości przebadanych powierzchni wyraźnie wykazała spadek liczebności, aczkolwiek z pewnością ogólny trend ten nie był tak silny jak w przypadku powierzchni Szczepin, Popowice czy Gaj. W Śródmieściu, gdzie oknówka gniazduje dość nielicznie wykazano fluktuacje liczebności, a nawet w niektórych latach całkowite wycofanie się gatunku. W przypadku mostu Milenijnego pomiędzy latami 2007, a 2012 wykazano stabilny stan. W przypadku powierzchni Kozanów, na której jaskółki gniazdują od wielu lat nie ma możliwości określenia długoterminowych zmian populacji. Przy czym znaczny wzrost liczebności na tej powierzchni w roku 2012 w porównaniu z roku 2011 może wskazywać na odwrócenie się niekorzystnego trendu, na co wskazują również dane z Zakrzowa.

Na terenie Polski nie wykonano zbyt wielu prac omawiających zmiany liczebności oknówek. Znacznie częściej są to badania innych aspektów ekologii gatunku, prowadzone często na tych samych powierzchniach w kolejnych latach. Tomiałojć i Stawarczyk (2003) opierając się na publikacjach do roku 2001 piszą, że gatunek ten prawdopodobnie wykazuje w Polsce stabilną liczebność. Wśród polskich miast populacja w Poznaniu jest jedną z najlepiej poznanych w kraju (Ptaszyk 2001, 2003). Badania prowadzone na pięciu powierzchniach w latach 1976–1986 wykazały prawie dwukrotny wzrost liczebności. Jednakże badania prowadzone na pięciu innych powierzchniach w latach 1987–1997 wykazały spadek o prawie 40%. Spadek liczebności oknówki stwierdzono również w śródmieściu Warszawy (Nowicki 2001), a Luniak (2001) zalicza oknówkę do gatunków wykazujących spadek na terenie całego miasta. W Łodzi gatunek ten wycofał się z kilku lokalizacji w mieście (Janiszewski i in. 2009). Podobne wyniki uzyskano także w Zielonej Górze, gdzie liczenia w roku 2003 na dwóch osiedlach wykazały kilkakrotny spadek w stosunku do danych z lat 1980. (Bocheński i in. 2004). Znaczący spadek stwierdzono też w dzielnicy mieszkaniowej Prochownia w Lesznie, gdzie w latach 1970. i 1980. zagęszczenie wynosiło 20–30 p/ 10 ha, natomiast na początku lat 1990. spadło do 2,4 p/10 ha (Kuźniak 1996). W Bydgoszczy na terenie dzielnicy Osowa Góra pomiędzy latami 2008 a 2012 liczba gniazdujących par oknówek spadła z 222 do 187 (Frieske 2012). Na spadek liczebności oknówki w Polsce wskazują też dane zbierane w ramach Monitoringu Pospolitych Ptaków Lęgowych. Na

przestrzeni ostatniej dekady oknówka wykazuje umiarkowany spadek. Ubytek populacji w stosunku do roku 2000 szacowany jest na około 18% (Kuczyński i Chylarecki 2012). Dane zbierane w ramach ogólnoeuropejskiego monitoringu pospolitych ptaków (PECBMS – Pan-European Common Bird Monitoring Scheme) również wskazują na umiarkowany spadek liczebności w latach 1980–2010 ze stabilizującą się sytuacją w okresie 2000–2010. Spadek liczebności oknówki zanotowano na terenie 17 europejskich państw, w tym w krajach o najwyższej jej liczebności (populacja szacowana jest między 200 tysięcy a 1,8 miliona par) takich jak Francja, Niemcy, Polska, Ukraina i Turcja (BirdLife International 2004).

Na spadek liczebności populacji oknówek może mieć wpływ wiele czynników. W przypadku ptaków gniazdujących w miastach są to często prace związane z renowacją i termomodernizacją budynków. We Wrocławiu niewątpliwie mogło to być jednym z czynników w osiedlu Gaj, Gądów, Popowice i Szczepin, gdzie część prac prowadzona była w trakcie sezonu lęgowego, co mogło przyczynić się do najgwałtowniejszych spadków liczebności. Głośną sprawą w roku 2009 było zniszczenie w okresie lęgowym koloni oknówki liczącej ponad 300 gniazd na Moście Cłowym w Szczecinie (Z. Brzozowska, inf. niepubl.). Poza tego typu działaniami na dużą skalę, gniazda są niszczone przez mieszkańców z powodu zabrudzenia przez oknówki okien, parapetów i balkonów. Ponadto na wszystkich powierzchniach mieszkalnych stwierdzono działania uniemożliwiające ptakom zakładanie gniazd: wywieszanie plastikowych toreb, oklejanie potencjalnych miejsc gniazdowania, zawieszanie siatek na balkonach, a także zapychanie otworów wlotowych do gniazd. Wydaje się że działanie te w stosunku do pojedynczych gniazda, nie mają tak dużego znaczenia, bo oknówki łatwo znajdują nowe miejsca do gniazdowania, gdzie nie są przepłaszane.

Ważnym czynnikiem wpływającym na populację oknówki są warunki pogodowe. Niekorzystne warunki atmosferyczne w trakcie migracji jesiennej mogą mieć znaczący wpływ na przeżywalność ptaków (Stokke et. al 2005). Z kolei wysokość temperatury na lęgowiskach wpływa na przeżywalność ptaków młodocianych. Istnieje także szereg publikacji wskazujących, że przeżywalność dorosłych ptaków jest skorelowana z opadami na terenach zimowania (Baillie i Peach 1992, Robinson i in. 2008, Thaxter i in. 2010). Prawdopodobnie główną przyczyną ogólnoeuropejskiego trendu spadku liczebności oknówki są niekorzystne warunki atmosferyczne podczas migracji i zimowania. Natomiast, przynajmniej w Polsce, przyczyną nie jest zmniejszanie się bazy pokarmowej w wyniku stosowania pestycydów, bo liczebność dymówki i jerzyka, ptaków zajmujących podobną co oknówka niszę żerowiskową, wzrasta (Kuczyński i Chylarecki 2012). Liczebność populacji nie jest też najprawdopodobniej limitowana przez brak dostępu do odpowiednich miejsc lęgowych. Natomiast niszczenie gniazd

lub inne sposoby uniemożliwiające gniazdowanie ptakom mogą mieć raczej znaczenie lokalne.

Analizując trend liczebności oknówek we Wrocławiu można spodziewać się ich zaniku na powierzchniach Popowice, Szczepin i Gaj. Z drugiej strony wzrost notowany w Kozanowie i Zakrzowie może wskazywać, że liczebność populacji stabilizuje się. Wskazany jest dalszy monitoring największych znanych koloni i poszukiwanie nowych.

Zagęszczenie populacji oknówki na badanym terenie było w granicach 1,0–12,7 p/10, średnio 3,3 p/10 ha (łączna powierzchnia 600 ha). Średnia ta jest zbliżona do wartości uzyskanych na trzech wielkopowierzchniowych obszarach w Poznaniu, gdzie otrzymano zagęszczenie od 2,6 do 4,7 p/10 ha (Ptaszyk 2001). Na terenie Śląska (Dyrcz i in. 1991) dane ilościowe są dosyć skąpe, aczkolwiek zbliżone do uzyskanych w niniejszej pracy. We wcześniejszych badaniach maksymalne zagęszczenie stwierdzone we Wrocławiu wyniosło 26,5 p/10 ha, a średnio 7,7 p/10 ha (Niżyńska-Bubel 2008). Z innych miast Polski podawano jeszcze wyższe zagęszczenia. W Poznaniu 38 p/10 ha (Bednorz 2000) i w Katowicach 69 p/10 ha (Betleja 1994). Jednakże w przypadku oknówki, gatunku który charakteryzuje się skupiskowym, często nawet kolonijnym występowaniem, wyliczanie zagęszczeń może być obarczone dużym błędem (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). Wynika to z brania pod uwagę zbyt małej powierzchni do przeliczeń bądź błędnego sposobu wyznaczania jej granicy.

Podziękowania

Zbieranie danych do niniejszego artykułu rozpoczęto w roku 2006 w ramach działalności studenckiego Koła Ornitologów Uniwersytetu Wrocławskiego. Niniejsza publikacja nie mogłaby powstać bez udziału szeregu osób, którym serdecznie dziękuje za pomoc w liczeniach. Byli to: Agnieszka Balcerzak, Joanna Bodnar, Mikołaj Dzięciołowski, Marzena Dżulik, Paweł Kwaśniewicz, Monika Kozik, Agnieszka Moczko, Kinga Mielcarska, Tomasz Maszkało, Katarzyna Pietkiewicz, Małgorzata Pietkiewicz, Joanna Pomorska-Grochowska, Marzena Sikorska, Bartosz Smyk, Marlena Zawisza, Kamil Zięba i Mikołaj Żmudziński.

Literatura

BirdLife International 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. *BirdLife Conserv. Ser.* 12: I–XXIV, 1–374.

Baillie S. R. Peach W. J. 1992. Population limitation in Palearctic African migrant passerines. *Ibis* 134 (Suppl.) 1: 120–132.

Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Betleja J. 1994. Preferencje gniazdowe miejskiej populacji oknówki *Delichon urbica*. *Ptaki Śląska* 10: 106–113.

Bocheński M., Jerzak L., Tubielewicz M. 2004. Liczebność, zagęszczenie i miejsca gniazdowania oknówki *Delichon urbica* w wybranych środowiskach Zielonej Góry w 2003 r. [W:] Bartczak T. Indykiewicz P. (Red.) Fauna miast Europy Środkowej 21 wieku. Wydawnictwo LOGO, Bydgoszcz.

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, Wrocław.

Frieske A. 2012. Przyczyny zmian miejsc gnieżdżenia oknówki *Delichon urbicum* w peryferyjnej dzielnicy Bydgoszczy (Osowa Góra) w latach 2008–2012. [W]: Konferencja naukowa „Ptaki miast" – abstrakty. Wydział Nauk Biologicznych Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra

Janiszewski T., Wojciechowski Z., Markowski J. (Red.) 2009. Atlas ptaków lęgowych Łodzi. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Kiełbowicz J. 2001. Rozmieszczenie i liczebność oknówki (*Delichon urbica*) we Wrocławiu w roku 2000. Praca magisterska. Zakład Ekologii Ptaków Uniwersytetu Wrocławskiego (mps).

Kuczyński L., Chylarecki P. 2012. Atlas pospolitych ptaków lęgowych Polski. Rozmieszczenie, wybiórczość siedliskowa, trendy. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań.

Kuźniak S. 1996. Atlas ptaków lęgowych Leszna w latach 1990–1993. *Pr. Zakł. Biol. Ekol. Ptaków Uniw. Adama Mickiewicza* 6: 1–83.

Luniak M., Kozłowski P., Nowicki W., Plit J. 2001. Ptaki Warszawy 1962–2000. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego PAN, Warszawa.

Niżyńska-Bubel J., Kopij G. 2008. Zagęszczenie populacji lęgowej i miejsca gniazdowania oknówek *Delichon urbica* we Wrocławiu. *Ptaki Śląska* 17: 61–75.

Nowicki W. 2001. Ptaki śródmieścia Warszawy. Muzeum i Instytut Zoologii PAN, Warszawa.

Ptaszyk J. 2001. Nesting of the House Martin *Delichon urbica* in the city of Poznań (1976–1978 and 1982–1989). *Acta orn., Warsz.* 36: 135–142.

Ptaszyk J. 2003. Ptaki Poznania – stan jakościowy i ilościowy oraz jego zmiany w latach 1950–2000. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.

Robinson R. A., Balmer D. E., Marchant J. H. 2008. Survival rates of hirundines in relation to British and African rainfall. *Ring. Migr.* 24: 1–6.

Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (Red.) 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Stokke B. G., Møller A. P., Sæther B.-E., Rheinwald G., Gutscher H. 2005. Weather in the breeding area and during migration affects the demography of a small long-distance passerine migrant. *Auk* 122(2): 637–647.

Szkrobut B. 1988. Rozmieszczenie liczebność i biologia rozrodu oknówki (*Delichon urbica*) we Wrocławiu w roku 1987. Praca magisterska. Zakład Ekologii Ptaków Uniwersytetu Wrocławskiego (mps).

Thaxter Ch. B., Joys A. C. Gregory R. D., Baillie S. R., Noble D. G. 2010. Hypotheses to explain patterns of population change among breeding bird species in England. *Biol. Conserv.* 143(9): 2006–2019.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura", Wrocław.

ISSN 0860-3022 *Ptaki Śląska* 2012, 19: 79–94

Rozmieszczenie, liczebność i środowisko podróżniczka *Luscinia svecica* w konurbacji górnośląskiej

Distribution, number and habitat preferences of the Bluethroats *Luscinia svecica* in the Upper Silesian urban area

Szymon Beuch

ul. Nickla 27/6, 41-908 Bytom, e-mail: szymon.beuch@gmail.com

Abstract. First records of breeding Bluethroat in Upper Silesia urban area took place at the end of 90s. In years 2000–2011 this species were listed at more and more localities and 6–31 males were discovered. Counting of this species in 2012 showed 28–34 singing males in 5 localities. In four of them broods have been evidenced. Average density of this species on field of study in 2012 was 3,66–4,72 males/10 ha in optimal habitat. 88,3% discovered territories were localized in reedbeds. Males chose usually reedbed patch of area 1–4 ha (43,3%) or below 1 ha (36,6%). Exceptionally breeding territories were found in other habitats than reedbeds – e.g. in patch of tansy *Tanacetum* sp. In breeding seasons of 2006–2009 territorial male of Red-spotted Bluethroat *L. s. svecica* was observed on one of localities, but there were no evidence of any participating in broods.

Abstrakt. Pierwszy raz lęgi podróżniczka stwierdzono w konurbacji górnośląskiej pod koniec lat 1990. W latach 2000–2011 gatunek ten wykazywano na coraz większej liczbie stanowiski w coraz większej liczbie. Wykryto wówczas 6–31 samców. Metodyczne liczenia tego gatunku w samym tylko 2012 roku wykazały 28–34 śpiewających samców na pięciu stanowiskach. Na czterech z nich udowodniono odbywanie lęgów przez podróżniczka. Średnie zagęszczenie tego gatunku na badanym terenie wyniosło w roku 2012 od 3,66 do 4,72 samca/10 ha w siedlisku optymalnym. 88,3% znalezionych terytoriów znajdowało się w trzcinowiskach. Samce wybierały zwykle płaty trzcin 1–4 ha (43,3%) oraz poniżej 1 ha (36,6%). Wyjątkowo stwierdzano terytoria w innych środowiskach niż trzciny – np. łany wrotyczu *Tanacetum sp.* W sezonach 2006–2009 na jednym ze stanowisk obserwowano stałą obecność terytorialnego samca z podgatunku *L.s.svecica*, jednak nie udało się potwierdzić jego udziału w lęgach.

Key words: Bluethroat, *Luscinia svecica*, population dynamics, habitat selection, anthropogenic habitat, Upper Silesia

Słowa kluczowe: podróżniczek, *Luscinia svecica,* dynamika populacji, preferencje siedliskowe, siedliska antropogeniczne, Górny Śląsk

Podróżniczek był niegdyś ptakiem rozpowszechnionym i licznym w całej Europie. Wraz z postępującym procesem przekształcania naturalnych dolin rzecznych (regulacja, zmiana stosunków wodnych) jego liczebność zaczęła jednak drastycznie spadać już pod koniec XIX wieku (Grüll 2001, Krüger 2002, Püwert 2002, Burfield i van Bommel 2004, Cramp 2009). W Polsce regres populacji podróżniczka nasilił się w połowie XX wieku, kiedy gatunek ten zachował się jedynie w dolinach dużych rzek – nad dolną Odrą, Notecią, Wartą, Biebrzą, Narwią, a także nad Bugiem i Wisłą (Dombrowski i in. 1998, Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Chmielewski i in. 2004, Wylegała i in. 2010, Wylegała i in. 2012). Ptak ten zasiedlał wówczas rozległe zarośla wierzbowe i łozowiska. Większe liczebności notowano również w trzcinowiskach nad zbiornikami lub jeziorami w północnej Polsce (Krupa i Sikora 2007).

W drugiej połowie XX wieku populacja podróżniczka w Europie Zachodniej zaczęła się powoli odradzać (Burfield i van Bommel 2004). W połowie lat 1970. wzrostowe trendy liczebności odnotowywano już w Holandii, w latach 1980. w Dolnej Saksonii, a na początku lat 1990. w Bawarii i w Czechach (Krüger 2002, Püwert 2002, Pfeifer 2009, Šťastný i in. 2010).

W tym samym okresie pierwsze sygnały wzrostu liczebności stwierdzono również w zachodnich regionach Polski. W Wielkopolsce wykazano wyraźny wzrost w Dolinie Noteci, którą uważa się za jedno z najważniejszych stanowisk występowania podróżniczka w Polsce. W latach 2008–2011 stwierdzono tam aż 430–470 samców, co daje ok. trzykrotny wzrost liczebności w stosunku do lat 1980. (Wylegała i in. 2010, Wylegała i in. 2012). Wyraźny wzrost odnotowano również w dolinie Neru oraz nad Jeziorem Zgierzynieckim (Mielczarek i in. 2006, Wylegała i Bogdanowska 2012). Na Pomorzu wzrost liczebności podróżniczka stwierdzono np. w łozowiskach na Bagnach Krępskich i Bagnach Rozwarowskich, gdzie populacja wzrosła dwukrotnie w porównaniu do lat 1990 (Staszewski 2010, Marchowski i in. 2012).

Po kilkudziesięciu latach nieobecności gatunek ten zaczął ponownie gnieździć się na Śląsku. Na polach irygacyjnych we Wrocławiu w roku 1995 obserwowano 1–2 pary podróżniczka (Słychan 1996), natomiast w latach 2004 i 2007 stwierdzono tam odpowiednio 45 i 54 śpiewające samce, a w 2008 i 2009 już 64 i 95 samców (Orłowski i in. 2008, Orłowski i Górka 2010, Orłowski i in. 2010). Na początku XXI wieku zaczęto znajdywać również stanowiska podróżniczka w wielu miejscach Śląska, z których nie był dotychczas podawany (Orłowski i in. 2008, Kopij 2012). Na Górnym Śląsku podróżniczek gniazdował do tej pory wyłącznie na stawach Wielikąt pod Wodzisławiem Śląskim, gdzie w latach 1991–1996 liczebność wynosiła 5–10 par (Szyra 2001). Na początku XXI wieku gatunek ten zaczął być wykrywany na innych terenach w dolinie górnej Odry – np. po kilka samców na żwirowniach w Roszkowie, Bluszczowie czy Bełsznicy oraz pojedynczy samiec w rezerwacie przyrody „Łężczok" koło Raciborza, a także w dolinie Suminki w Rybniku (dane Kartoteki Awifauny Śląska, G. Chlebik, M. Rojek, H. Szymiczek). Podobny wzrost liczebności, oraz kolonizacje nowych stanowisk odnotowano również na stawach w dolinie górnej Wisły (Wiehle i in. 2002, P. Malczyk, inf. niepubl.).

Niniejsza praca dokumentuje dynamikę liczebności, stan populacji i preferencje siedliskowe podróżniczka na pięciu stanowiskach w konurbacji górnośląskiej.

Teren badań

Zebrane obserwacje pochodzą z pięciu stanowisk (ryc. 1), na których w latach 1990–2012 stwierdzono regularne występowanie śpiewających samców podróżniczka przez co najmniej cztery kolejne sezony lęgowe. Stanowiska te zlokalizowane są na obszarze dwóch mezoregionów

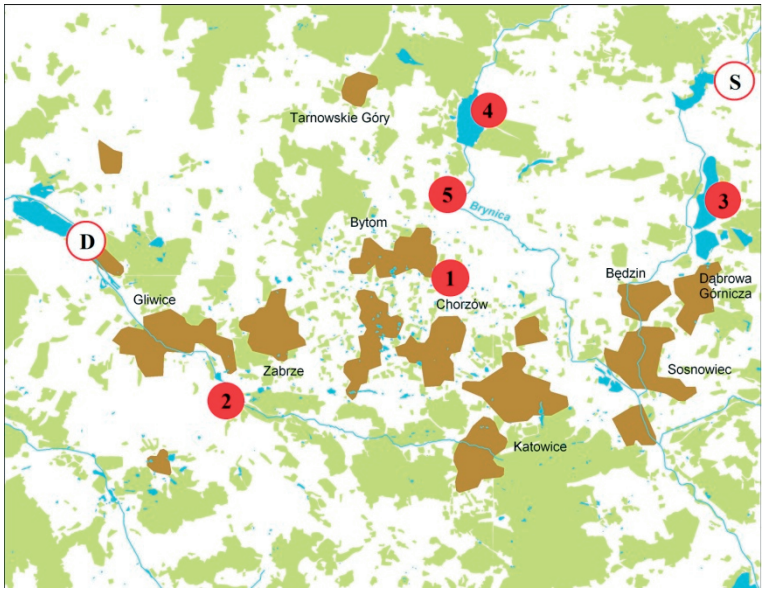
będących częścią Wyżyny Śląskiej – na Garbie Tarnogórskim i Wyżynie Katowickiej (Kondracki 2011). Pod względem administracyjnym opisane tu miejsca znajdują się na terenie trzech miast na prawach powiatu – Bytomia, Piekar Śląskich, Dąbrowy Górniczej oraz w powiatach gliwickim (gm. Gierałtowice) i tarnogórskim (gm. Świerklaniec). Powiaty te są częścią tzw. konurbacji górnośląskiej, na którą łącznie składa się 19 graniczących ze sobą miast zajmujących łączną powierzchnie 1471 km^2 (wg Głównego Urzędu Statystycznego, Czarski i in. 2006). Jest to obszar od stuleci związany z intensywnym wydobyciem rud metali i węgla kamiennego, przez co stał się rejonem o niezwykle przekształconym środowisku przyrodniczym oraz o największym w Polsce zanieczyszczeniu środowiska (Przybylski 1991). W wyniku działania przemysłu wydobywczego powstało tam wiele sztucznych zbiorników wodnych – od użytkowanych w różny sposób osadników po zalane zapadliska będące w istocie tzw. szkodami górniczymi. Pomimo prowadzenia obserwacji przez szereg obserwatorów na wielu zbiornikach czy ciekach wodnych w konurbacji, regularne występowanie tego gatunku stwierdzono tylko na pięciu stanowiskach prezentowanych w niniejszej pracy.

Stanowiska te zlokalizowane były prawie zawsze w środowiskach typowo antropogenicznych. Wyjątek stanowi odcinek doliny Brynicy w Piekarach Śląskich, gdzie pomimo uregulowanego koryta rzeki, na długości ok. 1,6 km nadal tworzy ona rozlewiska. Zajęty przez podróżniczka odcinek doliny Brynicy leży pomiędzy oczyszczalnią ścieków przy Osiedlu Wieczorka a ogródkami działkowymi w Józefce na terenie Piekar Śląskich.

Inne stanowiska to: dawne osadniki poflotacyjne kopalni rud cynku i ołowiu, obecnie o charakterze kompleksu stawowego („Żabie Doły"), czynny osadnik Kopalni Węgla Kamiennego „Makoszowy" wraz z przyległym rozlewiskiem (osadnik „Farskie"), zalana kopalnia piasku podsadzkowego (zbiornik Kuźnica Warężyńska) oraz zaporowy zbiornik wody pitnej, pierwotnie o znaczeniu militarnym (zb. Świerklaniec).

Formy ochrony przyrody ustanowiono do tej pory na dwóch stanowiskach. Są to: Zespół Przyrodniczo Krajobrazowy „Żabie Doły" oraz Specjalny Obszar Ochrony – „Lipienniki w Dąbrowie Górniczej" (PLH240037) obejmujący obszar występowania podróżniczka nad zb. Kuźnica Warężyńska. Cały zbiornik jest dodatkowo ostoją ptaków o znaczeniu międzynarodowym (Kmiecik i in. 2010). W dolinie Brynicy w Piekarach Śląskich planowane jest ponadto utworzenie użytku ekologicznego „Bekasowa Łąka" (Przywara i in. 2010), a zbiornik Świerklaniec jest ostoją ptaków o znaczeniu krajowym (Gromadzki i in. 1994).

Powierzchnie całkowite stanowisk przedstawione są w tabeli 2. Charakterystyka środowisk na poszczególnych stanowiskach znajduje się w rozdziale Środowisko w dziale wyniki.

Rycina 1. Mapa rozmieszczenia stanowisk podróżniczka *Luscinia svecica* w konurbacji górnośląskiej w latach 1997–2012. Kropki czerwone - stanowiska regularnego występowania podróżniczka w co najmniej 4 sezonach lęgowych. 1. - „Żabie Doły", 2. - osadnik Farskie, 3. - zb. Kuźnica Warężyńska, 4. - zb. Świerklaniec, 5. - dolina Brynicy w Piekarach Śląskich. Kropki białe - miejsca stwierdzeń pojedynczych samców obserwowanych przez jeden sezon lęgowy. D - Dzierżno Duże (sezon 2012), S - Stawy Sulików (sezon 2008)

Figure 1. Distribution of the Bluethroat *Luscinia svecica* in the Upper Silesian urban area in years 1997-2012. Red dots - the sites of a regular occurrence of Bluethroat for at least four breeding seasons. 1. – "Żabie Doły" ponds, 2. - Farskie sedimentary pond, 3. - Kuźnica Warężyńska reservoir, 4. - Świerklaniec reservoir, 5. - Brynica river valley in Piekary Śląskie. White dots - statements of individual males observed in a single breeding season. D - Dzierżno Duże reservoir (2012), S - Sulików fish ponds (2008)

Metodyka

W niniejszej pracy zebrano obserwacje własne oraz innych obserwatorów z lat 1997–2012 ze stanowisk, gdzie obserwowano śpiewające samce podróżniczka w sezonie lęgowym, przez co najmniej cztery sezony lęgowe. Wyniki z lat 1997–2011 pochodziły najczęściej z przypadkowych wizyt terenowych, nie nastawionych na jak najdokładniejsze policzenie śpiewających samców podróżniczka. Nie były wykonywane przez każdego obserwatora tą samą metodą – w tej samej porze roku, dnia i w odpowiedni sposób. Prezentowane tu dane to zbiór maksymalnych liczebności uzyskanych w danym roku, na danym stanowisku przez doświadczonych obserwatorów ptaków, choć z pewnością obarczone błędem. Prócz stwierdzeń śpiewających samców zbierano również wszelkie informacje wskazujące na odbywanie lęgów przez podróżniczki. Zwracano więc uwagę na obserwacje samic w rewirach samców lub ewidentne dowody gniazdowania – noszenie pokarmu, obserwacje nielotnych lub słabo latających młodych.

W roku 2012 na czterech z pięciu stanowisk (stawy „Żabie Doły", osadnik „Farskie", Zb. Świerklaniec i dolina Brynicy) wykonano trzy liczenia śpiewających samców podróżniczka. Pierwsze odbyło się w pierwszej dekadzie kwietnia, drugie pod koniec kwietnia, a trzecie na początku maja. Liczenia rozpoczynały się wczesnym rankiem ok. godziny 5–6 i trwały zwykle nie dłużej niż do godziny 9. Wszystkie kontrole przeprowadzone zostały w dni bezwietrzne, ciepłe i bez opadów. Liczono samce odzywające się samoistnie, bez stosowania metody stymulacji magnetofonowej. Każda kontrola nastawiona była na jak najdokładniejsze policzenie śpiewających samców, dlatego szczególną uwagę zwracano na samce śpiewające jednocześnie. Lokalizacje śpiewających samców nanoszono na mapy. W wynikach przedstawiono minimalną i maksymalną liczebność uzyskaną podczas wszystkich trzech kontroli dla każdego stanowiska. Dane z 2012 roku ze zb. Kuźnica Warężyńska zostały przekazane przez Pawła Kmiecika. Nie były wykonywane opisaną wyżej metodyką, ponieważ w latach 2011–2012 w miejscu tym śpiewał już tylko pojedynczy samiec podróżniczka.

Obserwacje prowadzono przy użyciu lornetki 10 x 42 mm, oraz lunety 30 x 82 mm.

Do pomiarów powierzchni poszczególnych stanowisk i zasiedlonych płatów trzcinowisk użyto narzędzi dostępnych na portalu internetowym maps.geoportal.gov.pl. Powierzchnię stanowisk mierzono wzdłuż granic wyznaczających dany teren – np. groble, drogi, nasypy kolejowe, wały zbiornika. Każdy z płatów trzcin mierzony był indywidualnie. Za siedliska optymalne uznano zajęte płaty trzcinowisk. Stanowiska zlokalizowane na skraju trzcinowisk liczone były wraz z ok. 100 metrową strefą buforową, którą zwykle stanowiły łąki, zakrzaczenia wierzbowe czy błotniste brzegi zbiorników wodnych. Do strefy tej nie zaliczono lustra wody czy różnego rodzaju infrastruktury technicznej (budynków, dróg, torowisk).

Wyniki

Występowanie podróżniczka na stanowiskach lęgowych. W ciągu ostatnich kilkunastu lat w konurbacji górnośląskiej stwierdzono regularne (co najmniej 4 sezony z rzędu) występowanie podróżniczka na pięciu różnych stanowiskach, zajmowanych przez co najmniej 1 samca (tab. 1). W okresie tym kontrolowano również inne akweny wodne o podobnej strukturze siedliska (trzcinowiska, płycizny, łąki), jednak nie stwierdzono na nich występowania podróżniczka.

Liczenia śpiewających samców na pięciu stanowiskach wykazały występowanie maksymalnie 34 terytorialnych samców podróżniczka w roku 2012. Na czterech stanowiskach udało się potwierdzić odbywanie lęgów przez podróżniczka. Pojedyncze śpiewające samce notowano również w kilku innych miejscach, zajmowanych tylko przez jeden rok, najprawdopodobniej przez samotne, nie lęgowe samce.

Na trzech spośród pięciu stanowisk występowania podróżniczka w konurbacji górnośląskiej, stwierdzano stałą liczbę lub wzrost śpiewających samców w stosunku do roku poprzedniego. Dotyczy to stawów „Żabie Doły", osadnika „Farskie" oraz zbiornika Świerklaniec. Na dwóch pierwszych stanowiskach nie odnotowano wówczas żadnych istotnych zmian środowiska, natomiast na zbiorniku Świerklaniec obserwowano postępującą sukcesję trzciny i wierzby na terenach łąkowych, co mogło być korzystne dla populacji podróżniczka.

Poniżej przedstawiono liczebność podróżniczka na pięciu stanowiskach, w kolejności od najwcześniej do najpóźniej zasiedlonych.

„Żabie Doły". Pojedynczy śpiewający samiec widywany był tu co najmniej od 1997 (KK, JB). Około roku 2003 widywano tam już dwa samce. Schwytano także samicę z plamą lęgową oraz lotnego młodego (MK). W roku 2009 stwierdzono 3 śpiewające samce (MK, JW, obs. własne). Liczenia wykonane wiosną 2012 wykazały obecność 5–7 śpiewających samców.

Osadnik „Farskie". Z lat 1990. brak danych o występowaniu podróżniczka. Pierwszy raz 1–2 śpiewające samce obserwowano tu w latach 2000–2003 (KH, MS, TG). W 2004 i 2005 naliczono już trzy śpiewające samce. Na początku maja 2004 widziano samca z pokarmem, a w maju 2005 roku co najmniej jedną rodzinę z lotnymi młodymi. W 2006 liczba wzrosła do dziewięciu samców, obserwowano też dwie samice z czego przynajmniej jedną z pokarmem. W latach 2007–2011 liczba terytoriów wahała się w granicach 4–8 oraz widywano 1–2 samice (MS, TG, RT, obs. własne). W maju 2011 widziano pary karmiące w co najmniej trzech miejscach (GG). Dokładne liczenia w 2012 wykazały obecność 10–12 terytorialnych samców. Z tego 5–6 samców stwierdzono na terenie samego osadnika, a dalsze 5–6 na przylegającym do niego rozlewisku przy ulicy Brzozowej.

Zbiornik Kuźnica Warężyńska. Pierwszego śpiewającego samca stwierdzono tu w 2003 (PK). W latach 2004–2009 ich liczba wahała się w granicach 5–6. W 2010 stwierdzono dwa samce, a w latach 2011 i 2012 już tylko po jednym śpiewającym samcu (RG, PK, DK, KJ). Na stanowisku tym nie zaobserwowano nigdy obecności samic, nie stwierdzono też żadnych pewnych oznak lęgowości (PK).

Zbiornik Świerklaniec. Pierwsze stwierdzenie podróżniczka na Zb. Świerklaniec miało miejsce 17 i 22.04.2004 kiedy to obserwowano dwa śpiewające samce (Szlama i in. 2006). Następnej obserwacji dokonano 02.04.2006 – również dwa śpiewające samce. W 2007 stwierdzono już trzy śpiewające samce, a 17.06 widziano samca z pokarmem. W kwietniu i maju 2009 stwierdzono tu maksymalnie sześć śpiewających samców, przy trzech terytoriach zaobserwowano wtedy również samicę, a 07.06. widziano samca z pokarmem. W 2010 śpiewało 6–7 samców, z czego trzy w czerwcu zostały schwytane i zaobrączkowane. Dwa z nich zostały schwytane ponownie w roku 2011 na tych samych stanowiskach, a łącznie w tym roku

obserwowano 4–5 samców (obs. własne). Dokładne liczenie podróżniczków wiosną 2012 wykazało obecność 9–10 śpiewających samców.

Dolina Brynicy w Piekarach Śląskich. W latach 1990. pomimo częstych wizyt w sezonie lęgowym podróżniczków nie stwierdzono (AO). W latach 2000–2008 teren ten nie był kontrolowany. Pierwszy raz zaobserwowano tu ten gatunek w 2009, kiedy naliczono do sześciu śpiewających samców oraz obserwowano parę karmiącą podloty (Przywara i in. 2010, ŁM, AS, PS, obs. własne). W 2010 stwierdzono już tylko trzy śpiewające samce. W kolejnych latach liczba samców wynosiła 4–5 w 2011 i 3–4 w 2012. W czerwcu 2012 obserwowano tu jedną parę podróżniczków karmiącą lotne młode (AS).

Tabela 1. Liczba śpiewających samców podróżniczka *Luscinia svecica* w konurbacji górnośląskiej w latach 1990–2012.

Table 1. Number of singing males of the Bluethoroats in the Upper Silesian urban area in 1990–2012.

Stanowisko breeding site	**lata 1990.**	**2000-2005**	**2006-2011**	**2012**
Żabie Doły	1	2	2-3	5-7
Farskie	?	1-3	4-9	10-12
Kuźnica Warężyńska	0	1-5	1-6	1
Świerklaniec	0	2	2-7	9-10
Dolina Brynicy	0	0	3-6	3-4
Łącznie	1	6-12	12-31	28-34

Inne obserwacje. Oprócz obserwacji dokonanych na opisanych wyżej pięciu stanowiskach, podróżniczka stwierdzano również w innych miejscach konurbacji górnośląskiej. Były to jednak obserwacje pojedynczych osobników, przelotnych, bądź samotnych samców. Najstarsza znana obserwacja podróżniczka z sezonu lęgowego dotyczyła śpiewającego samca obserwowanego 25.04.1954 w Katowicach. Nie udało się jednak potwierdzić lęgowości tego osobnika (JK). Poza tym obserwowano pojedyncze, śpiewające i tokujące samce w dwóch innych miejscach Górnego Śląska, ale ptaki te nie gniazdowały.

W sezonie lęgowym 2008 samotny samiec śpiewał na stawach w Sulikowie pod Siewierzem (PK). Ptak ten został wówczas zaobrączkowany, stąd wiadomo, że w roku 2009 zasilił on lęgową populację na stanowisku w Dolinie Brynicy w Piekarach Śląskich (dane własne). Inny samiec śpiewał i tokował w sezonie 2012 w ujściu Kłodnicy do zb. Dzierżno Duże (dane własne, MS). Choć w obu przypadkach nie udało się potwierdzić lęgu miejsca te są potencjalnie dobrymi stanowiskami do zasiedlenia w kolejnych sezonach.

Poza sezonem lęgowym podróżniczek jest w konurbacji górnośląskiej gatunkiem regularnie, ale nielicznie przelotnym (dane BIAMG, obs. własne). Większość obserwacji przypada na okres sierpień – wrzesień i dotyczy przede wszystkim ptaków młodych. Przelot wiosenny jest

mniej wyraźny, przypada na okres od połowy marca i cały kwiecień. Obserwuje się wtedy głównie samce, które nie wykazują najczęściej zachowań terytorialnych (śpiew, toki). Najwcześniejszej obserwacji dokonano 03.03.2007 na osadniku „Farskie" (MS, DS), natomiast najpóźniej młodego osobnika widziano 16.10.2006 w Bytomiu-Miechowicach (obs. własna).

Zagęszczenie populacji. Zagęszczenia samców podróżniczka w roku 2012 były różne na różnych stanowiskach (tab. 2) i wahały od 0,13 do 8,49 samców/10 ha. Nie licząc pojedynczego samca z Kuźnicy Warężyńskiej, średnie zagęszczenie samców podróżniczka na czterech pozostałych stanowiskach wyniosło od 3,66 do 4,72 samca/10 ha w środowiskach optymalnych dla tego gatunku (czyli w większości w trzcinowiskach).

Tabela 2. Zagęszczenia populacji śpiewających samców podróżniczka *Luscinia svecica* na terenie badań w 2012.
Table 2. Number of the Bluethroat males per area during breeding season 2012

Stanowisko breeding site	**Powierzchnia całkowita (ha)** total area	**Powierzchnia siedliska optymalnego (ha)** optimal habitat	**Średnie zagęszczenie na całości powierzchni (samce/ 10 ha)** mean no. of males/10 ha in total area	**Średnie zagęszczenie w siedlisku optymalnym (samce/ 10 ha)** mean no. of males/10 ha in optimal habitat
Żabie Doły	177	8,24	0,34	7,28
Farskie	70	24,5	1,57	4,49
K.Warężyńska	752	74,93	0,01	0,13
Świerklaniec	532	40	0,18	2,38
Dol. Brynicy	20,19	13,18	1,73	2,66

Środowisko. W roku 2012, 88,3% wszystkich wykrytych terytoriów (N=30) znajdowało się w trzcinowiskach. Na „Żabich Dołach" oraz na osadniku „Farskie" wybierane przez podróżniczka płaty trzcinowisk graniczyły zwykle z otwartym, mulistym brzegiem zbiornika wodnego, z kałużami lub niewielkimi, płytkimi ciekami wodnymi. Na zb. Świerklaniec podróżniczki wybierały zwykle trzcinowiska w sąsiedztwie zarośli wierzbowych, graniczące z łąkami bagiennymi. Podobne środowisko występowało w dolinie Brynicy. Tam podróżniczki żerowały ponadto w uregulowanym korycie płytkiego, zanieczyszczonego cieku. Zawsze były to trzcinowiska rosnące w większości na różnego rodzaju podłożu lądowym lub tylko częściowo podtopionym.

W konurbacji górnośląskiej większość (43,3 %, N=13) terytoriów zlokalizowana była w płatach trzcin o powierzchni 1–4 ha (średnia powierzchnia 2,28 ha) oraz w niewielkich płatach poniżej 1 ha (36,6%, N=11), zwykle 0,3–0,5 ha. Jedyny większy, zajęty przez podróżniczki płat trzcinowiska, znajdował się nad zb. Świerklaniec i zajmował łączną

powierzchnię 35,8 ha. Dokładny zakres wielkości wybieranych przez podróżniczki płatów trzcinowisk przedstawia tabela 3.

Na „Żabich Dołach" pomimo dużej ilości trzcinowisk obecnych na obszarze 177 ha, podróżniczki stwierdzano tylko w jednym rejonie zajmującym 8,24 ha i złożonym z trzech płatów trzcinowisk. Tylko na tym obszarze trzcinowiska rosły w większości na lądzie, Ponadto stwierdzono tam dogodne dla tego gatunku tereny do żerowania (płytkie cieki, muliste i otwarte brzegi stawu). Podobne warunki występowały na osadniku „Farskie", gdzie gatunek ten stwierdzony był praktycznie w każdym z płatów trzcin o powierzchni powyżej 0,2 ha. Zupełnie odmienny biotop występował nad zb. Kuźnica Warężyńska, gdzie (jak wynika z relacji P. Kmiecika) samce śpiewały w pobliżu oczek wodnych zarośniętych łozą oraz otoczonych przez skarłowaciałe sosny. W miejscach tych trzcina wprawdzie występowała, ale nie była elementem dominującym. Na osadniku „Farskie", prócz samców zajmujących trzcinowiska, stwierdzano od roku 2006 samca w ok. 0,5 ha płacie zarośli wierzbowych. Natomiast w roku 2012 dwa samce stale trzymały się dwóch oddzielnych, małych (0,2 ha) płatów wrotyczu *Tanacetum vulgare* (fot. 2).

Tabela 3. Liczba śpiewających samców podróżniczka na terenie badań w 2012, a wielkość płatów trzcin.
Table 3. Number of singing Bluethroat males versus size of reed beds in the study area

Stanowisko breeding site	**< 1 ha**	**1–4 ha**	**> 4 ha**
Żabie Doły	1	6	-
Farskie	6	3	-
Świerklaniec	-	4	6
Brynica	4	-	-
Łącznie	11	13	6

Obserwacje samca z podgatunku *L. s. svecica*. Na osadniku „Farskie" w sezonach lęgowych 2006–2009 stale spotykano samca podróżniczka wykazującego cechy podgatunku nominatywnego (AO, DŚ, MS, obs.własne) (fot. 2).

Fot. 1. Samiec podróżniczka z podgatunku *Luscinia svecica svecica* na osadniku Farskie, 28.05.2008 (fot. D. Świtała)
Photo. 1. Male of Red-spotted Bluethroat on Farskie sedimentary pond, 28.05.2008

Ptak ten przylatywał na lęgowisko później niż inne samce. Najwcześniej widziany był 26.04.2008 (MS), choć zwykle wykrywany był dopiero w połowie maja. Osobnik ten intensywnie śpiewał i tokował aż do końca czerwca, po czym już go nie widywano. Zwykle trzymał się tego samego fragmentu trzcin przy stromym zboczu hałdy zarośniętej niską roślinnością trawiastą. Parokrotnie widywany był jednak w innych miejscach wokół zbiornika. Raz obserwowano wtedy agresywne zachowania wobec niego samca podgatunku *L. s. cyanecula* (MS). Nie stwierdzono u tego osobnika żadnych zachowań mogących wskazywać na to, iż był lęgowy.

Interesująca wydaje się również obserwacja z 25.05.2011 kiedy to widziano samca o trudnej do ustalenia przynależności podgatunkowej (cechy obu podgatunków jednocześnie) (GG).

Dyskusja

Populacja podróżniczka w miastach konurbacji górnośląskiej utworzyła się prawdopodobnie pod koniec lat 1990. i od tego czasu jego obecność wykrywano stopniowo na coraz większej liczbie stanowisk. W latach 2000–2012 liczebność tego gatunku wynosiła od kilku do maksymalnie 34 śpiewających samców. Brak metodycznych liczeń podróżniczka przed rokiem 2012 może jednak w pewnym stopniu zamazywać rzeczywiste zmiany liczebności. Jednak w podobnym okresie zaobserwowano wzrost liczebności oraz kolonizację nowych stanowisk w innych częściach Śląska (Słychan 1996, Orłowski 2008, Orłowski i Górka 2010) oraz w innych regionach Polski zachodniej – w Wielkopolsce i na Pomorzu (Mielczarek i in. 2006, Staszewski 2010,

Wylegała i in. 2010, Marchowski i in. 2012, Wylegała i Bogdanowska 2012, Wylegała i in. 2012). Zaskakujący wydaje się przy tym fakt drastycznego spadku liczebności podróżniczka w Dolinie Dolnej Odry, który przypadł na okres ostatnich 20 lat, pomimo że w okresie tym wzrosła tam powierzchnia trzcinowisk i zarośli wierzb co powinno sprzyjać temu gatunkowi ptaka. W 2006 obserwowano tam tylko 45–55 samców, czyli dwu- a nawet trzykrotnie mniej niż 10 lat wcześniej (Ławicki i in. 2007, Ławicki i in. 2009). Nie stwierdzono wyraźnego trendu wzrostowego w województwach wschodnich, gdzie populacja podróżniczka wydaje się być stabilna (Dombrowski i in. 1998, Wesołowski i in. 2003, Chmielewski i in. 2004, Osojca i Chołuj 2008, Pugacewicz 2009, Goławski 2010). Brak jednak nowych danych z głównych lęgowisk tego gatunku w kraju, np. z doliny Biebrzy, gdzie w latach 1990. liczebność gatunku oszacowano na 500–700 par (Tomiałojć i Stawarczyk 2003).

Większość terytoriów podróżniczka w konurbacji górnośląskiej zlokalizowana była w trzcinowiskach. Preferencja do tego typu środowiska u lęgowych podróżniczków dotyczy większości środkowoeuropejskiej populacji. Największa śląska populacja tego gatunku, występująca na polach irygacyjnych we Wrocławiu zajmuje w 100% płaty trzcinowisk różnej wielkości (Orłowski i in. 2008, Orłowski i Górka 2010). Podobne preferencje notuje się u podróżniczków znad jez. Velence na Węgrzech (Báldi 2006), znad Jez. Nezyderskiego w Austrii (Grüll 2001), czy znad rzeki Roter Main w Bawarii (Pfeifer 2009). Jako główne siedlisko podróżniczka w Polsce podawało się do tej pory duże zakrzewienia wierzbowe i gęste zarośla łozowe (Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Krupa i Sikora 2007). Najliczniejsze trzcinowe populacje podróżniczka osiągają największe zagęszczenia w dużych płatach trzcin. Nad jeziorem Velence na Węgrzech najmniejszy zajęty płat trzcin miał powierzchnię aż 4,14 ha (Báldi 2006). Na polach irygacyjnych we Wrocławiu średnia powierzchnia trzcinowisk zajętych przez co najmniej 1 samca wynosiła średnio 2,75– 4,62 ha, a najmniejszy zajęty płat- 0,08 ha (Orłowski i Górka 2010). Na 4 stanowiskach w konurbacji górnośląskiej ptaki zajmowały zwykle płaty od 0,2 do 3,5 ha. Wydaje się, że bardziej istotne od wielkości płatu było to, aby rósł on w środowisku lądowym i w bezpośrednim sąsiedztwie dogodnych terenów żerowiskowych.

Na zb. Kuźnica Warężyńska podróżniczki zajmowały jałowe siedliska, z dużym udziałem naturalnego odnowienia sosny i wierzby (P. Kmiecik – inf. niepubl.), co w pewnym stopniu przypomina środowisko lasotundry w północnej Europie (Cramp 2009). Ciekawe wydaje się stwierdzenie w 2012 dwóch terytoriów podróżniczka w kępach wrotyczu *Tanacetum sp.* na osadniku „Farskie" (fot. 2.).

Fot. 2. Terytorialny samiec podróżniczka *Luscinia svecica cyanecula* w łanie wrotyczu *Tanacetum* sp., 12.03.2012 (fot. S. Beuch)
Photo. 2. Territorial male of White-spotted Bluethroat in field of tansy, 12.04.2012

Przykłady zajmowania przez podróżniczki suchych środowisk, porośniętych tego typu roślinnością zielną lub wręcz ruderalną, są znane zwłaszcza z Europy Zachodniej. W Dolnej Saksonii duża część populacji zajmuje tereny rolnicze, gdzie lęgnie się w uprawach rzepaku *Brassica napus* (Krüger 2002). Podobnie jest w Bawarii gdzie w tego typu polach gniazduje ok. 17% badanej populacji (Püwert 2002). W Hiszpanii natomiast podróżniczek zasiedla skaliste zbocza porośnięte żarnowcem *Spartium junceum* (Cramp 2009). Z terenu Polski znane jest gniazdowanie 3 par podróżniczka w zaroślach bylicy pospolitej *Artemisietea vulgaris* na terenie nieczynnego składowiska odpadów pod Pątnowem. Wybór takiego siedliska był prawdopodobnie następstwem zniszczenia zajmowanego wcześniej stanowiska w trzcinach, w pobliskiej odkrywce (Mielczarek 2012). Można więc przypuszczać, że na osadniku „Farskie", gdzie praktycznie wszystkie trzcinowiska obsadzone były przez terytorialne samce, wynikła potrzeba znalezienia stanowisk zastępczych w roślinności ruderalnej.

Średnie zagęszczenie samców podróżniczka w roku 2012 na czterech stanowiskach w konurbacji górnośląskiej wynosiło od 3,66 do 4,72 samca/10 ha, czyli zbliżone było do liczby 4 samców/10 ha stwierdzonych na polach irygacyjnych we Wrocławiu (Orłowski i in. 2010). W dużych trzcinowiskach na Węgrzech średnie zagęszczenie wahało się pomiędzy 2,5 pary/10 ha na skrajach trzcinowisk a 8,7 pary/10 ha we wnętrzu płatów (Báldi 2006). Tak wysokie zagęszczenie w konurbacji górnośląskiej stwierdzono tylko na „Żabich Dołach", gdzie w ostatnim roku badań wytworzyło się wiele dogodnych żerowisk wokół zajętych trzcinowisk. W Turyngii, na południu Niemiec, zagęszczenie

wynosi od 0,2 do aż 16,7 par/10 ha, chociaż zwykle nie więcej niż 2,3 pary/10 ha (Püwert 2002).

Interesujący wydaje się fakt obserwowania przez kilka sezonów lęgowych na osadniku „Farskie" osobnika wykazującego cechy podgatunku nominatywnego *Luscinia svecica svecica*. Jest to forma skandynawska, która w Europie Środkowej występuje tylko w najwyższych partiach gór. W Polsce lęgi tego podgatunku notuje się regularnie w Tatrach i Karkonoszach. Jedyne pewnie stwierdzenia lęgów z niżu kraju dotyczą kilku par na jez. Drużno w latach 1923–24, prawdopodobnego lęgu w roku 1995 pod Szczecinem oraz pewnego lęgu w 2001 na Jez. Łoniewskim w Leszczyńskiem (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). Fakt powracania samca z osadnika „Farskie" na to samo terytorium przez kilka sezonów z rzędu (2006–2009) jest więc w skali kraju wyjątkowy. Skomplikowana biologia lęgowa tego gatunku (np. częste kopulacje pozapartnerskie) sprawia, że bez badań genetycznych piskląt trudno jednoznacznie potwierdzić udział tego samca w lęgach (Cramp 2009).

Pod koniec maja 2011 na osadniku „Farskie" sfotografowano (GG) samca wykazującego cechy obydwu podgatunków jednocześnie (mieszanina białych i rdzawych piór tworzących plamkę na niebieskim gardle). Takie ubarwienie odpowiada fenotypowo mieszańcom podgatunkowym lub wschodnioeuropejskiemu podgatunkowi *L. s. volgae* (Johnsen i inni 2006, Arild Johnsen inf. niepubl.), ale może dotyczyć również nietypowych ptaków z podgatunku *L. s. cyanecula* i mieści się w zakresie jego zmienności (S. Rusiecki inf. ustna).

Wzrost liczby wykrywanych samców podróżniczka w konurbacji górnośląskiej odnotowywany był prawie na wszystkich badanych stanowiskach. Wyjątek stanowi zb. Kuźnica Warężyńska, gdzie powodem spadku może być postępująca sukcesja sosny *Pinus sp.*, co nie jest korzystnym zjawiskiem w miejscach występowania podróżniczka (Cramp 2009). Wahania liczebności stwierdzono także w dolinie Brynicy w Piekarach Śląskich. Tu, po rekordowym roku 2009, z sześcioma terytoriami, nastąpił wyraźny regres. Powodem mogło być spłonięcie dużej części trzcinowisk w 2010, choć, według Orłowskiego i in. (2008), podróżniczki zasiedlają również odrastające, wypalone wcześniej szuwary. Większy wpływ miał z pewnością wyjątkowo wysoki stan wody w rzece Brynicy, co przyczyniło się do zalania dużej części żerowisk oraz potencjalnych miejsc lęgowych podróżniczka w tym roku.

Podróżniczek w konurbacji górnośląskiej zaadoptował się do zajmowanych środowisk antropogenicznych do tego stopnia, że wydaje się tolerować bezpośrednie sąsiedztwo różnego typu infrastruktury. Samce z osadnika „Farskie" śpiewają w odległości nawet kilku metrów od często uczęszczanej linii kolejowej oraz ok. 300 m od przebiegającej tu autostrady A4. Również w dolinie Brynicy populacja podróżniczka przetrwała budowę autostrady A1 w odległości kilkudziesięciu metrów od lęgowisk, pomimo tego, iż wiązało się to z likwidacją dużej części

trzcinowisk oraz spowodowało znaczne osuszenie terenu (A. Szczepańczyk inf. ustna). Stanowisku temu może jednak w przyszłości grozić całkowite zniszczenie ze względu na planowane poprowadzenie trakcji kolejki wąskotorowej. Zjawisko zajmowania przez podróżniczki środowisk antropogenicznych jest powszechnie znane z zachodniej Europy z okresu ostatnich 20 lat. W Bawarii znajdowano stanowiska lęgowe tego gatunku w środowiskach wręcz synantropijnych – np. przy użytkowanych placach zabaw, czy domach mieszkalnych (Püwert 2002).

Maksymalna liczba 34 śpiewających samców wykazana w roku najintensywniejszych liczeń podróżniczka na opisywanych stanowiskach może być liczbą zaniżoną. Wprawdzie większość kontrolowanych stanowisk to miejsca o dość niewielkim obszarze, łatwe do penetracji, to jednak np. nad zb. Świerklaniec wiele płatów lub fragmentów trzcinowisk była dla obserwatora niedostępne. Nie można więc wykluczyć iż w miejscu tym mogło śpiewać więcej niż wykazane 9–10 samców, choć prawdopodobnie nie jest to więcej niż 2–3. Trzeba również zwrócić uwagę na fakt iż na terenie konurbacji górnośląskiej istnieje niezwykle dużo różnego rodzaju zbiorników wodnych o pochodzeniu antropogenicznym (osadniki, zalane zapadliska). Wiele z nich stanowią obszary zamknięte, których kontrola jest utrudniona lub wręcz niemożliwa. Istnieje więc duże prawdopodobieństwo istnienia innych stanowisk, do tej pory nie wykrytych. W ciągu ostatnich kilkunastu lat prowadzenia obserwacji ptaków w konurbacji kontrolowano również inne miejsca potencjalnie dogodne do zasiedlenia przez podróżniczki – np. osadniki KWK Bobrek w Biskupicach, osadniki KWK Centrum w Bytomiu, czy zapadlisko „Bączek" w Miechowicach. Pomimo odpowiednich płatów trzcinowisk i dogodnych żerowisk nie stwierdzono na nich do tej pory występowania podróżniczka.

Dalszy wzrost populacji tego gatunku w Polsce powinien skutkować zasiedlaniem kolejnych stanowisk, również w konurbacji górnośląskiej. Należy się więc spodziewać zasiedlenia innych potencjalnie dogodnych stanowisk, zwłaszcza tam gdzie w ostatnich latach notowano terytorialnie zachowujące się samce. Przykłady z Europy Zachodniej sugerują, że podróżniczek, kojarzony do tej pory z roślinnością naturalnych dolin rzecznych, może również w Polsce coraz częściej kolonizować środowiska tak różne od tradycyjnie zajmowanych jak łany roślinności ruderalnej czy uprawy rzepaku.

Podziękowania

W niniejszej pracy, oprócz obserwacji własnych autora, skorzystano w znacznej mierze z niepublikowanych danych zgromadzonych przez wielu innych obserwatorów. Byli to (w kolejności alfabetycznej): Jacek Betleja (JB), Gwidon Gaudnik (GG), Tomasz Grochowski (TG), Radosław Gwóźdź (RG), Krzysztof Henel (KH), Krystian Jainta (KJ), Paweł Kmiecik (PK), Krzysztof Kokoszka (KK), Józef Kotecki (JK), Marian Koźlik (MK), Damian Kurlej (DK), Łukasz Morawiec (ŁM), Adrian Ochmann (AO), Paweł Siwy (PS), Michał Skóra

(MS), Adam Szczepańczyk (AS), Dariusz Szlama (DS), Dariusz Świtała (DŚ), Robert Tkocz (RT), Jarosław Wojtczak (JW).

Wszystkim powyższym osobom składam serdeczne podziękowania za pomoc w gromadzeniu obserwacji. Szczególne podziękowania należą się również Stanisławowi Rusieckiemu za cenne uwagi krytyczne do pierwszej wersji tekstu.

Artykuł ten chciałbym dedykować zmarłemu tragicznie Pawłowi Kmiecikowi – świetnemu ornitologowi i wspaniałemu koledze. Paweł zdążył przekazać cenne dane o występowaniu podróżniczka w ostoi ptaków zb. Kuźnica Warężyńska – miejsca, które kochał, którego był opiekunem i w którym utonął 31.05.2012.

Literatura

Báldi A. 2006. Factor influencing occurrence of passerines in the reed archipelago of Lake Velence (Hungary). *Acta orn., Warsz.* 41: 01–06.

BirdLife International 2004. Birds in Europe, population estimates, trends and conservation status. *BirLife Conserv. Ser.* 12: I–XXIV, 1–374.

Chmielewski S., Dombrowski A., Smoleński T., Zawadzki J. 2004. Awifauna lęgowa doliny dolnego Bugu. *Kulon* 9: 3–37.

Cramp S. 2009. Birds of Western Palearctic interactive. BirdGuides [CD-ROM]. Oxford University Press, Oxford.

Czarski E., Góralczyk M. Sokołowska M. 2006. Aglomeracja śląska w liczbach. Urząd Statystyczny w Katowicach. [Online] http://www.stat.gov.pl/katow/69_363_PLK_HTML.htm [17.12.2012].

Dombrowski A., Chmielewski S., Bukaciński D., Rzępała M., Brzozowski A. 1998. Ornitologiczna ranga największych rzek dorzecza Wisły Środkowej. *Notatki orn.* 39: 61–74.

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, Wrocław.

Goławski A. 2010. Zmiany liczebności wybranych gatunków ptaków lęgowych na stawach w Siedlcach w latach 1997–2009. *Ornis pol.* 51: 220–236.

Gromadzki M., Dyrcz A., Głowaciński Z., Wieloch M. 1994. Ostoje ptaków w Polsce. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Gdańsk.

Grüll A. 2001. Populationsuntersuchungen am Weisssternigen Blaukehlchen (*Luscinia svecica cyanecula*) im Neusiedler See-Gebiet. *Egretta* 44: 1–44.

Johnsen A., Andersson S., Fernandez J. G., Kempenaers B., Pavel V., Questiau S., Raess M., Rindal E., Lifjeld J.T. 2006. Molecular and phenotypic divergence in the bluethroat (*Luscinia svecica*) subspecies complex. *Mol. Ecol.* 15: 4033–4047.

Kmiecik P., Gwóźdź R., Krajewski Ł., Kurlej D. 2010. Zb. Kuźnica Warężyńska [W:] Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Marki.

Kondracki J. 2011. Geografia regionalna Polski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Kopij G. 2012. Awifauna lęgowa Ziemi Nyskiej. *Chrońmy Przyr. ojcz.* 68(4): 259–287.

Krupa R., Sikora A. 2007. Podróżniczek Luscinia svecica. [W]: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (Red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Krüger T. 2002. Verbreitung, Bestand und Habitatwahl des Blaukehlchens (*Luscinia svecica cyanecula*) in Niedersachsen 2001. Ergebnisse einer landesweiten Erfassung. *Vogelk. Ber. Niedersachs.* 34: 1–21.

Ławicki Ł., Marchowski D., Mrugowski W., Niedźwiecki S., Kaliciuk J., Śmietana P., Wysocki D. 2007. Awifauna Międzyodrza w latach 1994–2006. *Notatki orn.* 48: 38–54.

Ławicki Ł., Guentzel S., Jasiński M., Kajzer Z., Żmihorski M. 2009. Awifauna lęgowa Doliny Dolnej Odry. *Notatki orn.* 50: 268–282.

Marchowski D., Ławicki Ł., Guentzel S. 2012. Ptaki lęgowe Bagien Rozwarowskich. *Ptaki Pomorza* 3: 49–59.

Mielczarek S., Grzybek J., Janiszewski T., Michalak P., Włodarczyk R., Wojciechowski Z. 2006. Awifauna doliny Neru w latach 1984–2005. *Notatki orn.* 47: 159–174.

Mielczarek S. 2012. Awifauna wyrobisk i zwałowisk zewnętrznych wyeksploatowanej odkrywki „Pątnów" Kopalni Węgla Brunatnego w Konińskim Zagłębiu Węglowym w latach 2004–2009. *Ptaki Wielkop.* 1: 54–67.

Orłowski G., Górka W., Sęk M. 2008. Środowisko i liczebność populacji lęgowej podróżniczka *Luscinia svecica* we Wrocławiu w latach 2004 i 2007. *Notatki orn.* 49: 13–20.

Orłowski G., Górka W. 2010. Lęgowe ugrupowanie awifauny trzcinowisk i cenne gatunki siedlisk łąkowych pól irygacyjnych we Wrocławiu. *Ornis pol.* 51: 77–92.

Orłowski G., Górka W., Rusiecki S. 2010. Wrocławskie Pola Irygacyjne. [W:] Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Marki.

Osojca G., Chołuj P. 2008. Awifauna lęgowa doliny Zwolenki. *Kulon* 13: 51–57.

Przybylski T. 1991. Zagrożenie środowiska przyrodniczego w województwie katowickim. Fundacja Ekologiczna „Silesia", Katowice.

Pugacewicz E. 2009. Wyniki inwentaryzacji ptaków z Dyrektywy Ptasiej gniazdujących na polanach i w dolinach rzecznych Puszczy Białowieskiej w 2008 roku. *Dubelt* 1: 53–61.

Pfeifer R. 2009. Neuansiedlungen des Weisssternigen Blaukehlchens Luscunia svecica cyanecula im unteren Rotmaintal, Oberfranken. *Orn. Anz.* 48: 159–163.

Przywara Z., Kubajak A., Szydłowski., Morawiec Ł., Depa Ł., Szczepańczyk A., Siwy P. 2010. Wartości przyrodnicze Piekar Śląskich. Wydawnictwo Kubajak, Krzeszowice.

Püwert A. 2002. Bestandsentwicklung und Habitat des Weisssternigen Blaukehlchen *Luscinia svecica cyanecula* bei Sonneberg (Thüringen). *Anz. Ver. thüring. Orn.* 4: 329–335.

Słychan M. 1996. Awifauna pól irygacyjnych we Wrocławiu. *Ptaki Śląska* 11: 133–150.

Staszewski A. 2010. Awifauna lęgowa Bagien Krępskich. *Ptaki Pomorza* 1: 17–26.

Szlama D., Belik K., Grochowski T., Kokoszka K., Kościelny H., Ochmann A., Ostański M., Skóra M., Wojtczak J. 2006. Ptaki Zbiornika Świerklaniec. *Ptaki Śląska* 16: 71–90.

Szyra D. 2001. Awifauna stawów rybnych Wielikąt koło Lubomii (województwo śląskie). *Ptaki Śląska* 13: 67–85.

Šťastný K., Bejček V., Hudec K. 2010. Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČR .Aventinum, Praha.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura", Wrocław.

Wesołowski T., Czeszczewik D., Mitrus C., Rowiński P. 2003. Ptaki Białowieskiego Parku Narodowego. *Notatki orn.* 44: 1–31.

Wiehle D., Wilk T., Faber M., Betleja J., Malczyk P. 2002. Awifauna doliny górnej Wisły. 1. Ptaki Ziemi Oświęcimsko-Zatorskiej. *Notatki orn.* 43: 227–253.

Wylegała P., Batycki A., Rudzionek B., Drab K., Blank M., Blank T., Barteczka J., Bagiński W., Konopka A. 2010. Awifauna Doliny Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego – stan aktualny oraz zmiany liczebności. *Notatki orn.* 51: 43–55.

Wylegała P., Batycki A., Kasprzak A. 2012. Awifauna Doliny Dolnej Noteci – stan aktualny oraz zmiany liczebności. *Ornis pol.* 53: 39–49.

Wylegała P., Bogdanowska A. 2012. Zmiany liczebności lęgowych gatunków ptaków w obszarze Natura 2000 Jezioro Zgierzynieckie. *Ptaki Wielkop.* 1: 168–172.

ISSN 0860-3022 *Ptaki Śląska* 2012, 19: 95–137

Notatki
Notes

Pierwsze i drugie stwierdzenie nura białodziobego *Gavia adamsii* na Śląsku

First and second record of the Yellow-billed Loon *Gavia adamsii* in Silesia

Michał Zawadzki [1], Maciej Kowalski [2], Marcin Lepka [3], Rafał Świerad [4], Waldemar Michalik [5], Artur Siekiera [6], Joachim Siekiera [7], Norbert Chmura [8], Roman Mehlich [9]

[1] ul. Spychalskiego 11/57, 45-716 Opole, e-mail: mzawadzki1981@gmail.com
[2] ul. 1-go Maja 69/7, 45-069 Opole, e-mail: ptaki_opole@o2.pl
[3] Lędziny, ul. Ozimska 63, 46-053 Chrząstowice, e-mail: martius.le@wp.eu
[4] ul. Ks. Schulza 12/1, 47-320 Gogolin, swiergol1@tlen.pl
[5] ul. Krótka 12, 47-300 Żywocice, w78m@poczta.onet.pl
[6] ul. Ogrodowa 9, 47-300 Żywocice, artur.siekiera@chespa.eu
[7] ul. Krapkowicka 38, 47-300 Żywocice, joachim.siekiera@chespa.eu
[8] ul. I Dywizji 2, 47-303 Krapkowice, [9] ul. Kilińskiego 23/85, 47-303 Krapkowice

Abstract. On 05.12.2008 immature Yellow-billed Loon *Gavia adamsii* has been observed on Turawski reservoir (opolskie voivodship). On 02.12.2010 other immature individual of the same species was found on area of working cement plant in Chorula (opolskie voivodship). This individual has been caught, measured, weighted and set free the same day onto Oder River in Krakpowice. These are first and second records of Yellow-billed Loon in Silesia respectively and 6th and 7th records of this species inland Poland.

Key words: Yellow-billed Loon, *Gavia adamsii*, first records, Silesia
Słowa kluczowe: nur białodzioby, *Gavia adamsii*, pierwsze stwierdzenia, Śląsk

Dnia 05.12.2008, podczas prowadzenia obserwacji na Zbiorniku Turawskim w pobliżu Kotorza Wielkiego (pow. opolski, woj. opolskie), zaobserwowaliśmy młodocianego nura białodziobego *Gavia adamsii*. Początkowo złe warunki obserwacji – duże falowanie wody i spory dystans (ok. 250 m) – utrudniały identyfikację ptaka. Jednak na podstawie rozmiarów i widocznych cech (potężny dziób), można było zakwalifikować ptaka do grupy „dużych" nurów: *G. adamsii* lub *G. immer*. Po kilkunastu minutach udało nam się znacznie zmniejszyć odległość dzielącą nas od tego osobnika. Mogliśmy wówczas porównać go do obecnych w pobliżu innych gatunków: nura rdzawoszyjego *G. stellata* i kormorana *Phalacrocorax carbo* oraz zaobserwować cechy diagnostyczne jednoznacznie wskazujące na nura białodziobego. Ptak odpłynął w końcu na środek zbiornika i nie udało się go ponownie odnaleźć, pomimo dwugodzinnych poszukiwań. Obserwowany nur był wielkości kormorana. Cechami, na które od razu zwróciliśmy uwagę był potężny, ostro zakończony dziób koloru kremowego (momentami sprawiającego wręcz wrażenie koloru kości słoniowej), a także sposób w jaki ptak go trzymał – lekko uniesiony, co

nasuwało skojarzenie z nurem rdzawoszyim. Szyja była gruba, ciemniejsza z tyłu i stopniowo jaśniejąca na gardle. Półobroża była słabo zaznaczona i sprawiała wrażenie lekko przybrudzonej. Była nieco ciemniejsza z tyłu, ale bez wyraźnego kontrastu i z jaśniejszym przodem. Nie stwierdziliśmy białawego klina przed półobrożą. Ptak miał jasne policzki i białą pierś. U płynącego ptaka grzbiet wydawał się jednolity, dość jasny. W momencie gdy ptak rozłożył skrzydła udało się dojrzeć ich jasny spód. Podczas obserwacji ptak dwukrotnie nurkował.

Dnia 02.12.2010 pracownicy cementowni w Choruli (pow. krapkowicki, woj. opolskie) znaleźli na terenie zakładu dużego ptaka, który nie umiał poderwać się do lotu o własnych siłach. Ptak został schwytany i przeniesiony do kartonowego pudła (fot. 1).

Fot. 1. Nur białodzioby *Gavia adamsii* znaleziony w Choruli, 02.12.2010 (fot. R. Świerad)
Photo. 1. Yellow-billed Loon found in Chorula, 02.12.2010

Na miejsce zdarzenia przyjechał Rafał Świerad i wstępnie oznaczył ptaka jako nura *Gavia* sp. W noc poprzedzającą znalezienie tego osobnika wystąpiły obfite opady śniegu, z silnymi zamieciami, co przypuszczalnie mogło mieć wpływ na znalezienie go w tak nietypowym miejscu. Osobnik ten został przetransportowany do mieszkania Waldemara Michalika, który zbadał kondycję i zdrowie ptaka. Analiza cech wyglądu oraz dane z literatury (Baker 1993, Svensson 2010) pozwoliły oznaczyć go jako młodocianego nura białodziobego. Jego wymiary: ciężar – 3070 g, skrzydło złożone – 361 mm, ogon – 84 mm, głowa z dziobem – 205 mm, dziób – 77,9 mm (pomiar do pierwszych piór u nasady dzioba, nie do nozdrzy), grubość dzioba na wysokości nozdrzy – 23,2 mm, skok – 97 mm.

Ptak był ogólnie bardzo masywny (mniej więcej wielkości kormorana). Głowę miał ciemną, o jaśniejszym, szarobiałym boku z nieznacznym rozjaśnieniem wokół oka. Gardło i podbródek były prawie czysto białe. Dziób ptaka był duży i bardzo ostry (z łatwością potrafił rozciąć naskórek na dłoni). Tylko jego górna część (powyżej nozdrzy) od głowy do połowy długości była ciemna, natomiast pozostała część jaśniejsza, koloru żółtawego, z wyraźnym podcięciem żuchwy w połowie długości. Tęczówka brązowa z czarną źrenicą. Szyja gruba. Kark i boki szyi szarobrązowe. Na szyi występowała, nie do końca zamknięta, ciemna opaska, nieznacznie jaśniejsza od wierzchu głowy. Pokrywy skrzydłowe i barkówki ciemnobrązowe z wyraźnie kontrastującymi szerokimi, szarobiałymi obrzeżeniami o szerokości do 5 mm. Lotki pierwszorzędowe były ciemnobrązowe, natomiast drugorzędowe nieco jaśniejsze. Jaśniejsze obrzeżenia na ciemnych małych i średnich pokrywach skrzydłowych dochodziły do szerokości 2 mm. Ogon był bardzo krótki, sterówki ciemne z jaśniejszymi obrzeżeniami. Nogi bardzo masywne, skok ciemny z sinoszarym wierzchem. Palce też sinoszare. Błony pomiędzy palcami szerokie, bladoróżowe. Brzuch i pokrywy podogonowe były bardzo obficie opierzone, całkowicie białe. Pokrywy podskrzydłowe również białe, natomiast spodnia część lotek wyraźnie ciemniejsza – brudnobiała.

W trakcie wykonywania pomiarów ptak odezwał się dwukrotnie pojedynczym, jęczącym i przenikliwym głosem, który trwał około pół sekundy. Dokładne oględziny wykazały, że ptak nie doznał żadnych złamań i wydawał się być w dobrej kondycji – podczas trzymania w rękach silnie machał skrzydłami. W związku z tym po uprzednim zaobrączkowaniu został on jeszcze tego samego dnia (02.12.2010) wypuszczony na Odrze przy ujściu Osobłogi, w Krapkowicach (fot. 2). Na zalodzonym brzegu rzeki nur ten poruszał się bardzo niezgrabnie, ale gdy tylko dotarł do samego nurtu zaczął swobodnie pływać i nurkować, stosunkowo szybko oddalając się od lądu. Obserwowany był potem z odległości 50–150 m przez około 15 minut. Przy obserwacji nura asystowali również Joachim i Artur Siekiera, Norbert Chmura i Roman Mehlich, który wykonał serię zdjęć. W godzinę po wypuszczeniu ptaka następny obserwator nie stwierdził już jego obecności. Mimo ponownych wizyt w godzinach popołudniowych, oraz w kolejnych dniach ptak ten nie był już obserwowany. Powyższe obserwacje są odpowiednio 23. i 26. stwierdzeniem nura białodziobego w Polsce oraz pierwszym i drugim na Śląsku (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2009, 2011).

Fot. 2. Autorzy (N. Chmura, A. Siekiera, R. Świerad, W. Michalik) przed wypuszczeniem nura białodziobego *Gavia adamsii* nad nad Odrą przy ujściu Osobłogi, w Krapkowicach, 02.12.2010 (fot. J. Siekiera)
Photo. 2. Authors before releasing Yellow-billed Loon at the Oder River, Osobłoga mouth, in Krapkowice, 02.12.2010

Nur białodzioby gnieździ się w wąskim pasie tundry wokół Oceanu Arktycznego od półwyspu Jamał do Półwyspu Czukockiego w azjatyckiej części Rosji oraz w północno-zachodniej Kanadzie i na Alasce. Jedyne europejskie lęgowiska tego gatunku znajdują się na wyspie Nowa Ziemia na Morzu Barentsa, choć jest tam dość rzadki. W latach 1980–1990 tamtejszą populację oceniono na 50–100 par lęgowych. Najbliższe Polsce stałe zimowiska tego gatunku rozciągają się wzdłuż północnych wybrzeży Norwegii i na Morzu Północnym, gdzie szacunkowa liczebność zimującej populacji wynosi 100–200 ptaków. Poza tym obszarem nur ten jest obserwowany w wielu krajach Europy – na Wyspach Owczych, w Wielkiej Brytanii (corocznie), Irlandii, Francji, Belgii, Holandii, w Niemczech, Polsce, Czechach, na Słowacji, w Austrii, Szwajcarii, Hiszpanii, we Włoszech, na Białorusi, na Ukrainie oraz w państwach byłej Jugosławii (Cramp 2009). W Polsce do połowy roku 2012 gatunek ten stwierdzony był 26 razy (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2011, www.komisjafaunistyczna.pl). Większość krajowych obserwacji pochodzi z wybrzeża, a jedynie 7 dokonano w głębi lądu. Prócz dwóch opisanych tu stwierdzeń ze Śląska były to następujące obserwacje: w 1876 w Warszawie, w 1926 k. Makowa Podhalańskiego, w 1994 pod Zamościem, w 1998 na Zbiorniku Włocławskim oraz w 2001 ponownie pod Zamościem (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2002, Tomiałojć i Stawarczyk 2003).

Spośród krajów Europy Środkowej stwierdzono tego ptaka pięciokrotnie w Republice Czeskiej: w roku 1935, dwie obserwacje w roku 1942 oraz w latach 1976 i 1996 (www.fkcso.cz). Na Słowacji obserwowano go tylko dwukrotnie w latach 1884 i 1994 (Danko i in. 2002). W Szwajcarii stwierdzono go dotąd pięciokrotnie (Maumary i in. 2007, Trösch 2012), natomiast w Austrii siedmiokrotnie (www.club300.at). W Niemczech do roku 2012 nur ten stwierdzony był ok. 54 razy, (Jönck i Folz 2003, www.club300.de). Ciekawe, że na samym tylko Jez. Bodeńskim leżącym na przedgórzu Alp (pogranicze Niemiec, Austrii i Szwajcarii) dokonano łącznie aż 7 stwierdzeń, z czego ostatnie w lutym 2012 (Trösch 2012).

Literatura

Baker K. 1993. Identification Guide to European Non-Passerines. British Trust for Ornithology, Tretford.

Cramp S. 2009. Birds of Western Palearctic. BirdGuides [CD-ROM]. Oxford University Press, Oxford.

Danko Š., Darolová A., Krištín A. 2002. Rozšírenie vtákov na Slovensku. Veda, Bratislava.

Jönck M., Folz H.G. 2003. Der Gelbschnabeltaucher *Gavia adamsii* in Rheinland-Pfalz. *Fauna Flora Rheinl.Pfalz* 30: 195–198.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2002. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2001. *Notatki orn.* 43: 177–195.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2009. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2008. *Notatki orn.* 50: 111–142.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2011. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2010. *Ornis pol.* 52: 117–149.

Maumary L., Vallotton L., Knaus P. 2007. Les oiseaux de Suisse. Station Ornithologique Suisse, Sempach.

Svensson L., Grant P. J., Mullarney K., Zetterström D. 2009. Collins Bird Guide. 2nd rev. and enl. Ed. Harper Collins, London.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura", Wrocław.

Trösch S. 2012. Ein Gelbschnabeltaucher am Bodensee. [Online:] http://shorebirder.wordpress.com/2012/02/12/ein-gelbschnabeltaucher-am-bodensee/ [05.04.2012].

***

Obserwacje orła cesarskiego *Aquila heliaca* na Śląsku na tle wzrostu populacji lęgowej w Kotlinie Panońskiej

Records of Imperial Eagle *Aquila heliaca* in Silesia against the breeding population growth in the Pannonian Basin

Łukasz Czajka

ul. Komisji Edukacji Narodowej 1/6, 48-303 Nysa
e-mail: roadracing@o2.pl

Abstract. Population of Imperial Eagle in Pannonian Basin (territory of Czech Republic, Republic of Slovakia, Austria and Hungary) ornithologists estimated at present at 170 to 190 breeding pairs. In recent years population clearly grows and this species start to

colonize new territories. This process is also connected with change of preferred habitat. Previously Imperial Eagle has intended to settle in strongly wooded mountainous terrain but now more often it built its nest in small forests on lowland agriculture terrain. In spite of breeding ground of Imperial Eagle are near Polish borders this species were noticed only 7 times in Silesia and only 3 of them were done after 1950. In XXI century Imperial Eagle was observed twice in 2012. In coming future it is expected more frequented observation of this eagle on Polish territory, including Silesia and maybe also first attempt of breeding.

Key words: birds of prey, *Accipitriformes*, Imperial Eagle, *Aquila heliaca*, Silesia, Pannonian Basin

Słowa kluczowe: szponiaste, *Accipitriformes,* orzeł cesarski, *Aquila heliaca,* Śląsk, Kotlina Panońska

Orzeł cesarski jest rzadkim i zagrożonym gatunkiem ptaka (narażony na wymarcie, wg kryteriów IUCN – International Union for Conservation of Nature), z populacją światową wynoszącą kilka tysięcy par (BirdLife International 2012). Zasięg gatunku rozpościera się od wschodniej Austrii, aż do jeziora Bajkał w Rosji. Obecnie najliczniejszy jest w Kazachstanie, gdzie jego populację ocenia się na 3500–4000 par lęgowych (Karyakin i in. 2011). W krajach Europy południowo-wschodniej występuje nielicznie. Największa w tamtym regionie jest populacja bułgarska, wynosząca 25–30 par oraz macedońska 18–23 pary. Serbska składa się tylko z 3–6 par (Demerdzhiev i in. 2011). Gatunek ten występuje również na Ukrainie, w jej wschodniej, stepowej części, w liczbie ok. 50 par oraz na Krymie, gdzie notuje się 5–10 par (Vetrov i Milobog 2008). W Rumunii, Grecji, Chorwacji, Bośni i Hercegowinie oraz Albanii aktualnie nie stwierdzono gniazdujących ptaków.

Najbliżej Śląska jest izolowana populacja środkowoeuropejska orła cesarskiego (170–190 par), znajdująca się w Kotlinie Panońskiej (Demerdzhiev et. al 2011). Kotlina Panońska jest dużym obszarem, znajdującym się w większości na terenie Węgier, a w mniejszym stopniu na terenach m. in. Słowacji, Czech i Austrii.

Mimo tak dużej bliskości granic Śląska do jego terenów lęgowych, orzeł ten obserwowany był na Śląsku tylko 7 razy (tab. 1). W drugiej połowie XX wieku odnotowano zaledwie jedną obserwację w roku 1980 (Dyrcz i in. 1991, Tomiałojć i Stawarczyk 2003). Od tego czasu nie notowano tego gatunku w naszym regionie, aż do roku 2012, kiedy dokonano dwóch stwierdzeń (tab. 1.). W całej Polsce orła cesarskiego stwierdzono łącznie 33 razy, z czego aż 16 razy w XXI wieku (ryc. 1) (Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2003–2012). Coraz częstsze stwierdzenia orła cesarskiego w Polsce mogą być związane ze zwiększającą swą liczebność populacją lęgową w Kotlinie Panońskiej. Na obszarze Węgier występuje największa i najdynamiczniej rozwijająca się populacja orła cesarskiego w zachodniej części jego areału lęgowego. Z końcem lat 70-tych ubiegłego stulecia, węgierską populację szacowano na 15–25 par (Bagyura 2002 za Horváth et. al 2002). Orzeł cesarski występował wówczas jedynie na zadrzewionych terenach wyżynnych. Wzrost populacji nastąpił po roku

1980, a już w 1989 doszło do pierwszych lęgów orłów na słabo zalesionych terenach nizinnych, o charakterze rolniczym. Od tego momentu udział par gniazdujących na nizinach zaczął wyraźnie wzrastać, aby w roku 2009 osiągnąć 85% lęgów orłów cesarskich na Węgrzech. Populacja wyżynna, będąca lokalnym refugium orła cesarskiego, wykazuje obecnie trend spadkowy. Aktualnie liczba lęgowych orłów cesarskich na terenie całych Węgier szacowana jest na 120–130 par (Horváth za Demerdzchiev i in. 2011). Warto też wspomnieć, że do wzrostu populacji przyczyniły się również zabiegi ochroniarskie Węgierskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków (Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, MME). Organizacja ta od roku 1974 stale monitoruje oraz otacza ochroną miejsca lęgowe orłów, rehabilituje zranione ptaki, umieszcza sztuczne gniazda oraz zabezpiecza linie wysokiego napięcia, które stanowią obecnie największe zagrożenie dla tych ptaków (Horváth 2009).

Tabela 1. Obserwacje orła cesarskiego *Aquila heliaca* na terenie Śląska
Table 1. Records of Imperial Eagle *Aquila heliaca* in Silesia

XIX wiek			
XIX wiek	2 os. (zastrz.)	Zabór k. Zielonej Góry	Tobias 1879
15.05.1897	1 juv.	Ornontowice k. Knurowa	Kollibay 1910
XX wiek			
koniec 07.1914	1	Lubiechów k. Wałbrzycha	Kollibay 1910
pocz. 10.1938	1	okolice Grodkowa	Hahn 1939
14.04.1980	2 juv.	Zbiornik Nyski	Dyrcz i in. 1991
XXI wiek			
13.04.2012	1 imm.	Wałbrzych	K. Żarkowski (KF 12750)*
06.09.2012	1 juv.	Gościęcin, pow. kędzierzyńsko-kozielski	W. Michalik (KF 12567)*

* KF – Komisja Faunistyczna SO PTZool., http://www.komisjafaunistyczna.pl, numer sprawy (case number)

Przyjmuje się, że wzrost liczebności orłów na Węgrzech wzmocnił pobliską populację słowacką, którą jeszcze w latach 80-tych szacowano na ok. 20 par lęgowych (Danko i Havko 1996). Na początku XXI wieku wynosiła ona już ok. 35–40 par lęgowych (Demerdzchiev i in. 2011 za Horváth 2002), a obecnie szacuje się ją na 46–50 par (Demerdzchiev i in. 2011).

Rycina 1. Przybliżony areał lęgowy orła cesarskiego *Aquila heliaca* w Kotlinie Panońskiej (szare pola) oraz miejsca obserwacji tego gatunku w Polsce w latach 2000–2012 (kropki)

Figure 1. Approximate breeding area of Imperial Eagle *Aquila heliaca* in Pannonian Basin (grey fields) and locations of records in Poland in 2000–2012 (dots)

W populacji słowackiej występują dwa izolowane obszary zajmowane przez orła cesarskiego, odległe od siebie o ok. 150 km. Nie zaobserwowano dotąd wymiany osobników lęgowych między tymi populacjami, chociaż przeprowadzone badania genetyczne nie wykazały między nimi żadnych istotnych różnic (Vili i in. 2009). W południowo-wschodniej Słowacji (okolice Koszyc) stwierdzono 26 par lęgowych (Danko 2009). W populacji południowo-zachodniej, bliżej Bratysławy, zlokalizowano 20 zajętych terytoriów (Horváth 2011). Również na Słowacji zaobserwowano zjawisko zmiany preferowanych siedlisk: z terenów podgórskich na tereny nizinne, typowo rolnicze. Na początku lat 90-tych ponad 90% słowackich orłów cesarskich występowało na terenach wyżynnych i górskich. Już pod koniec tego okresu udział populacji nizinnej zaczął wzrastać, aby w roku 2007 stanowić ponad połowę wszystkich gnieżdżących się na Słowacji orłów cesarskich (Danko i in. 2011).

Wraz ze wzrostem liczebnym populacji węgierskiej i słowackiej oraz adaptacją do nowego środowiska, nastąpiło rozszerzenie areału lęgowego na tereny nizinne Austrii i Czech. Po dwustu latach nieobecności, pierwsze lęgi w Austrii odbyły się w roku 1999. Obecnie gnieździ się tam 4–5 par orłów cesarskich (Wichmann 2011). Pierwsze gniazdo na terenie Republiki Czeskiej odkryto w roku 1997, a w roku następnym doszło do pierwszych potwierdzonych lęgów (Horal 2011). Ptaki gniazdują na terenie południowych Moraw u styku granic ze Słowacją i Austrią, a populacja czeska liczy obecnie 5 par (Demerdzhiev i in. 2011).

Zmiana biotopów z zalesionych wyżyn i gór na tereny nizinne, często agrarne, związana była również ze zmianą diety. Jeszcze w XX wieku główną ofiarą słowackich orłów był suseł moręgowany *Spermophilus citellus*. Obecnie gryzoń ten jest podstawowym pokarmem wyłącznie dla nielicznych par występujących we wschodniej części tego kraju (Danko i in. 2011). Ptaki z populacji w zachodniej części Słowacji, leżącej najbliżej polskiego Śląska, polują głównie na zające *Lepus europaeus* (40,2 %), bażanty *Phasianus colchicus* (17,3%), gołębie domowe *Columba livia* f. *urbana* (11,7%) oraz chomiki europejskie *Cricetus cricetus* (11,6%). Zmiana pokarmu z rzadkich susłów moręgowanych, na liczniej występujące gatunki oraz przystosowanie do otwartych siedlisk rolniczych pozwala mieć nadzieję na dalsze, powolne rozprzestrzenianie się orła cesarskiego na terenach Republiki Czeskiej.

Obecnie odległość jaka dzieli populację południowomorawską oraz zachodniosłowacką od południowo-wschodniej części Śląska wynosi ok. 150–170 km. Dorosłe oraz młodociane osobniki z powiększającej się populacji panońskiej, w przeciwieństwie do ptaków z populacji bułgarskich, rosyjskich lub kazachskich, nie wędrują daleko na południe, a zwykle koczują w pobliżu terenów lęgowych (Chavko 2008, Demerdzhiev i in. 2011), co zwiększa prawdopodobieństwo pojawiania się ich na Śląsku. Za panońskim pochodzeniem współcześnie obserwowanych ptaków na terenie Polski może świadczyć zarejestrowanie obecności ptaka wyklutego na Węgrzech (odczyt z nadajnika satelitarnego) na terenie polskich Bieszczadów (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2006). Poza tym ptak obserwowany 22.06.2011 w paśmie Otrytu, wyraźnie poruszał się z południa na północ (Ł. Czajka – sprawa nr 12659, Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012a). Warto wspomnieć, że populacja wschodnio-słowacka, ma znacznie bliższą drogę do południowych granic Polski (ok. 50 km) niż ptaki lęgnące się w Południowych Morawach. Od roku 2000 notowano w naszym kraju regularnie po 1–2 stwierdzenia orłów cesarskich rocznie, a w roku 2012 stwierdzono go aż 6 razy (Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2001–2012, http://www.komisjafaunistyczna.pl). Aktualnie wszystko wskazuje na to, że w najbliższych latach na terenie południowej Polski wzrośnie częstotliwość obserwacji tego gatunku, dlatego warto przyglądać się

uważniej dużym ptakom pokroju bielika lub orlika krzykliwego. Obserwowana ostatnio tendencja do zmiany siedliska i składu pokarmowego na lęgowiskach w Kotlinie Panońskiej sprawia, że gatunek ten może znaleźć odpowiednie tereny do rozrodu również na terenie naszego kraju.

Literatura

BirdLife International 2012. Species factsheet: *Aquila heliaca*. Downloaded from http://www.birdlife.org on 14.11.2012.

Chavko J., Danko Š., Obuch J., Mihók J. 2007. The Food of the Imperial Eagle (*Aquila heliaca*) in Slovakia / Potrava orla kráľovského (*Aquila heliaca*) na Slovensku. *Slovak Rapt. J.* 1: 1–18.

Danko Š., Chavko J. 1996. Breeding of the Imperial Eagle *Aquila heliaca* in Slovakia. [In:] Meyburg, B.-U., Chancellor R. D. (Eds). Eagle Studies. The World Working Group on Birds of Prey and Owls, Berlin–London: 415–423.

Danko Š. 2009. Monitoring, Management und Schutz der Brutplätze des Kaiseradlers in der Ostslowakei im Jahre 2009. Michalovce, Slovakia (MS).

Danko Š., Chavko J., Demeter G., Mihók J., Izakovič J., Latková H., Siryová S., Noga M., Nemček. V. 2011. Conservation of Eastern Imperial Eagle in the Slovak part of the Carpathian basin – Results of the EU LIFE-Nature project (2003–2007). *Acta zool. bulg.* (Suppl.) 3: 71–78.

Demerdzhiev D., Horváth M., Kovács A., Stoychev S,. Karyakin I. 2011. Status and Population Trend of the Eastern Imperial Eagle (*Aquila heliaca*) in Europe in the Period 2000–2010. *Acta zool. bulg.* (Suppl.) 3: 5–14.

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T, Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, Wrocław.

Hahn W. 1939. Kaiseradler in Oberschlesien gefangen. *Ber. Ver. schles. Orn.* 24: 69–70.

Horal D. 2011. Eastern Imperial Eagle (*Aquila heliaca*) in the Czech Republic. *Acta zool. bulg.* (Suppl.) 3: 55–59.

Horváth M., Haraszthy, L., Bagyura, J., Kovács, A. 2002. Eastern Imperial Eagle (*Aquila heliaca*) populations in Europe. *Aquila* 107–108: 193–204.

Horváth M. 2009. Habitat and prey selection of Imperial Eagles (*Aquila heliaca*). Biological Institute, Eötvös Loránd University, Budapest (PhD thesis).

Karyakin I. V., Nikolenko E. N., Levin A. S., Kovalenko A. V. 2011. Eastern Imperial Eagle in Russia and Kazakhstan. Population Status and Trends. *Acta zool. bulg.* (Suppl.) 3: 95–104.

Kollibay P. 1910. Weitere Nachträge zur schlesischen Vogelfauna. *Ber. Ver. schles. Orn.* 3: 57–61.

Kollibay P. 1915. Weitere Nachträge zur Vogelfauna von Preussisch-Schlesien. *Orn. Mber.* 23(1): 1–10.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2001. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2000. *Notatki orn.* 42: 193–214.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2002. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2001. *Notatki orn.* 43: 177–195.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2003. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2002. *Notatki orn.* 44: 195–219.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2004. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2003. *Notatki orn.* 45:169–194.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2005. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2004. *Notatki orn.* 46: 159–180.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2006. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2005. *Notatki orn.* 47: 97–124.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2007. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2006. *Notatki orn.* 48: 107–136.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2008. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2007. *Notatki orn.* 49: 81–115.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2009. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2008. *Notatki orn.* 50: 111–142.
Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2010. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2009. *Ornis Pol.* 51: 117–148.
Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2011. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2010. *Ornis Pol.* 52: 117–149.
Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2011. *Ornis Pol.* 53: 105–140.
Tobias L. 1879. Ornithologische Bemerkungen über die Gegend zwischen den Städten Grünberg, Rothenburg, Sagan, Sprottau, Primkenau, Glogau, Fraustadt, Schlawa, Karge, Züllichau. *Orn. Centbl.* 4(17–19): 129–130, 137–138, 140–145.
Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura". Wrocław.
Vetrov V., Milobog Yu. 2008. Distribution of the Imperial Eagle in a steppe zone of Ukraine. *Rapt. Conserv.* 14: 28–30.
Vili N., Horváth M., Szabó K., Kovács S., Chavko J., Hornung E., Kalmár L. 2009. Genetic structure of the Imperial Eagle (*Aquila heliaca*) population in Slovakia. *Slovak Rapt. J.* 3: 21–28.
Wichmann G. 2011. The Situation of the Eastern Imperial Eagle *Aquila heliaca* in Austria. *Acta zool. bulg.* (Suppl.) 3: 37–40.
[Online:] http://www.komisjafaunistyczna.pl

***

Drugie stwierdzenie lęgu czapli nadobnej *Egretta garzetta* w Polsce

Second breeding record of Little Egret *Egretta garzetta* in Poland

Jacek Betleja[1], Mateusz Ledwoń[2], Gustaw Schneider[3]

[1] Dział Przyrody, Muzeum Górnośląskie, plac Jana III Sobieskiego 2, 41-902 Bytom
e-mail: betleja@muzeum.bytom.pl

[2] Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN, ul. Sławkowska 17, 31-016 Kraków

[3] ul. Osiedle 10, 44-177 Chudów

Abstract. On 16 and 23.06.2012 one nest of Little Egret *Egretta garzetta* was found and have been inspected in the colony of Night Herons located at fish ponds in Ochaby (Skoczów, south Poland). Brood was successful and 3 fledglings left nest. First-ever record of breeding Little Egret in Poland from 2003 took place also in colony of Night Herons at a distance of about 50 km from described place.

Key words:, Herons, *Ardeidae*, Little Egret, *Egretta garzetta*, colonial nesting, Silesia, Upper Vistula River Valley
Słowa kluczowe: czaplowate, *Ardeidae*, czapla nadobna, *Egretta garzetta*, gniazdowanie kolonijne, Śląsk, Dolina Górnej Wisły

Dnia 16.06.2012 podczas kontroli wysp gdzie gniazdują ślepowrony *Nycticorax nycticorax* w ostoi Natura 2000 Dolina Górnej Wisły, na stawie Bażyniec w kompleksie Ochaby (gm. Skoczów, pow. cieszyński) zauważyliśmy (J. Betleja i M. Ledwoń) przelatującą nam nad głowami czaplę nadobną, która skierowała się w stronę wyspy na sąsiednim stawie Młyńskim. Przemieściliśmy się w pobliże tej wyspy i opływając ją z pewnej odległości zauważyliśmy stojące w środku kolonii ślepowronów dwie dorosłe czaple nadobne *Egretta garzetta*. Po kilku próbach podpływania i odpływania od wyspy i obserwacji ptaków

zapadających w kolonię, wytypowaliśmy rejon gdzie może znajdować się gniazdo tych ptaków. Po wejściu na wyspę szybko znaleźliśmy gniazdo, w którym znajdowały się trzy białawe pisklęta, wyraźnie jaśniejsze od kremowych piskląt ślepowrona w tym samym wieku. Jak oceniamy, porównując ich wiek do znanego nam tempa wzrostu piskląt ślepowrona, były w wieku pomiędzy 2 a 4 dniem życia. Gniazdo zlokalizowane było na bzie czarnym *Sambucus nigra*, około 2,5 m nad gruntem.

Dnia 23.06.2012 wspólnie z Gustawem Schneiderem wpłynęliśmy ponownie na wyspę w celu zaobrączkowania piskląt. W gnieździe udało się złapać jedynie najmłodsze pisklę, bowiem starsze uciekły z gniazda wspinając się na wyższe gałęzie. Pisklę zostało oznakowane dwiema obrączkami (standardową metalową i plastikową z kodem).

W następnych tygodniach młode i dorosłe czaple nadobne, w tym, oznakowane pisklę, były obserwowane na stawach w Ochabach i na pobliskiej rzece – Wiśle (J. Gil, inf. niepubl.). Dowodzi to, że wszystkie 3 pisklęta z tego lęgu uzyskały zdolność do lotu. Opisywane stwierdzenie gniazdowania czapli nadobnej zostało zaakceptowane przez Komisję Faunistyczną SO PTZool.

To drugie stwierdzenie lęgu czapli nadobnej w Polsce jest jednocześnie pierwszym w granicach historycznego Śląska. Pierwszy lęg miał miejsce w roku 2003 w zachodniej Małopolsce, też w kolonii ślepowronów zlokalizowanej 50 km od opisywanego miejsca. Wtedy aż 4 pisklęta uzyskały zdolność do lotu (Betleja i Gorczewski 2004). W obu przypadkach stwierdzenie lęgu czapli nadobnej w kolonii ślepowronów wymagało zbliżenia się do kolonii i wypłoszenia ptaków.

Fot. 1. Pisklę czapli nadobnej *Egretta garzetta* w gnieździe, 23.06.2012 (fot. G. Schneider)
Photo. 1. Little Egret chick in the nest, 23.06.2012

Najprawdopodobniej para czapli nadobnych, która gniazdowała w roku 2012 na stawach w Ochabach, wcześniej poszukiwała miejsca do odbycia lęgu

w innej kolonii ślepowronów na stawach Zawadka (gm. Miedźna), oddalonych o 28 km od Ochab, gdzie była obserwowana 06.05.2012 przez Jacka Betleję.

Liczebność czapli nadobnej w Europie wzrasta i zasiedla ona nowe tereny (Hafner i in. 2002, BirdLife International 2004). Kolejne lęgi tego gatunku jakie mogą się pojawiać w południowej Polsce zapewne będą nadal związane z koloniami ślepowronów, bowiem czaple nadobne często gniazdują w mieszanych koloniach z innymi gatunkami (Cramp i Simmons 1977, Betleja 2009).

Literatura

Betleja J. 2009. Czapla nadobna *Egretta garzetta*. [W:] Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z. (Red.) Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny dotyczący gatunków chronionych Dyrektywą Ptasią. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Warszawa: 119–122.

Betleja J., Gorczewski A. 2004. Pierwsze stwierdzenie lęgu czapli nadobnej *Egretta garzetta* w Polsce. *Notatki orn.* 45: 263–265.

BirdLife International 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. *BirdLife Conserv. Ser.* 12: I–XXIV, 1–374.

Cramp S., Simmons K. E. L. (Eds) 1977. Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa. The birds of the western Palearctic. Vol. I: Ostrich to ducks. Oxford University Press, Oxford.

Hafner H., Fasola M., Voisin C., Kaiser Y. 2002. *Egretta garzetta* Little Egret. BWP Update. *J. Birds west. Palearctic* 1: 1–19.

***

Pierwszy udany lęg szczudłaka *Himantopus himantopus* na Śląsku

First successful brood of the Black-winged Stilt *Himantopus himantopus* in Silesia

Grzegorz Orłowski [1], Tadeusz Drazny [2]

[1] Instytut Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN, ul. Bukowska 19, 60-809 Poznań
e-mail: orlog@poczta.onet.pl

[2] Miejski Ogród Zoologiczny, ul. Wróblewskiego 1-6, 51-618 Wrocław
e-mail: tadeusz.drazny@vp.pl

Abstract. On 06.06.2011 a nest with 4 eggs of Black-winged Stilt was found near Byków, Wrocław discrict. The nest was located on small islet covered with herbaceous plants in working, flooded sand-pit. About 27.06.2011 hatched 3 nestlings, which later fed on shore of islet and swam nearby. They were strongly protected by their parents against potential predators. 2 of them became fledglings. This family was observed near breeding place until 16.08.2011. It was second record of brood and first with breeding success in Silesia. There were noticed 10 records of breeding Black-winged Stilt in Poland until 2011.

Key words: Black-winged Stilt, *Himantopus himantopus,* successful brood*,* Silesia

Słowa kluczowe: szczudłak, *Himantopus himantopus,* udany lęg, Śląsk

Parę szczudłaków *Himantopus himantopus* (samiec z obrączką założoną ponad skokiem, której nie udało się odczytać) obserwowano począwszy od 28.05.2011 w dużej, czynnej i zalanej piaskowni (ok. 35 ha) położonej w pobliżu miejscowości Byków w rejonie Długołęki, w powiecie wrocławskim (A. Bujanowicz i in.). W dniu 01.06.2011 ptaki te wykazywały silne zaniepokojenie oblatując obserwatora, a 06.06.2011 obserwowaliśmy, iż jeden z ptaków przysiadał na niewielkiej wysepce (o pow. ok. 2 m^2) położonej w odl. 100 m od brzegu, gdzie charakterystycznie zginając nogi chował się w zwartej roślinności zielnej. Po dotarciu na wysepkę odnaleziono tam gniazdo zawierające cztery ciemno-oliwkowe jaja z wyraźnym czarnym plamkowaniem (fot. 1). Kształt, kolor i wielkość jaj zbliżona była do jaj innych siewkowych o podobnej wielkości ciała. Jaja umieszczone były na ziemi w płytkim zagłębieniu na wyściółce składającej się z suchych łodyg roślin. Po oddaleniu się obserwatora od wyspy jeden z dorosłych ptaków ponownie wrócił na gniazdo. Gniazdo było ukryte w roślinności zielnej, tak że wysiadujący ptak był niewidoczny. W kolejnych dniach lęg był przez nas dyskretnie monitorowany w porozumieniu z kierownictwem żwirowni. W okresie inkubacji jaj dorosłe szczudłaki nie reagowały na gniazdującą na tej samej wysepce sieweczkę rzeczną *Charadrius dubius* i często przesiadującą tam rybitwę rzeczną *Sterna hirundo*. Inkubacja zakończyła się sukcesem i w dniu 27.06.2011 stwierdzono dwa pisklęta przebywające na wyspie w towarzystwie dorosłego ptaka. Dzień później odnotowano trzecie pisklę. Ostatecznie obserwowano trzy pisklęta, które od samego początku były samodzielne i aktywnie pływały. Oddalały się na kilkaset metrów od wyspy lęgowej. Pisklęta aktywnie żerowały zarówno na brzegu wyspy, jak i na powierzchni wody, czym przypominały płatkonogi *Phalaropus* spp. Po wykluciu piskląt, zachowanie dorosłych szczudłaków diametralnie się zmieniło, gdyż atakowały wtedy każdego ptaka, który zbliżył się do młodych, w tym błotniaki stawowe *Circus aeruginosus*, mewy białogłowe *Larus cachinnans* i rybitwy rzeczne. W dniu 28.06.2011 pisklęta odłowiono i zaobrączkowano (K. Rybak i T. Drazny) (fot. 2). Pierwsze loty młodych zaobserwowano 28.07.2011, gdy były one w wieku około 30 dni. Początkowo zawsze eskortowała je para rodziców. Ostatecznie wychowały się dwa młode, z których jeden zaczął trzymać się osobno i w końcu zniknął. Rodzinę szczudłaków obserwowano w opisywanym miejscu do 16.08.2011.

Opisany powyżej lęg jest pierwszym w historii lęgiem szczudłaka na Śląsku, który zakończył się sukcesem i drugim przypadkiem lęgu w tym regionie (Kuźniak i in. 1997). Na Śląsku pierwszy przypadek gniazdowania szczudłaka odnotowano w roku 1996 na osadnikach w pobliżu miejscowości Klimontowa (gm. Szlichtyngowa, pow. Góra, woj. dolnośląskie), gdzie stwierdzono próbę lęgu aż trzech par (Kuźniak i in. 1997). Łącznie do roku 2003 w Polsce odnotowano 7 przypadków gniazdowania szczudłaka (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). W latach

2004–2011 zanotowano kolejne trzy przypadki jego gniazdowania, a w samym roku 2011 dwa lęgi, które zakończyły się wyprowadzeniem młodych (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2009, 2012).

Fot. 1 i 2. Gniazdo i pisklęta szczudłaka *Himantopus himantopus* stwierdzone pod Bykowem (pow. wrocławski, woj. dolnośląskie) w roku 2011 (fot. G. Orłowski, K. Rybak)
Photo 1 and 2. Nest and chicks of the Black-winged Stilt at Byków, Lower Silesia

Literatura

Kuźniak S., Lorek G., Lewandowski M. 1997. Występowanie szczudłaka *Himantopus himantopus* w Polsce. *Notatki orn.* 38: 131–139.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura", Wrocław.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2009. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2008. *Notatki orn.* 50: 111–142.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2011. *Ornis pol.* 53: 105–140.

***

Pierwsze stwierdzenie lęgu szczudłaka *Himantopus himantopus* w Dolinie Górnej Wisły

First breeding record of Black-winged Stilt *Himantopus himantopus* in Upper Vistula River Valley

Bartosz Smyk [1], Katarzyna Paciora [2], Marcin Karetta [3], Damian Wiehle [4]

[1] ul. Jesienna 17, 53-017 Wrocław, e-mail: bartsmyk@eko.org.pl
[2] ul. Łużycka 101a, 30-693 Kraków, e-mail: katarzyna.paciora@gmail.com
[3] Górnośląskie Koło Ornitologiczne, pl. Jana III Sobieskiego 2, 41-902 Bytom, e-mail: marcin@karetta.pl
[4] ul. Kamedulska 26, 30-252 Kraków, email: d.wiehle@poczta.fm

Abstract. In May and June, 2012 breeding pair of Black-winged Stilt was spotted in fish ponds in Stawy Monowskie (Oświęcim commune, Małopolskie voivodship). On 19.05.2012 hatching female was observed. On subsequent days were noticed clutch with 3 eggs, then traces showing that hatching was successful. No attendance of chicks and also parents behavior have indicated probable breeding failure after hatching. It is first record of breeding Black-winged Stilt in area of Upper Vistula Valley and second for Małopolska region. In adjacent Silesia region 2 breeding were recorded and 15 together in whole Poland until end of 2012.

Key words: Black-winged Stilt, *Himantopus himantopus*, first breeding, Upper Vistula River Valley, Southern Poland
Słowa kluczowe: szczudłak, *Himantopus himantopus*, pierwszy lęg, Dolina Górnej Wisły, południowa Polska

Główne lęgowiska szczudłaka w Europie leżą w krajach śródziemnomorskich, od Portugalii do Grecji (Bauer i in. 2005, Kuźniak 2007). W naszym kraju jego gniazdowanie ma charakter efemeryczny, a do końca roku 2011 odnotowano łącznie 12 lęgów tego gatunku, nie licząc niepewnych doniesień z XIX wieku (Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Orłowski i Drazny 2012).

W roku 2012 parę szczudłaków na terenie kompleksu stawów rybnych w miejscowości Stawy Monowskie (gm. Oświęcim) obserwowano 08.05.2012 (M. Dyduch, W. Piecha i niezależnie K. Paciora), bez oznak lęgowości. Dopiero w dniu 19.05.2012 na stawie Marszałek w luźnej kolonii śmieszek *Chroicocephalus ridibundus* stwierdzono wysiadującą samicę (B. Smyk, K. Paciora). Pozycja samicy, siedzącej z charakterystycznie wygiętymi nogami, wskazywała na obecność gniazda i wysiadywanie jaj (fot. 1). Po wykonaniu zdjęć obu ptaków z pary opuszczono miejsce obserwacji, aby ich nie niepokoić. W następnych dniach na gnieździe obserwowano również wysiadującego samca (J., M. i K. Paciora) oraz samicę żerującą w pobliżu. W dniu 23.05.2012 odszukano gniazdo ze zniesieniem 3 jaj (M. Karetta, fot. 2). Umiejscowione było w łanie odradzającego się trzcinowiska o dość wyraźnie kępkowym rozmieszczeniu poszczególnych roślin i otoczone było płytką wodą. Niski stan lustra wody był wynikiem nieużytkowania rybackiego opisywanego stawu od wiosny roku 2012. Gniazdo nie odbiegało swoją budową oraz kształtem od gniazd opisanych w literaturze (np. Černý i in. 1959, Harrison i Castell 1998, Bauer i in. 2005).

Miało kształt niewysokiej platformy (5–6 cm), o średnicy 19–21 cm, posadowionej na dnie stawu. Zbudowane było ze źdźbeł suchych traw zabrudzonych błotem (fot. 2). Data klucia przypadła prawdopodobnie na 08.06.2012, bowiem tuż przed zmrokiem stwierdzono w tym dniu na gnieździe wysiadującą jeszcze samicę, zaś następnego dnia o tej samej porze gniazdo było już puste (obserwacja z grobli – D. Wiehle). Gdy zauważono puste gniazdo, podjęto decyzję o jego sprawdzeniu i dokonaniu niezbędnych pomiarów wraz z dokumentacją fotograficzną. Podczas tej wizji w odległości ok. 2,5 m od gniazda (na dnie kanału odwadniającego dno stawu) znaleziono skorupę jaja szczudłaka, o cechach świadczących o naturalnym kluciu (fot. 3), zaś w pobliżu zaniepokojoną parę. Piskląt nie widziano. W późniejszym okresie (do 12.06.2012) dorosłe szczudłaki były obserwowane wielokrotnie, jednak nie wykazywały objawów zaniepokojenia (K. Paciora i in.). Mimo odnalezienia śladów pomyślnego klucia, prawdopodobnie pisklęta nie przeżyły pierwszych dni, bądź pierwszej doby z powodu zmiany warunków pogodowych (2-tygodniowe opady deszczu). Zarówno w

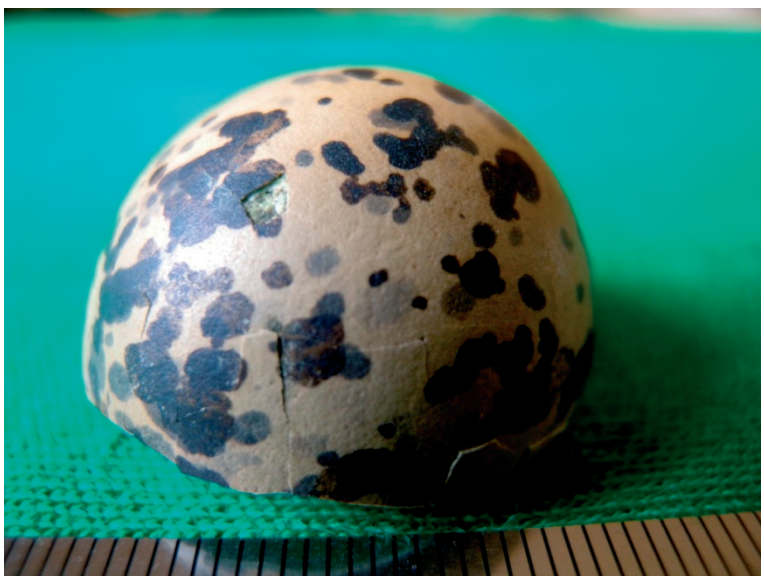
Fot. 1. Samica szczudłaka *Himantopus himantopus* na gnieździe, Stawy Monowskie, czerwiec 2012 (fot. D. Wiehle)
Photo 1. The female Black-winged Stilt on nest, Stawy Monowskie, june 2012

okresie wysiadywania, a także później obserwowane z grobli stawu ptaki dorosłe nie wykazywały objawów zaniepokojenia, co istotnie różniło się od zachowania zaobserwowanego u pary lęgowej pod Wrocławiem w roku 2011 (Orłowski i Drazny 2012). Informacja o lokalizacji lęgu szczudłaków na stawach ziemi oświęcimsko-zatorskiej była objęta tajemnicą, także w stosunku do ornitologów odwiedzających ten region doliny Górnej Wisły.

Opisany przypadek jest pierwszym stwierdzeniem gniazdowania szczudłaka na obszarze mezoregionu Dolina Górnej Wisły wchodzącej w skład Kotliny Oświęcimskiej (Kondracki 2011). Równocześnie lęg na stawach rybnych w miejscowości Stawy Monowskie jest drugim lęgiem dla Małopolski, po stwierdzeniu w roku 2000 pary z młodymi w Siedliskach pod Przemyślem (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). Na Śląsku gniazdujące szczudłaki odnotowano dwukrotnie: w roku 1996 nad dolną Baryczą oraz w roku 2011 koło Bykowa w pow. wrocławskim (Kuźniak i in. 1997, Orłowski i Drazny 2012). Pierwszy lęg szczudłaka w dolinie Górnej Wisły poprzedziło 15 stwierdzeń w latach wcześniejszych 1–3 nielęgowych osobników zarówno w małopolskiej jak i śląskiej części mezoregionu (Wasilewski 1973; Tomiałojć 1990; Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2000, 2001, 2002, 2004, 2011, 2012, Wiehle i in. 2002). W roku 2012 szczudłaki zaobserwowano w wielu miejscach w Polsce. Oprócz stwierdzenia opisanego w niniejszym doniesieniu, lęgi pojedynczych par odnotowano również w

Fot. 2. Gniazdo szczudłaka *Himantopus himantopus* z pełnym zniesieniem, maj 2012 (fot. M. Karetta)
Photo 2. The Black-winged Stilt nest with full clutch, May 2012.

Fot. 3. Skorupa jaja szczudłaka *Himantopus himantopus* ze śladami naturalnego klucia, czerwiec 2012 (fot. D. Wiehle)
Photo. 3. The Black-winged Stilt eggshell with marks of natural hatching, June 2012

Wielkopolsce i na Podlasiu, zaś do końca roku 2012 Komisja Faunistyczna SO PTZool pozytywnie zweryfikowała 32 zgłoszenia dotyczące obserwacji tego gatunku (http://www.komisjafaunistyczna.pl /kf-pl/kfw_p5_ orzeczenia.htm). Z pewnością część stwierdzeń dotyczy tych samych osobników obserwowanych przez różnych obserwatorów.

Literatura

Bauer H-G., Bezzel E., Fiedler W. 2005. Das Kompendium der Vögel Mitteleuropas. Alles über Biologie, Gefährdund und Schutz. 2. vollst. überarb. Aufl. Bd. 1–3. AULA-Verlag, Wiebelsheim.

Bauer H-G., Bezzel E., Fiedler W. 2005. Das Kompendium der Vögel Mitteleuropas. Alles über Biologie, Gefährdund und Schutz. 2. vollst. überarb. Aufl. Bd. 1–3. AULA-Verlag, Wiebelsheim.

Černý W., Folk Č., Konopka J. 1959. Hnízdění pisily čáponohé (Himantopus himantopus) v Československu. *Sylvia* 16: 149–160.

Harrison C. J. O., Castell P. 1998. Bird nests, eggs and nestlings of Britain and Europe with North Africa and the Middle East. HarperCollins Publishers, London–Milan.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2000. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1998. *Notatki orn.* 41: 29–53.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2001. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2000. *Notatki orn.* 42: 193–214.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2002. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2001. *Notatki orn.* 43: 177–195.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2004. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2003. *Notatki orn.* 45: 169–194.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2011. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2010. *Ornis pol.* 53: 117–149.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2011. *Ornis pol.* 53: 105–140.

Kondracki J. 2011. Geografia regionalne Polski. Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa.

Kuźniak 2007. Szczudłak *Himantopus himantopus*. [W:] Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (Red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985-2004. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 184–185.

Kuźniak S., Lorek G., Lewandowski M. 1997. Występowanie szczudłaka *Himantopus himantopus* w Polsce. *Notatki orn.* 38: 131–139.

Orłowski G., Drazny T. 2012. Pierwszy udany lęg szczudłaka *Himantopus himantopus* na Śląsku. *Ptaki Śląska* 19: 107 –109.

Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. PWN, Warszawa.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura", Wrocław.

Wasilewski J. 1973. Awifauna okolic Zatora ze szczególnym uwzględnieniem liczebności ptaków wodnych. *Acta zool. cracov.* 18: 475–528.

Wiehle D., Wilk T., Faber M., Betleja J., Malczyk P. 2002. Awifauna doliny górnej Wisły. Cz. 1: Ptaki Ziemi Oświęcimsko-Zatorskiej. *Notatki orn.* 43: 227–253.

***

Pierwsze stwierdzenie lęgu mieszanego mewy srebrzystej *Larus argentatus* i mewy białogłowej *Larus cachinnans* na Śląsku [1]

The first record of hybrid breeding in Herring Gull *Larus argentatus* and Caspian Gull *Larus cachinnans* in Silesia

Paweł Kołodziejczyk [1], Jakub Szymczak [2]

Śląskie Towarzystwo Ornitologiczne, ul. Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław
[1] e-mail: puszczyk74@gmail.com
[2] e-mail: szymczakj@poczta.onet.pl

Abstract. On 13.05.2006 on Paczkowski reservoir (Upper Silesia voivodship) we did first record of mixed brood of female Herring Gull *Larus argentatus* with male Caspian Gull *Larus cachinnans* in Silesia. In nest we found 3 eggs. Parents were observed again on 21 and 27.05 and at the same time 3 small nestlings were spotted in nest. Herring Gull was banded and thanks to that it was known that she was ringed on 19.05.2001 in Tarnów (Małopolskie voivodship) as small chick (wing length 40 mm) in Caspian Gulls breeding colony. After consultation of diagnostic features, photography, and biometrics was stated that bird is Herring Gull. Record of mixed brood on Paczkowski reservoir and in Tarnów are in present most south breeding localities of Herring Gull in Poland.

Key words: Herring Gull, *Larus argentatus*, Caspian Gull, *Larus cachinnans*, hybridisation, Silesia
Słowa kluczowe: mewa srebrzysta, *Larus argentatus*, mewa białogłowa *Larus cachinnans*, hybrydyzacja, Śląsk

Podczas kontroli kolonii mew położonej na wyspie na środku Zbiornika Paczkowskiego (dawna nazwa – Zbiornik Kozielno, pow. ząbkowicki, woj. dolnośląskie) w dniu 13.05.2006 stwierdziliśmy pierwszy na Śląsku przypadek lęgu mieszanego: samica mewy srebrzystej *Larus argentatus* tworzyła parę z samcem mewy białogłowej *L. cachinnans*. Gniazdo tej pary zawierało trzy jaja.

Kolonia lęgowa mew i rybitw znajdująca się na wyspie Zb. Paczkowskiego utworzona była przez śmieszki *Chroicocephalus ridibundus* w liczbie ok. 1600 par, mewy czarnogłowe *Larus melanocephalus* – 9 par (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2007), mewy siwe *Larus canus* – 6 par, mewy białogłowe – 16 par i rybitwy rzeczne *Sterna hirundo* – 40 par.

W tym dniu prowadziliśmy obrączkowanie mew czarnogłowych. Na wschodnim skraju wyspy założone były gniazda mew białogłowych. Jedna z gniazdujących tam mew miała cechy typowe dla mewy srebrzystej oraz posiadała na skoku prawej nogi metalową obrączkę. Postanowiliśmy założyć na gniazdo tej mewy pułapkę nagniazdową w celu jej schwytania i upewnienia się co do jej przynależności gatunkowej. Samicę tą schwytaliśmy 13.05.2012 i wykonaliśmy dokumentację fotograficzną. Ponownie ptaka schwytano 21 i 27.05

[1] Praca nr 2 Śląskiego Towarzystwa Ornitologicznego.

podczas nieskutecznych prób odłowienia jej partnera, którego tylko sfotografowaliśmy.

Samica mewy srebrzystej wyróżniała się mniejszymi rozmiarami od samca mewy białogłowej. Płaszcz był koloru srebrzystego, w odcieniu zauważalnie jaśniejszym od partnera. Czerń na lotkach pierwszorzędowych występowała tylko na czterech zewnętrznych lotkach. Skrajna lotka P10 miała białe zakończenie przedzielone czarnym prążkiem przedszczytowym. Na P9 była mała perła obejmująca tylko wewnętrzną chorągiewkę. Na P5 na zewnętrznej chorągiewce występowały ślady ciemnego pigmentu (fot. 1). Pozostałe partie upierzenia były czysto białe. Dziób jasnożółty, koniuszek biały, a na podcięciu żuchwy występowała czerwonawo blada rozmywająca się plama. Obrączka powiekowa żółtawa, zbliżona do koloru dzioba, tęczówka natomiast jasno cytrynowa. Nogi w całości jasno cieliste (fot. 2).

Fot. 1. Cechy diagnostyczne na skrzydle samicy mewy srebrzystej *Larus argentatus.* Zb. Paczkowski, 13.05.2006 (fot. Jakub Szymczak).
Photo. 1. Diagnostic wing pattern on female Herring Gull, Zb. Paczkowski, 13.05.2006.

Fot. 2. Dorosła samica mewy srebrzystej *Larus argentatus*. Zb. Paczkowski,13.05.2006 (fot. Jakub Szymczak).
Photo. 2. Adult female of Herring Gull, Zb. Paczkowski, 13.05.2006.

Poza dokumentacją fotograficzną wykonaliśmy pomiary schwytanego ptaka oraz odczytaliśmy obrączkę. Wymiary: długość skoku 63,5 mm, długość dzioba 51,5 mm, długość całkowita głowy 119,0 mm, największa wysokość dzioba 19,1 mm, najmniejsza wysokość dzioba 17,8 mm, długość skrzydła 424 mm, indeks dzioba (długość dzioba/maksymalna wysokość dzioba) 2,696. Ta ostatnia cecha – oprócz wzoru na lotkach pierwszorzędowych jest typowa dla mewy srebrzystej i stanowi dodatkową wskazówkę pomocną w oznaczaniu ptaków z grupy mewy srebrzystej. Indeks dzioba mewy białogłowej wynosi zwykle powyżej 3,0, a nawet powyżej 3,2, natomiast w przypadku mieszańców indeks ten zazwyczaj oscyluje wokół 3,0 (Neubauer i Zagalska-Neubauer inf. niepubl.).

Mewa srebrzysta została zaobrączkowana 19.05.2001 na osadnikach Zakładów Azotowych w Tarnowie (woj. małopolskie) jako pisklę (długość skrzydła 40 mm, pierwszy tydzień życia) w kolonii mew białogłowych (Faber i Malczyk inf. niepubl.). Rodzice pisklęcia są nieznani, ale wobec faktu że ptak ten jako dorosły wykazywał wszystkie cechy typowe dla mewy srebrzystej, należy przyjąć że ten właśnie gatunek gniazdował wtedy w kolonii w Tarnowie. Tym samym byłby to pierwszy udokumentowany lęg mewy srebrzystej w Małopolsce.

Hybrydyzacja u mew najczęściej zachodzi na skraju zasięgu gatunków i trwa w środkowo-wschodniej Europie od co najmniej 3 dekad (Neubauer i in. 2006, 2009, Gay i in. 2007). Dotychczas opisane w literaturze przypadki lęgów mewy srebrzystej na Śląsku

(Czyż 1998, Pola i in. 1998) należy uznać za nie w pełni udokumentowane z powodu nieprecyzyjnych opisów lub oznaczania ptaków na podstawie niediagnostycznych cech, a w konsekwencji niemożliwości zweryfikowania oznaczeń. Tym samym opisany powyżej przypadek stanowi pierwsze udokumentowane stwierdzenie lęgu mieszanego mew srebrzystej i białogłowej na Śląsku (Czapulak i in. 2002, Tomiałojć i Stawarczyk 2003).Dawniej sądzono, że gniazdujące na śródlądziu duże mewy są mewami srebrzystymi. Z biegiem czasu okazało się jednak, że mewy srebrzyste gniazdują na północy Polski, a brak jest jakichkolwiek stwierdzeń na południu, gdzie zaczęła gwałtownie postępować ekspansja mewy białogłowej.

Populację mewy srebrzystej w Holarktyce ocenia się na 2,7 mln par (BirdLife International 2012). W Polsce gatunek jest nielicznie lęgowy na wybrzeżu i w północnej części kraju, a jej liczebność na początku XXI wieku wynosiła 2100–2200 par (Tomiałojć i Stawarczyk 2003; Neubauer i in. 2007; Kajzer 2012). W wyniku spadku liczebności w latach 2003–2004 oszacowano jej liczebność na 1200–1500 par (Neubauer i in. 2006). Dotychczas za najbardziej wysunięte na południe stanowisko lęgowe w Polsce uważano środkową Wisłę w okolicy miejscowości Zastów Karczmiński (woj. lubelskie). Opisany powyżej przypadek pozwala uznać stanowiska lęgowe na b. Paczkowskim w woj. opolskim oraz osadnikach Zakładów Azotowych w Tarnowie za najbardziej wysunięte w południowej Polsce. Najbliższe Śląska lęgowiska mewy srebrzystej znajdowały się na Zbiorniku Jeziorsko (Janiszewski i in. 1998), w Parku Narodowym Ujście Warty (Jermaczek i in. 1995). Jednak lęgi na zb. Jeziorsko uznaje się za nie w pełni udokumentowane i obecnie nie jest możliwe określenie jakie początkowo w latach 90-tych XX wieku gniazdowały tam gatunki mew. W kolejnych latach gniazdowania udało się ustalić, że były to mewy białogłowe, które obecnie na zbiorniku nie gniazdują (Janiszewski inf. niepubl.). W PN Ujście Warty mewa srebrzysta gniazdowała od 1979, a w 1989 liczebność osiągnęła najwyższy poziom 16–18 par (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). Od połowy lat 90-tych obserwowano systematyczny spadek liczebności i obecnie stanowisko to prawdopodobnie nie jest już zasiedlone. Aktualnie nie ma pewności jaki gatunek mewy gniazdował w PN Ujście Warty (Jermaczek inf. niepubl).

Obecnie najbliżej Śląska mewa srebrzysta gniazduje w żwirowni w Bielinku na Pomorzu Zachodnim 1–2 pary (Ławicki i in. 2009) oraz na zbiorniku Przykona w Wielkopolsce, gdzie co najmniej od roku 2005 w mieszanej kolonii gniazdują mewy srebrzyste, białogłowe i prawdopodobnie ich mieszańce (Grzybek i in. 2012, Żurawlew 2012).

W przyszłości należy spodziewać się, że przypadki lęgów mieszanych pomiędzy różnymi gatunkami mew na Śląsku będą stwierdzane częściej. Związane jest to z rosnącą wiedzą identyfikacyjną wśród obserwatorów oraz lepszym sprzętem optycznym i fotograficznym, jakim posługują się obserwatorzy.

Podziękowania

Składamy podziękowania Grzegorzowi Neubauerowi za cenne uwagi i sugestie oraz Szymonowi Beuchowi i anonimowemu recenzentowi za pomoc w przygotowaniu ostatecznej wersji maszynopisu.

Literatura

Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

BirdLife International. 2012. Species factsheet: *Larus argentatus*. Downloaded from http://www.birdlife.org on 22.03.2012.

Czapulak A., Adamski A., Betleja J. 2002. Populacje lęgowe mew *Laridae* i rybitw *Sternidae* na Śląsku w latach 1990–2000. *Ptaki Śląska* 14: 27–46.

Czyż R. 1998. Pierwsze stwierdzenie lęgu mewy srebrzystej *Larus argentatus* na Śląsku. *Ptaki Śląska* 12: 156–157.

Gay L., Neubauer G., Zagalska-Neubauer M., Pons J.-M., David P., Crochet P.-A. 2007. Molecular and morphological patterns of introgression between two white-headed gull species in a zone of recent secondary contact. *Mol. Ecol.* 16: 3215–3227.

Grzybek J., Zagalska-Neubauer M., Wałecki R. 2012. Ptaki Konińskiego Zagłębia Węglowego. *Ptaki Wielkop.* 1: 35–53.

Janiszewski T., Włodarczyk R., Bargiel R., Grzybek J., Kaliński A., Lesner B., Mielczarek S. 1998, Awifauna zbiornika Jeziorsko w latach 1986–1996. *Notatki orn.* 39: 121–150.

Jermaczek A., Czwałga T., Jermaczek D., Krzyśków T., Rudawski W., Stańko R. 1995. Ptaki Ziemi Lubuskiej. Monografia faunistyczna. Wydawnictwo Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.

Kajzer Z. 2012. Gniazdowanie mewy srebrzystej *Larus argentatus* na Pomorzu Zachodnim w roku 2008. *Ptaki Pomorza* 3: 41–47.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2007. Raport nr 23. *Notatki orn.* 48: 107–136.

Ławicki Ł., Guentzel S., Jasiński M., Kajzer Z., Żmihorski M. 2009. Awifauna lęgowa Doliny Dolnej Odry. *Notatki orn.* 50: 268–282.

Neubauer G., Zagalska-Neubauer M., Gwiazda R., Faber M., Bukaciński D., Betleja J., Chylarecki P. 2006. Breeding large gulls in Poland: distribution, numbers, trends and hybridisation. *Vogelwelt* 127: 11–22.

Neubauer G., Zagalska-Neubauer M., Chylarecki P. 2007. Mewa srebrzysta *Larus argentatus*. [W:] Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (Red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 234–235.

Neubauer G., Zagalska-Neubauer M. M., Pons J.-M., Crochet P.-A., Chylarecki P., Przystalski A., Gay L. 2009. Assortative Mating Without Complete Reproductive Isolation in a Zone of Recent Secondary Contact between Herring Gulls (*Larus argentatus*) and Caspian Gulls (*L. cachinnans*). *Auk* 126: 409–419.

Pola A., Rybarczyk R., Stawarczyk T. 1998. Pierwsza kolonia lęgowa mewy srebrzystej *Larus argentatus* i mewy białogłowej *Larus cachinnans* na Śląsku. *Ptaki Śląska* 12: 158–160.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura", Wrocław.

Żurawlew P. 2012. Ptaki Wielkopolski – aktualna lista gatunków, ich statut i zmiany. *Ptaki Wielkop.* 1: 3–17.

***

Obserwacje mieszańca dzięciołów zielonego *Picus viridis* i zielonosiwego *Picus canus* w Bytomiu oraz przegląd literatury dotyczącej hybrydyzacji tych gatunków

Hybrid between the Green Woodpecker *Picus viridis* and Grey-headed Woodpecker *Picus canus* recorded in Bytom and the survey of relevant literature

Szymon Beuch
ul. Nickla 27/6, 41-908 Bytom, e-mail: szymon.beuch@gmail.com

Abstract. On 23, 31.03, 03.05 and 26.10.2012 in old park in Bytom-Miechowice single hybrid of Grey-headed Woodpecker *Picus canus* with Green Woodpecker *Picus viridis* was observed. Such hybrids were noticed in Europe very rarely – in 1938 in Sweden, in years 1987, 1989, 1991 in Germany, in 2003 in Belgium and in western Russia from 1940. In Poland such individuals were observed in different parts of the country in 2002, 2004, twice in 2010 and three times in 2012. Described observation is the first record of hybrid *P. canus x P. viridis* in Silesia. Situation of forming mixed breeding pairs between these species occur very seldom. About 40 cases were described but they mostly fall apart already during courtship and no breeding success was noticed. Hybrids which were observed probably were a result of "extramarital" copulation or in a result of so called repeated (replacement) laying in which copulation is not preceded by complicated courtship behavior. Situation when more often hybrid at genus *Picus sp.* was being observed is a probably a result of increasing numbers and expansion of Grey-headed Woodpecker.

Key words: Woodpeckers, *Picidae*, Green Woodpecker *Picus viridis,* Grey-headed Woodpecker *Picus canus*, Upper Silesia, Poland, hybridization
Słowa kluczowe: dzięcioły, *Picidae*, dzięcioł zielony *Picus viridis*, dzięcioł zielonosiwy *Picus canus*, Górny Śląsk, Polska, hybrydyzacja

Dnia 23.03.2012 na wschodnich obrzeżach starej części Bytomia – Miechowic (woj. śląskie) przy ul. Ogrodowej słyszałem nietypowo brzmiący głos godowy dzięcioła, kojarzący się zarówno z głosem dzięcioła zielonego *Picus viridis* jak i zielonosiwego *Picus canus*. Ptaka tego udało mi się zobaczyć, jednak warunki obserwacji pozwoliły jedynie stwierdzić, iż nie był to typowy przedstawiciel któregoś z tych dwóch gatunków.

Dnia 31.03.2012 w Parku Ludowym w Bytomiu - Miechowicach, ok. 500 m od miejsca poprzedniej obserwacji ponownie usłyszałem ten sam nietypowy głos, a następnie zobaczyłem dwa dzięcioły z rodzaju *Picus*. Pierwszym z nich była samica dzięcioła zielonosiwego, natomiast drugi osobnik charakteryzował się cechami obu gatunków. Dzięcioła tego obserwowałem przez około godzinę. Ptak żerował, dość często zmieniając miejsce pobytu, a także regularnie się odzywał. Przez cały czas towarzyszyła mu samica dzięcioła zielonosiwego, choć nie stwierdziłem między ptakami żadnych zachowań seksualnych czy innych, mogących sugerować, że tworzą parę. Obserwowany osobnik wyraźnie reagował na imitowany przeze mnie gwizd dzięcioła zielonosiwego. Przerywał żerowanie i przelatywał mi nad głową odpowiadając głosem. Głos ten brzmiał wtedy dużo mniej pośrednio niż wcześniej i przypominał bardziej głos dzięcioła zielonosiwego.

Ponownej obserwacji tego ptaka dokonałem 03.05.2012 na terenie topolowej alei, w starej, przedwojennej części osiedla na ul. Feliksa. Ptak był bardzo aktywny głosowo, przemieszczał się po dość dużym obszarze, w tym również w miejscu obserwacji z 23.03.2012. Nie stwierdziłem już w jego pobliżu samicy innego dzięcioła. Przez ponad godzinę obserwacji ptak nie zdradzał też żadnych zachowań lęgowych. Kolejny raz prawdopodobnie tego samego osobnika widziałem też 26.10.2012 w Parku Ludowym.

Obserwowany ptak był zauważalnie większy od dzięcioła zielonosiwego, ale nie tak duży jak dzięcioł zielony. Sylwetka, a zwłaszcza kształt głowy, była również pośrednia pomiędzy obydwoma gatunkami. W locie widać było wyraźne zwężenie szyi względem głowy i tułowia, czym kojarzył się bardziej z dzięciołem zielonym. Większość głowy zabarwiona była szaro, bez odcienia zieleni. Od nasady szczęki, przez czoło, ciemię i daleko na potylicę ciągnął się jaskrawoczerwony wąski pas (węższy niż czapeczka u dzięcioła zielonego). Na końcu tego pasa, na wysokości karku, widoczna była niewielka czarniawa plama. Od szczęki w stronę oka odchodził dość gruby czarny pas kończący się wąską czarną obwódką wokół oka. Od góry pas ten stykał się z czerwienią na czole. Od żuchwy na twarz wchodził grubszy i dłuższy niż u dzięcioła zielonosiwego czarny wąs sięgający wyraźnie za wysokość oka. Zaraz przy dziobie, na kantarku, pas oczny oraz wąs zlewały się w jedną całość. Tęczówka była biaława z lekkim różowawym odcieniem. Widać to było jednak dopiero na zdjęciach, w terenie oko było jasne, ale nie tak jak u dzięcioła zielonego. Dziób był szarawy i długi jak u dzięcioła zielonego. Wierzch ciała (kark, plecy, pokrywy skrzydłowe) zabarwione były brudnozielono, zaś spód (pierś i brzuch) na kolor szarożółty. „Jarzębaty" wzór na podogoniu nie wchodził na boki ciała jak u dzięcioła zielonego, a ograniczał się jedynie do pokryw podogonowych. W locie żółty kuper ptaka wyraźnie odróżniał się od zielonego wierzchu, ale nie był aż tak jaskrawy jak u dzięcioła zielonego. Środkowe sterówki miały niewyraźne ciemnozielone prążkowanie, natomiast sterówki zewnętrzne wydawały się jednolicie zielone jak u dzięcioła zielonosiwego (fot. 1, 2.).

Obserwowany ptak przypominał nieco iberyjski podgatunek dzięcioła zielonego *P. viridis sharpei,* od którego różnił się posiadaniem wyraźnego czarnego pasa w kantarku sięgającym do końca oka, a także brakiem czerwieni na czarnym wąsie. Opisywany osobnik podobny był również do dzięcioła algierskiego *Picus vaillantii*, od którego różnił się obecnością czarnych piór nosowych, czarno obwiedzionym okiem oraz brakiem białego podkreślenia wąsa (Svensson 2001, van Duivendijk 2011).

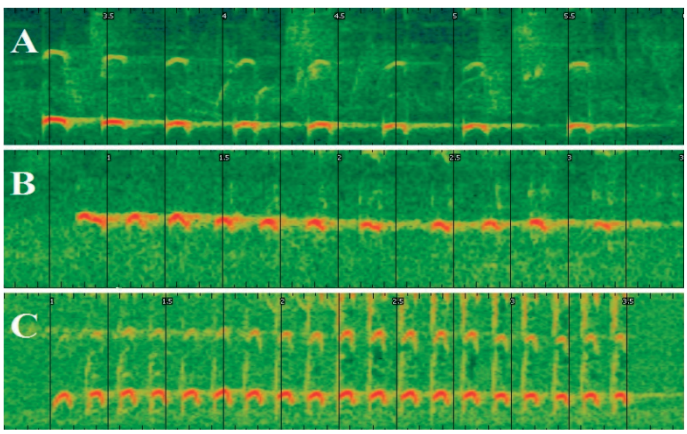

Fot. 1. Mieszaniec dzięcioła zielonego *Picus viridis* i dzięcioła zielonosiwego *P. canus* obserwowany 31.03.2012 w Bytomiu-Miechowicach (fot. S. Beuch).
Photo. 1. Hybrid between Green Woodpecker and Grey-headed Woodpecker observed on 31.03.2012 in Bytom-Miechowice (Upper Silesia).

Fot. 2. Mieszaniec dzięcioła zielonego *Picus viridis* i dzięcioła zielonosiwego *P. canus* obserwowany 31.03.2012 w Miechowicach (fot. S. Beuch)
Photo 2. Hybrid between Green Woodpecker and Grey-headed Woodpecker observed on 31.03.2012 in Miechowice (Upper Silesia)

W trakcie obserwacji z 31.03. i 03.05.2012 udało się nagrać wydawane przez ptaka głosy. Nagrania te pokazują, że głos godowy obserwowanego osobnika również wykazuje charakter mieszany. Na sonogramie B (ryc. 3) widać, że przerwy pomiędzy pojedynczymi głoskami u opisywanego osobnika są dłuższe (nawet dwukrotnie) od analogicznych przerw u dzięcioła zielonego (sonogram C), ale wyraźnie krótsze niż u dzięcioła zielonosiwego (sonogram A). W efekcie cała piosenka nie jest tak pospieszna jak u *P. viridis,* ale wyraźnie szybsza od pieśni *P. canus*. Analiza wykazała też, że cała piosenka jest opadająca ku końcowi (podobieństwo do dzięcioła zielonosiwego), ale nie jest to tak zauważalne jak u *P. canus*, który zaczyna od wyraźnie wysokiego zawołania przechodząc w coraz niższe. U *P. viridis*, nacisk intonacji położony jest na 4–6 głoskę, delikatnie opadając ku końcowi, ale cała pieśń jest utrzymywana raczej na równym poziomie. W sonogramie B można też zauważyć, że podstawowa harmoniczna pojedynczych głosek wykazuje charakter pośredni – widzimy zarówno spłaszczone i opadające w częstotliwości linie pojedynczych zawołań jak u dzięcioła zielonosiwego, jak również głoski w kształcie odwróconego „U", jak u dzięcioła zielonego (K. Zwoliński, analiza sonogramu).

Ryc. 3. Porównanie sonogramów głosów godowych dzięcioła zielonosiwego *P. canus* (A), mieszańca dzięcioła zielonego i zielonosiwego *P. viridis x P. canus* (B) nagranego w Miechowcach 03.05.2012, oraz dzięcioła zielonego *P. viridis* (C) (ryc. K. Zwoliński)
Fig. 3. Comparison of display songs sonograms of Grey-headed Woodpecker (A), the hybrid between Green and Grey-headed Woodpecker (B) recorded in Miechowice on 03.05.2012 and Green Woodpecker (C).

Zarówno wygląd jak i głos ptaka wskazywał jednoznacznie, iż jest on mieszańcem dzięcioła zielonego (podgatunku nominatywnego) z dzięciołem zielonosiwym (Dmoch 2003, Schmitz i Dumoulin 2004, McCarthy 2006). Obserwacje uzyskały akceptację Komisji Faunistycznej SO PTZool. (2012a, orzeczenia nr 12303 i 12303 bis).

Mieszańce między tymi gatunkami są rzadkie i stwierdzano je w Europie zaledwie kilkakrotnie (McCarthy 2006). Pierwszy raz w roku

1938 w północnej Szwecji (Salomonsen 1947), następnie w latach 1987, 1989 i 1991 w różnych miejscach północno-zachodnich Niemiec (Berger 1990, Südbeck 1991, Bird i Südbeck 2004). W dniach 05–16.04.2003 pojedynczy osobnik stwierdzony był ponadto we wschodniej Belgii (Schmitz i Dumoulin 2004). Literatura rosyjska również przytacza przypadki obserwacji mieszańców notowane od roku 1940 w obwodach riazańskim i moskiewskim (Friedmann 1993, Ivanchev 1993, Friedmann 2011).

Na terenie Polski mieszańce dzięciołów zielonego z zielonosiwym stwierdzono do tej pory siedmiokrotnie. Pierwszej obserwacji dokonano 24.04.2002 nad Biebrzą (Dmoch 2003, Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2003), następnie 20.04.2004 na Wysoczyźnie Elbląskiej (Sikora 2006), 22.01.2010 w Lublinie (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2011) i 08.04.2010 w Bytomcu na ziemi lubuskiej (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012). Aż trzech stwierdzeń dokonano w roku 2012. Prócz opisywanych tu obserwacji z Miechowic mieszańce dzięciołów z rodzaju *Picus* widziano 10.04.2012 w Nowym Mieście nad Pilicą (woj. mazowieckie), oraz 22.04. i 20.06.2012 w Czchowie w Małopolsce (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012a, sprawy kolejno: nr 12355 i 12408). Obserwacja z Miechowic jest więc piątym stwierdzeniem hybrydy *Picus canus* x *Picus viridis* w Polsce oraz pierwszym takim przypadkiem na Śląsku.

Wszystkie powyższe stwierdzenia, zarówno z Polski jak i innych krajów europejskich pochodzą z terenów leżących na granicy zasięgu jednego z dwóch dzięciołów z rodzaju *Picus* (Schmitz i Dumoulin 2004). Wpisuje się to w ogólnie przyjętą zasadę, że powstawanie par mieszanych u ptaków zachodzi częściej w sytuacji, kiedy jeden z dwóch gatunków jest wyraźnie rzadszy (Randler 2002).

Na Śląsku oba gatunki występują nielicznie na całym obszarze. Choć trendy liczebności dzięcioła zielonego są nieznane, to dzięcioł zielonosiwy wykazuje tu zdecydowany wzrost liczebności już od drugiej połowy XX wieku (Dyrcz i in. 1991, Tomiałojć i Stawarczyk 2003). W Miechowicach, dzięcioł zielonosiwy jest wyraźnie liczniejszy od dzięcioła zielonego. W latach 2003–2012 stwierdzono odpowiednio 5–7 i 2–3 par lęgowych tych dzięciołów (dane własne, niepubl.). Większość par dzięcioła zielonosiwego zasiedla obecny tu duży kompleks leśny. Jedynym miejscem gdzie notowano terytorialne zachowania obydwu gatunków jest stary park gdzie dokonano opisanej tu obserwacji mieszańca dzięciołów zielonego i zielonosiwego.

W Europie dużo częstsze od obserwacji samych mieszańców są stwierdzenia par mieszanych obu gatunków. Spośród pięciu obserwowanych par mieszanych w Zachodniej Europie, w czterech przypadkach samica należała do gatunku *P. canus*, natomiast samiec do *P. viridis*. Wynikać to może z faktu, że samice u dzięciołów są dużo bardziej mobilne niż samce. To one aktywnie poszukują wiosną terytorialnych samców. Samicom dzięcioła zielonosiwego, gatunku

o dużo bardziej ograniczonym zasięgu występowania w Europie Zachodniej, dużo łatwiej znaleźć się na terytorium zasiedlonym tylko przez dzięcioły zielone (Schmitz i Dumoulin 2004). Podobnie było w zachodniej Rosji, gdzie na 38 obserwowanych par mieszanych samica była zawsze dzięciołem zielonosiwym (Friedmann 2011).

Analogiczną sytuację obserwuje się w strefie hybrydyzacji dzięcioła dużego *Dendrocopos major* i dzięcioła białoszyjego *Dendrocopos syriacus*. Pary mieszane tych gatunków spotykane są w Europie dużo częściej niż u dzięciołów z rodzaju *Picus*. W parach tych zdecydowanie częściej samicą był gatunek rzadszy, o bardziej ograniczonym zasięgu w Europie, czyli dzięcioł białoszyi (McCarthy 2006). Na 8 par mieszanych między tymi gatunkami obserwowanych w Polsce, aż w 7 przypadkach samica była dzięciołem białoszyim (Dudzik i Polakowski 2011).

Wprawdzie obserwacje par mieszanych dzięciołów z rodzaju *Picus* są znane z kilkudziesięciu przypadków, to jednak powstawanie samych mieszańców międzygatunkowych jest nadal zagadkowe. W zachodniej Rosji Friedmann (2011) zaobserwował formowanie się 38 par mieszanych. W 17. przypadkach próby te skończyły się szybkim przepędzeniem jednego z ptaków. Reszta par kontynuowała zaloty, tokowała ze sobą i żerowała razem przez 9–12 dni po czym również dochodziło do opuszczenia terytorium przez któregoś ptaka z pary. Według tego autora przyczyną rozpadania się par mieszanych był brak zrozumienia lub niewłaściwe reagowanie ptaków na zachowania godowe drugiego gatunku. Przez to niezwykle rzadko dochodziło do prób kopulacji między osobnikami z pary i zwykle kończyły się one niepowodzeniem. Tylko u jednej z 38 par stwierdzono zniesienie dwóch jaj, które ostatecznie okazały się niezalężone. Wszystkie pary po nieudanych próbach lęgu, ostatecznie opuszczały terytorium. W rezultacie, na kilkadziesiąt obserwowanych w całej Europie par mieszanych u żadnej nie stwierdzono udanego lęgu (Friedmann 2011). Skąd więc biorą się obserwowane coraz częściej mieszańce tych dwóch gatunków? Südbeck (1991) zaproponował teorię o pasożytnictwie lęgowym na podstawie obserwacji samicy dzięcioła zielonosiwego, stale przebywającej w terytorium pary dzięciołów zielonych.

Prawdopodobnie samica ta została pokryta przez samca dzięcioła zielonego w wyniku kopulacji pozapartnerskiej i podrzuciła do dziupli pary co najmniej jedno jajo. Takie zbliżenia nie są poprzedzane tokami, są szybsze i intensywniejsze, co zwiększa prawdopodobieństwo zapłodnienia. Po sezonie lęgowym w terytorium tym obserwowano pojedynczego mieszańca, co może dowodzić prawdziwości tej teorii.

Zupełnie inaczej zjawisko powstawania hybrydów widzi Friedmann (2011). Pary dzięciołów *Picus* sp., które z różnych przyczyn tracą pierwsze lęgi podejmują czasem kolejne próby. Odbywa się to zwykle „na szybko" – bez typowych zachowań godowych, nierzadko z przygodnie napotkanymi partnerami. Ptaki nastawiają się wówczas na

intensywne kopulowanie. Zazwyczaj w takich przypadkach tylko jeden osobnik z pary podejmuje się wykarmienia piskląt. Możliwe więc, że podobnie zachowują się osobniki z rozbitych par mieszanych. Jako, że mieszańce w takich gniazdach były prawdopodobnie karmione przez jednego z partnerów, trudno jest stwierdzić, że taki lęg jest lęgiem mieszanym na podstawie obserwacji ptaka dorosłego.

Podczas swoich badań w zachodniej Rosji Ivanchev (1993) i Friedmann (2011) obserwowali również mieszańce dzięciołów z rodzaju *Picus* sparowane z osobnikami czystymi gatunkowo. Do tworzenia się tych par dochodziło łatwiej niż w przypadku par mieszanych *P. canus* x *P. viridis*. Obserwowano zaloty, kopulacje i składanie jaj, z których jednakże żadne nie było zalężone. Autorzy stwierdzili więc, że hybrydy dzięciołów z rodzaju *Picus* są najprawdopodobniej bezpłodne.

Fakt coraz częstszych obserwacji mieszańców między tymi dzięciołami wynika zapewne ze wzrostu liczebności dzięcioła zielonosiwego w Środkowej Europie i trwającej mniej więcej od początku lat 90-tych XX wieku. ekspansji tego gatunku w kierunku północnym (Schmitz i Dumoulin 2004). Zjawisko to obserwowane jest również w Polsce, gdzie w ciągu ostatnich lat dzięcioł zielonosiwy skolonizował Wysoczyznę Elbląską i coraz częściej notuje się jego lęgi w Wielkopolsce. W obu regionach do niedawna gniazdował jedynie dzięcioł zielony (Kempa i Kosiński 2003, Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Sikora 2006). W związku z tym należy spodziewać się coraz większej liczby stwierdzeń mieszańców między tymi gatunkami oraz powszechniejszego tworzenia się par mieszanych. Warto zwracać uwagę na takie pary w terenie, tym bardziej że sam sposób powstawania mieszańców u dzięciołów *Picus* w dalszym ciągu pozostaje w strefie domysłów i nie został dostatecznie zbadany.

Podziękowania

Pragnę podziękować Justynie Lewandowskiej i Mikołajowi Wojnille za pomoc w przetłumaczeniu dwóch obcojęzycznych artykułów, Łukaszowi Ławickiemu za udostępnienie jednej z wykorzystanych publikacji, oraz Krystianowi Zwolińskiemu za fachowe przeanalizowanie sonogramu z nagranych głosów obserwowanego dzięcioła.

Literatura

Berger M. 1990. Eine mögliche Hybridform zwischen Grünspecht und Grauspecht aus Münster. *Natur Heimat* 50: 109–110.

Bird D., Südbeck P. 2004. Erster Nachweis eines Grünspecht x Grauspecht-Hybriden *Picus viridis* x *P. canus* in Sachsen-Anhalt. *Orn. Jber. Mus. Heineanum* 22: 1–3.

Dmoch A. 2003. Obserwacja mieszańca dzięciołów zielonosiwego *Picus canus* i zielonego *P. viridis* w Polsce. *Notatki orn.* 44: 273–275.

Dudzik K., Polakowski M. 2011. Przypadki lęgów mieszanych oraz problematyka identyfikacji mieszańców międzygatunkowych dzięcioła białoszyjego *Dendrocopos syriacus* i dzięcioła dużego *Dendrocopos major* w Polsce. *Chrońmy Przyr. ojcz.* 67(3): 254–260.

Duivendijk N. van 2011. Advanced Bird ID Handbook. The Western Palearctic. New Holland Publishers, London.
Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T, Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, Wrocław.
Friedmann V. S. 1993. Some observations on formation of a mixed pair of Grey-headed Woodpecker (*Picus canus* Gm.) and Green Woodpecker (*P. viridis* L.). *Sb. Trud. zool. Muz.* 30: 183–196.
Friedmann V. S. 2011. A riddle of the Green Woodpecker: how appear hybrids with the Grey-headed Woodpecker? *Berkut* 20: 127–138.
Ivanchev V. P. 1993. A case of hybridization of woodpeckers of genus *Picus*. *Sb. Trud. zool. Muz.* 30: 197–200.
Kempa M., Kosiński Z. 2003. Ekspansja i pierwsze przypadki gniazdowania dzięcioła zielonosiwego *Picus canus* w Wielkopolsce. *Notatki orn.* 44: 131–135.
Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2003. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2002. *Notatki orn.* 44: 195–219.
Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2011. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2010. *Ornis pol.* 52: 117–149.
Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2011. *Ornis pol.* 53: 105–140.
Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012a. Orzeczenia pozytywne wydane w roku 2012. [Online:] http://www.komisjafaunistyczna.pl [27.12.2012].
McCarthy E. M. 2006. Handbook of Avian Hybrids of the World. Oxford University Press, Oxford.
Randler C. 2002. Avian hybridization, mixed pairing and female choice. *Animal Behav.* 63: 103–119.
Salomonsen F. 1947. En Hybrid mellem Grønspætte (*Picus v. viridis* L.) og Gråspætte (*Picus c. canus* Gm.). *Vår Fågervärld* 6: 141–144.
Schmitz L., Dumoulin R. 2004. Hybridation des Pics vert et cendré (*Picus viridis, P. canus*) en Belgique. *Aves* 41: 91–106.
Svensson L., Grant P. J., Mullarney K., Zetterström D. 2009. Collins Bird Guide. 2nd rev. and enl. Ed. HarperCollins, London.
Sikora A. 2006. Rozmieszczenie i liczebność dzięcioła zielonosiwego *Picus canus* na Wysoczyźnie Elbląskiej i jego ekspansja na Warmii i Mazurach. *Notatki orn.* 47: 32–42.
Südbeck P. 1991. Ein neuer Bastard zwischen Grün- und Grauspecht (*Picus viridis, P. canus*). *Ökol. Vögel* 13: 89–110.
Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność, zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura", Wrocław.
[Online:] http://forum.przyroda.org

***

Dzięcioł białoszyi *Dendrocopos syriacus* gatunkiem lęgowym w Częstochowie

Syrian Woodpecker *Dendrocopos syriacus* a new breeding species of Częstochowa City

Stanisław Czyż [1], Damian Celiński [2]

[1] ul. Leśna 38 m. 31, 32-310 Jaroszowiec, e-mail: cygcyg@wp.pl
[2] Al. NMP 46 m.27, 42-200 Częstochowa, e-mail: sneakers_23@poczta.onet.pl

Abstract. First records of Syrian Woodpecker were noticed in Częstochowa in years 2008 – 2011. In breeding season in 2012 three broods were found in different parts of city. In first of them nest hole and female feeding young were observed. Second record concerns female feeding fledglings observed few times. Third record was spotted on the basis of observation of pair of adults feeding fledglings. Photo evidence for each individual was done. It is supposed a high probability to find Syrian Woodpecker also in other part of Częstochowa.

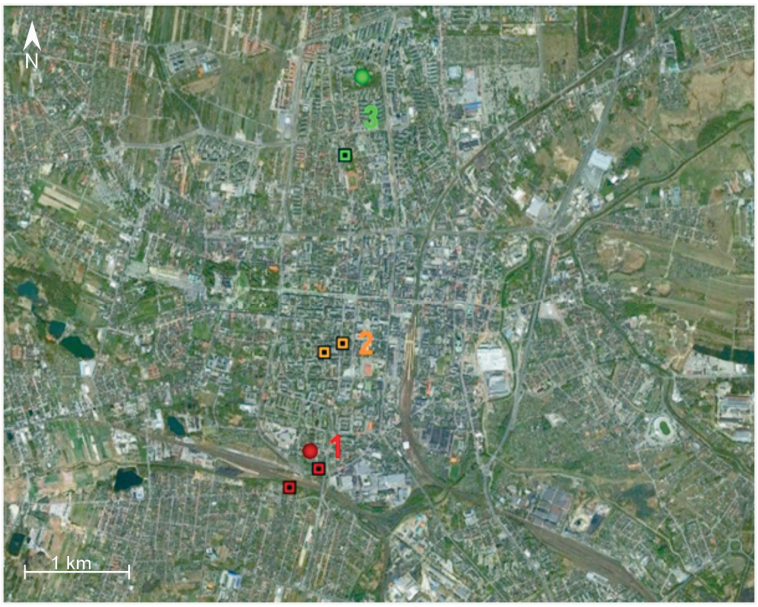
Key words: Syrian Woodpecker, *Dendrocopos syriacus*, urban population, nest location, Częstochowa
Słowa kluczowe: dzięcioł białoszyi, *Dendrocopos syriacus*, populacja miejska, lokalizacja gniazd, Częstochowa

Dzięcioł białoszyi *Dendrocopos syriacus* pojawił się jako nowy gatunek lęgowy w awifaunie Polski pod koniec lat 70-tych XX wieku w rejonie Rzeszowa, by w następnych latach dynamicznie kolonizować coraz to nowe obszary (Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Buczek 2007). Obecnie zwarty areał lęgowy tego gatunku obejmuje południowo-wschodnią Polskę sięgając na północ w rejon Siedlec i Warszawy, na zachód po południową Kielecczyznę i Dolinę Wisły. Sporadyczne lęgi odnotowano również w pozostałych regionach kraju poza Pomorzem Zachodnim (Buczek 2007).

Na obszar obecnego woj. śląskiego gatunek ten dotarł na początku lat 80-tych XX wieku. (Dyrcz i in. 1991). Jednak dopiero w latach 90-tych dokonano obserwacji niezbicie świadczących o jego lęgowości. Pierwsze lęgi na tym obszarze odnotowano na Żywiecczyźnie (Tomiałojć i Stawarczyk 2003).

Na obszarze Górnego Śląska w granicach województwa śląskiego dokonano szeregu obserwacji dorosłych ptaków (m.in. w Katowicach, Bielsku-Białej, Raciborzu, Gliwicach, Rybniku, Tarnowskich Górach czy Wodzisławiu Śląskim), jednak nie stwierdzono lęgu. W południowej części obecnego woj. śląskiego potwierdzono lęg dzięcioła białoszyjego tylko jeden raz. W dniu 07.06.1994 w Czechowicach-Dziedzicach obserwowano 1 ♀ z pokarmem (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 1995). Ponadto w okresie 31.03.–02.07.1999 obserwowano 1 ♂ i 2 ♀♀ w Katowicach-Brynowie w odpowiednim siedlisku, co sugeruje prawdopodobne lęgi w tym miejscu (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2000). Ponadto w północnej części województwa 17.11.2000 obserwowano 1 ♂ w Postępie, gm. Myszków (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2001).

W granicach administracyjnych miasta Częstochowy gatunek ten był obserwowany po raz pierwszy 08.08.2008 w dzielnicy Lisiniec, kiedy to w zadrzewieniach przy skrzyżowaniu ulic Lwowskiej i Wyszyńskiego widziano dwie dorosłe samice, (P. Wójcik, P. Sygiet). Następnych obserwacji dokonano 27.11.2010 w dzielnicy Północ przy Promenadzie im. Cz. Niemena, gdzie był widziany 1 ♂ (P. Hermański, www.forum.przyroda.org, 10.09.2012) oraz 22.03.2011 w rejonie ulic Wały Dwernickiego i Fieldorfa Nila w dzielnicy Tysiąclecia – również 1 ♂ (P. Hermański, inf. niepubl.). W latach 2003–2007 podczas zbierania danych o ptakach lęgowych z całego obszaru Częstochowy na powierzchniach atlasowych (1 km^2) nie stwierdzono tego gatunku (Czyż 2008). Analizując dokonane w tym czasie obserwacje dzięcioła dużego *D. major* na kontrolowanych powierzchniach nieleśnych, można przypuszczać, że dzięcioł białoszyi mógł być wówczas pomylony z dzięciołem dużym przez mniej doświadczonych obserwatorów. W sezonie lęgowym 2012 dokonano szeregu obserwacji świadczących o lęgach dzięcioła białoszyjego w trzech miejscach centralnej części miasta (ryc. 1).

Rycina 1. Stanowiska dziecioła białoszyjego *Dendrocopos syriacus* na obszarze Częstochowy w 2012 roku. Numeracja odpowiada numeracji stanowisk w tekście. Kwadratami oznaczono miejsca zbierania pokarmu przez ptaki dorosłe dla młodych. Koła oznaczają pewne stanowiska lęgowe (mapa wygenerowana w Google Earth)
Figure 1. Breeding sites of Syrian Woodpecker *Dendrocopos syriacus* in Częstochowa in 2012. The numbering on the map corresponds to the numbering of the positions in the text. Squares indicates places where feeding birds were seen. Circles mean certain positions of breeding sites.

Stanowisko nr 1 znajdowało się przy ul. Krasińskiego w dzielnicy Trzech Wieszczów. Dziuplę z pisklętami, karmionymi przez oba dorosłe ptaki, znaleziono w dniu 27.05.2012 w zieleni osiedlowej, typowym siedlisku dla dzięcioła białoszyjego (Buczek 2004, Buczek 2007, Michalczuk i Michalczuk 2009; fot. 1). Znajdowała się ona w pniu wierzby *Salix* sp. na wysokości 9,2 m. Otwór dziupli o wystawie południowo-zachodniej miał kształt dość regularnego owalu o wymiarach 40,0 x 44,5 mm (ryc. 2). Dziupla była doskonale zamaskowana przez bujne ulistnienie osłaniające jej wlot, a ptaki dorosłe w jej pobliżu zachowywały się bardzo skrycie. W dniu 13.06.2012 obserwowano jednocześnie 3 podloty karmione poza dziuplą. W okresie karmienia piskląt dorosłe dzięcioły białoszyje potrafią poszukiwać pokarmu w odległości ponad 1 km od gniazda (Michalczuk i Michalczuk 2009). Dorosłe osobniki z tej pary zbierające pokarm dla piskląt widziano najdalej w odległości ok. 370 m od miejsca lęgu, w rejonie ul. Piastowskiej.

Fot. 1. Siedlisko lęgowe dzięcioła białoszyjego *Dendrocopos syriacus*. Czerwona strzałka wskazuje drzewo z dziuplą. Częstochowa, ul. Krasińskiego, 28.05.2012 (fot. S. Czyż).
Photo. 1. Breeding habitat of Syrian Woodpecker. Red arrow shows the tree with a nest hole. Częstochowa, Krasińskiego St., 28.05.2012.

Stanowisko nr 2 znajdowało się w Śródmieściu. W okresie 18.05–02.06.2012 wielokrotnie obserwowano ♀ żerującą w zapuszczonym przydomowym ogrodzie przy ul. P.O.W lub w zadrzewieniach przy ul. Nowowiejskiego. Samica odlatywała z pokarmem zawsze w kierunku zachodnim, jednak z uwagi na zwartą zabudowę nie można było określić bardziej precyzyjnie rejonu. W dniu 28.05.2012 samica z pokarmem odleciała z zadrzewień przy ul. Nowowiejskiego w kierunku ul. Dąbkowskiego, gdzie pomiędzy zabudową znajdowały się obszary zieleni osiedlowej z wierzbą. Pomimo poszukiwań nie znaleziono zajętej dziupli.

Rycina 2. Przekrój oraz wymiary dziupli dzięcioła białoszyjego *Dendrocopos syriacus* zmierzone 31.08.2012 w Częstochowie przy ul. Krasińskiego (fot. S. Czyż; rys. T. Cofta).
Figure 2. Vertical profile and dimensions of nest hole of Syrian Woodpecker measured on 31.08.2012 in Częstochowa, Krasińskiego St.

Stanowisko nr 3 znajdowało się w dzielnicy Tysiąclecia. W zadrzewieniach na obszarze Wojewódzkiego Szpitala Zespolonego przy ul. P.C.K. w dniach 15 i 18.06.2012 obserwowano parę ptaków dorosłych z 2 podlotami (P. Hermański, www.birdwatching.pl, 10.09.2012). Prawdopodobnie ♀ z tej pary lęgowej była obserwowana w dniu 23.05.2012 podczas żerowania na zadrzewieniach pomiędzy ulicami Dąbrowskiego i Kilińskiego, w odległości około 700 m od miejsca lęgu.

Ponieważ istnieje możliwość występowania lęgów mieszanych dzięcioła białoszyjego z dzięciołem dużym (Tomiałojć i Stawarczyk 2003), zebrano dokumentację fotograficzną każdego z obserwowanych dorosłych dzięciołów białoszyich, na których widoczne są typowe dla tego gatunku cechy upierzenia (fot. 2 i 3).

Pomimo, że dzięcioł białoszyi jest gatunkiem zasiedlającym obszary synantropijne to w dalszym ciągu wiedza o jego rozmieszczeniu czy biologii lęgowej na obszarze Polski jest dość uboga. Wyniki zebrane w roku 2012 z niewielkiego obszaru Częstochowy powinny zachęcić obserwatorów ptaków do dalszych poszukiwań tego gatunku na pozostałym obszarze miasta.

Fot. 2. Samica dzięcioła białoszyjego *Dendrocopos syriacus* w pobliżu dziupli, Częstochowa, ul. Krasińskiego, 28.05.2012 (fot. S. Czyż).
Photo. 2. Female of Syrian Woodpecker at the nest hole. Częstochowa, Krasińskiego St., 28.05.2012.

Fot. 3. Samiec dzięcioła białoszyjego *Dendrocopos syriacus* w pobliżu dziupli, Częstochowa, ul. Krasińskiego, 30.05.2012 (fot. S. Czyż)
Photo. 3. Male of Syrian Woodpecker at the nest hole. Częstochowa, Krasińskiego St., 30.05.2012.

Podziękowania

Dziękujemy Panu Stanisławowi Królikowskiemu za przekazanie swoich obserwacji dzięcioła białoszyjego.

Literatura

Buczek A. 2004. *Dendrocopos syriacus* – dzięcioł białoszyi. [W]: Gromadzki M. (Red.) Ptaki. Cz. II. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000. T. 8. Ministerstwo Środowiska, Warszawa: 266–270.

Buczek A. 2007. Dzięcioł białoszyi *Dendrocopos syriacus*. [W]: Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chyralecki P. (Red.) Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 304–305.

Czyż S. 2008. Atlas ptaków lęgowych Częstochowy 2003–2007. [Nakład własny], Częstochowa.

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 1995. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1994. Raport nr 11. *Notatki orn.* 36(3–4): 352–353.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2000. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1999. Raport nr 16. *Notatki orn.* 41(4): 305.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2001. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2000. Raport nr 17. *Notatki orn.* 42(3): 208–209.

Michalczuk J., Michalczuk M. 2009. Dzięcioł białoszyi *Dendrocopos syriacus*. [W:] Chyralecki P., Sikora A., Cenian Z. (Red.) Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny dotyczący gatunków chronionych Dyrektywą Ptasią. Główny Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa: 521–527.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura", Wrocław.

[Online:] http://forum.przyroda.org [10.09.2012].

[Online:] http://www.birdwatching.pl [10.09.2012].

***

Mieszane lęgi pliszki cytrynowej *Motacilla citreola* i żółtej *Motacilla flava* na polach irygacyjnych we Wrocławiu

Mixed breeding of Citrine Wagtail *Motacilla citreola* and Yellow Wagtail *Motacilla flava* on the sewage farm in Wrocław

Stanisław Rusiecki

Muzeum Przyrodnicze, Uniwersytet Wrocławski, ul. Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław
e-mail: rusiecki@biol.uni.wroc.pl

Abstract. Citrine Wagtail *Motacilla citreola* has been a regular breeder in Poland since 1994, while in Silesia region only four breeding sites has been recorded until this report. In spring 2011 & 2012 a male Citrine Wagtail successfully bred with a female Yellow Wagtail *M. flava*. The male held the same territory in both seasons on the sewage farm in Wrocław. It is the second record of a mixed breeding of this species in Poland.

Key words. Citrine Wagtail, *Motacilla citreola*, Yellow Wagtail, *Motacilla flava*, mixed breeding, Silesia

Słowa kluczowe. pliszka cytrynowa, *Motacilla citreola*, pliszka żółta, *Motacilla flava*, lęgi mieszane, Śląsk

Pliszka cytrynowa *Motacilla citreola* jest palearktycznym gatunkiem, którego europejski areał lęgowy do lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku zamykał się w granicach Rosji. Z trwającą od kilku dekad wyraźną ekspansją tego gatunku w kierunku zachodnim wiąże się powstawanie jego nowych lęgowisk w krajach Europy Środkowej i Północnej (przegląd w Meissner i Skakuj 1997, Alström i Mild 2003, Ściborska 2004), a w ostatnich latach wykryto nawet przypadki gniazdowania w krajach Europy Zachodniej (Laur-Fournié i Paris 2011, Draaijer i Slaterus 2012). Lęgi pliszki cytrynowej zanotowano w Polsce po raz pierwszy nad Zatoką Pucką w roku 1994 (Meissner i Skakuj 1997). Trzy lata później zaobserwowano pierwsze gniazdowanie na obszarze Śląska, na Zbiorniku Turawskim (Wojciechowski 1998). Kolejne stanowiska lęgowe w regionie wykryto pod Głogowem, na Zbiorniku Świerklaniec, w Błotnicy (pow. ząbkowicki), na Równi pod Śnieżką w Karkonoszach oraz w Bytomiu (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2000a,b, 2009, 2010, 2011 oraz dane niepubl.). W roku 2004 w południowej części pól irygacyjnych (Wrocław–Rędzin) zanotowano obecność prawdopodobnie lęgowych pliszek cytrynowych (pary ptaków i samca, Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2005). Rok później obserwowano tam alarmującego i noszącego pokarm samca, jednak nie widziano samicy z pary, ani nie znaleziono gniazda (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2008, B. Smyk, inf. niepubl.).

W latach 2009–2012 regularnie kontrolowałem teren pól irygacyjnych (co najmniej trzy wizyty na tydzień w okresie marzec–lipiec). W sezonach 2011 i 2012 w północnej części pól irygacyjnych (Wrocław–Świniary) stwierdziłem mieszane lęgi pliszki cytrynowej i pliszki żółtej (*M. flava*). W obu latach samiec *M. citreola* tokował i utrzymywał terytorium na tych samych zarośniętych odstojnikach i fragmentach sąsiadujących z nimi łąk. Przez samce pliszki żółtej traktowany był jak potencjalny rywal, wzbudzając takie same reakcje jak inne osobniki tego samego gatunku. W roku 2011, samiec *M. citreola* obserwowany był począwszy od drugiego maja do 19 czerwca; od 17 maja, w parze z samicą *M. flava*; 16–19 czerwca alarmująca para ptaków karmiła podloty. W roku 2012, samiec *M. citreola* stwierdzony został po raz pierwszy 26 kwietnia, a na początku maja utworzył parę z samicą *M. flava*. Gniazdo wyszukałem i skontrolowałem 28 maja. Położone było na środku niewielkiego przesuszonego odstojnika, zarośniętego roślinnością zielną. W gnieździe ukrytym pod przełamanymi łodygami znajdowało się sześć ośmiodniowych piskląt. Zostały one zaobrączkowane obrączką metalową na lewej nodze i żółtą plastikową na prawej. 21 czerwca, na sąsiednim odstojniku, obserwowałem pięć podlotów karmionych przez oboje rodziców.

W Polsce stwierdzono dotychczas tylko dwa lęgi mieszane pliszki cytrynowej z pliszką żółtą (samiec *M. citreola*), na zbiorniku Turawskim oraz w Byczynie, pow. radziejowski (Komisja Faunistyczna SO PTZool.

2000a, 2012), a międzygatunkowe pary ptaków obserwowano w Nowakowie, pow. Elbląg i na zbiorniku. Siemianówka (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2000a, 2005). W Europie mieszane lęgi *M. citreola i M. flava* wykryto m.in. w Szwecji, Finlandii, Estonii, Holandii, Francji oraz Niemczech, przy czym prawie wszystkie stwierdzenia dotyczą pierwszych lęgów pliszki cytrynowej w danym kraju (Mikkola 1984, Hampe i in. 1996, Lilleht 1999, Deutsche Seltenheitenkommission 2002, Pirinen 2009, Laur-Fournié i Paris 2011, Draaijer i Slaterus 2012, C. Cederroth, inf. niepubl.). Jest to zgodne z prawidłowością, że do hybrydyzacji międzygatunkowej dochodzi najczęściej wtedy, gdy jeden z gatunków występuje na danym terenie bardzo nielicznie (przegląd w Randler 2002). Tę tendencję tłumaczy hipoteza, która rosnące prawdopodobieństwo hybrydyzacji wiąże z trudnością odnalezienia innych przedstawicieli własnego gatunku (Randler 2002, McCarthy 2006). Spodziewać się można, że zjawisko to będzie szczególnie nasilone na skraju obszaru regularnego występowania, jak również na nowo zasiedlanych terenach poza granicami stałego areału. Wobec niedawnego i nielicznego zasiedlenia Śląska przez pliszkę cytrynową, lęgi mieszane na polach irygacyjnych dobrze wpisują się w ten schemat.

W kontekście opisanych lęgów mieszanych interesujące wydają się być obserwacje samców pliszki cytrynowej na polach irygacyjnych w latach wcześniejszych. Zarówno stwierdzenia stacjonarnych samców cytowane powyżej, jak i obserwacja samca przeganiającego się z pliszkami żółtymi w roku poprzedzającym pierwszy lęg (02 i 07.05.2010, A. i S. Rusieccy), mogły wiązać się z nie wykrytymi przypadkami lęgów międzygatunkowych. Typowe hybrydy *Motacilla citreola* x *flava* są dosyć łatwo zauważalne w terenie ze względu na fenotyp pośredni wobec reprezentowanego przez rodziców (Shirihai 1990, Randler 2004). Ponieważ hybrydy te często notowane były w niedalekiej odległości od miejsc lęgów mieszanych (Mikkola 1994, Lehto 1990, Lilleleht 1999, Prinen 2009, Ottenby Fågelstation), w najbliższych sezonach warto zwrócić szczególną uwagę na nietypowe pliszki obserwowane w Dolinie Odry i Widawy, a w szczególności na wrocławskich polach irygacyjnych.

Literatura

Alström P., Mild K. 2003. Pipits and wagtails of Europe, Asia and North America. Identification and systematics. Helm, London.

Deutsche Seltenheitenkommission 2002. Seltene Vogelarten in Deutschland 1998. *Limicola* 16: 113–184.

Draaijer L., Slaterus R. 2012. Gemengd broedgeval van Citroenkwikstaart en Gele Kwikstaart bij Zeewolde in 2011. *Dutch Birding* 34(2): 85–91.

Hampe A, Heinicke T., Helbig A. J. 1996. Erste Brut der Zitronenstelze *Motacilla citreola* in Deutschland. *Limicola* 10: 311–316.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2000a. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1998. *Notatki orn.* 41: 29–54.

Komisja Faunistyczna SO PZTool. 2000b. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1999. *Notatki orn.* 41: 293–315.
Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2005. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2004. *Notatki orn.* 46: 157–178.
Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2008. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2007. *Notatki orn.* 49: 81–115.
Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2009. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2008. *Notatki orn.* 50: 111–142.
Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2010. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2009. *Ornis pol.* 51: 117–148.
Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2011. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2010. *Ornis pol.* 52: 117–149.
Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2011. *Ornis pol.* 53: 105–140.
Laur-Fournié O., Paris O. 2011. Premier cas de nidification d'une Bergeronnette citrine Motacilla citreola en France. *Ornithos* 18(2): 136–138.
Lehto H. 1990. Possible hybrid between Yellow and Citrine Wagtails in Finland in May 1990. *Dutch Birding* 12: 248.
Lilleleht V. 1999. Linnuharuldused Eestis 1990–1997. Eesti linnuharulduste komisjoni aruanne. *Hirundo* 12(2): 51–102.
McCarthy E. M. 2006. Handbook of avian hybrids of the world. Oxford University Press, Oxford.
Meissner W., Skakuj M. 1997. Pierwsze lęgi pliszki cytrynowej *Motacilla citreola* w Polsce oraz zmiany zasięgu areału lęgowego tego gatunku w Europie. *Notatki orn.* 38: 51–60.
Mikkola K. 1984. Rariteettikomitean hyväksymät vuoden 1983 harvinaisuushavainnot. *Lintumies* 19: 154–167.
Pirinen P. 2009. Tringan harvinaisuuskatsaus 2007. *Tringa* 36: 32–46.
Randler Ch. 2002. Avian hybridization, mixed pairing and female choice. *Animal Behav.* 63: 103–119.
Randler Ch. 2004. Frequency of bird hybrids: does detectability make all the difference? *J. Orn.* 145: 123–128.
Shirihai H. 1990. Possible hybrids between Yellow and Citrine Wagtail in Israel. *Dutch Birding* 12: 18–19.
Ściborska M. 2004. Breeding biology of the citrine wagtail (*Motacilla citreola*) in the Gdańsk region (N Poland). *J. Orn.* 145: 41–47.
Wojciechowski A. 1998. Pliszka cytrynowa *Motacilla citreola* nowy gatunek lęgowy w awifaunie Śląska. *Ptaki Śląska* 12: 155–156.

***

Pierwsze współczesne stwierdzenie nagórnika *Monticola saxatilis* w polskiej części Karkonoszy

The first contemporary record of Rock Thrush *Monticola saxatilis* in Polish part of the Giant Mountains (Western Sudetes)

Karolina Dobrowolska-Martini

Karkonoski Park Narodowy, ul. Chałubińskiego 23, 58-570 Jelenia Góra
e-mail: karolina@kpnmab.pl

Abstract. On 19.05.2012 a male of a Rock Trush *Monticola saxatilis* in a breeding plumage was recorded in the Śnieżne Kotły (the Schneegruben) area in the Polish part of the Giant Mountains (Polish: Karkonosze; Western Sudetes). The individual was presumably a migrating bird. This observation was accepted by the Polish Avifaunistic Commision. Since the only data on encounters of the Rock Trush in these region are

related to the XVII and the XIX century, this is the first contemporary record of this species in the Polish part of the Giant Mountains.

Key words: Rock Trush, *Monticola saxatilis*, first record, Giant Mountains, Karkonosze, Sudetes
Słowa kluczowe: nagórnik, *Monticola saxatilis*, pierwsze stwierdzenie, Karkonosze, Sudety

Nagórnik *Monticola saxatilis* na naszym kontynencie zasiedla głównie tereny górskie środkowej i południowej Europy oraz basenu Morza Śródziemnego (Cramp i Stanley 1988). W Polsce jest gatunkiem obserwowanym jedynie sporadycznie, uznawanym za skrajnie nielicznie lęgowy (Tomiałojć i Stawarczyk 2003) a nawet nie występujący już na terenie kraju jako regularnie gniazdujący gatunek (Ciach i Kowalski 2012). Siedliskiem nagórnika są skalne biotopy obfitujące w rumosz skalny w górach i na wyżynach. Lęgi stwierdzano w Karpatach, głównie w Tatrach, Pieninach i na Babiej Górze oraz na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej (Tomiałojć i Stawarczyk 2003). Na międzynarodowej liście zagrożonych gatunków zwierząt Karpat nagórnik jest wymieniany jako jeden z najbardziej zagrożonych (kategoria CR) (Witkowski i in. 2003). Według Paxa (1925) ze Śląska brak pewnych informacji o gnieżdżeniu się nagórnika. W rejonie obecnej polskiej części Karkonoszy Caspar Schwenckfeld (1603, cyt. za Pax 1925) stwierdził nagórnika na przełomie XVI i XVII wieku w rejonie Kowar, inne ogólnikowe informacje dotyczą spotykania nagórnika na obszarze Karkonoszy i Kotliny Jeleniogórskiej głównie w XIX wieku (Pax 1925). Brak jest nowszych informacji o występowaniu nagórnika na Śląsku (Dyrcz i in. 1991, Tomiałojć i Stawarczyk 2003). Po czeskiej stronie Karkonoszy, w zachodniej części masywu wkrótce po drugiej wojnie światowej znaleziono gniazdo, zaś w roku 1955 stwierdzono młodego ptaka w Pecu pod Śnieżką (Pec pod Sněžkou). Następnie 01.07.1969 w zachodniej części masywu Karkonoszy, w Jamach Kotelnych (Kotelní jámy) słyszano śpiew tego ptaka, a 24.06.1971 schwytano tam samca nagórnika (Miles 1986).

W dniu 19.05.2012 około godz. 12.00, w górnej części Śnieżnych Kotłów (polska część zachodnich Karkonoszy) obserwowano samca nagórnika, siedzącego na granitowych skałach grzędy pomiędzy Małym Śnieżnym Kotłem a Wielkim Śnieżnym Kotłem. Ptak siedział przez kilkanaście sekund, następnie zerwał się i przeleciał w dół, w niższe partie skalnych ścian Małego Śnieżnego Kotła, a po chwili podleciał znów do góry wzdłuż jednego ze żlebów. Samiec nagórnika był w ubarwieniu godowym – wyróżniał się szaroniebieską, jednolitą w kolorze głową, gardłem i szyją, intensywnie ceglasto-pomarańczowym brzuchem, podbrzuszem, spodem i bokami ogona, ciemnymi skrzydłami i ciemnoszarym grzbietem. Podlatując, ptak odezwał się w locie kilkoma krótkimi, dźwięcznymi, melodyjnymi tonami, później usiadł na kilka sekund na występie skalnym nad urwistym żlebem - dobrze widoczna wówczas była wyraźna, duża, biała, u góry rozwidlona

plama na grzbiecie. Następnie ptak zanurkował w dół żlebu i więcej się nie pojawił. Obserwacja nagórnika uzyskała akceptację Komisji Faunistycznej SO PTZool. Późniejsze kontrole tego samego dnia i w dniach następnych niestety nie dały rezultatu. Również podczas kontroli terenu Śnieżnych Kotłów pod koniec maja, w czerwcu i lipcu nie stwierdzono ponownie nagórnika.

Prawdopodobnie obserwowany ptak był osobnikiem przelotnym – wiosenna wędrówka nagórnika trwa od trzeciej dekady kwietnia do drugiej dekady maja. Rejon polodowcowych karów Śnieżnych Kotłów, w którym miała miejsce obserwacja, charakteryzujących się stromymi, skalnymi ścianami i rumowiskami skalnymi oferuje dogodne siedliska lęgowe dla tego gatunku. Pomimo, iż nagórnik uważany jest za ciepłolubny element fauny palearktyczno-górskiej, w przeszłości był gatunkiem lęgowym w czeskiej części Karkonoszy, które są w Europie jednym z najdalej wysuniętych na północ historycznych stanowisk lęgowych nagórnika. Z uwagi na to, że w latach 2000–2003 odnotowano ponowne lęgi nagórnika w Bawarii, gdzie wcześniej został uznany za wymarły (Bauer i in. 2003), nie można wykluczyć możliwości rekolonizacji przez ten gatunek terenów dawniej lęgowych.

Literatura

Bauer H.-G., Schönenberger A., Werth H. 2003. Die Rückkehr des Steinrötels *Monticola saxatilis* als deutscher Brutvogel nach Bayern. *Limicola* 17: 306–317.

Ciach M., Kowalski F. 2012. Ptaki środowisk skalnych południowej Polski. *Ornis pol.* 53: 141–155.

Cramp S., Simmons K. E. L. (Eds) 1988. Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa. The birds of the western Palearctic. Vol. V: Tyrant Flycatchers to Thrushes. Oxford University Press, Oxford.

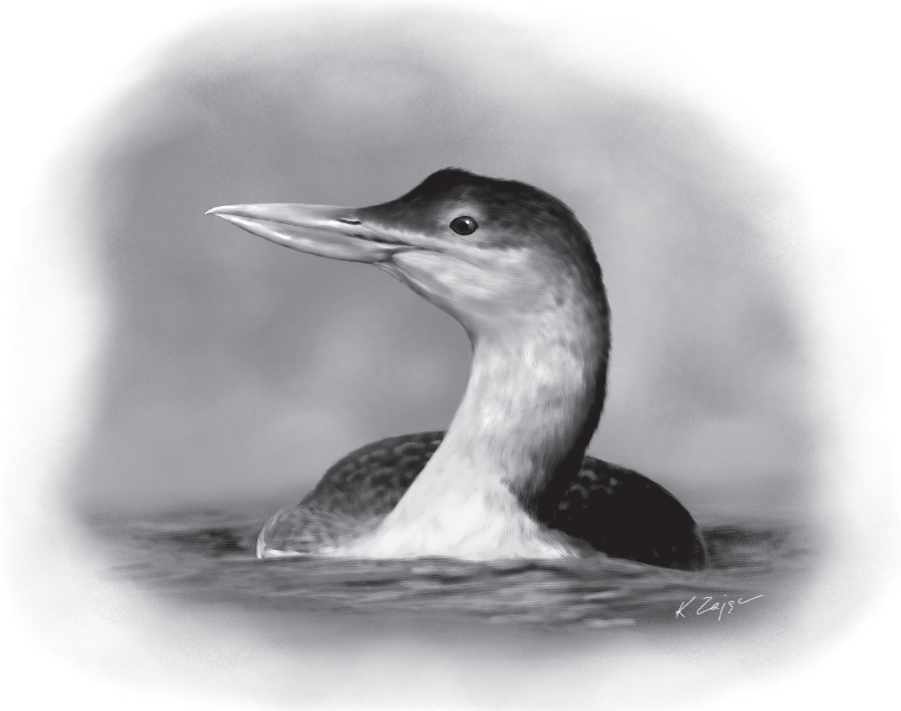
Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, Wrocław.

Miles P. 1986. Die Vögel des Krkonoše Gebirges. *Acta Univ. carol.* (Biol.) 1985: 1–101.

Pax F. 1925. Wirbeltierfauna von Schlesien. Verlag von Gebrüder Borntraeger, Berlin.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura". Wrocław.

Witkowski Z., Król W., Solarz W. (Eds) 2003. Carpathian List of Edangered Species. World Wildlife Foundation, Institute for Nature Conservation, Polish Academy of Sciences, Vienna–Kraków.

ISSN 0860-3022 *Ptaki Śląska* 2012, 19: 139–180

Materiały
Materials

Wyniki liczeń przelotnych i zimujących gęsi na Dolnym Śląsku w latach 2009–2012

Results of migrating and winternig geese census in Lower Silesia in 2009–2012

Bartosz Smyk [1], Andrzej Wuczyński [2]

[1] ul. Jesienna 17, 53-017 Wrocław, e-mail: bartsmyk@eko.org.pl
[2] Instytut Ochrony Przyrody PAN, Dolnośląska Stacja Terenowa, Podwale 75, 50-449 Wrocław
e-mail: a.wuczynski@pwr.wroc.pl

Abstract. In autumn-winter seasons of 2009–2012 geese counting were carried out on theirs roosts in dolnośląskie i opolskie voivodeship (<30000 km^2). In each season counting were performed in November, January and March. In 2012 there were a second counting in March. The observations were carried out when geese were leaving its roosts at dawn. The species composition in each flock was determine in the chosen part of the flock.

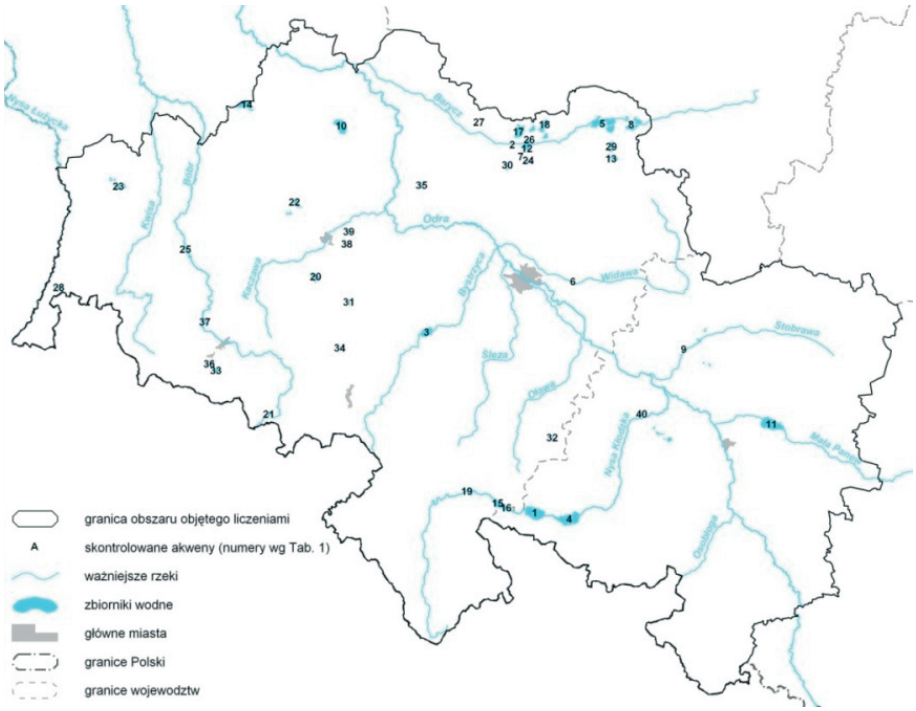
W listopadzie 2009 reaktywowano na obszarze Dolnego Śląska liczenia gęsi w okresie przelotów i zimowania. Poprzednia akcja obejmująca cały region, stanowiła część liczeń ogólnopolskich i odbyła się w latach 1991–1998 (Staszewski i Czeraszkiewicz 2001). Niniejsze podsumowanie obejmuje trzy sezony migracyjno-zimowe: 2009/10, 2010/11 i 2011/12. Wyniki pierwszego liczenia zostały szerzej omówione w osobnej publikacji (Wuczyński i Smyk 2010).

Metody

Liczeniami objęto obszary województw dolnośląskiego i opolskiego (łącznie 29358,6 km^2, ryc. 1), z tym że w pierwszym sezonie kontrolowano tylko niewielki fragment województwa opolskiego w rejonie Nysy, ze skupieniem czterech dużych zbiorników zaporowych. W każdym z sezonów wykonano po trzy liczenia: w okresie migracji jesiennej (przełom drugiej i trzeciej dekady listopada), zimowania (druga lub trzecia dekada stycznia) i migracji wiosennej (pierwsza dekada marca). W marcu 2012 wykonano dodatkowe liczenie dwa tygodnie po pierwszym, ze względu na sygnały od obserwatorów o prawdopodobnym przesunięciu szczytu przelotu wiosennego, co jednak nie znalazło potwierdzenia w wynikach. Dane z dodatkowego liczenia umieszczono w zbiorczej tabeli, jednak pominięto w obliczeniach średnich i sum dla danych okresów i miejsc.

Liczenia prowadzono podczas porannych rozlotów gęsi na żerowiska, rozpoczynając co najmniej pół godziny przed wschodem słońca. Metoda

ta uznawana jest za najlepszą w ocenie pozalęgowej liczebności gęsi i zalecana w monitoringu ptaków wodno-błotnych w okresie wędrówek (Majewski i Engel 1987, Ławicki i Staszewski 2011). Ze względu na warunki panujące podczas liczeń (często zła widoczność, duża odległość od ptaków, znaczna wielkość stad) zwykle nie było możliwe precyzyjne określenie składu gatunkowego zgrupowania. Z tego powodu w podsumowaniu zrezygnowano z podawania liczebności z podziałem na gatunki. Ponadto, podczas liczeń marcowych nie gromadzono danych na temat liczebności gęgawy *Anser anser* ze względu na typowe dla tego gatunku wczesne zajmowanie rewirów lęgowych i rozpraszanie się par. Ocenę składu gatunkowego sformułowano na podstawie szczegółowego przeglądania mniejszych grup gęsi, traktowanych jako próba reprezentatywna. Dalsze szczegóły dotyczące metodyki liczeń, w tym zasady wyboru akwenów, terminów akcji oraz prowadzenia liczeń, przedstawiono we wcześniejszym artykule (Wuczyński i Smyk 2010).

Rycina 1. Rozmieszczenie akwenów objętych liczeniami gęsi w latach 2009-2012. Numeracja akwenów jest zgodna z numeracją zastosowaną w tabeli 1.
Figure 1. Distribution of water reservoirs included in geese census in 2009-2012. Numbering of reservoirs is consistent with numbering used in Table 1.

Wyniki

Szczegółowe wyniki liczeń na poszczególnych akwenach zawiera tabela 1. We wszystkich okresach fenologicznych najwyższe średnie liczebności notowano na Zbiorniku Otmuchowskim, z rekordową wartością ponad 49000 gęsi 19 listopada 2010. Podczas żadnego z liczeń liczba nocujących tu gęsi nie spadła poniżej 5 tysięcy, co czyni ten akwen najważniejszym ich noclegowiskiem na Śląsku.

Podczas migracji jesiennej ważnym miejscem noclegowym gęsi były również: Zbiornik Mietkowski (średnio 10,5 tysiąca) oraz kompleksy stawów w Dolinie Baryczy: Stawno (5,5 tys.), Radziądz (3,7 tys.) i Jamnik (3,1 tys.). W całej Dolinie Baryczy w listopadzie przebywało średnio 14827 gęsi. Dość zaskakująca była niewielka liczebność na Zbiorniku Turawskim (średnia z dwóch sezonów – niespełna 500 gęsi).

Podobnie jak jesienią, w styczniu drugim najważniejszym noclegowiskiem gęsi był Zbiornik Mietkowski ze średnią 6,8 tysiąca ptaków. Podobnie jak na Zbiorniku Otmuchowskim, gęsi notowano tam podczas wszystkich liczeń. Pozostałe stanowiska zajmowane były w zależności od lokalnych warunków pogodowych. W sezonach 2009/10 i 2010/11 w Dolinie Baryczy obserwowano również gęsi nocujące na polach i efemerycznych rozlewiskach; średnia liczebność zimowa dla całego tego terenu wyniosła 5297 osobników. Wysokie liczebności na całym obszarze objętym liczeniami w styczniu 2012 wynikały z panujących wówczas na Śląsku warunków atmosferycznych, przypominających pogodę notowaną zwykle późną jesienią.

Podczas migracji wiosennej oprócz Zbiornika Otmuchowskiego ważnymi miejscami noclegowymi gęsi były Zbiornik Mietkowski (12,5 tys.) i Zbiornik Nyski (10,8 tys.). W okresie tym wzrastała rola Doliny Baryczy, również ze względu na tworzenie się tam rozlewisk rzecznych, niekiedy gromadzących duże koncentracje gęsi. W całej Dolinie średnio notowano 24101 gęsi. W marcu roku 2012 odnotowano zaskakująco wysokie liczebności na stawach koło Żeleźnik w Dolinie Baryczy oraz koło Bielic w dorzeczu Stobrawy. Istnienie tak dużych noclegowisk było prawdopodobnie związane z okresowym utworzeniem dogodnych żerowisk na polach w rejonie Oleśnicy, czyli w rejonie nieodległym od wymienionych kompleksów stawowych. Łącznie na całym obszarze objętym liczeniami notowano średnio 58,1 tysiąca gęsi w listopadzie, 28,9 tysiąca w styczniu i 85,8 tysiąca w marcu.

We wszystkich okresach fenologicznych w składzie gatunkowym zdecydowanie dominowała gęś zbożowa *A. fabalis*. Jesienią stanowiła ona 85,3% oznaczonych gęsi. Udziały gęsi białoczelnej *A. albifrons* i gęgawy w tym okresie wynosiły odpowiednio 11,0% i 3,7% (n=32 próbki i n=37902 osobniki). Stwierdzono również gęś krótkodziobą *A. brachyrhynchus*, gęś tybetańską *A. indicus* (gatunek z kategorii D – możliwość pojawu nienaturalnego), berniklę białolicą *Branta leucopsis* i berniklę rdzawoszyją *B. ruficollis*. Zimą dominacja gęsi zbożowej była

najbardziej wyraźna. Udział tego gatunku wyniósł 94,6%, zaś gęś białoczelna i gęgawa stanowiły odpowiednio 5,1% i 0,3% oznaczonych osobników (n=26 próbek i n=68731 osobników). Pozostałe zaobserwowane gatunki to gęś krótkodzioba, bernikla białolica i bernikla rdzawoszyja. Podczas liczenia marcowego dwa najliczniejsze gatunki, gęś zbożowa i białoczelna, stanowiły 80,3% i 19,7% oznaczonych gęsi (n=54 próbki i n=16.654 osobniki, bez gęgawy). Oprócz wymienionych, stwierdzono również gęś krótkodziobą, gęś małą *A. erythropus*, gęś tybetańską, berniklę obrożną *B. bernicla*, berniklę białolicą oraz berniklę rdzawoszyją. Warto dodać, iż we wszystkich okresach proporcje liczebności trzech najliczniejszych gatunków wykazywały zróżnicowanie przestrzenne – udział procentowy gęsi białoczelnej i gęgawy był wyższy w Dolinie Baryczy niż na zbiornikach zaporowych w południowej części terenu badań.

Dyskusja

Podczas trzech kolejnych liczeń listopadowych, objętych niniejszym podsumowaniem, stwierdzano coraz niższą liczbę osobników na kontrolowanym obszarze. Trend ten nie został jednak potwierdzony podczas liczenia przeprowadzonego w listopadzie roku 2012 w ramach Monitoringu Noclegowisk Gęsi (B. Smyk, mat. niepubl.). Wysoka liczebność wiosenna, wyższa niż jesienią, wydaje się być zjawiskiem nowym, potwierdzanym także w wynikach obserwacji gęsi migrujących nad terenami otwartymi, poza zbiornikami wodnymi (Wuczyński i Smyk, w druku). Dawniejsze dane zgodnie wskazywały, iż najwyższe liczebności na Śląsku gęsi osiągały w okresie migracji jesiennej (Dyrcz i in. 1991, Wuczyński i in. 2012). Notowana obecnie większa intensywność przelotu wiosennego może się wiązać ze zmianami rozmieszczenia zimowisk gęsi zbożowej w Europie (van den Bergh 1999), zwłaszcza wzrostem znaczenia zimowisk we wschodnich Niemczech i południowo-zachodniej Polsce. Niewielka odległość od zimowisk połączona z szybszym tempem przelotu wiosennego może skutkować większymi niż dawniej koncentracjami wiosennymi. Liczebności w okresie zimowym są bardzo uzależnione od warunków pogodowych w momencie liczenia; w ich przypadku trudno mówić o jakichkolwiek trendach bez wieloletnich badań. Ogólnie w stosunku do wyników z lat 1990. na obszarze objętym niniejszym cenzusem liczebność gęsi była porównywalna lub nieco niższa, zarówno w okresie migracji jesiennej jak i zimowania (Wuczyński i in. 2012). Porównania są jednak utrudnione wskutek różnic w wielkości badanych obszarów, a w przypadku liczebności wiosennej nie są możliwe gdyż w latach 1990. nie liczono gęsi w tym okresie.

Spośród opisanych miejsc koncentracji na obszarze województw dolnośląskiego i opolskiego, 16 zostało zaliczonych do najważniejszych w Polsce noclegowisk wędrownych i zimujących gęsi (Ławicki in. 2012). Zostały one objęte Monitoringiem Noclegowisk Gęsi (program

jednostkowy Monitoringu Ptaków, w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska), który rozpoczął się w listopadzie roku 2012 (http://monitoringptakow.gios.gov.pl/332,monitoring_noclegowisk_gesi.html)

Podziękowania

W liczeniach wzięli udział następujący obserwatorzy: Waldemar Bena, Marcin Bocheński, Michał Bunkiewicz, Marta Burdak, Paweł Czechowski, Agnieszka Czuryło, Beata Czyż, Irena Danielecka, Ryszard Danielecki, Karolina Dobrowolska, Marian Domagała, Leszek Duduś, Andrzej Gabiński, Arkadiusz Gorczewski, Paweł Grochowski, Kamila Grzesiak, Wojciech Grzesiak, Katarzyna Jasnosz, Agnieszka Karpowicz, Daniel Karpowicz, Wacław Karpowicz, Ariel Kierzek, Antoni Knychała, Paweł Kołodziejczyk, Tomasz Kołodziejczyk, Marta Konikiewicz, Łukasz Kosicki, Emil Kotwicki, Jakub Kotwicki, Monika Kozik, Tadeusz Kuc, Adam Kuźnia, Paweł Kwaśniewicz, Marzena Latusek, Wiesław Lenkiewicz, Michał Leszczyński, Konrad Łysowski, Krzysztof Martini, Marek Martini, Tomasz Maszkało, Leszek Matacz, Maciej Matraj, Natalia Mrowca, Paweł Nowak, Beata Orłowska, Grzegorz Orłowski, Paweł Orłowski, Krzysztof Ostrowski, Mateusz Piesiak, Małgorzata Pietkiewicz, Joanna Pomorska-Grochowska, Karolina Radosz, Jarosław Regner, Sławomir Rubacha, Agnieszka Rusiecka, Stanisław Rusiecki, Andrzej Ruszlewicz, Mirosław Sapko, Marzena Sikorska, Bartosz Smyk, Jerzy Stachów, Marek Stajszczyk, Jerzy Stasiak, Hanna Sztwiertnia, Jakub Szymczak, Patrycja Śmieszniak, Kamila Topolska, Piotr Trznadel, Paulina Turowicz, Katarzyna Turzańska, Piotr Wasiak, Aleksandra Wasińska, Józef Witkowski, Marta Woźniak, Andrzej Wuczyński, Piotr Wujda, Marek Zarzycki, Marlena Zawisza, Marta Zdybel, Kamil Zięba. Wszystkim im serdecznie dziękujemy za udział w liczeniach.

Literatura

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, Wrocław.

Ławicki Ł., Wylegała P., Wuczyński A., Smyk B., Lenkiewicz W., Polakowski M., Kruszyk R., Rubacha S., Janiszewski T. 2012. Rozmieszczenie, charakterystyka i status ochronny noclegowisk gęsi w Polsce. *Ornis pol.* 53: 23–38.

Ławicki Ł., Staszewski A. 2011. Gęsi. [W:] Sikora A., Chylarecki P., Meissner W., Neubauer G. (Red.) Monitoring ptaków wodno-błotnych w okresie wędrówek. Poradnik metodyczny. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa: 66–79.

Majewski P., Engel J. 1987. Metoda oceny liczebności dzikich gęsi w okresie pozalęgowym. *Notatki orn.* 28: 81–85.

Staszewski A., Czeraszkiewicz R. 2001. Rozmieszczenie i liczebność gęsi w Polsce podczas jesiennej migracji i zimowania w latach 1991–1997. *Notatki orn.* 42: 15–35.

van den Bergh L. 1999. Tundra Bean Goose *Anser fabalis rossicus*. [In:] Madsen J., Cracknell G., Fox A. (Eds). Goose populations of the Western Palearctic. A review of status and distribution. National Environmental Research Institute, Rönde. *Wetl. int. Publ.* 48: 38–66.

Wuczyński A., Smyk B., Kołodziejczyk P., Lenkiewicz W., Orłowski G., Pola A. 2012. Long-term changes in numbers of geese stopping over and wintering in south-western Poland. *Cent. eur. J. Biol.* 7(3): 495–506.

Wuczyński A., Smyk B. 2010. Liczebność i rozmieszczenie gęsi na Dolnym Śląsku w okresie migracyjnym i zimowym 2009/2010. *Ornis pol.* 51: 204–219.

Wuczyński A., Smyk B. (w druku). Dynamika liczebności i fenologia pojawów gęsi *Anser* sp. w okresie migracji i zimowania w południowo-zachodniej Polsce. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* [69].

***

Zimowanie ptaków wodnych na Śląsku w latach 2011 i 2012

Wintering of water birds in Silesia in 2011 and 2012

Paweł Grochowski, Szymon Beuch

Abstract. Winter countings of water birds in Silesia has been carried out annualy since 1983, though with varying degrees of commitment. In 2011 the Wintering Water Birds Monitoring in Poland has started. The methods was standarized and slightly changed. This report contains the results of countings conducted on 13-16.01.2011 and 14-17.01.2012 in Silesia (SW Poland). In 2011 a total of 501 km of rivers were counted, and a total of 21580 ha reservoirs. In 2012 it was respectively 611 km and 22000 ha. In 2011 115779 water birds of 45 species has been counted, and in 2012 year it was respectively 192291 indyviduals of 59 species.

Akcja zimowych liczeń ptaków wodnych na terenie Śląska prowadzona jest od roku 1983. Przez prawie 30 lat badania te były prowadzone z różną intensywnością. Z największym rozmachem liczenia prowadzono w latach osiemdziesiątych XX wieku. W późniejszych latach występowały znaczne fluktuacje zaangażowania liczących, przy czym po roku 2000 ilość zbieranych danych systematycznie malała (Czapulak 1988, Czapulak i Stawarczyk 1988, Czapulak 1991, Czapulak i Betleja 1998, Czapulak i Betleja 2001). W połowie pierwszej dekady XXI wieku regularne liczenia prowadzone były głównie na Górnym Śląsku. Na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie oraz „śląskiej" części województwa lubuskiego ptaki nieregularnie liczono na fragmentach Odry i na najważniejszych zbiornikach. Punktem zwrotnym w liczeniach było rozpoczęcie w roku 2011 ogólnopolskiego Monitoringu Zimujących Ptaków Wodnych w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska oraz akcji liczenia zimujących gęsi rozpoczętej w roku 2010. Wspólna koordynacja tych działań umożliwiła ponowny wzrost intensywności badań. W kolejnych latach planowane jest dalsze zwiększanie badanych obszarów (tab. 1).

W związku z połączeniem z innymi akcjami metodyka uległa pewnym modyfikacjom. W celu uniknięcia podwójnego liczenia przemieszczających się ptaków (w szczególności gęsi) skrócono okres zbierania danych. W roku 2011 większość danych zebrano w dniach 14–17 stycznia, natomiast w roku 2012 w dniach 13–16 tego miesiąca. W przypadku zbiorników wodnych gdzie liczono gęsi, obserwacje rozpoczynano przed wschodem słońca. Na Odrze liczenia prowadzono na odcinkach od miejscowości do miejscowości, przy czym starano się zapisywać dane w sposób umożliwiający przypisanie obserwacji do wyróżnionych w poprzednich latach 5 km odcinków. W roku 2011 zamarzały głównie zbiorniki wodne, pokrywając się lodem w zakresie od 30% do nawet 100%. W przypadku rzek zalodzenie było bliskie zeru. W roku 2012 zima była łagodna i prawie na żadnym z obiektów nie wykazano zalodzenia.

W roku 2011 stwierdzono zimowanie 46 gatunków ptaków wodnych, natomiast w roku 2012 stwierdzono aż 59 gatunków, co jest najwyższą wartością od początku prowadzenia akcji zimowych liczeń. Szczegółowe dane zebrane dla województw dolnośląskiego, opolskiego i Górnego Śląska zostały przedstawione w tabeli 2 i 3. W obu latach najliczniejszym gatunkiem była krzyżówka, jej liczebność wyniosła kolejno 72 tys. i 83 tys. osobników. Największe koncentracje zanotowano na zbiorniku Nyskim (4800 os.) i Otmuchowskim (3800 os.). Stosunkowo licznie gatunek ten występował we Wrocławiu, gdzie w granicach administracyjnych miasta zimowało około 10 tysięcy osobników. Drugim pod względem liczebności gatunkiem była gęś zbożowa. W roku 2011 stwierdzono ponad 18 tysięcy osobników, natomiast w roku 2012 ponad 54 tys. Największą koncentracje zanotowano na zbiorniku Otmuchowskim (12 tysięcy osobników). W obu latach w regionie stosunkowo wysokie liczebności osiągały mewy: śmieszka (do 5200 os.), mewa siwa (do 4900 os.) oraz mewa białogłowa (do 3075 os.). Przy czym w przypadku śmieszki i mewy siwej są to znacznie niższe wartości od maksymalnych notowanych w poprzednich latach akcji.

Ze względu na mniejszą powierzchnię skontrolowanych obiektów w stosunku do lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych dla większości gatunków nie ma możliwości określenia zmian liczebności. Dotyczy to w szczególności gatunków zimujących na rzekach. Jednakże w przypadku niektórych gatunków można ocenić, że liczebność w regionie w ostatnich latach wyraźnie wzrosła, należy tu wymienić głównie kormorana, czaplę białą, łabędzia krzykliwego oraz mewę białogłową. W roku 2012 liczebność kormorana oszacowano na ponad 4500 osobników, z czego największa koncentracja na noclegowisku na zbiorniku Otmuchowskim liczyła ponad 1200 ptaków. W przypadku czapli białej w roku 2012 stwierdzono 524 osobniki. Główne zimowisko stanowiła dolina Baryczy, gdzie stwierdzono łącznie prawie 350 osobników. Poza tym od 1 do 50 tych czapli stwierdzono na zbiornikach zaporowych, stawach rybnych, żwirowniach, dużych i małych rzekach. Natomiast łabędzie krzykliwe koncentrowały się na odcinku Odry od Ścinawy do Głogowa (250 os.) oraz w dolinie Baryczy (220 os.).

Tabela 1. Łączna długość odcinków rzek (km) i powierzchnia zbiorników (ha) skontrolowana w czasie liczeń zimowych w latach 2011–2012
Table 1. Lenghts of river sections (km) and size of water bodies (ha) checked in January 2011 and 2012

Rzeki Rivers	**2011**	**2012**	**Zbiorniki** Reservoirs	**2011**	**2012**
Odra	241	321	Zbiorniki zaporowe	15470	15650
Wisła	30	30	Stawy rybne	5960	5700
Inne rzeki	230	260	Inne zbiorniki	150	650
Razem	**501**	**611**	**Razem**	**21580**	**22000**

Tabela 2. Wyniki zimowego liczenia ptaków wodno-błotnych na Śląsku w roku 2011
Table 2. The number of water birds counted on 14–16 January 2011 in Silesia

Lp.	Nazwa polska	Nazwa łacińska	Odra	Wisła	Inne rzeki	Zbiorniki zaporowe	Stawy rybne	Osadniki	Inne	Suma dla gatunku
1.	**Krzyżówka**	*Anas platyrhynchos*	31734	718	5584	28228	1960	1451	3067	72742
2.	**Gęś zbożowa**	*Anser fabalis*	799	0	0	15522	2437	0	20	18778
3.	**Mewa siwa**	*Larus canus*	696	0	8	4035	10	1	0	4750
4.	**Mewa białogłowa**	*Larus cachinnans*	0	24	41	2710	11	55	0	2841
5.	**Śmieszka**	*Chroicocephalus ridibundus*	1610	0	58	853	160	0	155	2836
6.	**Kormoran**	*Phalacrocorax carbo*	664	628	176	497	6	97	14	2082
7.	**Łyska**	*Fulica atra*	358	56	84	747	5	281	96	1627
8.	**Czernica**	*Aythya fuligula*	136	34	5	1247	0	64	0	1486
9.	**Łabędź niemy**	*Cygnus olor*	427	138	355	339	2	43	88	1392
10.	**Gęś białoczelna**	*Anser albifrons*	0	0	0	1060	190	0	0	1250
11.	**Nurogęś**	*Mergus merganser*	281	12	90	445	66	18	26	938
12.	**Gągoł**	*Bucephala clangula*	597	84	1	197	19	0	4	902
13.	**Gęgawa**	*Anser anser*	4	0	1	810	80	0	0	895
-	**Gęś nieoznaczona**	*Anser sp.*	414	0	0	0	0	0	350	764
14.	**Czapla siwa**	*Ardea cinerea*	57	46	45	58	295	11	124	636
15.	**Mewa srebrzysta**	*Larus argentatus*	191	0	0	175	0	0	0	366
16.	**Kokoszka**	*Gallinula chloropus*	1	0	328	0	5	11	16	361
17.	**Cyraneczka**	*Anas crecca*	8	7	104	42	0	102	0	263
18.	**Żuraw**	*Grus grus*	14	0	0	0	3	0	190	207

19.	**Głowienka**	*Aythya ferina*	26	7	1	127	0	21	0	182
20.	**Perkozek**	*Tachybaptus ruficollis*	17	3	28	12	0	28	3	91
21.	**Bielaczek**	*Mergus albellus*	12	1	0	47	0	24	0	84
22.	**Bielik**	*Haliaaetus albicilla*	24	0	1	11	43	0	0	79
23.	**Perkoz dwuczuby**	*Podiceps cristatus*	4	0	0	58	0	4	0	66
24.	**Łabędź krzykliwy**	*Cygnus cygnus*	2	0	0	5	47	0	2	56
25.	**Czapla biała**	*Egretta alba*	0	1	4	5	20	0	0	30
26.	**Wodnik**	*Rallus aquaticus*	0	0	17	0	0	2	0	19
27.	**Świstun**	*Anas penelope*	3	0	1	6	0	1	0	11
28.	**Rożeniec**	*Anas acuta*	1	0	0	7	0	0	0	8
29.	**Krakwa**	*Anas strepeta*	6	0	0	1	0	0	0	7
30.	**Zimorodek**	*Alcedo atthis*	0	0	2	0	0	2	2	6
31.	**Samotnik**	*Tringa ochr opus*	1	0	5	0	0	0	0	6
32.	**Mandarynka**	*Aix galericulata*	1	0	1	0	0	0	0	2
33.	**Bernikla białolica**	*Branta leucopsis*	0	0	0	2	0	0	0	2
34.	**Kormoran mały**	*Phalacrocorax pygmeus*	2	0	0	0	0	0	0	2
35.	**Bąk**	*Botaurus stellaris*	0	0	2	0	0	0	0	2
36.	**Karolinka**	*Aix sponsa*	0	0	1	0	0	0	0	1
37.	**Gęś krótkodzioba**	*Anser brachyrhynchos*	0	0	0	0	1	0	0	1
38.	**Ogorzałka**	*Aythya marila*	0	0	0	1	0	0	0	1
39.	**Nur rdzawoszyi**	*Gavia stel lata*	0	1	0	0	0	0	0	1
40.	**Mewa żółtonoga**	*Larus fuscus*	0	0	0	1	0	0	0	1

41.	**Mewa siodłata**	*Larus marinus*	0	0	0	1	0	0	0	1
42.	**Mewa mała**	*Hydrocoloeus minutus*	0	0	0	1	0	0	0	1
43.	**Bekasik**	*Lymnocryptes minimus*	0	0	0	0	0	1	0	1
44.	**Markaczka**	*Melanitta nigra*	1	0	0	0	0	0	0	1
45.	**Ohar**	*Tadorna tadorna*	1	0	0	0	0	0	0	1
SUMA			**38092**	**1760**	**6943**	**57250**	**5360**	**2217**	**4157**	**115779**

Tabela 3. Wyniki zimowego liczenia ptaków wodno-błotnych na Śląsku w roku 2012
Table 3. The number of water birds counted on 13–16 January 2012 in Silesia

Lp.	Nazwa polska	Nazwa łacińska	Odra	Wisła	Inne rzeki	Zbiornik zaporowy	Stawy rybne	Osadniki	Inne	Suma dla gatunku
1.	**Krzyżówka**	*Anas platyrhynchos*	31595	717	6633	23541	13268	1006	9596	86356
2.	**Gęś zbożowa**	*Anser fabalis*	2199	0	0	41953	18896	0	5400	68448
3.	**Śmieszka**	*Chroicocephalus ridibundus*	1652	0	240	1939	402	0	1050	5283
4.	**Kormoran**	*Phalacrocorax carbo*	1422	65	431	2335	177	84	73	4587
5.	**Gęś białoczelna**	*Anser albifrons*	0	0	0	3239	1005	0	0	4244
6.	**Mewa siwa**	*Larus canus*	318	0	98	3029	232	0	416	4093
7.	**Łyska**	*Fulica atra*	188	0	7	2536	382	112	191	3416
8.	**Mewa białogłowa**	*Larus cachinnans*	265	0	40	2380	381	7	2	3075
9.	**Nurogęś**	*Mergus merganser*	317	0	4	509	1591	0	5	2426
10.	**Łabędź niemy**	*Cygnus olor*	244	5	161	181	955	10	171	1727
11.	**Cyraneczka**	*Anas crecca*	30	5	191	777	22	400	18	1443
-	**Gęś nieoznaczona**	*Anser sp.*	0	0	0	545	525	0	0	1070
12.	**Czapla siwa**	*Ardea cinerea*	91	49	73	95	660	18	21	1007
13.	**Czernica**	*Aythya fuligula*	322	0	0	609	37	5	34	1007
14.	**Gągoł**	*Bucephala clangula*	244	1	0	173	370	5	62	855
15.	**Łabędź krzykliwy**	*Cygnus cygnus*	260	0	0	4	271	4	0	539
16.	**Czapla biała**	*Egretta alba*	23	2	63	70	361	0	5	524
17.	**Gęgawa**	*Anser anser*	43	0	0	220	183	0	0	446

18.	**Żuraw**	*Grus grus*	0	0	0	4	2	0	318	324
19.	**Głowienka**	*Aythya ferina*	6	0	0	190	117	1	0	314
20.	**Kokoszka**	*Gallinula chloropus*	0	0	210	1	34	1	11	257
21.	**Perkozek**	*Tachybaptus ruficollis*	62	4	72	4	0	19	32	193
22.	**Łabędź czarnodzioby**	*Cygnus columbianus*	0	0	0	0	133	0	0	133
23.	**Bielaczek**	*Mergus albellus*	7	0	0	67	36	20	3	133
24.	**Bielik**	*Haliaaetus albicilla*	29	0	0	32	33	0	7	101
25.	**Perkoz dwuczuby**	*Podiceps cristatus*	0	0	0	50	1	2	0	53
26.	**Świstun**	*Anas penelope*	13	0	0	7	16	0	2	38
27.	**Uhla**	*Melanitta fusca*	4	0	0	32	0	0	0	36
28.	**Zimorodek**	*Alcedo atthis*	5	0	18	1	3	2	3	32
29.	**Krakwa**	*Anas strepeta*	0	0	1	2	15	0	0	18
30.	**Samotnik**	*Tringa ochropus*	2	0	15	0	1	0	0	18
31.	**Wodnik**	*Rallus aquaticus*	0	0	14	1	0	1	0	16
32.	**Pluszcz**	*Cinclus cinclus*	0	0	9	0	0	0	0	9
33.	**Rożeniec**	*Anas acuta*	0	0	0	5	2	0	1	8
34.	**Ohar**	*Tadorna tadorna*	0	0	0	4	2	0	0	6
35.	**Czajka**	*Vanellus vanellus*	0	0	0	0	5	0	0	5
36.	**Siwerniak**	*Anthus spinoletta*	0	0	0	5	0	0	0	5
37.	**Pliszka górska**	*Motacilla cinerea*	0	0	3	2	0	0	0	5
38.	**Ogorzałka**	*Aythya marila*	0	0	0	4	0	0	0	4
39.	**Bernikla białolica**	*Branta leucopsis*	0	0	0	2	2	0	0	4

40.	**Mewa trójpalczasta**	*Rissa tridactyla*	0	0	0	4	0	0	0	4
41.	**Mewa srebrzysta**	*Larus argentatus*	0	0	0	3	0	0	0	3
42.	**Szlachar**	*Mergus serrator*	0	0	0	1	2	0	0	3
43.	**Mandarynka**	*Aix galericulata*	1	0	0	1	0	0	0	2
44.	**Płaskonos**	*Anas clypeata*	0	0	0	2	0	0	0	2
45.	**Gęś krótkodzioba**	*Anser brachyrhynchus*	0	0	0	0	2	0	0	2
46.	**Lodówka**	*Clangula hyemalis*	0	0	0	1	1	0	0	2
47.	**Mewa żółtonoga**	*Larus fuscus*	0	0	1	0	1	0	0	2
48.	**Bekasik**	*Lymnocryptes minimus*	0	0	0	0	0	2	0	2
49.	**Podgorzałka**	*Aythya nyroca*	0	0	0	0	1	0	0	1
50.	**Bąk**	*Botaurus stellaris*	0	0	0	0	1	0	0	1
51.	**Bernikla rdzawoszyja**	*Branta ruficollis*	0	0	0	1	0	0	0	1
52.	**Nur rdzawoszyi**	*Gavia stellata*	0	0	0	1	0	0	0	1
53.	**Mewa siodłata**	*Larus marinus*	0	0	0	0	1	0	0	1
54.	**Mewa czarnogłowa**	*Larus melanocephalus*	0	0	0	1	0	0	0	1
55.	**Markaczka**	*Melanitta nigra*	0	0	0	1	0	0	0	1
56.	**Siewka złota**	*Pluvialis apricaria*	0	0	0	1	0	0	0	1
57.	**Perkoz rogaty**	*Podiceps auritus*	0	0	0	1	0	0	0	1
58.	**Perkoz rdzawoszyi**	*Podiceps grisegena*	0	0	0	1	0	0	0	1
59.	**Szablodziób**	*Recurvirostra avosetta*	0	0	0	0	1	0	0	1
SUMA			**39342**	**848**	**8284**	**84567**	**40130**	**1699**	**17421**	**192291**

Podziękowania

W sumie w latach 2011–2012 w zimowych liczeniach uczestniczyło 121 osób. Byli to: Andrzej Andrzejczyk, Łukasz Berlik**,** Jacek Betleja, Szymon Beuch, Joanna Bodnar, Andrzej Borla, Maciej Buchalik, Michał Bunkiewicz, Andrzej Burecki, Grzegorz Chlebik, Anna Cibis, Zygmunt Cibis, Dariusz Czernek, Sebastian Czernek, Beata Czyż, Irena Danielecka, Ryszard Danielecki, Marian Domagała, Andrzej Domański, Lech Duduś, Adam Dybich, Cezary Dziuba, Łukasz Fuglewicz, Stanisław Gacek, Paweł Grochowski, Tomasz Grochowski, Wojciech Grzesiak, Radosław Gwóźdź, Grzegorz Hebda, Bogusław Horbanowicz, Katarzyna Jasnosz, Adam Jędrzejko, Marcin Karetta, Daniel Karpowicz, Paweł Kmiecik, Antoni Knychała, Krzysztof Kokoszka, Paweł Kołodziejczyk, Łukasz Kosicki, Aleksandra Kowalska, Krzysztof Koźlik, Łukasz Krajewski, Karolina Krawczak, Anna Kręcichwost, Jan Król, Robert Kruszyk, Iwona Kuras, Damian Kurlej, Szymon Kuś, Paweł Kwaśniewicz, Mateusz Ledwoń, Wiesław Lenkiewicz, Konrad Łysowski, Michał Leszczyński, Aleksandra Kowalska, Maciej Kowalski, Tomasz Maszkało, Leszek Matacz, Katarzyna Mazur, Nikodem Mazur, Waldemar Michalik, Kinga Mielcarska, Przemysław Mickiewicz, Jowita Misztal, Łukasz Morawiec, Maciej Nagler, Paweł Nowak, Adrian Ochmann, Ireneusz Oleksik, Beata Orłowska, Grzegorz Orłowski, Paweł Orłowski, Krzysztof Ostrowski, Marek Pach, Wojciech Piecha, Katarzyna Pietkiewicz, Małgorzata Pietkiewicz, Joanna Pomorska-Grochowska, Ewa Pośliński, Jarosław Regner, Mariusz Rojek, Sławek Rubacha, Agnieszka Rusiecka, Stanisław Rusiecki, Andrzej Ruszlewicz, Gustaw Schneider, Marzena Sikorska, Tomasz Sczansny, Katarzyna Skowrońska-Ochmann, Mirosław Sapko, Paweł Siwy, Michał Skóra, Andrzej Sojka, Justyna Sosnal, Paweł Sosnal, Jerzy Stachów, Marek Stajszczyk, Jerzy Stasiak, Dariusz Szlama, Aleksandra Szurlej-Kielańska, Hanna Sztwiertnia, Jakub Szymczak, Rafał Świerad, Andrzej Szlachetka, Agnieszka Tańczuk, Tomasz Tańczuk, Piotr Trznadel, Krzysztof Trzynadlowski, Paulina Turowicz, Katarzyna Turzańska, Piotr Wasiak, Aleksandra Wasińska, Zbigniew Wasiński, Józef Witkowski, Zbigniew Włodarski, Marta Woźniak, Jerzy Wróbel, Jakub Wróbel, Kamil Zięba, Marek Zarzycki, Tomasz Zarzycki, Czesław Zontek. Wszystkim tym osobom dziękujemy za udział w akcji.

Literatura

Czapulak A. 1988. Wyniki zimowych liczeń ptaków wodnych na Śląsku w latach 1983–1984. *Ptaki Śląska* 4: 69–79.

Czapulak A., Stawarczyk T. 1988. Zimowanie ptaków wodnych na Śląsku w latach 1985–1987. *Ptaki Śląska* 6: 25–42.

Czapulak A. 1991. Zimowanie ptaków wodnych na Śląsku w latach 1988–1989. *Ptaki Śląska* 8: 118–127.

Czapulak A., Betleja 1998. Zimowanie ptaków wodnych na Śląsku w latach 1990–1995. *Ptaki Śląska* 12: 127–143.

Czapulak A., Betleja 2001. Zimowanie ptaków wodnych na Śląsku w latach 1996–1999. *Ptaki Śląska* 13: 107–123.

***

Obserwacje faunistyczne z roku 2011

Faunistic records in 2011

Przedstawiamy poniżej zestawienie obserwacji faunistycznych, dokonanych na obszarze Śląska w roku 2011. Razem z opublikowanym w 18. numerze „Ptaków Śląska" raportem zawierającym obserwacje rzadkich gatunków w roku 2011 (Obserwacje faunistyczne 2011) otrzymujemy więc najbardziej kompletne zestawienie ważnych faunistycznie stwierdzeń ptaków na Śląsku w omawianym okresie. Dane skompletowano na podstawie informacji dostępnych na stronach internetowych publikujących bieżące obserwacje ptaków:
www.birdwatching.pl, forum.przyroda.org, www.ptaki.opole.pl
oraz na e-mailowych ornitologicznych listach dyskusyjnych dostępnych na serwerze Yahoo – Ptaki i PPPtaki.

Istotną część raportu stanowią obserwacje przekazane autorom opracowania bezpośrednio przez obserwatorów. Opracowanie podzielono na trzy części, szerzej opisane poniżej.

Dwie pierwsze części (Obserwacje fenologiczne i Obserwacje dużych stad) zostały opracowane na wzór zestawień publikowanych we wcześniejszych numerach Ptaków Śląska. Kryteria zakwalifikowania obserwacji do raportu zostały opracowane na podstawie Instrukcji dla współpracowników Kartoteki Awifauny Śląska (Adamski i in. 1996), przy czym, w porównaniu do Instrukcji, kryteria dotyczące granicznych dat oraz wielkości stad zostały zaostrzone (głównie ze względu na charakter niniejszego raportu, nie aspirującego do zastąpienia Kartoteki).

Obserwacje fenologiczne zawierają, oprócz dat ewidentnie nietypowych (wczesne przyloty, późne odloty itp.), również obserwacje dokumentujące zjawisko zimowania niektórych gatunków (np. bąk *Botaurus stellaris*, samotnik *Tringa ochropus*, siniak *Columba oenas*, kopciuszek *Phoenicurus ochruros*) oraz stwierdzenia rzadkich migrantów wiosennych (siewnica *Pluvialis squatarola*, niektóre biegusy *Calidris spp.*). Obie części, wraz z pełnym wykazem stwierdzeń rzadkości, będą stałymi pozycjami kolejnych raportów, począwszy od numeru 20 Ptaków Śląska. Część trzecia stanowi uzupełnienie stwierdzeń rzadkości za rok 2011. Zestawiono w niej obserwacje, które z powodów niezależnych od autorów opracowania nie znalazły się w poprzednim raporcie. Ponadto, zdecydowano się rozszerzyć zestawienie o kilka gatunków nielęgowych i jeden podgatunek, pojawiające się na Śląsku regularnie, lecz których stwierdzenia uznano za faunistycznie ważne. Są to: ogorzałka *Aythya marila*, nur rdzawoszyi *Gavia stellata*, nur czarnoszyi *Gavia arctica*, „pliszka tundrowa" *Motacilla flava thunbergi* i rzepołuch *Carduelis flavirostris*. Kod liczbowy przy

niektórych gatunkach oznacza kolejno: liczbę stwierdzeń na Śląsku łącznie, w XXI wieku i w roku 2011.

Obserwacje gatunków podlegających weryfikacji Komisji Faunistycznej Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego (KF) zestawiono na podstawie opublikowanego raportu Komisji (Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2011) oraz orzeczeń znajdujących się na internetowej witrynie Komisji Faunistycznej SO PTZool.: www.komisjafaunistyczna.pl.

Uwzględnione zostały wyłącznie obserwacje z obszaru śląskiego regionu ornitologicznego w granicach podanych przez Dyrcza i in. (1991), z wyłączeniem części Doliny Baryczy należącej do regionu ornitologicznego Wielkopolska (Bednorz i in. 2000)

Zgodnie z nowymi zasadami, kompletne obserwacje faunistyczne z roku 2012 znajdą się w podobnym raporcie w następnym numerze PŚ, zestawione w trzy osobne części (Obserwacje fenologiczne, Obserwacje dużych stad, Obserwacje rzadkich gatunków).

Poszczególne obserwacje należy cytować wyłącznie z podaniem nazwisk obserwatorów.

Obserwacje fenologiczne
Phenological records

gęś zbożowa *Anser fabalis*

dolnośląskie:
27.06.2011 – 1 os., zb. Topola, pow. ząbkowicki (P. Kołodziejczyk)
17, 19.07, 03.08.2011 – 1 os, Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)

opolskie:
18.06.2011 – 1 os., Zb. Nyski, pow. nyski (M. Leszczyński)
19.08.2011 – 2 os., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk, M. Domagała)

krakwa *Anas strepera*

dolnośląskie:
17.12.2011 – 28.01.2012 – 1-2 os. (para), Park Wschodni, Wrocław (pow.) (A. Knychała i inni)
24.12.2011 – 13 os., Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
26.12.2011 – 1 ♂, Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
27.12.2011 – 19 os., Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

lubuskie:
19.12.2011 – 3 ♂♂, 1 ♀, zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski)

śląskie:
23, 26.12.2011 – 1 ♂, zb. Dzierżno Duże i Pławniowice, pow. gliwicki (S. Beuch, D. Szlama)
30.12.2011 – 1 os., rez. „Łężczok", pow. raciborski (Z. Wnuk)

rożeniec *Anas acuta*

dolnośląskie:
15.01.2011 – 1 para, zb. Słup, pow. jaworski (P. Kołodziejczyk)
18.01.2011 – 1 ♂, zb. Przeworno, pow. strzeliński (K. Ostrowski)
24.12.2011 – 2 ♂♂, Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
26.12.2011 – 1 ♂, Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
26.12.2011 – 1 ♂, zb. Słup, pow. jaworski (M. Sapko)
lubuskie:
25.12 – 3 ♂♂, 29.12.2011 – 2 ♂♂, zb. Dychów, pow. krośnieński (P. Czechowski i inni)

płaskonos *Anas clypeata*

dolnośląskie:
18.12.2011 – 1 ♀, zb. Witoszówka, pow. świdnicki (B. Smyk i inni) (fot. 1)
27.12.2011 – 3 ♀♀, Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

Fot. 1. Samica płaskonosa *Anas clypeata*, 18.12.2011, zb.Witoszówka (fot. A. Knychała)
Photo. 1. Shoveler female, 18.12.2011, Witoszówka res.

hełmiatka *Netta rufina*

lubuskie:
18.12.2011 – 1 ♂, zb. Dychów, pow. krośnieński (P. Czechowski)
śląskie:
18.12 – 2 ♂♂, 27-29.12.2011 – 1 ♂, Zb. Goczałkowicki, pow. pszczyński (J. Król, R. Krakowczyk, Z. Wnuk)

podgorzałka *Aythya nyroca*

lubuskie:
19.12.2011 – 1 ♂, zb. Dychów, pow. krośnieński (P. Czechowski)
śląskie:
18.12.2011 – 1 os., Zb. Goczałkowicki, pow. pszczyński (J. Król)

przepiórka *Coturnix coturnix*

dolnośląskie:
18.10.2011 – 1 os., Cienkowice, pow. ząbkowicki (W. Grzesiak)

perkoz rdzawoszyi *Podiceps grisegena*

śląskie:
03.12.2011 – 14.01.2012 – 1 os., zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (S. Beuch i inni)
31.12.2011 – 1 os., zb. Pławniowice, pow. gliwicki (D. Szlama, T. Grochowski)

bąk *Botaurus stellaris*

dolnośląskie:
27.12.2011 – 1 os., Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
śląskie:
06.01.2011 – 2 os., Makoszowy, Zabrze (pow.) (W. Miłosz)

kania ruda *Milvus milvus*

lubuskie:
25, 30.11, 14.12.2011 – 1 os., Żenichów, pow. krośnieński (P. Czechowski)

błotniak łąkowy *Circus pygargus*

śląskie:
17.12.2011 – 1 ♂, Kłokocin, Rybnik (pow.) (A. Sojka)

żuraw *Grus grus*

dolnośląskie:
01.01.2011 – 200 os., Świniary, Wrocław (pow.) (Ł. Talaga)
02.01.2011 – 1 os., Kaszyce Milickie, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
10.01.2011 – 26 os., Biskupice Widawskie, Wrocław (pow.) (A. Knychała)
15–16.01.2011 – 3 os., Borzęcin, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
18.01.2011 – 1 os., zb. Przeworno, pow. strzeliński (K. Ostrowski)
23.01.2011 – 30 os., Kuropatnik, pow. strzeliński (K. Ostrowski)
07.02.2011 – 5 os., Marcinkowice, pow. wrocławski (K. Ostrowski)
10.02.2011 – 17 os., Ołtaszyn, Wrocław (pow.) (A. Milewski)
15.02.2011 – 21 os., Powidzko, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
lubuskie:
12.01.2011 – 1 ad., zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski)
08.02.2011 – 1 os., 2 os., Janiszowice, pow. żarski (P. Czechowski, M. Bocheński)
29.12.2011 – 2 os., zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski, M. Bocheński)
opolskie:
02.01.2011 – 54 os., Gogolin, pow. krapkowicki (R. Świerad)
19.01.2011 – 2 os., Zb. Turawski, pow. opolski (M. Zawadzki)

sieweczka rzeczna *Charadrius dubius*

dolnośląskie:
13.10.2011 – 1 os., Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)

czajka *Vanellus vanellus*

dolnośląskie:
22.01.2011 – 17 os., Osiek, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
18.12.2011 – 35 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
24.12.2011 – 20 os., Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

siewka złota *Pluvialis apricaria*

dolnośląskie:

19.12.2011 – 90 os., Niedźwiednik, pow. ząbkowicki (W. Grzesiak)

biegus malutki *Calidris minuta*

dolnośląskie:

02.06.2011 – 1 os., Ruda Żmigrodzka, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
21.10, 10, 16.11.2011 – 1 os., Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)

biegus zmienny *Calidris alpina*

dolnośląskie:

01.12 – 6 os., 10.12 – 1 os., 17-18.12.2011 – 4 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
04.12.2011 – 5 os., Niezgoda, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
24.12.2011 – 2 os., Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

bekasik *Lymnocryptes minimus*

śląskie:

04.01.2011 – 1 os., Miechowice, Bytom (pow.) (S. Beuch) (fot.2)
08.01 – 1 os., 24.02.2011 - 3 os., Karb, Bytom (pow.) (S. Beuch)
24.01.2011 – 1 os., Gliwice (pow.) (M. Skóra)
28.12.2011 – 1 os., Miechowice, Bytom (pow.) (S. Beuch, J. Lewandowska)

Fot. 2. Bekasik *Lymnocryptes minimus*, 04.01.2011, Miechowice, Bytom (fot. S. Beuch)
Photo. 2. Jacksnipe, 04.01.2011, Miechowice, Bytom

kszyk *Gallinago gallinago*

opolskie:

01.01.2011 – 1 os., Gogolin, pow. krapkowicki, (R. Mehlich)

śląskie:

24.01.2011 – 1 os., osadnik Farskie, pow. gliwicki, (M. Skóra)

samotnik *Tringa ochropus*

dolnośląskie:

15.01.2011 – 1 os., Warzyna, pow. średzki (A. Knychała, A. Wasińska)

23.12.2011 – 1 os., Ruda Żmigrodzka, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

opolskie:

08, 23.01, 05.02.2011 – 1 os, Gogolin, pow. krapkowicki (R. Mehlich, R. Świerad)

brodziec śniady *Tringa erythropus*

dolnośląskie:

10.11.2011 – 3 os., Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)

łęczak *Tringa glareola*

opolskie:

26.10.2011 – 1 os., Zb. Turawski, pow. opolski (J. Stasiak)

mewa mała *Hydrocoloeus minutus*

śląskie:

05-14.01.2011 – 1 ad., Zb. Rybnicki, Rybnik (pow.) (M. Nagler)

mewa czarnogłowa *Larus melanocephalus*

dolnośląskie:

06.11.2011 – 28.01.2012 – 1 imm.(1. zima), zb. Witoszówka, pow. świdnicki (B. Smyk i inni) (fot. 3)

02.12.2011 – 1 imm. (1. zima), Osobowice, Wrocław (pow.) (G. Orłowski)

Fot. 3. Mewa czarnogłowa *Larus melanocephalus*, 18.12.2011, zb.Witoszówka (fot. A. Knychała)
Photo. 3. Mediterranean Gull, 18.12.2011, Witoszówka res.

mewa żółtonoga *Larus fuscus*

opolskie:

13, 28, 30.12.2011 – 1 imm. (1. zima), Opole (pow.) (M. Zawadzki i inni)

śląskie:

05, 16.01.2011 – 1 ad., Zb. Rybnicki, Rybnik (pow.) (M. Nagler, T. Sczansny)

20.12.2011 – 1 imm. (1. zima), Staw „Skałka", Świętochłowice (pow.) (J. Wojtczak)

siniak *Columba oenas*

dolnośląskie:
09.01.2011 – 22 os., Czatkowice, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
22.01.2011 – 25 os., Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
26.01.2011 – 1 os., Biskupin, Wrocław (pow.) (B. Smyk, M. Kozik)
lubuskie:
09.01.2011 – 30 os., Stary Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski)
31.01.2011 – 60 os., Czarnowo, pow. krośnieński (P. Czechowski)
08.02.2011 – 1 os., Późna, pow. krośnieński (P. Czechowski)
opolskie:
27.01.2011 – 1 os., Krapkowice (pow.) (M. Pastrykiewicz)
30.01.2011 – 200 os., Bąkowice, pow. namysłowski (J. Regner)
śląskie:
11.12.2011 – 24 os., Łany, pow. gliwicki (S. Beuch, R. Świerad, R. Kruszyk)
23.12.2011 – 1 os., Rzeczyce Śląskie, pow. gliwicki (S. Beuch) (fot. 4)

Fot. 4. Siniak *Columba oenas*, 23.12.2011, Rzeczyce (fot. S. Beuch)
Photo. 4. Stock Dove, 23.12.2011, Rzeczyce

grzywacz *Columba palumbus*

dolnośląskie:
09.01.2011 – 1 os., Park Grabiszyński, Wrocław (pow.) (K. Turzańska)
11.01 – 19 os., 21.01.2011 – 8 os., Park Szczytnicki, Wrocław (pow.) (L. Duduś, B. Smyk)

kukułka *Cuculus canorus*

opolskie:
03, 10, 17, 18.09.2011 – 1 os., Zb. Turawski, pow. opolski (J. Stasiak i inni)

śląskie:
18.09.2011 – 1 os., Tychy (pow.) (M. Buchalik)

dudek *Upupa epops*
śląskie:
18.09.2011 – 1-2 os., zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (P. Skałban)

skowronek *Alauda arvensis*
dolnośląskie:
28.01.2011 – 1 os., Budziszów, pow. wrocławski (T. Maszkało, K. Ostrowski, A. Knychała)
21.12.2011 – 1 os., Przeworno, pow. strzeliński (K. Ostrowski)

brzegówka *Riparia riparia*
dolnośląskie:
23.03.2011 – 2 os., zb. Przeworno, pow. strzeliński (K. Ostrowski)
opolskie:
02.04.2011 – 1 os., Zb. Turawski, pow. opolski (M. Leszczyński)

świergotek polny *Anthus campestris*
dolnośląskie:
03.10.2011 – 1 ♂, Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (K. Kokoszka, J. Wojtczak)

świergotek drzewny *Anthus trivialis*
opolskie:
23.03.2011 – 1 os., Zb. Turawski, pow. opolski (M. Zawadzki, M. Kowalski)

kopciuszek *Phoenicurus ochruros*
dolnośląskie:
16.12.2011 – 21.01.2012 – 1 ♀/ imm., Krzyki, Wrocław (pow.) (B. Smyk)
opolskie:
04, 24.01, 04.02.2011 – 1 ♂, Opole (pow.) (Ł. Berlik i inni)
13.12.2011 – 13.02.2012 – 1 ♂, Chorula, (pow. krapkowicki) (R. Świerad)
25.12.2011 – 1 os., Krapkowice (pow.) (M. Pastrykiewicz)
śląskie:
05.12.2011, 17.01.2012 – 1 os., Rybnik (pow.) (G. Sojka)
22.12.2011 – 1 ♂, Szombierki, Bytom (pow.) (S. Beuch)
25.12.2011 – 3 os., Katowice (pow.) (J. Kotecki)
27.12.2011 – 1 ♂, Lubomia, pow. wodzisławski (M. Janosz)
27.12.2011 – 1 ♂, Ruda Śląska (pow.) (K. Jainta)
27.12.2011 – 1 ♂, Zb. Goczałkowicki, pow. pszczyński (J. Król)

pokląskwa *Saxicola rubetra*
dolnośląskie:
18.10.2011 – 2 os., Targowica, pow. ząbkowicki (W. Grzesiak)

śpiewak *Turdus philomelos*
śląskie:
23.12.2011 – 1 os., zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (S. Beuch)

droździk *Turdus iliacus*

dolnośląskie:

12.12.2011 – 1-2 os., Biskupice Widawskie, Wrocław (pow.) (A. Knychała)

śląskie:

23.12.2011 – 1 os., zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (S. Beuch)

świerszczak *Locustella naevia*

dolnośląskie:

06.04.2011 – 1 ♂, Świniary, Wrocław (pow.) (S. Rusiecki)

trzcinniczek *Acrocephalus scirpaceus*

dolnośląskie:

17.04.2011 – 1 ♂, Domaszczyn, pow. wrocławski (T. Maszkało i inni)

trzciniak *Acrocephalus arundinaceus*

śląskie:

08.10.2011 – 1 os., Miechowice, Bytom (pow.) (S. Beuch) (fot. 5)

Fot. 5. Trzciniak *Acrocephalus arundinaceus*, 08.10.2011, Miechowice, Bytom (fot. S. Beuch)
Photo. 5. Great Reed Warbler, 08.10.2011, Miechowice, Bytom

kapturka *Sylvia atricapilla*

dolnośląskie:

01.11.2011 – 2 ♂♂, Niezgoda, pow. trzebnicki (T. Szymala)

świstunka leśna *Phylloscopus sibilatrix*

śląskie:

11.04.2011 – 1 ♂, Mysłowice (pow.) (A. Ochmann)

pierwiosnek *Phylloscopus collybita*

dolnośląskie:

16.01.2011 – 1 os., Rędzin, Wrocław (pow.) (P. Kołodziejczyk)
24.11.2011 – 1 os., Przemków, pow. polkowicki (S. Rubacha)

muchołówka żałobna *Ficedula hypoleuca*

śląskie:
07.04.2011 – 1 ♂, Rokitnica, Zabrze (pow.) (S. Beuch)

gąsiorek *Lanius collurio*

dolnośląskie:
26.09.2011 – 1 os., Racz, pow. ząbkowicki (W. Grzesiak)

śląskie:
26.09.2011 – 1 juv., Miechowice, Bytom (pow.) (S. Beuch)

Obserwacje dużych stad
Large flocks records

łabędź niemy *Cygnus olor*

dolnośląskie:
02.06.2011 – 571 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

łabędź krzykliwy *Cygnus cygnus*

dolnośląskie:
02.01.2011 – 87 ad., 40 imm., Chodlewo, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
30.01 – 128 os., 02.02.2011 – 123 os., Wąsosz, pow. górowski (W. Lenkiewicz)
22.08.2011 – 103 ad., 10 juv., Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
03.12 – 153 ad., 17 juv., 10.12 – 94 ad., 28 juv., 23.12 – 101 ad., 8 juv., 24.12.2011 – 94 ad., 9 juv., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
09.12 – 118 os., 16.12.2011 – 100 os., Ligotka, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
10.12 – 96 ad., 21 juv., 17.12 – 123 os., 27.12 – 98 ad., 24 juv., 29.12.2011 – 113 ad., 31 juv., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

lubuskie:
09.01 – 370 ad., 100 imm., 12.01.2011 – 230 ad., 70 imm., zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski)
09.01.2011 – 160 ad., 20 imm., Stary Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski)
25.02 – 130 ad., 20 imm., 10.03.2011 – 270 ad., 70 imm., Czarnowo, pow. krośnieński (P. Czechowski, S. Rubacha, M. Bocheński)
09.03.2011 – 170 os., zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski)
18.12 – 134 ad., 42 imm., 19.12 – 192 ad., 54 imm., 23.12 – 165 ad., 50 imm., 25.12 – 91 ad., 38 imm., 26.12 – 85 ad., 32 imm., 29.12.2011 – 120 ad., 20 imm., zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski i inni)
23.12 – 195 ad., 38 imm., 25.12 – 291 ad., 46 imm., 26.12.2011 – 305 ad., 50 imm., Czarnowo, pow. krośnieński (P. Czechowski i inni)

gęś białoczelna *Anser albifrons*

dolnośląskie:
20.03.2011 – 2800 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
20.11.2011 – co najmniej 2400 os., Budziszów/ Tyniec nad Ślężą, pow. wrocławski (K. Ostrowski)

gęgawa *Anser anser*

dolnośląskie:
20.08 – 1490 os., 30.08 – 1225 os., 10.09 – 1135 os., 16.09.2011 – 1250 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

30.08 – 1165 os., 03.09 – 1470 os., 10.09.2011 – 1200 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
10.09.2011 – 2100 os., Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

krakwa *Anas strepera*

dolnośląskie:
01.05 – 115 os., 11.05.2011 – 110 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
31.10.2011 – 696 os., Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
01.11.2011 – 191 os., Ruda Sułowska (W. Lenkiewicz)

cyraneczka *Anas crecca*

dolnośląskie:
16.04.2011 – 490 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
04.11 – 1900 os., 12.11 – 830 os., 19.11.2011 – 495 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
10.12.2011 – 400 os., Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
opolskie:
21.09.2011 – 520 os., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)
28.10.2011 – 500 os., Zb. Turawski, pow. opolski, (D. Szlama)

rożeniec *Anas acuta*

dolnośląskie:
03.04.2011 – 85 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

cyranka *Anas querquedula*

opolskie:
30.09.2011 – 70 os., Zb. Turawski, pow. opolski (D. Szlama)

płaskonos *Anas clypeata*

dolnośląskie:
09.04 – 490 os., 16.04.2011 – 1150 os., Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
20.08 – 530 os., 03.09 – 1040 os., 10.09 – 1090 os., 06.10.2011 – 1020 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

hełmiatka *Netta rufina*

śląskie:
01.04.2011 – 10 ♂♂, 6 ♀♀, rez. „Łężczok", pow. raciborski (M. Nagler)
02.04 – 27 ♂♂, 15 ♀♀, 07, 09.04.2011 – 40 ♂♂, 19 ♀♀, Wielikąt, pow. wodzisławski (M. Nagler, B. Pawlik, D. Szlama) (fot. 6)

głowienka *Aythya ferina*

śląskie:
25.06.2011 – 600 os., rez. „Łężczok", pow. raciborski (M. Skóra, T. Grochowski)

podgorzałka *Aythya nyroca*

dolnośląskie:
01.07 – 20 ♂♂, 1 ♀, 21.08.2011 – 65 os., Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
śląskie:
18.09.2011 – 30 os., Goczałkowice-Zdrój, pow. pszczyński (R. Krakowczyk)
25.09.2011 – 40 os., Skoczów, pow. cieszyński (H. Svatoš)

Fot. 6. Stado hełmiatek *Netta rufina*, 09.04.2011, Wielikąt (fot. M. Nagler)
Photo. 6. Flock of Red-crested Pochards, 09.04.2011, Wielikąt

gągoł *Bucephala clangula*

dolnośląskie:
27.12.2011 – 105 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
śląskie:
23.01.2011 – 100 os., zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (D. Szlama)
11.12.2011 – 100 os., zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (D. Szlama)

bielaczek *Mergus albellus*

dolnośląskie:
20.03.2011 – 33 os., Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

nurogęś *Mergus merganser*

dolnośląskie:
21.10 – 581 os., 30.10.2011 – 756 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
11.11 – 960 os., 01.12 – 1215 os., 04.12 – 1350 os., 10.12 – 1250 os., 29.12.2011 – 725 os., Ruda Żmigrodzka, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
27.12.2011 – 800 os., Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

perkozek *Tachybaptus ruficollis*

śląskie:
06.09.2011 – 219 os., Landek, pow. bielski (J. Jagiełko)

perkoz dwuczuby *Podiceps cristatus*

dolnośląskie:
30.08 – 340 os., 03.09 – 425 os., 09.10.2011 – 390 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
30.08.2011 – 210 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
śląskie:
18.08.2011 – 246 os., zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (S. Beuch)

perkoz rdzawoszyi *Podiceps grisegena*

dolnośląskie:
16.04.2011 – 15 os., Domaszczyn, pow. wrocławski (T. Maszkało)

zausznik *Podiceps nigricollis*

dolnośląskie:

16.04 – 205 os., 22.04.2011 – 135 os., Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

śląskie:

15.04.2011 – 250 os., zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (D. Szlama)

kormoran *Phalacrocorax carbo*

śląskie:

02.01.2011 – 750 os., Zb. Rybnicki, Rybnik (pow.) (D. Szlama)

czapla biała *Egretta alba*

dolnośląskie:

18.09 – 271 os., 24.09 – 322 os., 01.10 – 475 os., 09.10 – 265 os., 15.10 – 300 os., 21.10 – 244 os., 30.10.2011 – 232 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

24.09 – 546 os., 01.10 – 577 os., 09.10 – 340 os., 18.11.2011 – 200 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

02.10 – 230 os., 09.10.2011 – 250 os., Stawy Przemkowskie, pow. polkowicki (P. Czechowski, S. Rubacha)

09.10 – 300 os., 03.12 – 208 os., 17, 28.12.2011 – 340 os., Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

28.10.2011 – 213 os., Grabownica, pow. milicki (Z. Kajzer i inni)

11.11.2011 – 223 os., Niezgoda, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

czapla siwa *Ardea cinerea*

dolnośląskie:

01.10 – 203 os., 21.10 – 220 os., 30.10 – 334 os., 11.11 – 247 os., 20.11.2011 – 346 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

bielik *Haliaeetus albicilla*

dolnośląskie:

22.01 – 24 os., 29.01.2011 – 20 os., Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

13.02.2011 – 35 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

13.02.2011 – 28 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

06.10.2011 – 64 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

13.10 – 68 os., 14.10.2011 – co najmniej 60 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz i inni)

żuraw *Grus grus*

dolnośląskie:

20.08 – 1628 os., 01.10.2011 – 4455 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

21.08 – 1220 os., 02.10.2011 – 2022 os., Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

30.09.2011 – 1349 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

01.10.2011 – 2219 os., Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

kokoszka *Gallinula chloropus*

śląskie:

22.01.2011 – 154 os., Osiedle Tysiąclecia, Katowice (pow.) (K. Kokoszka, K. Koźlik, K. Mazur)

sieweczka obrożna *Charadrius hiaticula*

dolnośląskie:
29.08 – 29 os., 08.09.2011 – 20 os., Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)

opolskie:
22.08.2011 – 30 os., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)

siewka złota *Pluvialis apricaria*

dolnośląskie:
19.03.2011 – 1500 os., Budziszów, pow. wrocławski (K. Ostrowski)
19.03.2011 – 300 os., Borzęcin, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
19.03.2011 – 160 os., Krzeszów, pow. kamiennogórski (P. Wasiak)
27.10 – 700 os., 29.10 – 615 os., 04.11.2011 – 655 os., Radziądz, pow. trzebnicki (M. Buchalik, M. Janosz, W. Lenkiewicz)

siewnica *Pluvialis squatarola*

opolskie:
14.10.2011 – 78 os., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)

czajka *Vanellus vanellus*

dolnośląskie:
19.03.2011 – 7000 os., Budziszów/ Tyniec nad Ślężą, pow. wrocławski (K. Ostrowski)
23.09 – 2070 os., 13.10.2011 – 2800 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

biegus zmienny *Calidris alpina*

opolskie:
01.10 – 270 os., 03.10.2011 – 245 os., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)

batalion *Philomachus pugnax*

dolnośląskie:
23.04.2011 – 540 os., Stawy Przemkowskie, pow. polkowicki (Z. Kajzer)
24.04.2011 – 400 os., Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

kszyk *Gallinago gallinago*

opolskie:
19.08.2011 – 100 os., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk, M. Domagała)

kulik wielki *Numenius arquata*

opolskie:
18.09 – 250 os., 21.09 – 179 os., 03.10.2011 – 150 os., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (J. Szymczak, P. Kołodziejczyk)

brodziec piskliwy *Actitis hypoleucos*

dolnośląskie:
17.08 – 57 os., 20.08 – 74 os., 26.08.2011 – 60 os., Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)

śląskie:
27.08.2011 – 50 os., zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki, (S. Beuch, A. Ochmann)

samotnik *Tringa ochropus*

dolnośląskie:

09.04.2011 – 34 os., Ruda Żmigrodzka, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
25.06 – 37 os., 27.06.2011 – 32 os., Świniary, Wrocław (pow.) (P. Kołodziejczyk)

brodziec śniady *Tringa erythropus*

dolnośląskie:

25.06.2011 – 114 os., Potasznia, pow. milicki (P. Kołodziejczyk, T. Drazny)
17.09 – 115 os., 18.10 – 130 os., 23.10.2011 – 116 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz, L. Matacz)
23.09 – 185 os., 02.10.2011 – 130 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
02.10 – 190 os., 23.10.2011 – 125 os., Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

opolskie:

19, 22.08.2011 – 100 os., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk, M. Domagała)

kwokacz *Tringa nebularia*

dolnośląskie:

23.04 – 135 os., 26.04.2011 – 55 os., Stawy Przemkowskie, pow. polkowicki (Z. Kajzer, P. Czechowski, G. Jędro)
10.07.2011 – 37 os., Świniary, Wrocław (pow.) (P. Kołodziejczyk)
20.08 – 33 os., 24.08 – 50 os, 26.08 – 32 os., 29.08 – 40 os., 01.09.2011 – 46 os., Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)

opolskie:

19, 22.08 – 70 os., 25.08 – 92 os., 31.08 – 68 os., 12.09.2011 – 60 os., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk, M. Domagała)
31.08.2011 – 35 os., Zb. Nyski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)

łęczak *Tringa glareola*

dolnośląskie:

03.04.2011 – 510 os., Stawy Przemkowskie, pow. polkowicki (Z. Kajzer)
03.07 – 689 os., 04.07.2011 – 464 os., Świniary, Wrocław (pow.) (P. Kołodziejczyk)

mewa mała *Hydrocoloeus minutus*

dolnośląskie:

23.04.2011 – 100 os., Stawy Przemkowskie, pow. polkowicki (Z. Kajzer)

mewa żółtonoga *Larus fuscus*

dolnośląskie

14.10.2011 – 1 ad., 1 imm. (2. zima), 19 juv., Jez. Kunickie, pow. legnicki (P. Kołodziejczyk)
21.10.2011 – 10 juv., Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)

mewa srebrzysta *Larus argentatus*

dolnośląskie:

10.11.2011 – 100 os., Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)

mewa romańska *Larus michahellis*

opolskie:

31.08.2011 – 50 os., Zb. Nyski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)

siniak *Columba oenas*

dolnośląskie:
02.01.2011 – 130 os., Chodlewo, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
04.10.2011 – 800 os., Stoszowice, pow. ząbkowicki (S. Rusiecki)

grzywacz *Columba palumbus*

dolnośląskie:
09.10.2011 – 700 os., Krzyżowa, pow. bolesławiecki (A. Knychała)

skowronek *Alauda arvensis*

dolnośląskie:
18.10.2011 – 200 os., 150 os., Wilamowice, pow. ząbkowicki (A. Gorczewski)

dymówka *Hirundo rustica*

dolnośląskie:
03.08.2011 – 6000 os., zb. Przeworno, pow. strzeliński (K. Ostrowski)
lubuskie:
08.09.2011 – 1200 os., zb. Dychów, pow. krośnieński (P. Czechowski)

bogatka *Parus major*

dolnośląskie:
26.10.2011 – 37 os., Wilamowice, pow. ząbkowicki (K. Kustusch)

szpak *Sturnus vulgaris*

dolnośląskie:
30.10.2011 – 30 000 os., Studnica, pow. legnicki (S. Rusiecki)

szczygieł *Carduelis carduelis*

dolnośląskie:
04.09.2011 – 100 os., Ciepłowody, pow. ząbkowicki (A. Gorczewski)

czyż *Carduelis spinus*

dolnośląskie:
22.01.2011 – 700 os., Wrocław (pow.) (M. Piesiak)

makolągwa *Carduelis cannabina*

dolnośląskie:
26.10.2011 – 1 600 os., Targowica, pow. ząbkowicki (K. Kustusch)
19.11.2011 – 750 os., Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)

potrzos *Emberiza schoeniclus*

dolnośląskie:
21.12.2011 – co najmniej 100 os., zb. Przeworno, pow. strzeliński (K. Ostrowski)

Uzupełnienie obserwacji rzadkich gatunków *

The update of rare species records *

łabędź czarnodzioby *Cygnus columbianus*

dolnośląskie:
12, 15.02.2011 – 2 ad., Pobiel i Wąsosz, pow. górowski (W Lenkiewicz)
09.04 – 2 ad., 10.04.2011 – 5 ad., Sanie, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
24-29.12.2011 – do 77 os., zachodnia Dolina Baryczy, pow. milicki i trzebnicki (W. Lenkiewicz)

lubuskie:
09.01 – 2-3 ad., 09.03.2011 – 6 ad., 1 imm., zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski)
14.12 – 2 ad., 18.12 – 4 ad., 19.12 – 9 ad., 2 imm., 23.12.2011 – 12 ad., zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski, S. Rubacha, A. Wąsicki)
23.12 – 1 ad., 25.12 – 4 ad., 3 imm., 26.12.2011 – 4 ad., Czarnowo, pow. krośnieński (P. Czechowski i inni)
śląskie:
09.03 – 2 ad., 20.03.2011 – 1 ad., Wielikąt, pow. wodzisławski (R. Kruszyk, B. Pawlik)

Fot. 7. „Gęś grenlandzka" *Anser albifrons flavirostris*, 13.03.2011, Ruda Sułowska (fot. A. Kuźnia)
Photo. 7. Greenland White-fronted Goose, 13.03.2011, Ruda Sułowska

gęś krótkodzioba *Anser brachyrhynchus*

dolnośląskie:
30.01, 06.02 – 2 ad., 05.02.2011 – 5 ad., Pobiel, pow. górowski (W. Lenkiewicz)
07.03.2011 – 3 os., 08.03 – 1 os., Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)
28.03.2011 – 3 ad., Sanie, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
01.04 – 2 os., 02, 17, 23.04.2011 – 3 ad., Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
25.12.2011 – 1 ad., Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
lubuskie:
09.03 – 2 os., 10.03.2011 – 3 os., zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski, M. Bocheński, S. Rubacha)
25.12.2011 – 1 os., Czarnowo, pow. krośnieński (P. Czechowski i inni)

„gęś grenlandzka” *Anser albifrons flavirostris* 2/2/1

dolnośląskie:

13.03.2011 – 1 ad., Ruda Sułowska, pow. milicki (A. Kuźnia) (fot. 7)

gęś mała *Anser erythropus* 92/48/11

dolnośląskie:

02.11.2011 – 1 ad., Jamnik, pow. trzebnicki (A. Kuźnia, T. Szymala)

19.11.2011 – 2 ad., 2 juv., Dzbanów, pow. ząbkowicki (B. Smyk, W. Grzesiak, M. Kozik) (fot. 8)

śląskie:

12.03.2011 – 1 ad., Wielikąt, pow. wodzisławski (M. Rojek)

Fot. 8. Gęś mała *Anser erythropus*, 19.11.2011, Dzbanów (fot. W. Grzesiak)
Photo. 8. Lesser White-fronted Goose, 19.11.2011, Dzbanów

bernikla kanadyjska *Branta canadensis* 47/26/13

dolnośląskie:

04.05.2011 – 1 os., zb. Owiesno, pow. dzierżoniowski (M. Pach)

10.09.2011 – 2 ad., Ruda Sułowska, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

lubuskie:

12.01.2011 – 3 os., zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski)

bernikla białolica *Branta leucopsis*

dolnośląskie:

02.10.2011 – 6 os., Stawy Przemkowskie, pow. polkowicki (P. Czechowski, M. Bocheński, S. Rubacha)

04.10 – 1 os., 21.10 – 3 os., 16.11.2011 – 1 os., Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)

04.11.2011 – 1 os., Maniów Wielki, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)

11.12.2011 – 2 os., zb. Słup, pow. jaworski (I. i R. Danieleccy)

lubuskie:

09.01, 09-10.03.2011 – 2-3 os., Stary Raduszec i zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski)

12.01, 25.02.2011 – 1 os., Strumienno, pow. krośnieński (P. Czechowski, S. Rubacha)

23.12.2011 – 1 os., Czarnowo, pow. krośnieński (P. Czechowski, S. Rubacha, A. Wąsicki)
opolskie:
03.10.2011 – 3 os., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)

bernikla obrożna *Branta bernicla* 38/13/2

dolnośląskie:
04.10.2011 – 1 juv., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

bernikla rdzawoszyja *Branta ruficollis* 96/67/22

dolnośląskie:
01.10.2011 – 1 os., Milicz (pow.) (B. Smyk)
opolskie:
27.10.2011 – 1 ad., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)
śląskie:
16.10.2011 – 1 juv., rez. „Łężczok", pow. raciborski (M. Buchalik)
10.11 – 31.12.2011 – 1 imm., zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (R. Kruszyk)
31.12.2011 – 1 os., zb. Pławniowice, pow. gliwicki (D. Szlama, T. Grochowski)

gęsiówka egipska *Alopochen aegyptiaca*

opolskie:
26.05.2011 – 2 pary, zb. Kozielno, pow. nyski (K. Ostrowski, J. Betleja, J. Szymczak)
02.07.2011 – 1 para z 4 pull., Zb. Nyski, pow. nyski (J. Szymczak)
śląskie:
07.06.2011 – 1 para z 7 pull., Bluszczów, pow. raciborski (M. Rojek)

kazarka rdzawa *Tadorna ferruginea*

opolskie:
13, 15.09.2011 – 1 os., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (M. Domagała, P. Kołodziejczyk)

ohar *Tadorna tadorna*

dolnośląskie:
21, 24.04.2011 – 1 para, Ruda Żmigrodzka, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
31.05.2011 – 1 ♂, Potasznia, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
25.09 – 1 ♀, 31.10, 04.12 – 2 ad., 24-25.12.2011 – 2 ♀♀, Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
śląskie:
07.05.2011 – 1 os., Landek, pow. bielski (M. Nagler, A. Sojka)

mandarynka *Aix galericulata*

dolnośląskie:
16.04.2011 – 1 ♀, Pruszowice, pow. wrocławski (T. Maszkało, K. Kubisz)
opolskie:
07.03.2011 – 1 ♀, Brzeg (pow.) (J. Regner)
03, 25.04.2011 – 1 ♀, Strzelce Opolskie (pow.) (J. Regner)
15.09.2011 – 1 ♂, Opole (pow.) (J. Regner)
08.10, 06.11, 30.12.2011 – 1 ♀, Brzeg (pow.) (J. Regner)

hełmiatka *Netta rufina*

śląskie:
17.06.2011 – 1 ♀ z 6 pull., rez. „Łężczok", pow. raciborski (M. Nagler)

ogorzałka *Aythya marila*

dolnośląskie:
19.02.2011 – 7 ♀♀, Osobowice, Wrocław (pow.) (B. Smyk, M. Kozik)
20.03.2011 – 1 ♂, Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
03.06, 25.07.2011 – 1 ♂, Ruda Sułowska, pow. milicki (P. Kołodziejczyk, A. Kuźnia)
04, 09.10.2011 – 1 ♂, Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
13.10.2011 – 1 ♀, Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
16.10.2011 – 1 ♀, zb. Owiesno, pow. dzierżoniowski (M. Pach)
05.11.2011 – 4 ♀, zb. Sudety, pow. dzierżoniowski (M. Pach)
28.12.2011 – 3 os., zb. Słup, pow. jaworski (I. i R. Danieleccy)

lubuskie:
30.11.2011 – 1 ♀, zb. Dychów, pow. krośnieński (P. Czechowski)
18-25.12.2011 – 2 ♀♀, zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski i inni)
25.12.2011 – 2 ♂♂, 4 ♀♀, Jez. Sławskie, pow. wschowski (Z. Kajzer)

opolskie:
03.10.2011 – 1 ♀, Zb. Otmuchowski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)

śląskie:
16.01. – 1 os., 23.01 – 2 os., 13.03.2011 – 1 para, zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (D. Szlama, S. Beuch, K. Jainta)
18.10.2011 – 1 ♂, 2 ♀♀, zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (P. Łagosz)
27.11.2011 – 1 ♀, zb. Świerklaniec, pow. tarnogórski (A. Ochmann)

markaczka *Melanitta nigra*

lubuskie:
04-19.12.2011 – 2 juv., zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski)

uhla *Melanitta fusca*

lubuskie:
14-26.12 – 1 ♀/ imm., 29.12.2011 – 2 ♀♀/ juv., zb. Dychów, pow. krośnieński (P. Czechowski)
18-25.12.2011 – 1 ♀/ imm., zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski)
25.12.2011 – 1 ♂ ad., 19 ♀♀/ imm. Jez. Sławskie, pow. wschowski (Z. Kajzer)

śląskie:
27.10 – 4 os., 29.10 – 1 os., 31.10.2011 – 2 os., zb. Pławniowice, pow. gliwicki (G. Gaudnik)

szlachar *Mergus serrator*

dolnośląskie:
08.04.2011 – 1 ♂, zb. Sudety, pow. dzierżoniowski (M. Pach)
12.11.2011 – 1 ♀/ juv., Stawno, pow. milicki (W. Lenkiewicz)
27.11.2011 – 2 ♂♂ ad., zb. Sudety, pow. dzierżoniowski (M. Pach)
01-29.12.2011 – 1 ♀, Ruda Żmigrodzka, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

jarząbek *Bonasa bonasia*

śląskie:
20.12.2011 – 1 os., Boronów, pow. lubliniecki (K. Belik)

nur rdzawoszyi *Gavia stellata*

dolnośląskie:
27.10.2011 – 1 os., zb. Topola, pow. ząbkowicki (P. Kołodziejczyk)
27.11.2011 – 1 os., zb. Słup, pow. jaworski (M. Pietkiewicz, P. Kwaśniewicz)

opolskie:
02.11.2011 – 1 os., zb. Kozielno, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)
20.11.2011 – 2 os., Zb. Turawski, pow. opolski (D. Szlama)
śląskie:
05.11.2011 – 1 juv., zb. Świerklaniec, pow. tarnogórski (S. Beuch)
13.11. – 2 ad., 26.11 – 1 ad., 2 juv., 03, 04.12.2011 – 1 ad., 1 juv., zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (S. Beuch i inni)
11.12.2011 – 1 juv., zb. Pławniowice, pow. gliwicki (S. Beuch i inni)

nur czarnoszyi *Gavia arctica*

dolnośląskie:
30.10 – 20.11.2011 – 1 ad., zb. Sudety, pow. dzierżoniowski (M. Pach)
12.11, 29.12.2011 – 1 os., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
13.11.2011 – 2 os., zb. Słup, pow. jaworski (I. i R. Danieleccy)
opolskie:
02.11.2011 – 1 os., Zb. Nyski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)
24.11.2011 – 1 juv., zb. Kozielno, pow. nyski (K. Ostrowski)
śląskie:
30.10.2011 – 1 ad., zb. Świerklaniec, pow. tarnogórski (S. Beuch)
30.10.2011 – 1 os., Roszków, pow. raciborski (Z. Wnuk)
03.12 – 1 os., 04.12 – 2 os. 28.12.2011 – 1 juv., zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (S. Beuch, R. Świerad, D. Szlama, S. Kuś)
07.12.2011 – 1 juv., zb. Pławniowice, pow. gliwicki (G. Gaudnik)

perkoz rogaty *Podiceps auritus*

śląskie:
15.04.2011 – 1 os., zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (D. Szlama)

czapla nadobna *Egretta garzetta*

dolnośląskie:
02.05.2011 – 1 os., Nowy Dwór, pow. oławski (J. Regner, M. Stajszczyk)

czapla purpurowa *Ardea purpurea*

dolnośląskie:
05.05.2011 – 1 os., Stawy Przemkowskie, pow. polkowicki (P. Czechowski, S. Rubacha) (fot. 9)

kobczyk *Falco vespertinus*

dolnośląskie:
25.08.2011 – 1 ♀, Ciepłowody, pow. ząbkowicki (K. Kustusch)
11.09.2011 – 2 juv., Targowica, pow. ząbkowicki (W. Grzesiak)

drzemlik *Falco columbarius*

dolnośląskie:
03.02.2011 – 1 ♀/ juv., Chodlewo, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)
12.08 – 1 os., 08.10 – 1 os., 23.11.2011 – 1 os., Raczkowa, pow. legnicki (S. Rusiecki)
18.09.2011 – 1 ♀/ juv., Piotrowice Polskie, pow. ząbkowicki (W. Grzesiak)
29.10.2011 – 1 ♀/ juv., Stawy Przemkowskie, pow. polkowicki (Z. Kajzer)
31.10, 08.11.2011 – 1 ♀/ juv., Targowica, pow. ząbkowicki (W. Grzesiak, A. Gorczewski)
lubuskie:
26.01. – 1 ♀, 23.02.2011 – 1 ♂, zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski i inni)

31.01.2011 – 1 ♀, Strumienno, pow. krośnieński (P. Czechowski)
08.02.2011 – 1 ♂, Czarnowo, pow. krośnieński (P. Czechowski, M. Bocheński)
05.10.2011 – 1 ♀/ juv., Wierzchno, pow. żarski (P. Czechowski)
19.10.2011 – 1 ♀/ juv., Kozów, pow. krośnieński (P. Czechowski)
23.10.2011 – 1 ♀/ juv., zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski)
27.10, 25, 30.11.2011 – 1 ♀/ juv., Czarnowo, pow. krośnieński (P. Czechowski)
śląskie:
13.11.2011 – 1 ♂ ad., Grzybowice, Zabrze (pow.) (P. Skałban)

Fot. 9. Czapla purpurowa *Ardea purpurea*, 05.05.2011, Stawy Przemkowskie (fot. S. Rubacha)
Photo. 9. Purple Heron, 05.05.2011, Stawy Przemkowskie

raróg *Falco cherrug* **42/14/2**
dolnośląskie/ opolskie/ śląskie:
09-10.07.2011 – 1 os., z nadajnikiem satelitarnym, pow. kłodzki → cieszyński (J. Lontkowski – odczyt)

sokół wędrowny *Falco peregrinus*
dolnośląskie:
03.08.2011 – 1 os., Racz, pow. ząbkowicki (W. Grzesiak)
29.10.2011 – 1 juv., Stawy Przemkowskie, pow. polkowicki (Z. Kajzer)
29.12.2011 – 1 os., Przeworno, pow. strzeliński (K. Ostrowski)
opolskie:
05.11.2011 – 1 os., Baborów, pow. głubczycki (D. Szlama)

ostrygojad *Haematopus ostralegus*
dolnośląskie:
14.05.2011 – 1 ad., Potasznia, pow. milicki (W. Lenkiewicz)

szczudłak *Himantopus himantopus* **41/20/7**
śląskie:
16.05.2011 – 1 para, osadnik Farskie, pow. gliwicki (M. Skóra)

szablodziób *Recurvirostra avosetta* **77/44/3**

opolskie:
21.07.2011 – 2 juv., Zb. Nyski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)

biegus rdzawy *Calidris canutus*

dolnośląskie:
30.09, 05.10.2011 – 1 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

piaskowiec *Calidris alba*

dolnośląskie:
18.09.2011 – 1 os., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

opolskie:
27.10.2011 – 1 os., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)

Fot. 10. Biegus płowy *Tryngites subruficollis,* 02.10.2011, Zb. Otmuchowski (fot. M. Domagała)
Photo. 10. Buff-breasted Sandpiper, 02.10.2011, Zb. Otmuchowski

biegus arktyczny *Calidris melanotos* **31/22/3**

opolskie:
18.09.2011 – 2 juv., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (Z. Marciniak, T. Drazny)

biegus płaskodzioby *Limicola falcinellus*

opolskie:
22.08.2011 – 2 juv., Zb. Nyski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk) (fot. 10)

biegus płowy *Tryngites subruficollis* **13/5/2**

opolskie:
01-04.10.2011 – 1 juv., Zb. Otmuchowski, pow. nyski (J. Szymczak, M. Domagała)

szlamnik *Limosa lapponica*

dolnośląskie:
04-06.10.2011 – 1 juv., Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

kulik mniejszy *Numenius phaeopus*

lubuskie:

13.08.2011 – 1 os., Ciemnice, pow. krośnieński (P. Czechowski i inni)

brodziec pławny *Tringa stagnatilis*

dolnośląskie:

23.04.2011 – 1 os., Stawy Przemkowskie, pow. polkowicki (Z. Kajzer)

kamusznik *Arenaria interpres*

dolnośląskie:

16.09.2011 – 3 juv., Radziądz, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz)

płatkonóg płaskodzioby *Phalaropus fulicarius* 20/12/3

dolnośląskie:

05.11.2011 – 1 imm., zb. Słup, pow. jaworski (A. i G. Chlebowscy)

Fot. 11. Wydrzyk długosterny *Stercorarius longicaudus*, 27.07.2011, osad. Farskie (fot. M. Skóra)
Photo. 11. Long-tailed Skua, 27.07.2011, Farskie sedimentary pond

wydrzyk długosterny *Stercorarius longicaudus* 24/8/2

śląskie:

27.07.2011 – 1 ad., osadnik Farskie, pow. gliwicki (M. Skóra, T. Grochowski) (fot. 11)

mewa trójpalczasta *Rissa tridactyla* 68/17/8

dolnośląskie:

16.11.2011 – 1 juv./ imm., Jez. Kunickie, pow. legnicki (M. Kapelski)

mewa żółtonoga *Larus fuscus*

dolnośląskie:

20.03 – 11.05.2011 – 1 ad., lęg mieszany z *L. cachinnans*, Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (G. Orłowski i inni)

mewa siodłata *Larus marinus*

dolnośląskie:

19.04, 07.05, 10.09 – 26.12.2011 – 1 imm. (3. rok życia), Ruda Żmigrodzka, Niezgoda, Radziądz i Jamnik, pow. trzebnicki (W. Lenkiewicz i inni)

sóweczka *Glaucidium passerinum*

dolnośląskie:
15.07.2011 – 1 ♀, 3 juv., masyw Raduni, pow. dzierżoniowski (P. Kołodziejczyk)

puszczyk uralski *Strix uralensis*

śląskie:
17.12.2011 – 1 ♂, Boronów, pow. lubliniecki (K. Belik)

świergotek rdzawogardły *Anthus cervinus*

opolskie:
16.10.2011 – 1 os., Baborów, pow. głubczycki (D. Szlama)

„pliszka tundrowa" *Motacilla flava thunbergi*

dolnośląskie:
02.04 – 1 ♂, 06.05 – 3 ♂♂, 09.05 – 8 ♂♂, 14.05.2011 – 2 ♂♂, zb. Przeworno, pow. strzeliński (K. Ostrowski i inni) (fot. 12)

opolskie:
23.04.2011 – 1 os., Sidzina, pow. nyski (M. Zawadzki, J. Lis)

śląskie:
07.05.2011 – 1 os., Zb. Goczałkowicki, pow. bielski (M. Nagler, A. Sojka)

Fot. 12. „Pliszka tundrowa" *Motacilla flava thunbergii*, 09.05.2011, Przeworno (fot. K. Ostrowski)
Photo. 12. Grey-headed Wagtail, 09.05.2011, Przeworno

pliszka cytrynowa *Motacilla citreola*

dolnośląskie:
02.05 – 11.06.2011 – 1 ♂, lęg mieszany z *M. flava*, Świniary, Wrocław (pow.) (S. Rusiecki)
25.06.2011 – 1 juv., Świniary, Wrocław (pow.) (P. Kołodziejczyk)

orzechówka *Nucifraga caryocatactes*

dolnośląskie:
28.03, 02.04.2011 – 1 os., Sulistrowiczki, pow. wrocławski (P. Kołodziejczyk)

czarnowron *Corvus corone*

lubuskie:
09.01.2011 – 1 os., Czarnowo, pow. krośnieński, (P. Czechowski)
opolskie:
02.11.2011 – 1 os., Zb. Nyski, pow. nyski (P. Kołodziejczyk)

rzepołuch *Carduelis flavirostris*

dolnośląskie:
06.02.2011 – 25 os., Wąsosz, pow. górowski (W. Lenkiewicz, P. Kołodziejczyk)
29.10.2011 – 1 os., Stawy Przemkowskie, pow. polkowicki (Z. Kajzer)
lubuskie:
23.10.2011 – 1 os., zb. Raduszec, pow. krośnieński (P. Czechowski)
opolskie:
02.04.2011 – 3 os., zb. Nyski, pow. nyski, (A. Knychała i inni)
13.11.2011 – 11 os., Miejsce, pow. namysłowski (J. Regner)
03.12.2011 – 50 os., Baborów, pow. głubczycki (D. Szlama)
śląskie:
01.01.2011 – 19 os., Bobrowniki, Tarnowskie Góry (pow.) (S. Kuś)
08.01.2011 – 9 os., Karb, Bytom (pow.) (S. Beuch)
26.02.2011 – 10 os., Żory (pow.) (D. Szlama)
10.03.2011 – 12 os., Miechowice, Bytom (pow.) (S. Beuch)
29.10 – 1 os., 05.11 – 6 os., 10.12 – 14 os., 13.12 – 30 os., 24, 28.12 – 84 os., 31.12.2011 – 85 os., Miechowice, Bytom (pow.) (S. Beuch)
30.10.2011 – 7 os., zb. Świerklaniec, pow. tarnogórski (S. Beuch)
06.11 – kilka os., 04.12 - 9 os., 11.12.2011– 1 os. (głos), zb. Dzierżno Duże, pow. gliwicki (S. Beuch, G. Gaudnik)

śnieguła *Plectrophenax nivalis*

lubuskie:
14.10.2011 – 1 os., Żenichów, pow. krośnieński (P. Czechowski)

Obserwacje gatunków z kategorii D i E

Species of unknown origin or escapers from captivity

bernikla północna *Branta hutchinsii*

dolnośląskie:
06.03.2011 – 1 os., Zb. Mietkowski, pow. wrocławski (G. Orłowski)

* - główna lista obserwacji gatunków rzadkich z roku 2011 została opublikowana
w 18 numerze Ptaków Śląska (Obserwacje faunistyczne 2011)
* - the main list of rare bird spiecies recorded in Silesia in 2011 has been published in Birds of Silesia, 18th (Obserwacje faunistyczne 2011)

Zestawili:
Szymon Beuch
Bartosz Smyk

Literatura

Adamski A., Czapulak A., Stawarczyk T. 1996. Kartoteka Awifauny Śląska. Instrukcja dla współpracowników. Zakład Ekologii Ptaków Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Bednorz J., Kupczyk M., Kuźniak S., Winiecki A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, Wrocław.

Komisja Faunistyczna SO PTZool. 2012. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2011. *Ornis pol.* 53: 105–140.

Beuch S., Smyk B. 2011. Rzadkie gatunki ptaków obserwowane na Śląsku w roku 2011. *Ptaki Śląska* 18: 101–120.

Rzadkie gatunki ptaków obserwowane na Śląsku w roku 2011

Errata

gęś krótkodzioba
s. 102, wiersz 2 od dołu:
jest R. Kruszyk (S. Beuch); powinno być (R. Kruszyk, S. Beuch)

bernikla kanadyjska
s. 103, wiersz 17 od góry:
jest 2, 6 II 2011 – 1 os., Chodlewo, pow. trzebnicki; powinno być 2 II – 1 ad., Chodlewo, pow. trzebnicki, 5 II 2011 – 1 ad., Pobiel, pow. górowski

bernikla białolica
s. 103, wiersz 12 od dołu:
jest 29 I – 27 III 2011 – 1-15 os., zachodnia Dolina Baryczy, pow. milicki i trzebnicki; powinno być 30 I – 27 III 2011 – 1-15 os., zachodnia Dolina Baryczy, pow. górowski i trzebnicki
s. 103, wiersz 10 od dołu: jest 12 II – 27 III 2011; powinno być 16 II – 27 III 2011
s. 103, wiersze 6 i 7 od dołu: jest 21 IX – 23 XII 2011 – 1-9 os., zachodnia Dolina Baryczy, pow. milicki i trzebnicki (A. Kuźnia i in.); powinno być 17 IX – 29 XII 2011 – 1-9 os., zachodnia Dolina Baryczy, pow. milicki i trzebnicki (W. Lenkiewicz i in.)

kazarka rdzawa
s. 105, wiersze 18 i 19 od góry: jest 29 VII – 26 IX 2011 – 1 os., Stawno, pow. milicki, Radziądz, pow. trzebnicki (H. Sztwiertnia, A. Kuźnia, W. Lenkiewicz); powinno być 29 VII – 26 IX 2011 – 1 ad. z obrączką hodowlaną, Stawno, pow. milicki, Radziądz, pow. trzebnicki (H. Sztwiertnia i in.); obserwacja powinna być wymieniona w części „Obserwacje ptaków z kategorii D i E" (s. 120)

perkoz rogaty
s. 108, wiersz 23 od dołu: jest 12 XII 2011, powinno być 11 XII 2011

szablodziób
s. 112, wiersz 6 od dołu: jest 17 IX 2011, 11-15 I 2012; powinno być 17 IX 2011 – 15 I 2012

czarnowron
s. 119, wiersz 15 od dołu: jest 30 X, 1 XI, 1 XII 2011; powinno być 1 X – 26 XII 2011

śnieguła
s. 119, wiersz 3 od dołu: jest (K. Ostrowski, P. Kołodziejczyk); powinno być (K. Ostrowski i in.)

s. 137, podpis pod fot. 14 (płatkonóg płaskodzioby): jest M. Kowalski; powinno być T. Tańczuk

ISSN 0860-3022 *Ptaki Śląska* 2012, 19: 181–199

Sprawozdania
Reports

XXXIII Zjazd Ornitologów Śląska
33th meeting of Silesian Ornithologists

Abstract. On 10.03.2012 the 33th meeting of Silesian Ornithologists in Wrocław was held. The meeting was attended by 173 people and 9 lectures were presented.

Zjazd odbył się 10 marca 2012, tradycyjnie, w dawnym Instytucie Zoologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Wzięły w nim udział 173 osoby. Poniżej spis wygłoszonych referatów:

Jadwiga Jagiełko i Mirosław Wiśniewski, Inwentaryzacja sów w Beskidzie Śląskim w latach 2007-2011,
Bartosz Smyk, Rozmieszczenie i liczebność wybranych gatunków ptaków szponiastych na Śląsku,
Paweł Grochowski i Jacek Betleja, Monitoring zimujących ptaków wodnych na Śląsku,
Stanisław Rusiecki, Tam, gdzie kończy się kanalizacja... czyli biologia podróżniczka na wrocławskich polach irygacyjnych,
Przemysław Chylarecki, Zastosowanie wyników ogólnokrajowych programów monitoringu ptaków w regionalnych monografiach awifaunistycznych,
Paweł Kołodziejczyk, Tomasz Maszkało, Bartosz Smyk, Jakub Szymczak i Marek Zarzycki, Przyszłość Klubu Ornitologów Śląska i Kartoteki Awifauny Śląska,
Ludwik Tomiałojć, Lęgi grubodziobów w lesie pierwotnym a w środowiskach wtórnych (Białowieski PN kontra Europa),
Jan Lontkowski, Mieszańce orlika krzykliwego i grubodziobego oraz problemy z ich Identyfikacją,
Artur Bujanowicz, Perła Afryki – Uganda.

Otwierając Zjazd, Andrzej Dyrcz przedstawił też nowy (18) rocznik „Ptaków Śląska" i wyraził nadzieję, że czasopismo to będzie się teraz ukazywać regularnie w związku ze zmianami w redakcji i zmianą wydawnictwa. Apelował też o nadsyłanie artykułów i obiecał daleko idącą pomoc przy opracowywaniu ich końcowej wersji. Potem wysłuchaliśmy referatu dotyczącego zaniedbywanej dotąd ornitologicznie części naszego regionu (przynajmniej jeżeli chodzi o publikacje) jakim jest Beskid Śląski. Okazało się, że góry te posiadają bogatą faunę sów. Następny referat nosił mniej optymistyczne przesłanie: dane w Kartotece Awifauny Śląska o ptakach szponiastych są bardzo niepełne i liczebności na Śląsku poszczególnych gatunków ocenione na ich podstawie są niższe niż podano w książce Awifauna Polski. Następny prelegent niezwykle żywo i z osobistym zaangażowaniem przedstawił wyniki swoich badań nad biologią populacji podróżniczka pod Wrocławiem. W kolejnym referacie jego autor roztoczył bardzo atrakcyjną wizję

różnych możliwości wykorzystania ogólnopolskiego monitoringu przy opracowywaniu awifauny Śląska. Po tym referacie rozwinęła się dłuższa dyskusja.

Następny punkt programu był prawdopodobnie najbardziej oczekiwanym przez uczestników zjazdu, zdających sobie sprawę, że sytuacja w naszej kartotece dojrzała do przełomu. W imieniu zespołu, który przygotował wystąpienie, głos zabrali najpierw Paweł Kołodziejczyk i Bartosz Smyk. W pierwszej części wystąpienia przed uczestnikami zjazdu nakreślono dzieje zorganizowanego ruchu ornitologów i obserwatorów ptaków na Śląsku. Skrótowo zaprezentowane zostały efekty działania Kartoteki Awifauny Śląska w czasach jej świetności – w postaci akcji monitoringu populacji lęgowych wybranych gatunków oraz opracowań awifaunistycznych, w tym pierwszej w Polsce regionalnej monografii awifaunistycznej. Obecny stan Kartoteki określono jako stagnacja w kryzysie, trwającym od co najmniej kilku lat. W drugiej części przedstawiono propozycje wyjścia z kryzysu. Ogólnie scharakteryzowano trzy główne możliwości dalszego funkcjonowania Kartoteki: 1) pozostawienie obecnego *status quo*, 2) prowadzenie Kartoteki przez wolontariuszy działających w ramach nieformalnego stowarzyszenia przy istniejącej instytucji lub organizacji oraz 3) utworzenie formalnego stowarzyszenia, którego głównym przedmiotem działania byłaby awifaunistyka na Śląsku. Trzecia droga, będąc zdaniem prelegentów najlepszym rozwiązaniem, została przedstawiona szerzej. Zaprezentowano zalety zrzeszenia się obserwatorów w formalne stowarzyszenie, z których do najważniejszych należą: możliwość bezpośredniego wpływania na funkcjonowanie stowarzyszenia (i Kartoteki) przez zrzeszonych członków, formalizacja i przejrzystość w sposobach zbierania i udostępniania danych, możliwość oficjalnej współpracy z innymi podmiotami (również w celu ochrony ptaków) oraz polepszenie wymiany informacji między obserwatorami i integracja środowiska obserwatorów ptaków na Śląsku. Następnie zaprezentowano zarys głównych celów towarzystwa, wśród których na pierwszym miejscu byłoby prowadzenie Kartoteki Awifauny Śląska (wiążące się ze zbieraniem, opracowywaniem i prezentowaniem danych awifaunistycznych). Przedstawiono również propozycję akcji liczenia śląskich populacji wybranych gatunków w sezonie lęgowym 2012– jako rozpoznania skali zaangażowania obserwatorów w regionalne działania awifaunistyczne. Na koniec zaapelowano do wszystkich zainteresowanych rozwojem ruchu obserwatorów ptaków na Śląsku o aktywne włączenie się w proces tworzenia stowarzyszenia oraz w reformę Kartoteki.

W dyskusji bezpośrednio po wystąpieniu głos zabrało wielu uczestników zjazdu. Choć nie brakowało głosów konstruktywnej krytyki co do szczegółów, dyskutanci w większości poparli

inicjatywę. Na duże zainteresowanie dalszymi losami śląskiego ruchu obserwatorów ptaków wskazywała również ilość podpisów na roboczych listach, zbierających potencjalnych aktywnych uczestników i sympatyków proponowanych działań.

W dyskusji zabierali głos przedstawiciele Górnośląskiego Koła Ornitologicznego, nowo zarejestrowanego stowarzyszenia (28.02.2012), będącego kontynuatorem działającego od 30 lat Koła Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego. Prezes Jacek Betleja, sekretarz Tadeusz Hadaś i członek Zarządu Piotr Cempulik wskazywali na niuanse tworzenia statutu oraz trudności formalne podczas rejestrowania stowarzyszenia. Jednocześnie podkreślono, że powstanie GKO nie ma na celu podziału regionu śląskiego i formalnego oddzielenia się części górnośląskiej. Jakub Szymczak zaproponował przyjazny użytkownikowi, bezpośredni dostęp do bazy i możliwość wprowadzania danych do bazy poprzez internet oraz wprowadzenie wyłącznie elektronicznego obiegu korespondencji, co znacząco obniżyłoby koszty działalności. Zaproponował też aby tworzyć towarzystwo w oparciu o pracę społeczną, która przy zaangażowaniu wielu członków stowarzyszenia zajmowała by pojedynczej osobie 2–3 godziny tygodniowo, a współpraca w grupach tematycznych przyniosłaby sporo owoców.

Od ogólnego kierunku dyskusji odbiegał głos Cezarego Dziuby, który dla niniejszego sprawozdania streścił poniżej swoje wystąpienie. „Nie powinniśmy prowadzić dyskusji w taki sposób, jakby rzeczą oczywistą było, że została już obrana opcja funkcjonowania kartoteki w sposób preferowany przez prelegentów (Pawła Kołodziejczyka i Bartka Smyka) – czyli w ramach stowarzyszenia. Powinniśmy się najpierw zorientować ile osób popiera każdy ze sposobów – co powinno wyniknąć właśnie w czasie dyskusji. Jeżeli dojdzie do funkcjonowania kartoteki w ramach formalnego stowarzyszenia, chętnie włączę się w jego działania i oczywiście będę przekazywał do niej swoje dane. Uważam jednak, że stowarzyszenie nie jest optymalną formą funkcjonowania kartoteki i powinno zostać powołane w ostateczności. Stabilność i bezpieczeństwo KAŚ oraz przechowywanych w niej danych mogą zostać zapewnione jedynie przez pewną instytucjonalizację tego przedsięwzięcia – czyli dalsze funkcjonowanie w ramach jakiejś jednostki naukowej Uniwersytetu Wrocławskiego. Brak zainteresowania kartoteką ze strony Zakładu Ekologii Behawioralnej UWr. uważam za rzecz co najmniej dyskusyjną. Rozwiązywanie problemu powinno się zacząć od rozmowy z władzami uczelni (np. rektorem). Wątpię, aby tak dużej, państwowej szkoły wyższej nie było stać na choćby połowę etatu dla osoby stale odpowiedzialnej za kartotekę. Zwłaszcza, że jest ona owocem wieloletniej pracy szerokiego gremium ludzi i ma ogromną wartość naukową. Mam też obawy związane z samą formułą stowarzyszenia. Mam doświadczenie

w pracy w ramach stowarzyszeń (głównie w Dolnośląskim Ruchu Ochrony Przyrody). Ich działalność ma zazwyczaj bardzo nieregularny i „akcyjny" charakter. W ostatnich czasach stowarzyszenia trapi tzw. „grantoza" – robimy coś wówczas, gdy dostajemy pieniądze, a kiedy ich nie ma działalność zamiera. Fundusze przydzielające pieniądze preferują wspomaganie projektów krótkotrwałych z wyraźnym jednostkowym efektem (np. stworzenie ścieżki przyrodniczej). Projekty, które można sprawnie przeprowadzić, szybko rozliczyć i zakończyć. Fundusze nie wspierają działalności o charakterze ciągłym – a taki charakter ma właśnie KAŚ. Do tego dochodzą także problemy lokalowe – kartoteka spod dachu uczelni będzie musiała zostać przeniesiona do jakiegoś biura. Dochodzą zatem koszta wynajmu, opłacanie osób dyżurujących. W odpowiedzi na wcześniejszą wypowiedź Kuby Szymczaka (mówił o całkowitej komputeryzacji kartoteki), to może jestem trochę staroświecki, ale uważam, że tylko forma papierowa zapewnia względne bezpieczeństwo danych i każda informacja wprowadzona do komputera powinna mieć swój odpowiednik w formie papierowej".

Następnym punktem programu był referat dotyczący wyników kilkunastoletnich badań nad biologią i ekologią grubodzioba w pierwotnym lesie Puszczy Białowieskiej, w sposób barwny i przystępny wygłoszony przez autora tych badań. Bardzo szczegółowy opis mieszańców orlików z pełną dokumentacją fotograficzną, unaocznił słuchaczom jak niezwykle subtelne różnice morfologiczne mogą być istotne przy rozpoznawaniu hybrydów. I na zakończenie przenieśliśmy się do Ugandy oglądając doskonałe zdjęcia ptaków i nie tylko ptaków, z tego egzotycznego dla większości z nas, kraju.

Redakcja

Górnośląskie Koło Ornitologiczne jako samodzielne stowarzyszenie i wydawca czasopisma „Ptaki Śląska”

Upper Silesian Ornithological Society as independent association and publisher of the magazine “Birds of Silesia”

Tadeusz B. Hadaś

Zakład Nauk Przyrodniczych, Instytut Tarnogórski i Muzeum
ul. Miodowa 34/51, 42-606 Tarnowskie Góry, e-mail: tebeha@o2.pl

Abstract. Article reports transformation of Katowice Ornithological Club of Polish Zoological Society into Upper Silesian Ornithological Society. It also discusses the circumstances of the acquisition of publishing "Birds of Silesia" magazine by the Upper Silesian Ornithological Society (USOS) from the Department of Avian Ecology and Ornithological Station of Wrocław University. The main aim of USOS is conservation and regeneration of natural and cultural heritage, particulary wild birds and their habitats. USOS was officially registered on 28.02.2012 in Katowice-Wschód District Court (no. 0000412486). The board of USOS was established in Bytom 41-902, pl. Jana III Sobieskiego 2, and it's officiall sites are: www.gko.org.pl (society) www.ptakislaska.pl (magazine).

Key words: Upper Silesian Ornithological Society, Bytom, Silesia, Poland, Birds of Silesia, scientific societies, scientific periodicals, ornithology, history
Słowa kluczowe: Górnośląskie Koło Ornitologiczne, Bytom, Śląsk, Polska, Ptaki Śląska, stowarzyszenia naukowe, czasopisma naukowe, ornitologia, historia

Górnośląskie Koło Ornitologiczne powstało w roku 1981 jako Katowickie Koło Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego. Pierwszym prezesem był w latach 1981–1992 Piotr Cempulik, zaś drugim (od 10.01.1992) Jacek Betleja. Prezesom towarzyszył wybierany co 4 lata zarząd Koła, w skład którego wchodził sekretarz i skarbnik. Od momentu założenia, członkowie Koła podjęli stałą współpracę z powstałym w roku 1975 Zakładem Ekologii Ptaków (ZEP) Uniwersytetu Wrocławskiego (UWr.) oraz Stacją Ornitologiczną UWr. (zał. 1969) oraz włączyli się w działalność badawczą regionu śląskiego w ramach nieformalnego Klubu Ornitologów Śląska we Wrocławiu, powstałego w roku 1979, gromadząc obserwacje do Kartoteki Awifauny Śląska (KAŚ) oraz Kartoteki Gniazd i Lęgów (KGiL), a także aktywnie uczestnicząc w corocznych Zjazdach Ornitologów Śląska w historycznej stolicy Śląska (Archiwum GKO, Dyrcz i in. 1991, Hadaś i Ostański 2002).

Dynamiczny rozwój działalności Koła w latach 90-tych XX wieku i owocna współpraca z Działem Przyrody Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu i ZEP, przyczyniły się do aktywizacji kontaktów członków z mediami, co spowodowało konieczność skrócenia i urealnienia nazwy organizacji. Pomysłodawcą nowej, krótszej nazwy – Górnośląskie Koło Ornitologiczne – był J. Betleja, zaś okazją do jej wprowadzenia – 100. zebranie Koła w dniu 03.03.1995. Odtąd

używane były obie nazwy, lecz adekwatność nowej i wygoda jej używania przyczyniły się do ostatecznego zastąpienia na przełomie XX i XX wieku niewygodnej formy KKSOPTZool. przez GKO (Archiwum GKO).

Istotnym powodem skłaniającym górnośląskich ornitologów do formalnego usamodzielnienia się było powolne wyczerpywanie się formuły organizacyjnej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, które m.in. w 2010 roku zaprzestało wydawania swego głównego czasopisma „Przegląd Zoologiczny", a jedynym elementem jeszcze aktywnie działającą pozostała część Sekcji Ornitologicznej, mianowicie Komisja Faunistyczna i kwartalnik „Ornis Polonica", sprawnie prowadzone przez prof. dr hab. Tadeusza Stawarczyka.

Dyskusja o celowości usamodzielnienia się GKO rozpoczęła się wiosną 2011, po XXXII Zjeździe Ornitologów Śląska (12.03.2011), w trakcie którego nie podjęto oficjalnej dyskusji o przyszłości Klubu Ornitologów Śląska i KAŚ. Ostatecznie ustalenie kierunku działań nastąpiło w trakcie bardzo owocnych obchodów jubileuszu 30-lecia GKO w dniach 24–25.09.2011 w Jaszowcu (gm. Ustroń). Wkrótce rozpoczęto realizację planu, którego celem było przeorganizowanie i unowocześnienie GKO oraz przejęcie od ZEP UWr. wydawania „Ptaków Śląska" (Archiwum GKO, Dyrcz 2011, Ostański 2011).

Pierwsze zebranie założycielskie

Zebranie założycielskie (214. zebranie w historii Koła) zwołano na godz. 16.00 w piątek, 04.11.2011 do sali dydaktycznej (świetlicy) Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, przy pl. Jana III Sobieskiego 2. Celem zebrania było powołanie samodzielnego stowarzyszenia, będącego bezpośrednim następcą i kontynuatorem działalności Katowickiego Koła Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, założonego w 1981 roku. W zebraniu udział wzięło 44 osoby, spośród których 39 zdecydowało się zostać członkami założycielami. Obrady otworzył dr Jacek Betleja, proponując porządek zebrania. Przewodniczącym – Seniorem zebrania został wybrany Józef Kotecki, zaś protokolantem dr Mariusz Ostański.

Przed podjęciem uchwały o założeniu stowarzyszenia rozgorzała dyskusja nad jego przyszłą nazwą. Zaproponowano pozostawienie dotychczasowej nieoficjalnej nazwy „Górnośląskie Koło Ornitologiczne" (dr J. Betleja) oraz nowe warianty: „Górnośląskie Towarzystwo Ornitologiczne" (Zbigniew Chrul) i „Stowarzyszenie Górnośląskie Koło Ornitologiczne" (dr Jerzy Parusel). Stosunkiem głosów 26 (za GKO): 13 (za GTO): 0 (za SGKO) uchwalono tradycyjną nazwę „Górnośląskie Koło Ornitologiczne". Po przyjęciu nazwy, założyciele jednogłośnie podjęli uchwałę o powołaniu stowarzyszenia "Górnośląskie Koło Ornitologiczne", którego siedziba będzie się mieściła w Bytomiu, przy pl. Jana III Sobieskiego 2., by następnie zapoznać się z wstępnym projektem statutu, przygotowanym przez

dr J. Betleję i mgr Tadeusza Hadasia. Do projektu założyciele zaproponowali i przedyskutowali szereg zmian, po czym stosunkiem głosów 38 (za): 0 (przeciw): 1 (wstrzymujący) podjęli uchwałę o przyjęciu uzgodnionej wersji statutu.

Do Komitetu Założycielskiego zostali wybrani (głosami 36:0:3) inicjatorzy usamodzielnienia GKO: dr Jacek Betleja, mgr Radosław Gwóźdź i mgr Tadeusz Hadaś.

Z kolei do Zarządu zaproponowano 10 osób, które wyraziły zgodę na kandydowanie, po czym założyciele podjęli stosunkiem głosów 29:0:10 uchwałę o jego wyborze. Zarząd ukonstytuował się w składzie:

Prezes – dr Jacek Betleja,
Wiceprezes – mgr Radosław Gwóźdź,
Sekretarz – mgr Tadeusz Hadaś,
dr Piotr Cempulik – członek Zarządu,
Stanisław Czyż – członek Zarządu,
inż. Szymon Beuch – członek Zarządu,
mgr Paweł Kmiecik – członek Zarządu,
Henryk Kościelny – członek Zarządu,
Dariusz Szlama – członek Zarządu,
dr hab. Piotr Profus – członek Zarządu.

Do Komisji Rewizyjnej zaproponowano natomiast 4 osoby, przy czym mgr inż. Adrian Ochmann nie wyraził zgody na kandydowanie. Założyciele wybrali zatem statutowo trzyosobową Komisję Rewizyjną (głosami 36:0:3), która ukonstytuowała się w składzie:

Gustaw Schneider – Przewodniczący,
Wiesław Chromik – członek,
lek. med. Adam Dybich – członek.

Po przerwie, w trakcie której dyskutowano przy poczęstunku, zebranie założycielskie zwieńczył referat R. Gwoździa pt. *Rzadkie ptaki na Górnym Śląsku w ostatnich 30 latach*, których historyczno-sprawozdawczą treść wzbogaciły ożywione komentarze członków i dyskusja.

Przeszkodą formalną w zaplanowanej rejestracji sądowej stowarzyszenia okazały się nieprecyzyjne zapisy w ustawie o stowarzyszeniach oraz sprzeczne informacje o terminach i trybie rejestracji stowarzyszenia. W związku z tym członkowie komitetu założycielskiego postanowili powtórzyć zebranie założycielskie, dopracowując wcześniej statut, którego treść została skonsultowana z prawnikiem, dr. Maciejem Buchalikiem (Archiwum GKO).

Drugie zebranie założycielskie

Celem ponownego zwołania zebrania założycielskiego stowarzyszenia „Górnośląskie Koło Ornitologiczne" było formalne powtórzenie procedur dla celów rejestracji sądowej. Odbyło się ono

(216. zebranie w historii Koła) w piątek, 05.01.2012, o godz. 16.00, również w sali dydaktycznej (świetlicy) Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Tym razem wzięło udział wzięło 47 osób, spośród których 32 uczestników zebrania zostało formalnymi członkami założycielami. Przebieg zebrania był podobny do listopadowego: obrady otworzył dr Jacek Betleja wyjaśniając zebranym przyczyny ponowienia zebrania, zaś mgr Tadeusz Hadaś zapoznał ich z wymogami i procedurą rejestracji sądowej stowarzyszenia w Krajowym Rejestrze Sądowym. Przyjęto porządek zebrania, którego Przewodniczącym został ponownie Senior GKO Józef Kotecki, a protokolantem dr Mariusz Ostański.

Zebrani jednogłośnie ponowili uchwałę o założeniu stowarzyszenia "Górnośląskie Koło Ornitologiczne" z siedzibą w Bytomiu, przy pl. Jana III Sobieskiego 2, zapoznali się z poprawionym i skorygowanym prawnie projektem statutu przygotowanym przez dr J. Betleję i mgr T. Hadasia, po czym podobnie przyjęli go bez wprowadzania zmian.

Do Komitetu Założycielskiego stowarzyszenia ponownie wybrano (stosunkiem głosów 29:0:3) dr. J. Betleję, mgr. R. Gwoździa i mgr. T. Hadasia.

Zarząd, wybrany stosunkiem głosów 22:0:10, pozostał bez zmian, konstytuując się identycznie, jak to miało miejsce na zebraniu listopadowym. W identycznym składzie wybrano również Komisję Rewizyjną (głosowanie 29:0:3) która ukonstytuowała się tak samo jak poprzednio.

Po wyborach przewodniczący zebrania pogratulował wyboru członkom Zarządu i Komisji Rewizyjnej, po czym przekazał dalsze prowadzenie zebrania Prezesowi Górnośląskiego Koła Ornitologicznego – dr. Jackowi Betlei. Prezes stowarzyszenia podziękował przewodniczącemu – Seniorowi J. Koteckiemu za prowadzenie zebrania i protokolantowi dr M. Ostańskiemu za dokumentowanie przebiegu zebrania, zaś wszystkim założycielom za głosowanie i obdarzenie zaufaniem. Pogratulował wybranym członkom Zarządu i Komisji Rewizyjnej, po czym zarządził przerwę zapraszając zebranych na przygotowany poczęstunek.

Po przerwie członkowie zapoznali się z referatem pt. *Przyrodnicze wrażenia z podróży po Ekwadorze i Wyspach Galapagos*, zaprezentowanym multimedialnie przez gościa zebrania, prof. dr. hab. Włodzimierza Meissnera, wykładowcę z Katedry Ekologii i Zoologii Kręgowców Uniwersytetu Gdańskiego. Po referacie nastąpiła ożywiona dyskusja, zaś zebranie zakończył Prezes GKO dr J. Betleja dziękując prelegentowi oraz zebranym za owocne obrady i aktywne uczestnictwo oraz zapraszając wszystkich na najbliższe, 217. z kolei zebranie (Archiwum GKO).

Członkowie-założyciele i założenia statutowe stowarzyszenia

Członkami-założycielami zostały łącznie 42 osoby (29 uczestniczyło w obu zebraniach, 10 – tylko w pierwszym, zaś 3 – tylko w drugim): Jacek Betleja, Krzysztof Belik, Szymon Beuch, Wojciech Boryczka, Piotr Cempulik, Grzegorz Chlebik, Wiesław Chromik, Zbigniew Chrul, Zygmunt Cibis, Stanisław Czyż, Adam Dybich, Łukasz Fuglewicz, Radosław Gwóźdź, Tadeusz Hadaś, Bogusław Horbanowicz, Andrzej Huchro, Marcin Karetta, Paweł Kmiecik, Henryk Kościelny, Józef Kotecki, Łukasz Krajewski, Robert Kruszyk, Mateusz Ledwoń, Piotr Łagosz, Wojciech Miłosz, Adrian Ochmann, Jolanta Osińska, Tadeusz Osiński, Mariusz Ostański, Jerzy Parusel, Krzysztof Pilarski, Małgorzata Pleśniar, Piotr Profus, Gustaw Schneider, Katarzyna Skowrońska-Ochmann, Aleksandra Sokół, Dariusz Szlama, Tomasz Święciak, Aleksandra Wasińska, Zbigniew Wasiński, Jan Wilk, Izabela Zapart (Archiwum GKO).

Autorami tekstu statutu GKO są dr J. Betleja i mgr T. Hadaś, jednak główny cel funkcjonowania stowarzyszenia celnie sformułował dr P. Cempulik, proponując „działanie na rzecz zachowania oraz odtwarzania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem dziko żyjących ptaków i ich siedlisk". Przyjęta formuła umożliwia łączne traktowanie problematyki awifauny i badających ją ornitologów w pełnej rozciągłości czasowej – od początków, poprzez stan obecny, aż po przyszłość. Zapewnia też kontynuowanie dotychczasowej działalności, umożliwiając również stałe jej rozwijanie.

Podejmowane przez GKO działania grupują się w trzech sektorach, których podmiotem są ptaki i ludzie je badający:

1/ prowadzenie naukowych badań ornitologicznych,

2/ upowszechnianie i promowanie ornitologii,

3/ ochrona przyrody i środowiska.

W pierwszym, badawczym, sektorze jako główne formy podejmowanych działań wyróżniono: monitorowanie zmian w ugrupowaniach i populacjach ptaków wybranych terenów, badanie liczebności i rozmieszczenia poszczególnych gatunków ptaków, badanie biologii, etologii i wędrówek ptaków, współpracę z krajowymi i zagranicznymi instytucjami naukowymi i osobami zajmującymi się badaniami ptaków oraz publikowanie naukowych wydawnictw ornitologicznych.

W drugim zwrócono uwagę na celowość: propagowania wiedzy na temat ptaków, popularyzowania obserwacji ptaków, ptasiarstwa jako sposobu spędzania wolnego czasu, organizowania i uczestniczenia w spotkaniach, zebraniach, zjazdach, sympozjach, konferencjach, seminariach, kursach, szkoleniach, warsztatach, prelekcjach, wykładach, wystawach i wycieczkach związanych z ptakami,

badaniem, obserwowaniem i ochroną ptaków, a także wydawania publikacji o ptakach, ornitologach i obserwatorach ptaków.

Z kolei w ramach trzeciego sektora zaplanowano działalność polegającą głównie na: przedstawianiu opinii, stanowisk, ekspertyz w kwestiach dotyczących ptaków oraz ochrony ptaków i ich siedlisk, aktywnej ochronie ptaków i ich siedlisk, współpracy z krajowymi i zagranicznymi organizacjami oraz organami administracji działającymi na rzecz ochrony przyrody, współpracy z wszelkimi podmiotami, osobami prawnymi i fizycznymi realizującymi cele zbliżone do celów Stowarzyszenia, jak również prowadzeniu wszelkich działań sprzyjających ptakom, ochronie ptaków i ich siedlisk oraz ornitologom i obserwatorom ptaków.

Ustalone w statucie szerokie spektrum szczegółowych celów i form działalności klasyfikuje GKO w gronie stowarzyszeń naukowych, upowszechniających naukę i wiedzę o ptakach oraz ekologicznych, otwartych na rozwój i spełnianie różnorodnych potrzeb swoich członków, związanych z obserwowaniem, badaniem i ochroną ptaków (Archiwum GKO).

Rejestracja sądowa i stworzenie nowych podstaw organizacyjnych stowarzyszenia

Trzej członkowie komitetu założycielskiego złożyli komplet dokumentów do sądu w dniu 20.01.2012, po czym dnia 28.02.2012 sędzia Sądu Rejonowego Katowice-Wschód (Wydział VIII Gospodarczy, Sekcja Stowarzyszeń i Innych Organizacji Społecznych i Zawodowych, Fundacji oraz Samodzielnych Publicznych Zakładów Opieki Zdrowotnej Krajowego Rejestru Sądowego) dokonał wpisu GKO do Rejestru Stowarzyszeń KRS pod nr 0000412486, potwierdzając uchwalenie statutu GKO w dniu 05.01.2012.

Po zarejestrowaniu stowarzyszenia, Prezes wspólnie z Sekretarzem dokonali zgłoszenia GKO, uzyskując:
- w Urzędzie Statystycznym w Katowicach REGON 242879536 (19.03.2012),
- w Urzędzie Skarbowym w Bytomiu NIP 6263008433 (22.03.2012).

Podpisali również umowy:
- z Bankiem Polska Kasa Opieki S.A. o prowadzenie rachunku bankowego GKO o nr 92 1240 4849 1111 0010 4491 1590 (02.04.2012),
- z Muzeum Górnośląskim w Bytomiu o współpracy i niewyłącznym użyczeniu lokalu nr 46 na biuro GKO, zapewniając tym stowarzyszeniu prawnie usankcjonowaną siedzibę (27.09.2012).

Ostatnim aktem usamodzielnienia GKO było wystosowanie (07.12.2012) do dr. Jacka Nowakowskiego, Prezesa Polskiego Towarzystwa Zoologicznego oraz do prof. dr. hab. Leszka Jerzaka, Przewodniczącego Sekcji Ornitologicznej PTZool., oficjalnych zawiadomień Zarządu o przekształceniu dotychczasowego

Górnośląskiego Koła SO PTZool. w samodzielne stowarzyszenie rejestrowe oraz zadeklarowano chęć kontynuowania współpracy na zasadach niezależnych stowarzyszeń.

Od drugiego zebrania założycielskiego, Zarząd GKO odbył 2 zebrania (23.03 i 07.12.2012) omawiając bieżące sprawy stowarzyszenia. Reprezentanci Zarządu GKO spotkali się również z przedstawicielami Śląskiego Towarzystwa Ornitologicznego w Instytucie Zoologicznym we Wrocławiu (13.12.2012), gdzie przy udziale prof. A. Dyrcza omówili podstawowe kwestie współpracy w ramach śląskiego regionu ornitologicznego. Wstępnie ustalono m.in. kontynuowanie współpracy w gromadzeniu danych awifaunistycznych z całego Śląska, wspólne organizowanie (również z ZEB UWr.) corocznych Zjazdów Ornitologów Śląska oraz możliwość publikowania prac w „Ptakach Śląska" (Archiwum GKO).

Przejęcie wydawania „Ptaków Śląska"

Pogarszająca się sytuacja wydawnicza czasopisma „Ptaki Śląska" (założonego w 1982 roku pt. „Dolina Baryczy") związana z przekształceniem od 01.01.2012 i modyfikacją profilu badawczego Zakładu Ekologii Ptaków Uniwersytetu Wrocławskiego w Zakład Ekologii Behawioralnej oraz brakiem regularnego finansowania była powodem najpierw częściowego (nr 18 za rok 2011), a następnie całkowitego (od nr 19 za rok 2012) przejęcia przez GKO wydawania naukowego organu śląskich ornitologów. Zmiana wydawcy została zdecydowanie poparta przez założyciela czasopisma i obecnego redaktora naczelnego prof. dr hab. Andrzeja Dyrcza. W związku z tym prezes i sekretarz GKO doprowadzili do oficjalnej rejestracji „Ptaków Śląska" w Wydziale I Cywilnym Sądu Okręgowego w Katowicach w rejestrze dzienników i czasopism pod poz. Pr. 2494 (13.07.2012). Wcześniej „Ptaki Śląska" nie miały uregulowanego statusu prawnego, posiadając jedynie międzynarodowy numer czasopisma ISSN 086-3022. Po zarejestrowaniu stały się rocznikiem wydawanym przez GKO i zespół redakcyjny złożony z członków GKO i ŚTO kierowany przez redaktora naczelnego prof. A. Dyrcza (Archiwum GKO, Zarządzenie Rektora UWr. 2011).

Trzon redakcji „Ptaków Śląska" w nowym składzie (prof. A. Dyrcz – redaktor naczelny, dr J. Betleja – redaktor tematyczny, mgr T. Hadaś – sekretarz redakcji oraz mgr R. Gwóźdź, inż. S. Beuch, B. Smyk – redaktorzy) ukonstytuował się na wyjazdowym spotkaniu w ZEB UWr. (13.12.2012), ustalając program działań na rok 2013 (Archiwum GKO).

W celu unowocześnienia wydawania „Ptaków Śląska" umożliwienia w przyszłości uzyskania punktów w procedurze ewaluacji czasopism, realizowanej przez Ministerstwo Nauki

i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW), dr J. Betleja i T. Hadaś przygotowali projekt pt. *„Ptaki Śląska – Birds of Silesia" – transformacja naukowego czasopisma regionalnego w pismo o charakterze międzynarodowym poprzez poprawienie jakości wydawania, elektroniczne upowszechnienie w sieci Internet oraz digitalizację uprzednio wydanych tomów*, zgłaszając go w konkursie Index Plus, ogłoszonym przez MNiSW. Decyzją Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 05.09.2012 GKO uzyskało pomoc de minimis w wysokości 138 600 zł na realizację projektu transformacji „Ptaków Śląska" w ciągu 3 lat (2012–2014) (Archiwum GKO).

Literatura

Archiwum GKO. Archiwum Górnośląskiego Koła Ornitologicznego w Bytomiu. Teczki: Zebrania KK SO PTZool. (GKO) – protokoły i listy obecności 1981–2012, Rejestracja GKO 2011–2012, Korespondencja GKO 2012–, Ptaki Śląska – redakcja 2011–, Ptaki Śląska – Index Plus 2012–.

Dyrcz A. 2011. XXIX, XXX, XXXI i XXXII Zjazd Ornitologów Śląska. *Ptaki Śląska* 18: 121–122.

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Zakład Ekologii Ptaków, Wrocław.

Hadaś T. B., Ostański M. 2002. Dwudziestolecie Katowickiego Koła Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego. *Przegl. zool.* 46(3–4): 255–260.

Ostański M. 2011. Jubileusz 30-lecia Górnośląskiego Koła Ornitologicznego. *Ptaki Śląska* 18: 123–124.

Zarządzenie Rektora UWr. 2011. Zarządzenie Nr 124/2011 Rektora Uniwersytetu Wrocławskiego z dnia 30 grudnia 2011 r. w sprawie zmiany nazwy Zakładu Ekologii Ptaków w Instytucie Zoologicznym na Wydziale Nauk Biologicznych Uniwersytetu Wrocławskiego. [Online:] http://uniwr.biuletyn.info.pl/ [22.12.2012].

Powołanie i początkowa działalność Śląskiego Towarzystwa Ornitologicznego [2]

Establishment and initial activities of the Silesian Ornithological Society

Marek Zarzycki, Joanna Frankiewicz, Paweł Kołodziejczyk, Hanna Sztwiertnia, Jakub Szymczak, Andrzej Wuczyński, Kamil Zięba

Śląskie Towarzystwo Ornitologiczne, 50-335 Wrocław, ul. Sienkiewicza 21
e-mail: ptakislaska@gmail.com

Abstract. On 23.06.2012 during the extraordinary congress of the Silesian Birdwatchers Club in Wrocław Ornithological Society of Silesia (OSS) was set up. It was attended by 48 founders. The main purpose of the society described in its Statute, is to collect and summaries avifaunistic data, protecting the areas identified as valuable for the birds, and enviromental education. OSS was officially registered on 17.10.2012 by decision of the Wrocław-Fabryczna District Court (no. 0000436747). OSS was established in Wrocław 50-335, ul. Sienkiewicza 21 and it's e-mail address is : ptakislaska@gmail.com

Key words: Silesian Ornithological Society, Wrocław, Silesia, Poland, history of science, scientific societies
Słowa kluczowe: Śląskie Towarzystwo Ornitologiczne, Wrocław, Śląsk, Polska, historia nauki, towarzystwa naukowe

W dniu 23.06.2012 na nieformalnym Nadzwyczajnym Zjeździe Klubu Ornitologów Śląska we Wrocławiu powołano do życia Śląskie Towarzystwo Ornitologiczne, organizację zrzeszającą amatorów i profesjonalistów zainteresowanych badaniami i ochroną ptaków w południowo-zachodniej części Polski. Do głównych celów Towarzystwa opisanych w jego statucie, należy podsumowanie istniejących i gromadzenie nowych danych awifaunistycznych, ochrona obszarów wykazanych jako cenne dla ptaków oraz edukacja podnosząca w społeczeństwie znajomość ptaków i środowiska przyrodniczego. Założenia te są zasadniczo zbieżne z dotychczasową działalnością nieformalnego Klubu Ornitologów Śląska, którego naturalnym „spadkobiercą" stało się obecnie Śląskie Towarzystwo Ornitologiczne (ŚTO). Celem niniejszego doniesienia jest udostępnienie podstawowych faktów i kulisów związanych z powołaniem ŚTO oraz pierwszymi miesiącami jego działalności.

Zewnętrzne okoliczności powołania ŚTO

Powołanie Towarzystwa było efektem zmian jakie zaszły w Polsce w ostatnich kilkunastu latach, oddziałujących szczególnie silnie na amatorski ruch ornitologiczny. Wymienić należy zwłaszcza:

[2] Praca nr 1 Śląskiego Towarzystwa Ornitologicznego.

a) osłabienie koordynacji ruchu amatorskiego prowadzonej dotąd przez ośrodki naukowe, ze względu na wzrastające wymagania wobec pracowników akademickich,
b) pojawienie się licznych programów monitoringowych związanych m.in. z wymogami raportowymi Unii Europejskiej, sterowanych nadrzędnie i mających wymiar ponadregionalny,
c) niespodziewane skomercjalizowanie i wzrost ilości danych przyrodniczych (o nieznanej, a często wątpliwej jakości!), gromadzonych pod kątem planowanych inwestycji gospodarczych, a równocześnie utajnianie danych i specyficzne ograniczenie wymiany informacji, bliższe chłodnej działalności zarobkowej niż amatorskiemu entuzjazmowi,
d) wzrost wiedzy ornitologicznej, liczby obserwatorów ptaków oraz ułatwienie ich szerokiego komunikowania się dzięki powszechnym narzędziom internetowym.

Wskutek tych procesów nastąpiło zauważalne rozproszenie organizacyjne obserwatorów ptaków na Śląsku, negatywnie wyróżniające ten region na tle niektórych innych, prężnie działających regionów ornitologicznych w Polsce. Wymownym przejawem tego rozproszenia było częściowe oddzielenie się obserwatorów z Górnego Śląska i powołanie w 2012 roku Górnośląskiego Koła Ornitologicznego jako niezależnego stowarzyszenia.

Przygotowania do powołania Towarzystwa

Utworzenie ŚTO poprzedzały też inne, specyficzne dla Śląska okoliczności. Dane gromadzone przez obserwatorów ptaków, zrzeszonych dotąd w Klubie Ornitologów Śląska (KOŚ) istniejącym od 1979 roku, były od lat opracowywane i udostępniane przez pracowników naukowych Zakładu Ekologii Ptaków Uniwersytetu Wrocławskiego (obecnie Zakład Ekologii Behawioralnej UWr., ZEB). Zmiany zachodzące w systemie polskiego szkolnictwa wyższego wywarły jednak dezintegrujący wpływ na utrzymanie dotychczasowej formuły współpracy ornitologów amatorów i zawodowców. Nałożył się na to znaczny postęp informatyczny i idące za nim oczekiwania co do bazy obserwacji dostępnej w formie elektronicznej. Wokół forum internetowego http://forum.przyroda.org skupiła się grupa współpracowników KOŚ, zainteresowana usprawnieniem funkcjonowania śląskiej ornitologii amatorskiej i nadaniem temu ruchowi nowej formuły organizacyjnej.

Ważnym wydarzeniem było spotkanie tzw. grupy inicjatywnej w dniu 26.02.2012, składającej się z dziewięciu obserwatorów ptaków z terenu Dolnego Śląska (Paweł Kołodziejczyk – inicjator spotkania, Paweł Grochowski, Antoni Knychała, Tomasz Maszkało, Bartosz Smyk, Jakub Szymczak, Piotr Wasiak, Marek Zarzycki i Kamil Zięba). Na spotkaniu podjęto dwie decyzje: pierwszą

o zorganizowaniu w roku 2012 akcji inwentaryzacyjnych integrujących obserwatorów ptaków na Śląsku. Do liczeń w okresie lęgowym wybrano dwie grupy ptaków: mewy i rybitwy (sprawdzenie regionalnej wielkości ich populacji w sezonie lęgowym 2012 i określenie trendów liczebności uwzględniając wcześniejsze inwentaryzacje), a także ptaki piaskowni (brzegówkę i żołnę), z założeniem prowadzenia ich liczeń przez dwa sezony lęgowe, 2012 i 2013.

Druga decyzja wiązała się bezpośrednio z powołaniem ŚTO i dotyczyła usprawnienia działania Kartoteki Awifauny Śląska. Uznano, że może to nastąpić trzema drogami:

a) poprzez utrzymanie obecnej formuły działania w ramach nieformalnego KOŚ, opartego na wolontariacie, bez możliwości pozyskiwania funduszy i zależnego od ZEB,

b) przekazanie zebranych danych kartotekowych wybranej, istniejącej już organizacji pozarządowej,

c) przekształcenie KOŚ w nowe, zarejestrowane sądownie towarzystwo o profilu przyrodniczym.

Konsekwencją wspomnianego spotkania było kolejne, które odbyło się w dniu 29.02.2012, w ZEB. W rozmowie z kierownikiem Zakładu, dr. hab. Konradem Hałupką oraz dr Beatą Czyż uczestniczyło siedem w/w. osób (bez J. Szymczaka i P. Wasiaka). Uzyskano informację, że brak jest obecnie pracownika ZEB, który mógłby się nadal zajmować Kartoteką Awifauny Śląska, w związku z tym perspektywy dalszego finansowania tego projektu są zagrożone. Dane dotąd zgromadzone mogą zostać przekazane organizacji skupiającej dotychczasowych współpracowników, po jej formalnej rejestracji.

Efektem opisanych wydarzeń było wystosowanie listu otwartego do obserwatorów ptaków na Śląsku, informującego o potrzebie zmian w śląskiej ornitologii. Sygnatariuszami listu było 66 obserwatorów. W odpowiedzi na list swojego poparcia dla inicjatywy udzielił m.in. prof. dr hab. Ludwik Tomiałojć. Podobne jak w liście stanowisko zostało zaprezentowane przez Pawła Kołodziejczyka i Bartosza Smyka w wystąpieniu podczas XXXIII Zjazdu Ornitologów Śląska (10.03.2012). W odbytej dyskusji uczestnicy Zjazdu wyrazili zainteresowanie powołaniem lokalnego Towarzystwa o profilu ornitologicznym. Mimo że wewnętrzne przekonanie o konieczności powołania ŚTO zdążyło się już zakorzenić w świadomości osób inicjujących opisywane wydarzenia, poparcie udzielone przez ogół śląskich ornitologów stanowiło decydujący impuls do podjęcia starań o powołanie organizacji.

Zjazd założycielski i rejestracja ŚTO

Natychmiast po XXXIII Zjeździe Ornitologów Śląska podjęto przygotowania do zorganizowania zjazdu założycielskiego ŚTO. Została w tym celu powołana tzw. grupa statutowa pod przewodnictwem Romana Guziaka, której zadaniem było opracowanie statutu przyszłego stowarzyszenia. Odbyło się szereg spotkań roboczych, w tym spotkanie terenowe w Myśliborzu, podczas którego nadano statutowi ostateczne brzmienie.

Nadzwyczajny Zjazd Klubu Ornitologów Śląska (nieformalny), na którym powołano do życia Śląskie Towarzystwo Ornitologiczne, odbył się 23.06.2012 w dużej sali wykładowej Instytutu Zoologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Uczestniczyło w nim 48 następujących członków KOŚ, którzy zostali założycielami ŚTO:
Paweł Bażanów, Artur Bujanowicz, Michał Bunkiewicz, Adam Chlebowski, Beata Czyż, Irena Danielecka, Ryszard Danielecki, Tadeusz Drazny, Joanna Frankiewicz, Waldemar Górka, Bożena Gramsz, Jakub A. Gramsz, Paweł Grochowski, Grzegorz Hada-Jasikowski, Marek Kapelski, Andrzej Kąkol, Paweł Kołodziejczyk, Paweł Kwaśniewicz, Jan Lontkowski, Mirosław Majcher, Tomasz Maszkało, Nikodem Mazur, Dariusz Mazurkiewicz, Agnieszka Niżnik, Krzysztof Niżnik, Sergiusz Owczarek, Marek Pach, Dawid Panasiuk, Małgorzata Pietkiewicz, Stanisław Rusiecki, Andrzej Ruszlewicz, Kazimierz Rybak, Daria Sapko, Mirosław Sapko, Jacek Siemiątkowski, Marcin Słychan, Bartosz Smyk, Dariusz Soldo, Marek Stajszczyk, Tadeusz Stawarczyk, Hanna Sztwiertnia, Aleksandra Szurlej-Kielańska, Piotr Wasiak, Andrzej Wuczyński, Marek Zarzycki, Tomasz Zarzycki, Kamil Zięba, Krzysztof Żarkowski (fot. 1).

Zjazd prowadził Andrzej Ruszlewicz, protokolantem była Hanna Sztwiertnia. Powołano komisję skrutacyjną w składzie: Marek Kapelski, Andrzej Kąkol oraz Jakub A. Gramsz. Obrady rozpoczęto od uczczenia minutą ciszy dwóch zmarłych niedawno kolegów ze Śląska: Henryka Szymiczka i Pawła Kmiecika. Podjęto szereg uchwał: o przyjęciu ordynacji wyborczej, o założeniu stowarzyszenia, o przyjęciu statutu, o wyborze władz Towarzystwa, o wysokości składki członkowskiej (30 zł). Odbyły się też wybory władz Towarzystwa: Zarządu i Komisji Rewizyjnej. Paweł Kołodziejczyk w imieniu nowo wybranego Zarządu podziękował wszystkim uczestnikom zjazdu założycielskiego za przybycie i udzielenie zaufania nowo powołanej organizacji. Wyraził też nadzieję, że piękna, 34-letnia tradycja Klubu Ornitologów Śląska będzie z powodzeniem kontynuowana i rozwijana przez Śląskie Towarzystwo Ornitologiczne. W trakcie zebrania zaprezentowano pokaz zdjęć Krzysztofa Żarkowskiego o tematyce ornitologicznej.

Fot. 1. Założyciele Śląskiego Towarzystwa Ornitologicznego; duża sala wykładowa Instytutu Zoologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego, 23.06.2012 (fot. K. Żarkowski)
Od dołu **1. rząd**, od lewej: J. A. Gramsz, B. Gramsz, A. Kąkol, P. Kołodziejczyk, M. Kapelski, M. Zarzycki, M. Słychan; **2. rząd:** A. Ruszlewicz, T. Drazny, W. Górka, K. Rybak, A. Bujanowicz, J. Frankiewicz, B. Czyż, K. Żarkowski; 3. rząd: M. Majcher, K. Zięba, B. Smyk, T. Stawarczyk, J. Lontkowski, A. Wuczyński, M. Stajszczyk; **4. rząd:** T. Maszkało, D. Mazurkiewicz, K. Niżnik, A. Niżnik, R. Danielecki, I. Danielecka, D. Soldo, D. Mazurkiewicz, H. Sztwiertnia; **5. rząd:** M. Sapko, D. Sapko, D. Panasiuk, T. Zarzycki, M. Pach, G. Hada-Jasikowski; **6. rząd:** P. Wasiak, P. Grochowski, S. Rusiecki, M. Pietkiewicz, P. Kwaśniewicz, M. Bunkiewicz.

Photo 1. Founders of the Silesian Ornithological Society; great lecture hall of the Zoological Institute, Wrocław University, 23.06.2012 (phot. K. Żarkowski)

W dniu 17.10.2012 decyzją Sądu Rejonowego dla Wrocławia-Fabryczna Towarzystwo zostało oficjalnie zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Sądowym, pod numerem 0000436747. Wcześniej, ze względu na wątpliwości zgłoszone przez sąd, a dotyczące zapisów w statucie, zaszła konieczność zwołania Nadzwyczajnego Walnego Zgromadzenia Członków Założycieli, które odbyło się 10.10.2012 w Instytucie Zoologicznym UWr. Przybyło na nie 19 członków, którzy jednomyślnie zagłosowali za wprowadzeniem zmian statutu wymaganych przez sąd. Oficjalną siedzibą ŚTO stał się Wrocław, a za zgodą władz Instytutu Zoologicznego UWr. utrzymano adres dotychczas wykorzystywany przez KOŚ, przy ul. Sienkiewicza 21.

Władze Towarzystwa

W skład pierwszego Zarządu ŚTO, powołanego i ukonstytuowanego na zjeździe założycielskim, weszły następujące osoby: przewodniczący – inż. Paweł Kołodziejczyk, zastępca – dr Marek Zarzycki, sekretarz – mgr Hanna Sztwiertnia, skarbnik –

mgr Paweł Bażanów oraz członkowie: mgr Jakub Szymczak, dr inż. Andrzej Wuczyński, mgr inż. Kamil Zięba. Z końcem 2012 roku doszło do zmiany w składzie Zarządu, spowodowanej złożeniem rezygnacji przez skarbnika, P. Bażanowa. Na jego miejsce do Zarządu została powołana dr Joanna Frankiewicz, która przejęła funkcję skarbnika.

W skład Komisji Rewizyjnej weszli: dr Beata Czyż (przewodnicząca), mgr Paweł Grochowski oraz Bartosz Smyk.

W grudniu 2012 roku powołano trzyosobową Radę Naukową, w której zgodzili się zasiadać prof. dr hab. Andrzej Dyrcz, dr Wojciech Jankowski oraz prof. dr hab. Tadeusz Stawarczyk.

Początki działalności

W pierwszych miesiącach istnienia Towarzystwa podejmowano działania związane głównie z organizacją struktury i funkcjonowania ŚTO. Do końca 2012 roku Zarząd odbył pięć posiedzeń, podczas których dyskutowano zagadnienia organizacyjne, ochroniarskie i plany monitoringowe. Przygotowano trzy komunikaty obszernie informujące o bieżących działaniach i rozesłane drogą internetową do obserwatorów ptaków na Śląsku. W obrębie Towarzystwa utworzyła się pierwsza grupa robocza, zajmująca się ochroną ptaków gnieżdżących się w budynkach. Stopniowo gromadzono też i podsumowywano dane o mewach, rybitwach i ptakach piaskowni, związane z ogłoszonych akcjami inwentaryzacyjnymi na mijający rok 2012, choć trzeba przyznać, że ilość danych napływających w ustalonym wcześniej terminie była poniżej oczekiwań.

Głównym zadaniem dyskutowanym w pierwszych miesiącach istnienia ŚTO była sprawa dalszego zbierania danych w ramach Śląskiej Bazy Danych dostępnej online. Dotychczasową metodą kartotekową da się zebrać dane dotyczące niektórych tylko gatunków, a do wielu analiz statystycznych dane takie nie są użyteczne. Szczególny problem stanowi fakt, że kartoteki zawierają niemal wyłącznie stwierdzenia pozytywne, tj. informacje o odnotowaniu gatunku w danym miejscu. Brakuje natomiast informacji o stwierdzeniach zerowych, czyli o nie stwierdzeniu gatunku mimo skontrolowania określonego obszaru czy obiektu. Rodzi to poważne ograniczenia w statystycznej obróbce danych, zwłaszcza w określaniu trendów liczebności czy ocenach wielkości populacji. Problemy te podnoszą wymagania wobec sposobu gromadzenia danych ornitologicznych na Śląsku oraz oczekiwania wobec planowanej bazy danych. Te trudne kwestie nie zostały dotychczas rozstrzygnięte, będą jednak stopniowo realizowane w porozumieniu Zarządu i Rady Naukowej oraz przy konsultacjach z obserwatorami.

Pierwszym, nieco niespodziewanym problemem dotyczącym ochrony ptaków stał się projekt likwidacji pól irygacyjnych we

Wrocławiu – jednego z najcenniejszych przyrodniczo miejsc w regionie. Zgodnie z zamierzeniami władz miasta tereny najbliższe autostradowej obwodnicy mają zostać przeznaczone pod zabudowę mieszkaniową i przemysłową. Tymczasowo bez zabudowy pozostać ma jedynie mniej niż 140 ha spośród obecnych 1100 ha łąk. Z powodu przewidywanej bezpowrotnej utraty walorów przyrodniczych, ŚTO podjęło działania zmierzające do zmiany planów inwestycyjnych i stopniowego przekształcenia pól irygacyjnych w teren o charakterze łąkowo-mokradłowym, m.in. z wykorzystaniem edukacyjnym dla mieszkańców Wrocławia. Z okazji Dnia Ptaków (02.10.2012) ŚTO zorganizowało na polach irygacyjnych wycieczkę dla mieszkańców Wrocławia i okolic, na którą przybyło ponad 60 osób, w tym przedstawiciele mediów. ŚTO przygotowało też wniosek o powołanie rezerwatu przyrody na tym obszarze, poparty przez kilkanaście organizacji pozarządowych w Polsce.

W dniu 13.12.2012 odbyło się robocze spotkanie Zarządu ŚTO z Zarządem Górnośląskiego Koła Ornitologicznego, w którym uczestniczył także redaktor naczelny czasopisma „Ptaki Śląska", prof. dr hab. Andrzej Dyrcz. Omawiano zasady współpracy obu naszych organizacji, gromadzenia danych awifaunistycznych w obrębie regionu, wspólnego i otwartego też dla innych organizacji występowania na stronie internetowej jako Śląski Region Ornitologiczny. Oba nowo powstałe towarzystwa zadeklarowały utrzymanie wspólnego zbierania danych w ramach Śląskiej Bazy Danych, współorganizowanie Zjazdów Ornitologów Śląska oraz publikowanie opracowań i materiałów faunistycznych we flagowym czasopiśmie „Ptaki Śląska".

Z końcem 2012 roku (stan na 31.12.2012) ŚTO zrzeszało 93 osoby, a więc 25% spośród 379 osób zarejestrowanych w istniejącej bazie ornitologów Śląska. Mamy nadzieję, że wszystkie pozostałe osoby możemy traktować jako sympatyków ŚTO, a w przyszłości jako jego członków. Towarzystwo jest także otwarte na szeroką współpracę ponadregionalną w imię nadrzędnego celu jakim jest pogłębianie wiedzy ornitologicznej i ochrona krajowego bogactwa przyrodniczego. Deklarujemy pomoc wszystkim osobom i organizacjom, które ten cel podzielają. Serdecznie zapraszamy do współpracy i wstępowania w szeregi Śląskiego Towarzystwa Ornitologicznego.

ISSN 0860-3022 *Ptaki Śląska* 2012, 19: 201–204

Wspomnienia pośmiertne
Obituaries

Henryk Szymiczek (1932–2012)
dyrektor kopalni, miłośnik ptaków i przyrody

W dniu 24.05.2012 zmarł Henryk Szymiczek, wybitna postać górnośląskiej ornitologii, skromny człowiek, wspaniały kolega, jeden z założycieli Górnośląskiego Koła Ornitologicznego. Pogrzeb odbył się 31.05.2012 na cmentarzu Parafii pod Wezwaniem Wniebowstąpienia Najświętszej Maryi Panny w Radlinie-Biertułtowach. W uroczystości z honorami górniczymi brało udział około 500 osób, w tym 8 górniczych pocztów sztandarowych, delegacje 8 kopalni z dyrektorami na czele, orkiestra górnicza, 6-osobowy zastęp ratowników górniczych. Górnośląskie Koło Ornitologiczne reprezentowała 10-cio osobowa delegacja z prezesem Jackiem Betleją na czele.

Henryk Szymiczek pochodził z rodziny o pięknych górniczych tradycjach. Urodził się 29.12.1932 w Rydułtowach, gdzie jego ojciec pracował w kopalni. Wkrótce po narodzinach syna rodzina przeniosła się do Radlina, w którym w Kopalni Emma (dzisiaj Marcel) znalazł kolejną pracę Szymiczek-senior. Z Radlinem Henryk związany był przez długie lata; tam chodził do szkoły powszechnej, dokonywał pierwszych obserwacji przyrody i ptaków, tam osiedlił się jako dojrzały mężczyzna i żył do końca swych ziemskich dni. Po II wojnie światowej uczył się w państwowym gimnazjum i liceum ogólnokształcącym w Rybniku, następnie studiował na Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie do roku 1956. Jeszcze podczas studiów rozpoczął pracę w Kopalni Marcel, po studiach pracował przez 3 lata (1956-1959) w Kopalni Rydułtowy, awansując na stanowisko sztygara oddziałowego. Od 1959 do 1961 zatrudniony był w Kopalni Rymer w Niedobczycach, od roku 1962 w Kopalni Jastrzębiu w Jastrzębiu Zdroju, a od 1966 jako naczelny inżynier w Kopalni Jastrzębie. Od roku 1975 do przejścia na emeryturę w 1990 był dyrektorem Kopalni Rydułtowy. Ożenił się w roku 1959. Miał córkę i dwóch synów, którzy poszli Jego drogą zawodową.

Poza pracą, której poświęcał wiele energii, sił, czasu i zdrowia, miał inne pasje. Jedną z nich był sport – w młodości trenował lekkoatletykę w Klubie Sportowym Naprzód Rydułtowy, do późnych lat jeździł na nartach w Tatrach i Beskidach. Był prezesem Klubu Piłkarskiego Górnik Jastrzębie, a później-prezesem GKS Naprzód 23 Rydułtowy. Zapalony turysta, poza górami schodził i zjeździł Pojezierza i Podlasie. Założył Koło PTTK przy Kopalni Jastrzębie. Za zasługi dla miasta i działalność społeczną Rada Miasta Rydułtowy nadała Mu honorowe obywatelstwo w roku 1995.

My znamy Henia z innej strony - nie jako ważną osobę, dyrektora, działacza, ale wspaniałego człowieka, dobrego kolegę, niestrudzonego, upartego wędrowca, świetnego obserwatora ptaków. Już w dzieciństwie interesował się przyrodą, ulubioną książką jego młodych lat było „Lato leśnych ludzi" Marii Rodziewiczówny, myślał nawet o zawodzie leśnika. Już jako dorosły w latach 60-tych XX wieku kupił lornetkę produkcji Polskich

Zakładów Optycznych, zaczął gromadzić książki ornitologiczne i rozpoczął intensywne obserwacje ptaków wokół domu i swego miejsca pracy, a także na terenach Mu najbliższych – wokół Rybnika, Wodzisławia, Raciborza. Szczególnie chętnie penetrował dolinę rzeki Suminki – kompleksy stawów Lyski-Dzimierz-Pstrążnia, co zaowocowało artykułem „Ptaki w dolinie górnej Suminki", który ukazał się w roku 1997 w „Scripta Rudensia" (Nr 7). Ulubionymi przez Henryka terenami wypraw były też: rezerwat „Łężczok" pod Raciborzem, kompleks stawów „Wielikąt" (obecnie Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy), lasy ziemi raciborskiej i rybnickiej. Jego obserwacje i notatki zostały wykorzystane w opracowaniach ornitologicznych dotyczących tych terenów.

W roku 1981 Henryk Szymiczek był jednym z 26 założycieli Katowickiego Koła Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, obecnie Górnośląskiego Koła Ornitologicznego. W ciągu 30 lat ornitologicznej aktywności uczestniczył w wyprawach na Bagna Biebrzańskie, do Białowieży, do Danii nad Morze Północne, współpracował z Kartoteką Awifauny Śląska we Wrocławiu i Bankiem Informacji Awifaunistycznej Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, uczestniczył w zimowych liczeniach ptaków wodno-błotnych na Odrze, liczeniach gniazd i obrączkowaniu młodych bocianów białych, obrączkowaniu łabędzi niemych na stawach „Wielikąt", liczeniu dzikich gęsi. Za pracę i zasługi dla śląskiej ornitologii na Zjeździe we Wrocławiu w roku 1993 został odznaczony „Złotym Ślepowronem". Ptaki dawały Mu przede wszystkim radość i wytchnienie, a ptasie koncerty, jak sam powiedział w wywiadzie, były ukojeniem i przywracały siły do dalszego trudu. Prowadził również pogadanki dla dzieci w szkołach, organizował dla nich wycieczki, w lokalnej prasie pisał artykuły popularnonaukowe, przybliżające ornitologię i ochronę przyrody. Był inicjatorem i organizatorem pierwszych wyjazdowych zebrań Katowickiego Koła SO PTZool w Bukowie nad Odrą, sponsorem wspaniałej grochówki górniczej na zebraniach w Szymocicach. Mieliśmy szczęście korzystać z Jego uprzejmości jako kierowcy w wyprawach nad Biebrzę i w odleglejsze tereny Śląska.

Ornitologii uczył się samodzielnie z książek, nagrań głosów i obserwacji w terenie. Po powstaniu Koła Ornitologicznego w Katowicach doskonalił swe umiejętności na wspólnych wypadach w teren, nigdy nie wysuwając się na plan pierwszy mimo wiedzy i umiejętności. Zazdrościliśmy Mu wypraw w latach 60-tych i 70-tych XX wieku na Mazury, Suwalszczyznę, Podlasie, gdzie jeżdżąc na rowerze i wędrując piechotą widział polujące wzdłuż dróg kraski, na łąkach orliki, a nad jeziorami rybołowy. Podziwialiśmy Jego siłę charakteru, wytrwałość, dobrą organizację. Do historii przeszła „Droga Szymiczka", czyli trasa, którą wytyczył samotnie w latach 80-tych w poprzek Bagien Biebrzańskich, z Gugien, gdzie stacjonowaliśmy u Janka Kowalskiego, do Brzostowa. Możliwa do przejścia i to z trudem tylko w butach biodrowych, była jednym z pionierskich szlaków, które zawsze pociągały Henia-odkrywcę.

Ja osobiście miałem okazję i przyjemność razem z Heniem uczestniczyć w obozie obrączkowania ptaków siewkowych w Ujściu Wisły w sierpniu 1991. Tam dał się poznać jako niestrudzony pracownik, pełen zapału, zdolności, ciekawości, zdobył też szacunek i stałe zaproszenie kierownictwa Stacji Ornitologicznej na kolejne obozy. Miałem też szczęście w maju 1988, w pionierskim okresie przed powstaniem Biebrzańskiego Parku Narodowego, spływać kajakiem Biebrzą z Lipska do Wizny nad Narwią z Henrykiem i

ekipą górników z Jego kopalni. Był to najlepiej zorganizowany, najbardziej udany i najciekawszy spływ, w którym uczestniczyłem.

Problemy zdrowotne w ostatnich latach utrudniały Mu wypady na ptaki. Mimo to starał się być jak najwięcej w terenie, obserwacje prowadził również regularnie wokół swego domu, gdzie stwierdził aż 108 gatunków (w Polsce widział ich 259). Korespondowaliśmy i rozmawiali telefonicznie o ptakach, książkach, przyrodzie. Henio cieszył się, że młodzi koledzy mają łatwy dostęp do literatury, dobrego sprzętu optycznego i fotograficznego, nagrań ptasich głosów. On wiedział najlepiej jakie trudności musiał pokonywać miłośnik ptaków wiele dziesiątków lat wcześniej. Ostatnie nasze spotkanie miało miejsce na jubileuszu 30-lecia Górnośląskiego Koła Ornitologicznego. Było pełne radości, że znów możemy mieć wśród siebie wspaniałego ornitologa i pioniera, ale i nostalgii za czasami, gdy wspólnie organizowaliśmy wycieczki. Henio ze smutkiem mówił, że to może już ostatni raz, ale i cieszył się, że tyle było dobrych lat i tyle wspaniałych przeżyć łączy go z liczną grupą starszych i młodszych „ptakolubów". Jest z nami na wspólnym grupowym zdjęciu z Ustronia i pozostanie na zawsze w pamięci - uśmiechnięty, spokojny, rzeczowy, taktowny, przyjacielski Dobry Człowiek.

Mariusz Ostański

Henryk Szymiczek

Paweł Kmiecik (1983–2012)

W dniu 31.05.2012 w trakcie obrączkowania mew na wyspach zbiornika Kuźnica Warężyńska utonął Paweł Kmiecik. Wiadomość ta wstrząsnęła Jego przyjaciółmi, ornitologami, przyrodnikami z całej Polski. Dla nas, ptasiarzy związanych z Górnośląskim Kołem Ornitologicznym była to wieść szczególnie tragiczna. Paweł od lat działał w naszym Kole, zasiadając w jego Zarządzie. Ze swoją pasją, otwartością i poczuciem humoru był dobrym duchem naszej organizacji. Aktywnie uczestnicząc w badaniach faunistycznych, prowadząc lokalną kartotekę obserwacji, biorąc udział w pracach redakcyjnych „Ptaków Śląska" był motorem napędzającym nas wszystkich do działania.

Związany był również ze Stacją Ornitologiczną i Muzeum Instytutu Zoologii PAN (był czynnym obrączkarzem), a także z Małopolskim Towarzystwem Ornitologicznym (najbliższa Mu okolica – Zagłębie Dąbrowskie - leży na granicy Śląska i Małopolski). To tutaj stawiał swoje pierwsze ornitologiczne kroki, tu od lat badał ptaki. Szczególnie lubił ów zbiornik – Kuźnicę Warężyńską – walczył o ochronę jej walorów przyrodniczych, publikował artykuły i notatki z prowadzonych w jej pobliżu badań i obserwacji.

Paweł od lat brał udział w projekcie MPPL, uczestniczył i koordynował Zimowe Liczenia Ptaków Wodnych w naszej okolicy, prowadził ptasiarskiego bloga, intensywnie penetrując teren wynajdował ciekawe rzadkości.

To właśnie ta Jego aktywność, połączona z niesamowitą pogodą ducha, skromnością i życzliwością powoduje, że ta strata będzie dla nas nie do zastąpienia.

Radosław Gwóźdź

Paweł Kmiecik

Errata
do „Ptaków Śląska” nr 18

str. 2. wiersz 10 od dołu
jest: Tadeusz Zając
powinno być: Krzysztof Zając
str. 91 wiersz 7 od dołu
jest: 30 VII 2011
powinno być : 30 VIII 2011
str. 94 wiersz 9 od góry
jest: 30th July 2011
powinno być: 30th August 2011
str. 131 podpis pod Fot. 1
jest: 30 VII 2011
powinno być: 30 VIII 2011